

J E B P I R

Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

Yıl/Year 2022
Cilt / Volume 8
Sayı / Issue 2

ISSN: 2149-0732
e - ISSN: 2602-4845

Ahmed ALQEDRA

Araştırma Makalesi - Çin'in Yükselişi ve COVID-19 Pandemisi Sonrası Uluslararası Sisteme Etkisi

Mustafa ERBİR & Merve ÜNLÜ ASLAN

Araştırma Makalesi - Üniversite Öğrencileri Örnekleminde Duygusal Zeka Özelliğinin Eleştirel Düşünme Eğilimi Üzerindeki Etkisi: Kayseri Üniversitesi Örneği

Ersoy CİHAN & Ali Rıza SANDALCILAR

Araştırma Makalesi - Türkiye'nin Almanya İle Dış Ticaretinde Rekabet Gücü: AKÜ Endeksi Analizi

Gül Elçim POLAT & Murat AKÇAKAYA

Araştırma Makalesi - Kamu Yönetiminde Verimlilik: Kavramsal Bir İnceleme

Sefa USTA & Gökhan BİLİCİ

Araştırma Makalesi - İletişim Becerileri ve Yaşam Doyumunu Arasındaki İlişkinin Üniversite Öğrencileri Üzerinden İncelenmesi

Kemo CAMARA & Celalettin GÜNGÖR

Araştırma Makalesi - Gine Cumhuriyeti'nde Kamu Yönetimi Anlayışı: Erik Açısından Bir İnceleme

Mehmet Akif ÖZER & Shokrukh ISKANDAROV

Araştırma Makalesi - TKuvvetler Ayrılığı Bağlamında Hükümet Sistemleri: Türkiye Örneği

Taner TÜMER & Baybarshan Ali KAZANCI

Araştırma Makalesi - Türkiye ve Avrupa Birliği Arasında Gümrük Birliği'nin Güncellenmesine İlişkin Genel Bir Değerlendirme

Özgür KANBİR

Araştırma Makalesi - Göç ve Ekonomik Gelişme

Ebru DEMİREL

Araştırma Makalesi - 1Simbiyotik İlişkiler: Akademisyenler Üzerine Fenomenolojik Bir Çalışma

Serkan DİLEK & Murat FİDAN

Araştırma Makalesi - Mukaddime'nin İktisat Okulları Bağlamında Değerlendirilmesi

Kamil ŞAHİN & Mine Arya ŞENGÜL

Araştırma Makalesi - Gösterge Kaynaklı Tüketim

Kırıkkale Üniversitesi Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi	Kırıkkale University Journal of Economics, Business, Politics and International Relations
--	---

JEBPIR, Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin uluslararası hakemli dergisidir.	JEBPIR is the international refereed journal of Kırıkkale University Faculty of Economics and Administrative Sciences.
Dergi, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 2 kere yayınlanmaktadır.	Journal is published twice in a year, on June and December

Yayınlanan makalelerde belirtilen görüşler yazarlarına aittir.	All opinions in published articles are belong to their writers.
Yazıların yayınlanması, derginin ya da üniversitenin bu görüşleri savunduğu anlamına gelmez.	Publishing a article does not mean that university or journal support that opinions.

Bu derginin bütün hakları Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne aittir.	All rights of this journal belong to Kırıkkale University Faculty of Economics and Administrative Sciences.
--	---

KÜNYE

Sahibi | Publisher

Kırıkkale Üniversitesi In behalf of Kırıkkale University
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına Faculty of Economics and Administrative Sciences
Mahmut ÖZDEMİR

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü | Managing Editor

Fatma Duygu ARSLAN

Editör | Editor

Hasan YAYLI

Editör Yardımcıları | Assistant Editors

Fatma Duygu ARSLAN

Sekreteryası | Secretary

Yasin Can GÖNÜLTAŞ

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Hasan YAYLI (Editör)

Prof. Dr. Cemal FEDAYİ

Prof. Dr. Latif ÖZTÜRK

Prof. Dr. Seyfi YILDIZ

Prof. Dr. Hüseyin EMİROĞLU

Prof. Dr. Mahmut ÖZDEMİR

Prof. Dr. Hacı Bayram IŞIK

Prof. Mohamed El HODIRI (Kansas University)

Prof. Khatir Mohammed (Bounaama University)

Prof. Ryoko Wada (Keiai University – Japonya)

Prof. Dr. Dragica ODZAKLIESKA (University St. Kliment Ohridski - Bitola)

Prof. Dr. Günther LOSCHNIGG (University of Graz)

Doç. Dr. Murtaza HASANOĞLU (Azerbaycan Cumhuriyeti, Devlet İdarecilik Akademisi)

Dr. Mustafa COŞKUN (University Of Tübingen)

Dr. Patrycja Jaworska (University of Warsaw)

İletişim | Contact

Adres / Address : Kırıkkale Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Ankara Yolu 7. km 71450
Yahşihan / KIRIKKALE

Telefon / Phone : +90 318 357 3860

Faks / Fax : +90 318 357 3800

E-posta / E-mail : jebpir@kku.edu.tr

ISSN : 2149-0732

Grafik/Kapak Tasarım / Graphic Design: Yasin Can Gönültaş

Bilim ve Hakem Kurulu | Advisor Board

Abdullatif ÇEVİKER – İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Adem ÇAYLAK – Kocaeli Üniversitesi
Adem DOĞAN – Cumhuriyet Üniversitesi
Adem KORKMAZ – Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Adnan AKIN – Kırıkkale Üniversitesi
Ahmet HASKÖSE – Erciyes Üniversitesi
Ahmet UZUN – Akdeniz Üniversitesi
Bekir Berat ÖZİPEK – İstanbul Ticaret Üniversitesi
Celalettin GÜNGÖR – Kırıkkale Üniversitesi
Dragica ODZAKLIESKA - University St. Kliment Ohridski – Bitola
Emin ERTÜRK – Uludağ Üniversitesi
Fatih ÖZATAY – TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Fatma ZEREN – Malatya İnönü Üniversitesi
Ferudun YILMAZ – Uludağ Üniversitesi
Fikret ÇELİK – Kırıkkale Üniversitesi
Gülfettin ÇELİK – İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Günther LOSCHNIGG - University of Graz
Güven DELİCE – Cumhuriyet Üniversitesi
Hakan BERUMENT – Bilkent Üniversitesi
Hakan TÜRKAY – Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Hakkı BÜYÜKBAŞ – Erciyes Üniversitesi
Halis ÇETİN – Cumhuriyet Üniversitesi
Hamza AL – Sakarya Üniversitesi
Hasan YAYLI – Kırıkkale Üniversitesi
Hilmi ÜNSAL – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İlker Hüseyin ÇARIKÇI – Süleyman Demirel Üniversitesi
Kâmil ŞAHİN – Kırıkkale Üniversitesi
Khatir Mohammed - Bounaama University
Kudret BÜLBÜL – Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Latif ÖZTÜRK – Kırıkkale Üniversitesi
M. Savaş KAFKASYALI – Kırıkkale Üniversitesi
M. Nazif SHAHRANİ – Indiana University
Mahmut BİLEN – Sakarya Üniversitesi
Mahmut ZORTUK – Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Mohamed El HODIRI - Kansas University
Muammer YAYLALI – Erzurum Teknik Üniversitesi
Muhammed Halim DALGIN – Kutztown University, Pennsylvania, USA
Muhittin ATAMAN – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Muhittin KAPLAN – İstanbul Üniversitesi
Murat Ali DULUPÇU – Süleyman Demirel Üniversitesi
Murat ATAN – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Murtaza HASANOĞLU - Azerbaycan Cumhuriyeti, Devlet İdarecilik Akademisi
Mustafa ACAR – Necmettin Erbakan Üniversitesi
Nezir KÖSE – Gazi Üniversitesi
Ömer ÇAHA – Yıldız Teknik Üniversitesi
Ömer DEMİR – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Ömer Selçuk EMSEN – Atatürk Üniversitesi
Ömer ŞANLIOĞLU – Erciyes Üniversitesi
Ömer TORLAK – Rekabet Kurumu
Patrycja Jaworska (University of Warsaw)
Ramazan GÖZEN – Marmara Üniversitesi
Refik YASLIKAYA – Kırıkkale Üniversitesi
Ryoko Wada - Keiai University – Japonya
Seyfi YILDIZ – Kırıkkale Üniversitesi
Şuayıp ÖZDEMİR – Afyon Kocatepe Üniversitesi
Tayyar ARI – Uludağ Üniversitesi
Ünal Halit ÖZDEN – İstanbul Ticaret Üniversitesi
Veysel KULA – Afyon Kocatepe Üniversitesi
Yusuf PUSTU – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Ahmed ALQEDRA

Araştırma Makalesi – Çin’in Yükselişi ve COVID-19 Pandemisi Sonrası Uluslararası Sisteme Etkisi (*China’s Rise and its Impact on the International System After COVID-19 Pandemic*) 188

Mustafa ERBİR & Merve ÜNLÜ ASLAN

Araştırma Makalesi – Üniversite Öğrencileri Örneğinde Duygusal Zeka Özelliğinin Eleştirel Düşünme Eğilimi Üzerindeki Etkisi: Kayseri Üniversitesi Örneği 206

Ersoy CİHAN & Ali Rıza SANDALCILAR

Araştırma Makalesi – Türkiye’nin Almanya İle Dış Ticaretinde Rekabet Gücü: AKÜ Endeksi Analizi (*Competitiveness of Turkey in Foreign Trade with Germany: Analysis with RCA Index*) 229

Gül Elçim POLAT & Murat AKÇAKAYA

Araştırma Makalesi – Kamu Yönetiminde Verimlilik: Kavramsal Bir İnceleme (*Efficiency in Public Administration: A Conceptual Review*) 250

Sefa USTA & Gökhan BİLİCİ

Araştırma Makalesi – İletişim Becerileri ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin Üniversite Öğrencileri Üzerinden İncelenmesi (*Investigation of the Relationship Between Communication Skills and Life Satisfaction on University Students*)..... 269

Kemo CAMARA & Celalettin GÜNGÖR

Araştırma Makalesi – Gine Cumhuriyeti’nde Kamu Yönetimi Anlayışı: Etik Açısından Bir İnceleme (*Understanding of Public Administration in the Republic of Guinea: An Ethical Review*) 283

Mehmet Akif ÖZER & Shokrukh ISKANDAROV

Araştırma Makalesi – Kuvvetler Ayrılığı Bağlamında Hükümet Sistemleri: Türkiye Örneği (*An Assesment of the Dichotomy of Environmental Right and Economic Benefit*) 300

Taner TÜMER & Baybarshan Ali KAZANCI

Araştırma Makalesi – Türkiye ve Avrupa Birliği Arasında Gümrük Birliği’nin Güncellenmesine İlişkin Genel Bir Değerlendirme (*A General Evaluation of Revision of the Customs Union Between Turkey and the European Union*) 333

Özgür KANBİR

Araştırma Makalesi – Göç ve Ekonomik Gelişme (*Migration and Economic Development*)..... 349

Ebru DEMİREL

Araştırma Makalesi – Simbiyotik İlişkiler: Akademisyenler Üzerine Fenomenolojik Bir Çalışma (*Symbiotic Relations: A Phenomenological Study on Academicians*) 366

Serkan DİLEK & Murat FİDAN

Araştırma Makalesi – Mukaddime’nin İktisat Okulları Bağlamında Değerlendirilmesi (*Evaluation of Muqaddimah in the Context of Economic Schools*) 379

Kamil ŞAHİN & Mine Arya ŞENGÜL

Araştırma Makalesi – Gösterge Kaynaklı Tüketim (*Consumption for Indicative Purposes*) 398

Editörden | From Editor

Dergimiz JEBPIR, Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından yılda iki kez yayınlanan süreli ve hakemli bir bilimsel dergidir. Dergimiz, iktisat, işletme, maliye, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi başta olmak üzere iktisadî ve idarî bilimler alanlarındaki bilimsel makaleleri yayınlamayı amaç edinir. Dergimiz bilimsel makale yayınlarına ek olarak gerekli görüldüğü durumlarda söz konusu alanlarda klasikleşmiş-literatüre katkı yapan yabancı makale çevirilerine ve kitap tanıtımlarına (book review) ve alanında önde gelen bilim insanlarının söyleşilerine de yer verebilir. Dergimizde yer alan bütün yayınlar hakemlik sürecine tabi olup, dergimizde yer alan yazılar kısmen ya da tamamen kaynak gösterilmeksizin alıntılanamaz. Dergimizde yer alan yazıların bütün hukukî sorumluluğu yazar(lara) aittir.

Bu sayımızın çıkmasında başta editör yardımcımız Arş. Gör. Fatma Duygu ARSLAN ve Dergi Sekreterimiz Öğr. Gör. Dr. Yasin Can GÖNÜLTAŞ olmak üzere tüm bilim, hakem ve yayın kuruluna ayrıca katkı veren tüm hocalarımıza teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Hasan YAYLI

Çin'in Yükselişi ve COVID-19 Pandemisi Sonrası Uluslararası Sisteme Etkisi

China's Rise and its Impact on the International System After COVID-19 Pandemic

Ahmed ALQEDRA*

Makale Geliş Tarihi / Received :25.10.2021
Makale Kabul Tarihi / Accepted :22.11.2022

ÖZET

Makalemizde, Çin dış politikasını, Çin gücünün göstergelerini ve COVID-19: Çin'in Şansı mı?, üç bölüm üzerinden tartıştık. Makalenin temel amacı, Çin dış politikasının ve sütunlarının en önemli amaçlarını ve belirleyicilerini açıklığa kavuşturmaktır. Uluslararası siyasette daha etkin ve etkili bir rol oynamak ve uluslararası sistem içindeki konumunu güçlendirmek için, özellikle ekonomik ve askeri olmak üzere sahip olduğu güç unsurlarını, yapısında bir değişiklik meydana getirmek amacıyla nasıl kullandığı. Çin'in sürekli yükselen bir güç olduğunu göz önünde bulundurarak ve Çin'in dış politikasında benimsediği beş ilkeye dayanarak uluslararası sistemin çok kutupluluğa geçmesi gerektiğine inanmaktadır. Makalemizde ayrıca Çin'in ekonomik ve askeri gücünün göstergelerini vurgulamayı amaçladı ve Makalemizde ayrıca Çin'in COVID-19 pandemisinde nasıl yararlandığını da inceledi. Makalemizde varılan sonuç şudur: Makaleden varılan sonuç şudur: Çin tek başına uluslararası sisteme liderlik etmemektedir, ama uluslararası sistemde adil bir güç dağılımını sağlamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kavramlar: *Çin, Dış Politika, Güç Göstergeleri, Uluslararası Sistem, COVID-19*

ABSTRACT

In the article, we discussed, through three sections, Chinese foreign policy, Chinese power indicators, and the COVID-19: Its China's Chance?. Where the main objective of the article was to clarify the most important goals and determinants of Chinese foreign policy and its pillars, and how it employed the elements of power that it possesses, especially the economic and military, to play a more effective and influential role in international politics, and to strengthen its position within the international system, with the aim of bringing about a change in its structure, given that China a power that is constantly rising and believes that it is necessary for the international system to shift to multipolarity, based on the Five Principles that China adopts in its foreign policy. And explaining how China has benefited from the COVID-19 pandemic; Where China activated its foreign policy through "Diplomacy Health". The article also aimed to highlight indicators of Chinese economic and military power, and the article also examined how China benefited from the COVID-19 pandemic. The conclusion reached by the article is: China does not seek to lead the international system alone, but to achieving a fair distribution of power in the international system.

Keywords: *China, Foreign Policy, Power Indicators, International System, COVID-19*

*PhD Student, Sakarya University, Department of International Relations, qedra2003@hotmail.com, **ORCID NO:** 0000-0003-3940-8241

INTRODUCTION

A large body of opinion in the West holds that international politics underwent a fundamental transformation with the end of the Cold War. Cooperation, not security competition and conflict, is now the defining feature of relations among the great powers (Mearsheimer, 2001a: 360). But this belief is wrong, as all major powers still care greatly about the balance of power, which leads to competition among them.

During the 21st century, China emerged as one of the major rival powers on the international stage. China's foreign policy aims to play an increasing role in international politics, establish a network of cooperative relations and partnerships with anti-U.S. countries, taking advantage of its economic, military and political strengths, to regain its place in the international system and break U.S. exclusivity in international politics.

It is not a big surprise that the Chinese realize that their country's rise can be viewed as a kind of threat to the United States, although they do not agree with this view and constantly claim that China's rise is and will continue to be peaceful (Kai, 2017: 4). On the other hand, China's economy grew faster than any other economy at nearly 10 percent from 1978 to 2011. And it has remained an energy-consuming powerhouse, even after slowing down to a lower level of growth in recent years. There are heard repeated predictions that China's economy will surpass that of the U.S. by 2020 or 2025 and that the Chinese will develop the leverage to challenge America seriously and alter the rules that govern international relations (Yetiv and Oksarsson, 2018: 71).

On the other hand, In contemporary international relations theory, John Mearsheimer's offensive realism stands out for its pessimism that the rise of China will lead to an intense security competition in Asia. For years, Mearsheimer predicts consistently that as the People's Republic of China (PRC) becomes more powerful, it will declare a Chinese version of the "Monroe Doctrine", try to reduce the U.S. military presence in the Asia-Pacific, and settle territorial disputes with neighboring countries in its own favor. Furthermore, he predicts that Beijing's ambitions will frighten most of its neighbors and compel them to join a U.S.-led balancing coalition, leaving Asia ripe for conflict and even war (Li, 2015: 2).

On the other hand, the Soft power has played a crucial role in the decision making of the U.S. foreign policy and it has also been adopted by some other countries, including China. In Southeast Asia, China has appeared to be more powerful regarding its hard power tactics toward economy, military and technology. This rise in power encouraged Chinese leaders to think about other, more nuanced aspects of power. In the Chinese view, soft power is a helpful concept to build regional and geopolitical alliances (Arif, 2017: 94).

This article aims to discuss the Chinese rise and its impact on the international system in light of developments in the international arena since the beginning of the twenty-first century, the last of which was the COVID-19 pandemic, where the international arena was characterized by chaos against the background of shifts in the balance of power, the transfer of power and the multiplicity of major powers in the environment of the international system. The article also aims to discuss the foundations of Chinese foreign policy, and to highlight indicators of economic and military power, as well as the soft power that China relies on in its foreign policy. The article also seeks to explain how the Chinese benefited from the COVID-19 pandemic.

The article raises the following main question: What are the factors that contributed to the rise of China and how will China's rise affect the international system after the COVID-19 pandemic?

This article is based on the descriptive analytical method, to answer the main question through the three sections following: Chinese foreign policy; Chinese power Indicators; and the COVID-19: Its China's Chance?.

1. CHINESE FOREIGN POLICY

Starting from proclamation of Republic of China in 1922 to Communist takeover in 1949, China went through a phase of turmoil. Two world wars on the external front and conflict between communist and capitalist forces on the internal scenario left hardly any room for implementation of an effective foreign policy. "Mao Tse-Tung" just after taking over the charge, announced "First let us arrange the house then we will invite guests" and "let The Party to first taking care of internal affairs" (Mughal, 2009: 248). In this context, China has pursued a foreign policy consistent with its ambition to regain its position and role in the international system, taking advantage of the power's it has become, as well as playing an advanced role in the international arena by influencing international events and changes.

The new trends in Chinese foreign policy have contributed to China's rapid rise as a global power. As observed by Shi Yinhong, a leading international relations expert in China, Chinese elites and the Chinese public now see "As urgent need for a proactive and outward looking foreign policy" (Zhang, 2010: 40). Within the same context, Chinese leaders since 2005 have promoted the vision of a "Harmonious World" to guide foreign policy toward shaping a world order amenable to China's rise. This idea, which also features prominently in the Chinese Dream, carries elements of accommodation and revision. It upholds the authority of the United Nations (UN) and the basic structure of the existing economic and political order. Chinese policy also supports the development of multilateral organizations to address disagreements and disputes in a consultative and cooperative manner. However, it does envision revisions to existing institutions as well as the introduction of new ones to better serve the needs of China and other rising powers (Heath, et al., 2016: 6). In line with the trends and behavior it adopts in its foreign policy towards international policy. Not only that, it has tended to form alliances and partnerships and join regional organizations, such as the BRICS and the Shanghai Cooperation Organization (SCO).

In addition, during the last decades, China has moved from being an isolated country separated from the international community, having become one of the world's major powers and being on its way to becoming the biggest economy in the world. Being at the epicenter of a global power shift from "the West to the East", and from "the North to the South", there has been a lot of attention given to its external affairs, including its foreign policy goals and behavior (Weissmann, 2015: 151). Where the international community assumes that China is on the rise. Stunning economic growth and rapid military modernization reflect the ascent of this huge and populous nation to world-power status (Jakobson, 2013). To understand China's foreign policy in the 21st century, we must be clarified the fundamental elements of China's foreign policy.

China defines its foreign policy objectives as follows: first, domestic political stability; second, sovereign security, territorial integrity and national unification; and third, China's sustainable economic and social development. It is noteworthy that the primary objective is

domestic stability which means ensuring that the Communist Party stays in power and the socialist system remains intact. At the same time, China's leaders acknowledge that a stable external environment is conducive to achieving these three main goals. An underlying, objective is that China seeks respect as a major power and wishes to be seen as a responsible member of the international community (Jakobson, 2013: 4), as well as it promotes political principles, such as the "Five Principles of Peaceful Coexistence", as the basis for international laws and rules (Heath, et al., 2016: 6). The "Five Principles of Peaceful Coexistence" are: Mutual respect for sovereignty and territorial integrity, mutual non-aggression, non-interference in each other's internal affairs, equality and mutual benefit, and peaceful coexistence.

Since 1949, China has consistently guided her relations on five ideological concepts with the third world countries. These are: the theory of contradiction; the concept of the United Front; the concept of the centrality of armed struggle to political victory; the principle of self-reliance and the concept of China as a model for development. Three major doctrines the doctrine of People's War, the five Principles of Peaceful Coexistence and the Three World Theory have evolved from the basic five ideological concepts as main role in the China's relations with the Third World. The Five principles of peaceful coexistence were officially adopted by the (PRC) at the first gathering of the third world in 1955 at Bandung conference of Asian and African countries. The Three Worlds theory was formally set forth by Peking in 1974 statement by Vice Premier Deng before the (UN) General Assembly and expanded upon in People's Daily editorial in November 1977 (Gillani, et al., 2015: 73 – 74).

After 1969, China's foreign policy brought major changes from the foreign policy positions of the 1960s. Firstly, the transfer of the title "Public enemy number one" from the U.S. to the Soviet Union. Secondly, ideology play a minor role than in 1960s as China sought to create alliance with all those who opposed the Soviet Circle. By the end of 1970s, china's foreign policy dimension had become more delay definable. A strategic re-assessment was made, in this way the encirclement theory of the Third world, China pointed out three areas. Where she perceived a major threat Indochina, the Middle East and the waterway stretching from the Persian Gulf through the Indian Ocean (Gillani, et al., 2015: 83).

In general, after completing its internal political and economic reforms, China sought to move towards confirming its presence on the international arena, and playing an important role in managing the foreign policy and shaping alliances and relations in the international arena. The changing structure of the international system has freed China's foreign political to movement from many of the constraints it has restricted, opening up a wide margin and a new opportunity to deal with international issues. (72 :2015، سرور).

After China realized the changes that affected the new international system after the end of the Cold War, it made China's foreign policy take into account the main dimensions of the changing in the international field, especially in the context of its interactions in the regional and international. In fact, the Chinese awareness of international transformations made it not rely much on the global distribution of power and influence in its assessment of international behavior and standards of influence, as much as it relied on the extent of benefit and harm that could be inflicted on it as a result of this behavior.(75 – 74 :2015، سرور)

On the other hand, China's interest in soft power has become more popular only in the late 1990s, this interest has been promoted due to some factors: Firstly, rapid development of China's economy provides confidence to its economic position in the global market. Secondly, China understood that it is important to develop its relation with neighboring countries especially Asian countries. Finally, China has realized that using hard power will not achieve its goals in some issues for example, the South China Sea issue (Arif, 2017: 98).

In a related, in recent decade, China has initiated massive efforts to enhance its soft power across the world in order to fulfill its national interests. These attempts started when former President of China "Hu Jintao" in 2004 and 2005 publically announced his intentions and aims to build "a harmonious society and a harmonious world". According to "Hu", a harmonious world would be characterized by multi relationships, mutually advantageous cooperation, the spirit of inclusiveness to build a world in which coexistence among civilizations exists and by a reformed United Nations (Arif, 2017: 97).

Beijing's attention to soft power has intensified under President Xi Jinping. And in 2014, Xi announced that developing China's soft powers can be achieved through the state's ability in global communication and its capacity of building a good communication system. He also believes that new media can play this role by increasing creativity and presenting reliability of China's publicity and the China's stories, voices and characteristics should be well explained. And under Xi, China has introduced many new initiatives to the world, such as "the Asia-Pacific dream", "the Chinese dream", "the 21st Century Maritime Silk Road", "the Silk Road Economic Belt", "a new type of major-country relations", and many others (Arif, 2017: 97). However, China has combined in its foreign policy between hard power and soft power, as one of the great powers or a powerful state in international politics.

Chinese foreign policy is one of the elements of China's soft power. In the period following the end of Mao's rule, the radical trend that characterized foreign policy in his era changed to a new approach that is less confrontational, bolder and pragmatic, and Chinese foreign policy seemed more constructive in its handling of public affairs. At the regional and international levels, making the search for a stable external environment that gives Beijing more scope to focus on internal economic and social development a major objective of China's diplomatic approach, and at the same time, seeking to send strong messages to allay the fears of its Asian neighbors about the growth of the country's power, and promote constructive relations with major powers in The world, especially with the U.S., through its adoption of the policy of "Peaceful Rise", which has become an essential element of Chinese foreign policy since 2004. It can be said that the most important features of the current Chinese foreign policy are three prominent aspects: the work to reassure international and regional powers of the peaceful nature of its economic rise, China's growing involvement in international organizations, and the strengthening of its international ties through new diplomacy. These aspects serve China's goal of presenting a positive image of the "New China" (حکیمی، 2015: 93).

Chinese foreign policy is a source of soft power; It does not call for intervention, does not violate sovereignty, respects the unity of the national territory, calls for the peaceful settlement of conflicts, calls for the application of international law and the principles of the United Nations, stands against unilateral military action, and supports respect for the cultures of other nations. China

does not oppose the existing international system, but rather calls for its reform, and works for the establishment of a multipolar system, not the hegemony of a single power. China relied on public diplomacy to spread the advantages of its foreign policy to the international public opinion. Prime Minister "Wen Jiabao" said: "We must practice public diplomacy in a more effective and effective manner" (30 :2017، نعمة) .

Recently, China has attracted more global attention by introducing different institutions and initiatives in their foreign policies (Rahman, 2019: 91). China's leaders have recognized the importance of these elements in serving China's standing at the regional and international levels. For example, one of the direct results of the opening-up policy following the end of Mao's rule was an increase in international interest in Chinese culture, an interest that successive Chinese leaders have sought to exploit through a scheme to spread the Chinese language and culture across the world in recent years (90 ب: 2015، حكيمة). Therefore, Chinese culture and language can play a major and vital role in increasing the influence of China's soft power around the world, through language institutes, media and cinema...etc.

On the other hand, there are priorities in Chinese foreign policy. Often China's foreign policy is expressed in terms of different principles and slogans, such as the: "Five Principles of Peaceful Coexistence", "Peaceful Rise/Development, and "Harmonious World". These in turn have formed the basis of foreign policy practices. Underpinning Chinese foreign policy for the last 60 years are the so called "Five Principles of Peaceful Coexistence. In practical terms these principles have facilitated a foreign policy focusing on "good-neighborly relations", aimed at preventing external instability to negatively affect internal frictions within China, and a strict interpretation of non-interference in internal affairs (Weissmann, 2015: 154).

President "Hu" and Premier "Wen" announced that they would continue to pursue an independent and peaceful foreign policy. The basic objectives of this policy are to safeguard the independence and sovereignty of the country, strive to create a long-standing and favorable international environment for China's reform, opening to the outside world and modernization drive, safeguard world peace and promote common development. The following major points reflect continuity in Chinese foreign policy: First, Beijing leaders will decide on their approaches and policies regarding international issues independently. In international affairs, China shall decide its own stand according to its national interests and shall not yield to pressure from any big countries. Second, China is willing to establish and develop good relations with all countries on the basis of the following five principles: mutual respect for sovereignty and territorial integrity, mutual non-aggression, non-interference in each other's internal affairs, equality and mutual benefit, and peaceful coexistence. Third, China actively develops friendly relations with its surrounding countries, safeguards the peace and stability of the region, and promotes economic cooperation at the regional level. Fourth, China opens to developed countries as well as to developing countries. On the basis of equality and mutual benefit, China actively conducts extensive international cooperation to promote common development (Liu, 2003: 107).

Chinese policymakers describe their increasingly active and robust diplomacy using the expression "all-around diplomacy". All-around diplomacy is meant to contrast China's current approach with past (CCP) guiding principles – such as "leaning to one side" – which had a more ideological nature. This phrase reinforces (to foreign as well as Chinese audiences) the notion that

Chinese foreign policy will continue to focus on protecting China's national interests (sovereignty, development, and respect) and not on ideological goals, as was often the case in past years. All-around diplomacy is also meant to emphasize the comprehensive nature of Chinese foreign policy: It will include all nations, developed and developing, and will include multiple regions, such as Africa, the Middle East, Latin America, and Europe as well as Asia. Chinese foreign policy will embrace all modes of international interactions (bilateral, multilateral, and regional), and such interactions will encompass economics, politics, military, science and technology, culture, education, and tourism (Medeiros, 2009: 46 – 47).

Therefore, we find that China has pursued a foreign policy based on independence, opposing absolute domination of international affairs, establishing relations, alliances and partnerships with various countries without interfering in the internal affairs of the state, and based on openness and mutual cooperation, in addition to strengthening multilateral diplomatic activity with the aim of achieving national interests and preserving global security and stability. Through this policy, China was able to attain an advanced position in international politics and strengthen its position in the international system. Now that we have made a brief review of the Chinese foreign policy, we will move to another stage/point to clarify the elements of power that China relied on in its foreign policy, to highlight the power indicators.

2. CHINESE POWER INDICATORS

As the great powers in the international system seek to strengthen their position within the system, by focusing on the development and modernization of the elements of comprehensive power. A state that possesses elements of comprehensive power will be able to influence the balance of power in the international system, and play a vital and pivotal role in international politics. Within this context, China is one of the emerging great powers in the international system. We will be clarify the power elements possessed by China, which it has become dependent on in its foreign policy and its competition with other great powers, especially U.S., for the leadership of the international system.

To measure the state's ability and power, there are many attempts, but the best equations to measure the state's ability to employ its power is the Klein scale, which combines in its equation both the material and moral factors of state power, as they are in the following equation: $CP = (C+E+M) \times (S+W)$. CP = Comprehensive Power, C = Critical Mass, E = Economic Capability, M = Military Capability, S = Strategy, W = National Will (68 – 67 :2016 القيسي). In this section we will focus briefly on the following elements of Chinese power: economic and military capacity indicators.

2.1.Economic Capability Indicators

The Chinese economy has been growing at an impressive pace since the early 1980s, and many experts expect it to continue expanding at a similar rate over the next few decades. If so, China, with its huge population, will eventually have the wherewithal to build an especially formidable military. China is almost certain to become a military powerhouse (Mearsheimer, 2013b: 88).

The economy of Chinese has achieved good results, especially in real growth rates, exports and the attraction of foreign direct investment, and this economy has begun to take steady steps towards the forefront of the global economy, occupying the places of major competing countries. These indicators made some analyzes and opinions go to say that the current century will become a "Chinese century". Under the leadership of "Mao Zedong" China established its economic infrastructure, which enabled it to achieve its economic breakthrough. Then came the policies of reform and openness with the accession of "Deng Xiaoping" when has to power in 1978, who raised the slogan "The New Option" with the aim of building an economic and scientific technology base that enables China to compete in the global market (نجيم، 2011: 39).

One of the indicators of China's economic capability is that it is characterized by the fastest economic growth in the world. If the rate of economic growth before implementing economic reform policies was about 5.3 per cent during the period from 1960 to 1978, this rate rose to reach 9.9 per cent from 1979 to 2010 (نجيم، 2011: 40). The size of China's economy has exceeded the size of its U.S. counterpart since 2014, to become the largest economy in the world, according to the International Monetary Fund's (IMF) estimates of the gross domestic product of the countries of the world, according to the methodology (Purchasing Power Parity), which provides a better and more objective ability for a comparative measurement of GDP than the evaluation methodology GDP, according to nominal exchange rates (عوني، 2017).

China's gross domestic product amounted to 12 trillion dollar in 2017, with a growth rate of 9.7 per cent for 2017. This represents about 15 per cent of the total global economy, as the rate of China's contribution to economic growth reached about 30 per cent, and China's total trade surplus reached \$422 billion in 2017, and foreign exchange reserves amounted to \$3 trillion in 2017, as it is expected to regain its first place in the world (الفاضي، 2018: 143).

China has made great economic achievements since its establishment, and its economic boom has been concentrated during the past three decades, as the Chinese economy has achieved growth rates of more than 10 per cent, and it was maintaining that for extended years, which pushed it to rise to the second place in the world in terms of the size of the economy after the U.S., overcoming the Japan, which fell to third place. During that stage, China was able to achieve an unprecedented industrial boom and thus obtained the title of "The World's Factory", as it became the largest exporting country in the world, which qualified it to achieve a trade surplus with most countries of the world without a competitor. In order for China to continue this expansion, it launched the "Belt and Road Initiative", which contributes to strengthening China's economic relations with the outside world (صلاح ومنصور، 2018: 2).

China has announced the "Belt and Road Initiative", as a project different from the American project, to confront the American pole and build the Chinese power (عبد الله، 2015). The initiative is based on the principles of the United Nations Charter and the Five Principles of Peaceful Coexistence. The principles governing the implementation of the initiative are based on political coordination between countries and the promotion of communication, dialogue and unimpeded trade to create the necessary conditions for economic development. The scope of the initiative covers about 70 countries on the three continents, Asia, Africa and Europe (شحرور، 2017: 3).

China seeks to achieve a set of goals through the "Belt and Road Initiative", which can be summarized as follows: benefit from the growth of global trade; strengthening the position of the Chinese "Yuan"(CNY) in the world; The development of the Chinese economy, especially in the western regions of the country; strengthening the position of Chinese telecom technology companies; strengthening the Chinese presence in the Eurasia region; expanding the external role of China; Ensure the stability of the power supply (5 – 3 :2018، صلاح ومنصور).

On the other hand, China's rise is, It is considered, the single most important economic and political phenomenon in the 21st century. It has implications for global security, for international development for global governance, and for human rights, among other things. While China's status in international trade is especially noteworthy, it is also growing by other measures of international power. China's growing clout in international production and financial markets are evident in terms of its global leadership in overall manufacturing, in the offshore assembly of electronics and textiles, and its growing financial leadership through owning the world's four largest banks. China is also growing in global leadership through development of new institutions such as the Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB), the recently signed Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP), and its Belt and Road initiative (Grosse, et al., 2021: 4).

2.2.Military Capability Indicators

China has always been conservative in military terms, but with the Chinese economy reaching a huge stage that placed it in the ranks of major countries, the Chinese military force must keep pace with the country's economic and political situation, otherwise China will lose its economic position that needs military support in order to protect its vital strategic supplies (143 :2018، الفاضلي). In this context, the annual U.S. report submitted by the Pentagon to Congress on Chinese military power in 2006 states that a Chinese official newspaper published an article in which it states: "Beijing should develop a military force commensurate with its global standing, and for as long as Chinese economic and diplomatic interests extend across the world, such strategic thinking is required"(43 - 44، 2011، نجيم) .

China has taken advantage of economic growth to support and modernize its military capabilities, enabling it to prepare a strong army that expresses its ambition as a rise major global power, and to set its feet in the international system as a superpower. In order to secure the requirements for upgrading inside. This will not come with economic progress only, it must be accompanied by elements and dimensions, foremost of which is the development of its military capabilities, army and human capabilities (2019، محمد).

China has developed its army slowly, but steadily, and the financial surpluses and economic power of the country have helped to develop the army and modernize it with high efficiency and introduce the revolution in military affairs at the core of the military doctrine, and the development of all military programs, including missile, space and nuclear programs, both defensive and offensive In addition to adopting "Asymmetric" strategy and developing Cyber War capabilities (بن مشيرح، 2018 :172).

China has sought to develop its military power to match its economic power, and although there is no fixed number indicating the size of China's military spending, there are many sources

that give different numbers. In April 2011, the Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) issued a report on global military spending in 2010, and the report indicated that this expenditure amounted to \$1630 billion, of which China's share was \$119 billion, ranking second in the world in terms of military spending by 7.3 per cent of total global military spending. China's military armament constituted about 2.02 per cent of the GDP (44 - 45، 2011، نجيم).

The (SIPRI) report for the year 2017 indicated that China's proportion of military spending amounted to 7.3 per cent, which is second only to the U.S., and this spending constituted 1.9 per cent of the GDP for the year 2017 (143 :2018، الفاضي). In the (SIPRI) report for the year 2018 indicated China, the world's second largest spender, allocated an estimated \$228 billion to its military in 2017, an increase of 5.6 per cent compared with 2016 – the lowest increase since 2010 but remaining in line with GDP growth plus inflation (Tian, 2018: 149). China allocated an estimated \$250 billion to its military in 2018. This represented a 5.0 per cent increase compared with 2017 and an 83 per cent increase since 2009. Chinese military spending remains roughly linked to the country's economic development: since 2013, China has allocated 1.9 per cent of its GDP to the military each year (Tian, 2019: 185).

In January 2019, the U.S. Defense Intelligence Agency issued an important report entitled: China Military Power: Modernizing a Force to Fight and Win, which indicated that China was engaged in a strategic competition with the great powers, and that there is no possibility of doubting China's orientations aimed at imposing its hegemony and imposing its will on the international system. The report stresses that China's military goal is to build a strong and fighting force capable of winning regional conflicts, and that the basic principle of this strategy is evolving with the ongoing Chinese People's Liberation Army (PLA) reforms. The report asserts that China describes its strategy as "active defense", this concept that means - according to the strategy - that it is "Strategically Defensive", but it's actually "Operationally Offensive"(2019، عبد الراضي).

According to some sources, China pursues defense policies based on specific pillars, most notably: Strengthening China's global and regional position, and obtaining technologically advanced weapons; Flexibly deal with the ambiguous future military positions of the U.S., Japan and India; Retaining the ability to seriously/actually the use of force against Taiwan whose an increasingly her tendency separatist and militaristic; Strengthening China's military and diplomatic influence in the neighboring strategic areas claimed by Beijing, and enhancing access to them, including the South China Sea, and defending the right to use vital transportation lines in the seas and oceans; Enhance China's ability to deal with domestic social unrest and border instability due to ethnic reasons (113 :2011، علو) .

Therefore, with line with its foreign policy, and in line with its aspiration to strengthen its position in the international system, China's it has focused on developing its economic and military power, as one of its hard power tools on which it relies in competition with the U.S. hegemonic power on the international system. The process of reform, development and modernization undertaken by China in the economic and military aspect leads to the prediction of an advanced leadership role in international politics, by playing a more effective and influential role in various international affairs. In other words, China focused on possessing a deterrent force to influence the global balance of power, to restructure the international system towards multipolarity.

Based on that, in the final section of the study, we will focus on the global health crisis, COVID-19, and how China has benefited from this crisis as it seeks to restructure the international system.

3. COVID-19: ITS CHINA'S CHANCE?

The great American baseball player and "philosopher", Yogi Berra, famously said that if you come to a fork in the road, you should take it. Today, the international system stands at Berra's fork and is heeding his advice by taking two roads simultaneously. The first road is the well-trodden one: the international community continues to practice multilateral diplomacy and follow the post-1945 international patterns of cooperation – but with fewer productive results. The second is an as-yet uncharted path of new patterns of behavior marked by technological competition and coercion, the revitalization and modernization of industrial policies, and a radical rethink of the role of governance and diplomacy (Conley, et al., 2021: 1).

The international system has been advancing toward this fork in the road for the past 30 years, accelerated in recent years by a rapid decline in multilateralism as the United States returned to its historical state of retrenchment and as China challenges the U.S.-led global order and its presence in the Indo-Pacific. This structural shift of heightened Sino-American confrontation, very different from the bipolarity of the Cold War era, occurs at a time when trans-national challenges – climate change, technological innovation, a global pandemic, as well as ethnic, racial, and political tensions – confront all nations and spur calls for collective action (Conley, et al., 2021: 2).

The cracking of the U.S.-led international system has been aided by the emergence of challengers to the U.S. hegemonic power position, none more so than China. China's rise over the past two decades has been remarkable. Its economy is now the world's largest and its military capabilities have also grown, albeit not to the point of challenging the U.S.. Although it maintains something of a peaceful rise narrative, has sought to exert much more influence, at first regionally in Asia such as through the "Belt and Road Initiative" and the Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB), but also increasingly on a global scale. China's rise has led it to covet a fairer international order, one which privileges the United States less and recognizes China's rise (Smith and Fallon, 2020: 238).

Also, there is currently a shift in the structure of the international system from unipolarity to multipolarity, according to most realistic analyzes. The major powers are seeking to strengthen their sources of power and their strategy for survival, in light of the transfer of power elements from the West to the East, and the impact of the tangible decline in the role and position of the U.S. in international politics, during the first and second decade of the 21st century. China is one of the major powers that is moving to restore its position and position in international politics, through the elements of power that it possesses and the ability to influence the international affairs and international environment.

Theoretically, China's rise to the top of the international system is a strategic goal for it, under Xi's leadership, based the power indicators it possesses, and the conflict of interests with the U.S.. However, China's pursuit of integration and restoration of its role in the international system

prompted it to maintain relations with the U.S. as the leader of the current international system and an important force in the international economy, in addition to developing relations and cooperation with powers and countries opposed to global American policies, with the aim of forming a "Lobby" whose goal The president confronted American policy against it.

In Xi Jinping's "New Era", the Chinese leadership's ambitions to have a greater impact on the course of international affairs have become clearer and more purposeful. In his remarks at the 19th Party Congress in October 2017, Xi indicated his eagerness to build China into a "global leader in terms of composite national strength and international influence". In practice, that influence is already exercised increasingly to shape – and sometimes to challenge – aspects of the existing international system, a trend that most international observers would see as natural for a rising power (Rolland, 2020: 3). Gradually, the Chinese leadership began to engage in many international affairs issues, in line with the ongoing developments and changes in international politics. As it began to link its foreign policy and its view of the international system, through issues such as: the democratic, income gaps, populism, terrorism, climate change, and (Covid-19).

We can be said that China is the rising great power in politics and international affairs, due to its (Hard and Soft) power elements, and the gradual transfer of power elements from "West to East". It has come to see it necessary to change the status quo in the international system. In other words, China sees itself as a major partner in managing international affairs, and the unipolar international system is no longer acceptable in light of the multiplicity of international powers and the shift in the balance of power.

There are main reasons why China occupies a privileged position in the international arena, namely: the end of the Cold War, which opened broad prospects for China to emerge strongly in the international arena and play active roles in the international system. China has the largest army in the world. China is one of the five permanent members of the Security Council, which supports its political position against the background of international changes. China is considered a nuclear power and ranks third after U.S. and Russia. China opposes the unipolar system that leads the world led by the U.S., and has a desire to reach a multipolar system. China is the second largest global economic power after the U.S.. China enjoys a privileged strategic location through which it can control land, sea and air navigation routes (المشابقة ومقداد، 2018 :273).

Also, China enjoys a strategic weight at the regional and international levels, and these levels have placed it in an important international position. As the human, economic, military and technological factors made China to be an active player in the international arena. What increases and supports this international position is its geopolitical position, as almost no region in South, Central and North Asia is devoid of Chinese investments (المشابقة ومقداد، 2018 :271).

Anyway, How did China benefit from the COVID-19 pandemic? The widespread spread of the Covid-19 in China, and then its spread worldwide, has sparked a great debate about the extent of the impact of this health crisis on China's global role, at a time when China is making unremitting efforts to restructure the international system. Many observers argue that the COVID-19 pandemic has accelerated the transformation process in the global balance of power and the transfer of power elements from West to East, in addition to China becoming an active global player in the context of the diminishing role of U.S. policy in the international arena.

With the spread of the new Coronavirus, and the declaration of the World Health Organization (WHO), on March 11, 2020, that it is a global pandemic, China took the initiative to provide support and assistance to the affected countries, and to advise them, which made them appreciated by the governments and peoples of those countries. This is at a time when the role of the U.S. has withdrawn from leading international efforts in addressing the first wave of this epidemic. In light of this, the great thinkers went that the post-Corona world will not be the same as before it, especially in light of the catastrophic economic and social repercussions left by this pandemic, which increases the uncertainty about the future of the international system, and some analysts have gone to expect the brightness of the star of China is faster than expected, and that "Corona" will accelerate its rise to gain an advanced position in a "new international system" that this pandemic has begun to draw its initial features (بن صدیق، 2020: 35).

In the same context, the COVID-19 revealed to the world the ability of the Chinese regime to withstand and quickly recover against crises (Resilience), as the Chinese government was able to lead and coordinate effectively against the virus. President Xi Jinping led the anti-coronavirus activities himself, and also cooperated with other foreign countries to quickly withdraw foreign residents from Wuhan (تینج، 2020).

China considers any U.S. decline as an opportunity to enhance its global rise, and it was no secret that China presented itself during the COVID-19 pandemic as a distinctive model, whether by claiming that it had managed to contain the virus crisis and return to normal life, production and economic recovery, or through what some called "Diplomacy Masks", by providing examination devices and masks to some countries, and providing financial assistance to the (WHO) (دحمان، 2020).

Although there is much uncertainty to how the COVID-19 pandemic will develop, it is likely to cause a lasting impact that will be felt in international politics, particularly with regard to international power and order. As epochal moments in international politics are critical junctures or tipping points that disrupt the status quo, resulting in new realities once the dust settles. They are also crucial for order in international politics. While international systems and orders are hardly static and are always evolving, epochal moments make monumental changes suddenly (Smith and Fallon, 2020: 237).

The COVID-19 pandemic constituted a decisive moment in the course of international politics, as it is believed that China took advantage of the pandemic to enhance its role and position in the structure of the international system, in conjunction with China's efforts to restructure the international system in light of power shifts and changing balances of power, to move to multipolarity. The COVID-19 pandemic has provided China with a fertile environment to play a more influential role towards the countries of the world, especially in developing countries, which have been greatly affected by the pandemic, by employing "Diplomacy Health" in its foreign policies, and influencing extensively in the interactions of the international environment in the midst of the COVID-19 pandemic. As China was able to control the spread of the pandemic based on its health capabilities and the strict measures it has taken.

The outbreak prompted greater strategic competition and disagreements over ideology between the great powers. In China, once the epidemic was under control the government

immediately sent medical teams and materials to 90 countries, and donated funds to the (WHO) to help developing countries fight the epidemic. Beijing opened many platforms, mainly through video conferences, to share clinical experience with medical experts in many countries. These efforts were not to promote the China model, but about humanitarianism and international solidarity (Yong, 2020: 10).

China took the initiative to strengthen international cooperation to combat it. This was not just advertisements or statements, but was reflected in practical support, by providing medical assistance and expertise to more than 150 countries and international organizations around the world, according to the Chinese National Health Committee. China has reiterated its principled position on strengthening international anti-epidemic cooperation, coordinating with the (WHO), and sharing its experience with other international and regional parties (بن صديق، 2020: 37). And if the main event revealed by the COVID-19 pandemic, and it had a great resonance at the global level, is the rise of the Chinese role on the international scene, with its success in confronting the epidemic and limiting the speed of its spread on its soil, and with its intensive efforts to find a treatment to contain its risks (2027، رفعت).

However, the covid-19 pandemic reveals that the balance of power has returned and is adversely affecting global health. The pandemic has generated international political and legal controversies that will not end when the its curve is flattened and bent down. COVID-19 has stirred up a host of global health issues that states and international organizations will struggle to address under the darkening shadow of the balance of power (Fidler, 2020: 238).

In January 2017, President Xi has repeatedly stressed the necessity and urgency of building a community with a shared future for humanity on many occasions at home and abroad. In January 2017, he delivered a speech under the title of "Work Together to Build a Community of Shared Future for Mankind" at the United Nations Office at Geneva. The idea of building a community with a shared future for mankind marks not only the theoretical foundation of China's diplomacy in the new era, but also provides the guideline under which China participates in international affairs, manages external relations and promotes the reform of the global governance system. The credibility of this important idea has been proven by the developing trends of our times. The gradual emergence of global anti-epidemic cooperation triggered by the COVID-19 pandemic has once again demonstrated the essence of interconnection and interdependence in the human community. On 29 March 2020, President Xi Jinping announced at the G20 Extraordinary Leaders' Summit on COVID-19 that "major communicable diseases are the enemy of all mankind", receiving general recognition from the international community (Hongjun, 2020: 3 – 4).

The spread of the COVID-19 cannot be said to be just a health crisis, but rather has taken a geopolitical dimension. The current health crisis – COVID-19 – has resulted in the exaggeration of the dynamics of competition between international superpowers, especially between the U.S and China (Bahi: 2021: 76). The COVID-19 pandemic has exacerbated the US-China friction as they both compete for global dominance. Fareed Zakaria asserts that: "The Covid-19 crisis is occurring at a time when global cooperation has collapsed and the traditional leader of international collective efforts to respond to this crisis has abandoned its role entirely" (Bahi: 2021: 82). The Chinese model emerged as a reference to success or "victory against the virus". China tried to capitalize on this to promote its image, status and political system (Bahi: 2021: 84).

Before the spread of COVID-19, many analysts viewed China as the most likely contender to balance American power or surpass it, thus ending American hegemony. Niall Ferguson, for instance, predicted that "the 21st century will belong to China". The pandemic could accelerate the shift of the global balance of power from West to East. Scholars compare the slow-growing West and an economically dynamic East. The negative economic fallout on the economies of the U.S and Europe as a result of the pandemic might be long-lasting. For example, "the extraordinary fiscal and monetary measures that these countries are taking to support businesses and households will be hard to reverse", whereas "China and other fast-growing economies in Asia are likely to experience a faster recovery based on their underlying advantages in terms of strong investment, innovation and productivity growth". Therefore, the pandemic is likely to accelerate the shift in the center of economic gravity and the balance of power toward China and Asia (Bahi, 2021: 88).

CONCLUSION

As a result of the above, it can be said that China has greatly sought to benefit from the global health crisis (Covid-19), to fill the void formed as a result of the failure of the United States - the dominant power in the international system - to confront the outbreak of the virus. We find that after reaching the stage of controlling the outbreak of the virus, China began to provide health support and expertise to several countries, including countries from the European Union, with the aim of contributing to providing public benefit at the global level, and achieving strategic goals in the foreseeable term with regard to its geopolitical competition, according to "The Belt and Road Initiative" and its foreign policy objectives, in order to ensure that it restructures the international system. Although China alone will not be able to fill the void caused by the global health crisis, it has been able to benefit from the repercussions of the crisis globally, by rapprochement with the allies of the U.S.

The Chinese economy is recovering, and its military power is constantly growing and developing, not to mention the continuation of the "Belt and Road Initiative" in its interaction, and China's establishment of partnerships and cooperation with countries covered by the "Belt and Road" line, in addition to its permanent membership in the Security Council, and its membership in international and regional organizations. Similar to the G-20, the Shanghai Cooperation Organization (SCO) and the BRICS countries.

In addition, China has submitted other initiatives at the international and regional levels aimed at establishing organizations or institutions of an international and regional nature, such as the initiative to launch the "Asian Infrastructure Investment Bank" (AIIB), which was opened by China in early 2016, and the Bank of BRICS, and the trade group known as the Asia-Pacific Regional Comprehensive Economic Partnership (PCER). All of this is in line with the objectives, principles and foundations of its foreign policy, which has become more effective in international politics.

The main conclusion of the article is that China, despite its continuous accumulation to the elements of power and the formation of "balancing" alliances, partnerships, and regional organizations, does not seek to lead the international system alone and remove the U.S. from the international system, given that China is not considered an expansionist country. All that China is seeking is for the international community, particularly the U.S., to accept China as a superpower and an active player in the international system, meaning that it aspires to gain international trust

and respect. Notwithstanding that China, like other major powers in light of the chaos in the international system, seeks to achieve regional hegemony within its geopolitical scope, in addition to achieving a fair distribution of power in the international system. In a more precise sense, China desires a balance of power and a multipolar international system.

REFERENCES

- Arif, B., (2017), "The Role of Soft Power in China's Foreign Policy in the 21st Century", *International Journal of Social sciences and Educational Studies*, Volume: 13, Issue: 3, p. 94 – 101.
- Bahi, R., (2021), "The Geopolitics of COVID-19: US-China Rivalry and the Imminent Kindlebeger Trap", *Review of Economics and Political Science*, Volume: 6, Issue: 1, p. 76 – 94.
- Conley, H. A., et al., (2021), "The Future of the International system: Messy Multilateralism, Networked Technology, and Pioneering Innovation", *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*, Washington DC.
- Fidler, D. P., (2020), "The COVID-19 Pandemic, Geopolitics, and International Law", *Journal of International Humanitarian Legal Studies*, Volume: 11, Issue: 2, p. 237 – 248.
- Gillani. A, et al., (2015), "Determinants of China's Foreign Policy", *Pakistan Annual Research Journal*, Volume: 51, Issue: 0, p.72 – 90.
- Grosse, R., et al., (2021), "China's Rise, World Order, and the Implications for International Business", *Management international Review*, Springer Link, Volume: 21, p. 1 – 26.
- Heath, T. R., et al., (2016), *The PAL and China's Rejuvenation: National Security and Military Strategies, Deterrence Concepts, and Combat Capabilities*, RAND Corporation, RR 1402, California, USA.
- Hongjun, Y., (2020), "China Should Pursue Four Principles as Coronavirus Hits the World", *How COVID-19 is Changing the World Order*, edited by: Yu Hongjun et al., *China Institute of International Studies*, China.
- Jakobson, L., "China's Foreign Policy Dilemma", *Lowy Institute for International Policy*, February 5 2013, <https://www.lowyinstitute.org/publications/chinas-foreign-policy-dilemma>, (Accessed: 4 October 2021).
- Kai, J., (2017), *Rising China in a Changing World: Power Transitions and Global Leadership*, Palgrave Macmillan L.td, Singapore.
- Li, X., (2015), "Applying Offensive Realism to the Rise of China: Structural Incentives and Chinese Diplomacy toward the Neighboring States", *International Relations of the Asia-Pacific*, Volume: 16, Issue: 2, p. 241 – 271.
- Liu, G., (2003), "Leadership Transition and Chinese Foreign Policy", *Journal of Chinese Political Science*, Volume: 8, Issue: 1, p. 101 – 117 .
- Mearsheimer, J. J., (2001), *The Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton and Company, New York and London.
- Mearsheimer, J. J., (2013), "Structural Realism", *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Edited by: Tim Dunne, Milja Kurki and Steve Smith, 3rd edition, Oxford University Press, United Kingdom.
- Medeiros, E., (2009), *China's International Behavior: Activism, Opportunism, and Diversification*, RAND Corporation, California, USA.

- Mughal, R., (2009), "Chinese Foreign Policy: A Study into Consistency and Change", The Dialogue, Volume: III, Issue: 2, p. 245 – 258.
- Rahman, S., (2019), "China's Foreign Policy and its Choice for Cultural Soft Power: The Tools", Social Change Review, Lucian Blaga University of Sibiu, Romania, Volume: 17, Issue: 1, p. 90 – 115.
- Rolland, N., (2020), China's Vision For A New World Order, The National Bureau of Asian Research, No: 83, NBR Special Report, Washington.
- Smith, N. R. and Fallon, T., (2020), " An Epochal Moment?: The COVID-19 Pandemic and China's International Order Building", World Affairs, SAGE Journals, Newcastle, United Kingdom, Volume: 138, Issue: 3, p. 235 – 255.
- Tian, N., (2018), "Military Expenditure", SIPRI Year Book 2018: Armaments, Disarmament and International Security, Edited by: Dan Smith et al., Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), Stockholm, Sweden.
- Tian, N., (2019), "Military Expenditure", SIPRI Year Book 2019: Armaments, Disarmament and International Security, Edited by: Dan Smith et al., Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), Stockholm, Sweden.
- Weissmann, M., (2015), "Chinese Foreign Policy in a Global Perspective: A Responsible Reformer "Striving For Achievement"", Journal of China and International Relations, Volume: 3, Issue: 1, p. 151 – 166.
- Yetiv, S. and Oksarsson, K., (2018), Challenged Hegemony: The United States, China, and Russia in the Persian Gulf, Stanford University Press, California.
- Yong, W., (2020), "The Impact of the Pandemic on China and Its Relations with the World", Global Asia, Volume: 15, Issue: 3, p. 8 – 13.
- Zhang, B., (2010), "Chinese Foreign Policy in Transition: Trend and Implications", Journal of Current Chinese Affairs, Volume: 39, Issue: 2, p. 39 – 68.
- ن صديق، محمد، (2020)، "تصاعد دور الصين كنموذج لاحتواء وباء كورونا المستجد"، مجلة شؤون عربية، جامعة الدول العربية، العدد: 182، ص 35 – 46.
- بن مشيرح، أسماء، (2018)، "السياسة الصينية في آسيا ومستقبل التوازنات الجيوستراتيجية"، ذكرت في: جمال الفاضي وآخرون، النقل الآسيوي في السياسة الدولية (محددات القوة الآسيوية)، تحرير: عبلة مزوزي ومحمد بلعيشة، المركز الديمقراطي العربي للدراسات الاستراتيجية والسياسية والاقتصادية، برلين، ألمانيا.
- تينج، تشانج، "العزلة البيولوجية: هل يؤثر "كورونا" على الدور العالمي للصين؟"، مركز المستقبل للأبحاث والدراسات المتقدمة، فبراير 2020، 13
- <https://futureuae.com/ar/Mainpage/Item/5266/%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B2%D9%84%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%8A%D9%88%D9%84%D9%88%D8%AC%D9%8A%D8%A9-%D9%87%D9%84-%D9%8A%D8%A4%D8%AB%D8%B1-%D9%83%D9%88%D8%B1%D9%88%D9%86%D8%A7-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%88%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%8A-%D9%84%D9%84%D8%B5%D9%8A%D9%86>. (تاريخ الوصول: 14 أكتوبر 2021)،
- حكيمي، توفيق، (2015)، "مصادر وضوابط سلوك الصين المستقبلي في النظام الدولي: قراءة من منظور واقعي – ليبرالي"، مجلة استراتيجيا، المعهد العسكري للوثائق والتقييم والاستقبالية، الجزائر، العدد: 4، ص 83 – 103.
- حكيمي، توفيق، (2015)، "مستقبل التوازن الدولي في ظل الصعود الصيني، أطروحة دكتوراه غير منشورة، جامعة الحاج لخضر – بتانة، الجزائر، كلية الحقوق والعلوم السياسية، الجزائر.

- دحمان، غازي، (2020)، "النظام الدولي ما بعد كورونا هل تعاد هندسته؟"، مجلة شؤون عربية، جامعة الدول العربية، العدد: 182، ص 57 – 66.
- رفعت، سعيد، (2020)، "جائحة كورونا وتداعياتها السياسية دولياً وإقليمياً وعربياً"، مجلة شؤون عربية، 15 يونيو 2020، العدد: 182.
- <https://arabaffairsonline.com/%d8%a7%d9%84%d9%86%d8%b8%d8%a7%d9%85-%d8%a7%d9%84%d8%af%d9%88%d9%84%d9%8a-%d9%85%d8%a7-%d8%a8%d8%b9%d8%af-%d9%83%d9%88%d8%b1%d9%88%d9%86%d8%a7-%d9%87%d9%84-%d8%aa%d8%b9%d8%a7%d8%af-%d9%87%d9%86%d8%af/> ، (تاريخ الوصول: 16 أكتوبر 2021).
- سرور، نبيل، (2015)، "المؤسسة العسكرية الصينية وحماية إنجازات حقبة الإصلاح والانفتاح"، مجلة الدفاع الوطني اللبناني، العدد 93، ص 43 – 90.
- (، مبادرة الحزام والطريق رؤية نقدية، مركز الجزيرة للدراسات، قطر، ص 1 – 2017.7 شحرور، عزت، صلاح، علي، ومنصور، شادي، (2018)، "مشروع الحزام والطريق: كيف تربط الصين اقتصادها بالعالم الخارجي"، مركز المستقبل للأبحاث والدراسات المتقدمة، الإمارات العربية المتحدة، العدد: 26، ص 2 – 15.
- عبد الراضي، حسين، "القوة العسكرية الصينية: تحديث قوة للقتال والنصر"، المركز المصري للفكر والدراسات الاستراتيجية، (تاريخ الوصول: 6 أكتوبر 2021). <https://ecss.com.eg/3121/>، 20 يناير 2019،
- عبد الله، محمود، نوستالجيا الإمبريالية: الحالة الصينية، المركز العربي للبحوث والدراسات، 2 نوفمبر 2015، (تاريخ الوصول: 5 أكتوبر 2021). <http://www.acrseg.org/39546>،
- علو، أحمد، (2011)، "الصين تواصل صعودها: هل يهزّ المارد العالم؟"، مجلة الجيش، لبنان، العدد: 318، السنة: 27، ص 114 – 110.
- عوني، مالك، "السياقات الغالبة: الصعود الصيني إلى "اللاقطبية"، مجلة السياسة الدولية، 16 يناير 2017، (تاريخ الوصول: 5 أكتوبر 2021). <http://www.siyassa.org.eg/News/11996.aspx>،
- الفاضي، جمال، (2018)، "الطموح الصيني وتأثيره تجاه تغيير بنية النظام الدولي في إطار مقارنة القوة"، ذكت في: جمال الفاضي وآخرون، الثقل الآسيوي في السياسة الدولية (محددات القوة الآسيوية)، تحرير: عبلة مزوزي ومحمد بلعيشة، المركز الديمقراطي العربي للدراسات الاستراتيجية والسياسية والاقتصادية، برلين، ألمانيا.
- القيسي، وائل، (2016)، الأداء الاستراتيجي الأمريكي بعد العام 2008 "إدارة باراك أوباما أنموذجاً"، العبيكان للنشر، الرياض، السعودية.
- لدراسات محمد، محمود، "أبعاد الصعود الصيني في النظام الدولي وتداعياته 1991 – 2010"، المركز الديمقراطي العربي (تاريخ الوصول: 5 أكتوبر 2021). <https://democraticac.de/?p=570>، 26 أبريل 2014، أكتوبر 2021).
- المشابقة، عاهد. ومقداد، صايل، (2018)، "النظام الدولي الجديد في ظل بروز القوى الصاعدة – الصين أنموذجاً – 1991 – 2016"، مجلة دراسات العلوم الإنسانية والاجتماعية، عمادة البحث العلمي وضمان الجودة، الجامعة الأردنية، لمجلد: 45، العدد: 2، ص 267 – 286.
- نجيم، حذفاني، (2011)، العلاقات الصينية الأمريكية بين التنافس والتعاون فترة ما بعد الحرب الباردة، رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة الجزائر 3، كلية العلوم السياسية والإعلام، الجزائر.
- نعمة، كاظم، (2017)، "القوة الناعمة الصينية والعرب"، مجلة سياسيات عربية، المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات، العدد: 26، ص 27 – 45.

Üniversite Öğrencileri Örnekleminde Duygusal Zekâ Özelliğinin Eleştirel Düşünme Eğilimi Üzerindeki Etkisi: Kayseri Üniversitesi Örneği

The Effect of Emotional Intelligence Trait on Critical Thinking Tendency in a Sample of University Students: Case of Kayseri University

Mustafa ERBİR· Merve ÜNLÜ ASLAN·

Makale Geliş Tarihi / Received :19.11.2022
Makale Kabul Tarihi / Accepted :15.12.2022

ÖZET

Bu araştırma üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ özelliklerinin eleştirel düşünme eğilimleri üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Araştırma ana kütleliğini Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulunda aktif olan 4 programda öğrenim gören 440 öğrenci oluşturmaktadır. Toplam 204 öğrencinin katılım sağladığı araştırmada nicel araştırma tekniklerinden ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Veriler anket yöntemiyle toplanmıştır. Toplanan veriler uygun analiz yöntemiyle istatistiki olarak analiz edilmiş ve araştırma bulguları ortaya konmuştur. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre bir bütün olarak duygusal zekâ ile eleştirel düşünme eğilimi arasında anlamlı bir korelasyon olduğu ve duygusal zekânın eleştirel düşünme eğilimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Ayrıca duygusal zekâ alt boyutlarından “iyi oluş” ve “sosyallik” boyutlarının eleştirel düşünme eğilimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın duygusal zekâ alt boyutlarından “öz kontrol” ve “duygusallık” boyutlarının eleştirel düşünme eğilimi üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.

Anahtar Kavramlar: *Duygusal Zekâ, Eleştirel Düşünme, Üniversite Öğrencileri*

ABSTRACT

This research was carried to determine the effect of university students' emotional intelligence characteristics on their critical thinking dispositions. The main body of the research consists of 440 students studying in 4 active programs at the Social Sciences Vocational School of Kayseri University. Relational survey method, one of the quantitative research techniques, is used in the study in which a total of 204 students participated. Data are collected by questionnaire method. The collected data are statistically analyzed with the appropriate analysis method and the research findings are revealed. According to the results obtained in the research, it is seen that there is a significant correlation between emotional intelligence and critical thinking disposition as a whole, and that emotional intelligence has a positive and significant effect on critical thinking disposition. In addition, it is concluded that “well-being” and “sociability” dimensions, which are sub-dimensions of emotional intelligence, have a positive and significant effect on critical thinking disposition. On the other hand, “self-control” and “emotionality” dimensions, which are sub-dimensions of emotional intelligence, do not have any effect on critical thinking disposition.

Keywords: *Emotional Intelligence, Critical Thinking, University Students*

· Öğr. Gör. Dr., Kayseri Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, mustafa.erbir@kayseri.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-6887-1561

· Öğr. Gör. Dr., Kayseri Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, merveunluaslan@kayseri.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-5677-1830

GİRİŞ

Türk eğitim sisteminin en üst basamağını oluşturan üniversiteler, bilgiyi üretme ve yayma konusunda yeri doldurulamayan kurumlardır (Atıla, 2014). Üniversitelerin bilgi üretme ve yayma misyonunu gerçekleştirebilmeleri için, bünyesinde farklı düşünceleri barındıran, topluma yön veren ve nitelikli bilimsel çalışmaların yapıldığı kurumlar olması gerekmektedir. Çetin (2007)'e göre üniversiteler bölgenin dışarıya açılan kapısı olduğu gibi yenilikleri hızlandıran ve girişimcilerin ortaya çıkmasında anahtar aktör konumundadır. Yenilik yapabilme ve olaylara farklı açıdan bakıp (Ünalın vd., 2021) bir değer yaratmanın yollarından birinin de yüksek düzeyde bir eleştirel düşünme eğilimi olduğu açıktır. Zira konunun uzmanları eleştirel düşünmenin yorumlama, analiz etme, çıkarım yapabilme, değerlendirme, açıklama ve öz düzenleme kabiliyetlerini kapsadığını belirtmektedir (Demir vd., 2014). Bu durumda eleştirel düşünme eğilimini pozitif yönde etkileyebilecek etmenlerin bilimsel çalışmalar ışığında ortaya konmasının toplumsal ve bilimsel bir fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimine pozitif yönde etki edebilecek faktörlerden duygusal zekâ özelliği ele alınmıştır. Yapılan literatür taramasında daha önce bu iki kavramın birlikte kullanıldığı farklı örneklem gruplarında yapılan bazı araştırmalara rastlanmıştır. Ancak bu araştırmada üniversitelerin ön lisans öğrencileri örnekleminde bu iki kavram ele alınmaktadır. Üniversitelerin bilim üreten kurumlar olması ve eleştirel düşünme eğiliminin bilimsel araştırmada kritik bir öneme sahip olması bu araştırmanın üniversite öğrencileri örnekleminde yapılmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla araştırmanın literatürdeki bu boşluğu doldurabilecek nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında ilk olarak değişkenlere yönelik kavramsal çerçeve çizilmiştir. Duygusal zekâ ve eleştirel düşünme eğilimi teorik olarak ele alınmıştır. Daha sonra araştırma yöntemi hakkında bilgi verilmiş ve araştırmada kullanılan analizler belirlenmiştir. Sonrasında istatistikî analizler yapılarak araştırma bulgularına ulaşılmıştır. Son bölümde ise araştırma sonucu bulunmaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Araştırma kapsamında ele alınan başlıca iki kavram olan duygusal zekâ özelliği ve eleştirel düşünme eğilimi ana başlıklar halinde kavramsal çerçeve bölümünde ele alınmıştır.

1.1. Duygusal Zekâ Kavramı

Latince “emovere“ kelimesinden türeyen, hareket etmek anlamı taşıyan “duygu“ kavramı; bireyin cevap verme biçimi ya da tepkisi olarak açıklanır. Duygular, olumlu (mutluluk, sevinç, heyecan vb.) veya olumsuz “öfke”, “şiddet”, “üzgün olmak”, “kıskançlık” vb. olarak ifade edebilir (Mete ve Akpınar, 2013: 75).

Zekâ ise bireyin ömrü boyunca var olduğu tüm alanlarda (eğitim, sosyal yaşam, meslek hayatı vb.) başarılı olmasını sağlayan bilişsel ve zihinsel özelliklerin tümüdür (Yazıcı, 2019:2).

“Duygu” ve “zekânın” bir arada kullanımından doğan “duygusal zekâ” kavramının alanyazınında çeşitli tanımları mevcuttur.

Duygusal zekâ kavramı ilk olarak Salovey ve Mayer (1990) tarafından kullanarak literatüre kazandırmışlardır. Bu kavram yine Salovey ve Mayer tarafından; bireyin duygularının ifade edebilmesi, başka bireylerin duygularının anlaşılabilmesi, duyguların, düşünce ve eylemlere yol gösterecek biçimde kullanabilmesi şeklinde tarif edilmiştir.

Alanyazınında duygusal zekâ ile ilgili ortaya konan diğer tanımlamalara bakmak gerekirse; örneğin Yusoff vd.'ne göre (2013: 3) duygusal zekâ; kognitif olmayan beceri ve yeterliliklerden oluşan bir tür sosyal zekâdır. Rezvani vd.'ne göre ise (2018: 1035); duygusal zekâ, kişinin kendisinin ve diğerlerinin duygularının farkına varıp anlayarak onları yönetebilmesidir.

1.1.1. Duygusal Zekâ Modelleri

Duygusal zekâ, alanyazınına dahil olduktan sonra modelleştirilmiştir. Thorndike'nin 1920 yılında sosyal zekâ kavramını kullanması ile duygusal zekâ kavramının temelleri atılmıştır ve günümüze kadar geliştirilen birçok model ortaya çıkmıştır (Göktaş Kulualp ve Erol, 2017: 121).

Günümüzde tercih edilen duygusal zekâ modellerini ise “yetenek tabanlı duygusal zekâ modeli” (Salovey ve Mayer, 1990), “karma duygusal zekâ modelleri” (Goleman,1995; Bar-On, 1997; Cooper ve Sawaf, 1997) ve “algılanan duygusal zekâ/duygusal zekâ özellik modeli” (Petrides, 2010) olarak gruplandırabiliriz.

1.1.1.1. Mayer ve Salovey Yetenek Tabanlı Duygusal Zekâ Modeli

Mayer ve Salovey (1997) duygulara problem çözme yeteneklerini de dahil etmek için duygusal zekânın dört dallı yetenek modelini oluşturmuştur (Benington, 2019). Mayer ve Salovey'in görüşüne göre; Duygusal zekâ yetenek temelinde duygular ve zekânın karşılıklı etkileşimini gerekli kılar. Bu sebeple, zihinsel yetenekleri içine alan duygusal zekâ yaş ve tecrübe ile geliştirilebilir. (Mayer vd., 2004).

1.1.1.2. Karma Duygusal Zekâ Modelleri

Bireyin hem kişisel özelliklerini hem de yetenek özelliklerini birlikte değerlendiren bu modeller, karma duygusal zekâ modeli olarak tanımlanır (Meyer ve Fletcher, 2007: 1-15). “Daniel Goleman“, “Reuven Bar-On“ ve “Cooper ve Sawaf“ın duygusal zekâ modelleri” alanyazınında en çok rastlanan karma duygusal zekâ modelleridir.

- **Goleman'ın Modeli:** Goleman'a göre duygusal zekâ “kişisel beceri” ve “kişilerarası (sosyal) beceri” olmak üzere iki alt boyuttan oluşur (Yusoff vd., 2013: 3). Bu durumda “kişisel beceri“ bireyin kendisini yönetebilmesine, “kişilerarası (sosyal) beceri” diğerleri ile iletişim kurmasına olanak sunar (Jacka, 2018: 38). Goleman'ın (1995) duygusal zekâ modelinde “kişisel beceriler/yeterlilikler boyutu“, “öz-bilinç“, “öz-düzenleme” ve “motivasyon” özelliklerinden; “kişilerarası (sosyal) beceriler/yeterlilikler boyutu“ ise, “empati“ ve “sosyal beceriler” özelliklerinden meydana gelmektedir (Goleman, 1995).

- **Reuven Bar-On Modeli:** Bu model; sosyal ve duygusal olgunlukların, becerilerin birbiriyle olan ilişkisini ve bu ilişkinin bireylerin yaşamına olan etkisini değerlendirir. Bar-On duygusal zekâyı, “duygusal-sosyal zekâ” olarak birlikte inceler (Çakır, 2021: 74). Bar-On'a göre duygusal-

sosyal zekâ; “kişisel beceriler”, “kişilerarası ilişkiler”, “uyumluluk”, “stres yönetimi” ve “genel ruh hali” olmak üzere beş kategoride incelenmektedir (Çakır, 2021: 74).

- **Cooper ve Sawaf Duygusal Zekâ Modeli:** İnceleyebileceğimiz diğer bir karma duygusal zekâ modeli de Cooper ve Sawaf’ın (1997) oluşturduğu ve “Dört Köşe Taşı” adını verdikleri modeldir. Cooper ve Sawaf, bu modelde duygusal zekâ ve liderlik ilişkisini ele alır (Cooper ve Sawaf, 2000; akt. Aslan ve Özata, 2006:200). Cooper ve Sawaf’ın oluşturduğu duygusal zekâ modeline göre, duygusal zekâyı oluşturan dört köşe taşı; “duygusal derinlik”, “duygusal okuryazarlık”, “duygusal zindelik” ve “duygusal simya’dan” meydana gelir (Rozell vd., 2004: 405–424).

1.1.1.3. Algılanan Duygusal Zekâ/Duygusal Zekâ Özellik Modeli

Kendini algılamaya dayanan duygusal zekâ modelini Petrides ve meslektaşları geliştirmiştir (Fernando, 2010: 150-159). Oluşturulan bu modelde odaklanılan nokta; duygusal tecrübelerin temelinde var olan kişilik özellikleridir. Buna göre duygusal zekâ özellik modeli dört ana unsurdan oluşur; Bunlar, “iyi oluş”, “kendini kontrol“, “duygusallık” ve “sosyallik”dir. (Petrides, vd., 2007: 273–289).

1.1.2. Alanyazınında Duygusal Zekâ

Duygusal zekâ ile ilgili alanyazınındaki çalışmalar, belirli alanlarda yoğunlaşmaktadır. Öncelikle duygusal zekâ düzeyini ölçmeyi amaç edinen çalışmalara rastlanmaktadır. Bu gruptaki çalışmalarda duygusal zekâ düzeyini örneklemeler özelinde ölçebilmek amacıyla çeşitli ölçüm teknikleri geliştirilmiş veya kullanılmıştır (Conte, 2005; Gül, İnce ve Korkmaz, 2014; Sivrikaya ve Şıktar, 2017; Erbektaş vd, 2017; Salman, Toros ve Soylu, 2018; Çelik, vd.,2021; Certel, Çatıkkaş ve Yalçınkaya, 2011).

Duygusal zekâ ile ilgili araştırmaların yoğunlaştığı diğer alanlarda da duygusal zekâ ile diğer değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Örneğin alanyazında duygusal zekânın çeşitli performans türleri (sporcu, takım çalışma ve hizmet performansı) ile ilişkisinin araştırıldığı çalışmalar yer almaktadır (Yaşar, 2010; Mondriguez, 2017; Jimenez, 2019; Bar-On, Handley ve Fund, 2005; Prentice ve King, 2013:287; Carmeli ve Josman, 2006: 403; Sony ve Mekoth,2016: 20).

Alanyazınında, duygusal zekâ ile olan ilişkisinin incelendiği bir diğer değişkende; “Problem çözme becerisi / yetisi”dir. Söz konusu iki değişken arasındaki ilişki, çeşitli örneklemeler özelinde ortaya konmaya çalışılmıştır (Güler, 2006; İşmen, 2001).

Duygusal zekâ ile ilgili çalışmaların yoğunlaştığı bir diğer alanda da çeşitli liderlik türleri ile duygusal zekâ arasındaki ilişkiye odaklanılmaktadır (Çakar ve Arbak, 2002; Parks, 2012; Arslan ve Kılıç, 2021). Bu çalışmalara paralel olarak duygusal zekâ ile girişimcilik arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalara da rastlanmaktadır (Cross ve Travaglione, 2003; Koca Ballı, 2015).

Duygusal zekâ ile ilişkili olarak çalışılan bir diğer alanda “kişilik özellikleri”dir. Bu bağlamda “yılmazlık”, “uyumluluk”, “kaygı” gibi kişilik özelliklerinin duygusal zekâ ile ilişkisi incelenmektedir (Özdayı, 2016; Fernandez vd.,2020; Trigueros, vd.,2020; Balyan, vd.,2021).

Son olarak; alanyazınında, çeşitli demografik özelliklerin, duygusal zekâ üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmalara da rastlanmaktadır (Sezgin, 2021; Şentuna, Serter ve Biçer, 2021; Tekin, 2014; Aşan ve Özyer, 2003; Gürbüz ve Yüksel, 2008).

1.2. Eleştirel Düşünme Kavramı

Sorgulama, anlamlandırma, analiz edebilme anlamlarında kullanılan Yunanca'daki "kritikos" sözcüğü, Türkçe'deki "Eleştirel" kelimesine karşılık gelmektedir. Kritikos, kelimesi anlam açısından; çevremizi sorgulayarak, bireyin kendisinin ve diğer insanların düşünme süreçlerini analiz edebilmesi olarak tanımlanmaktadır (Duran, 2019: 152). Düşünme ise, bireyin içinde bulunduğu durumunu tanımlayabilmesi amacıyla gerçekleştirdiği etkinliklerden oluşan mental bir süreçtir (Güven ve Kürüm, 2008: 54).

Bu bağlamda eleştirel düşünme ise; sıklıkla gerçeklerin detaylı değerlendirilmesi ve devamında söz konusu gerçeklikleri kaynak alan problemlerin çözülmesinden oluşan güvenilir bir düşünme biçimi olarak ifade edilebilir. (Chun 2010: 2). Inch ve Warnic'e (1994) göre eleştirel düşünme "problemleri, soruları veya durumları incelemek; tüm erişilebilir bilgileri bütünleştirmek, hipotezlere veya sonuca ulaşmak ve bu yolla bir fikri doğrulamak"tır. Farklılaşan bir bakış açısı olan Kökdemir'e (2003: 3-5) göre ise, eleştirel düşünme; ortaya konan sonuçlara devamlı olumsuz anlamlar yükleyen ve beraberinde eleştirme anlamı olan bir kavram değildir. Tersine eleştirel düşünme aracılığıyla, eldeki mevcut bilgi ile kesin bir yargıda bulunmak yerine, farklı bakış açıları sayesinde ilgili konuya alternatif açıklamalar getirmek mümkün olmaktadır. Eleştirel düşünme tanımlarının ortak noktaları; 1990 yılında gerçekleştirilen Delphi Projesi aracılığıyla da özetlenmiştir. Amerikan Felsefe Derneği'nin düzenlediği, 46 araştırmacının katılımı ve görüşlerinin bir araya getirilmesi ile gerçekleştirilen Delphi projesine göre; eleştirel düşünmeyi oluşturan 6 temel beceri tespit edilmiştir. Yorum, analiz, değerlendirme, sonuç çıkarma, açıklama ve öz düzenleme olarak belirlenen altı becerinin tamamı eleştirel düşünmenin temelidir (Demircioğlu, 2012: 14-15)

Alanyazınında çeşitli tanımlara ve açıklamalara rastlanmakla birlikte, "eleştirel düşünme eğilimi" genellikle, "kişinin eleştirel düşünmeye karşı olan istekliliği" anlamında kullanılmaktadır. Bu bakış açısı ile; bireyde, eleştirel düşünme becerisinden söz edilebilmesi için, eleştirel düşünme eğiliminin var olması gereklidir (Yıldırım ve Şensoy, 2011: 525).

Amerikan Felsefe Derneği tarafından geliştirilen "California Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği" kıstas alındığında; "Doğruyu Arama", "Açık Fikirlilik", "Analitiklik", "Sistematiklik", "Kendine Güven", "Meraklılık" ve "Olgunluk" olarak isimlendirilen eğilim türleri karşımıza çıkmaktadır. "California Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği" aracılığı ile belirlenen söz konusu bu eğilimler aynı zamanda eleştirel düşünmeyi oluşturan 7 temel eğilim olarak da tanımlanmaktadır (Gökgöz, 2020: 56).

1.2.1. Eleştirel Düşünmenin Ölçülmesi

İlgili alanyazını incelendiğinde eleştirel düşünmenin ölçülmesinde farklı yöntemlere başvurulduğu görülmektedir. Çeşitli testler, ölçekler, gözlem teknikleri, bireysel görüşmeler gibi ölçme araçlarından yararlanılmıştır. Ancak bu ölçme araçları içerisinde çok yönlü testler, hedef kitle tarafından kolayca doldurulabilmesi ve araştırmacıya kolay değerlendirilme olanağı sağlaması gibi getirileri nedeniyle daha fazla tercih edilmektedirler (Güzel, 2022: 37-38). Nitekim alanyazını

incelendiğinde; eleştirel zekânın ölçümü için yaygın olarak kullanılan ve ağırlıklı olarak çoktan seçmeli testlerden oluşan birçok ölçme aracı yer almaktadır. Bu ölçme araçları arasından sıklıkla kullanılanları aşağıdaki gibidir.

Cornell Eleştirel Düşünme Testi Düzey X: 4-14. sınıf öğrencilerine uygulanabilen bu test; bu sınıflar seviyesindeki bireylerin eleştirel düşünme düzeylerini saptamak amacıyla geliştirilmiştir. Ennis, Millman ve Tomko (1985) tarafından geliştirilen ilgili test; çoktan seçmeli olması, öyküleme yöntemiyle hazırlanmış olması ve analizinin yapılmasının kolay olması nedeniyle araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilmektedir (Akar, 2007; Gülveren, 2007). Testin Türkçeye uyarlanması ve güvenilirlik çalışmaları Kurnaz (2007), Gülveren (2007) ve Akar (2007) tarafından gerçekleştirilmiştir.

California Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği; 1990'da Amerikan Felsefe Derneği'nin düzenlemiş olduğu Delphi projesi kapsamında geliştirilen bir ölçektir. Ölçeğin; doğruyu arama, kendine güven, meraklılık, açık fikirlilik, olgunluk, sistematiklik, analitiklik olmak üzere yedi alt boyutu bulunmaktadır. (Facione vd., 1998). Ölçek, Türkçeye ve Türk kültürüne Kökdemir (2003) tarafından uyarlanmıştır.

Ennis- Weir Eleştirel Düşünme Yazılı Testi; Eleştirel düşünme becerisini ölçmeyi hedefleyen bu test, Robert H. Ennis ve Eric Weir (1985) tarafından geliştirilmiştir. Test, bir eleştirel düşünme testi olmasının yanı sıra eleştirel düşünme becerisini geliştirmeye yönelik bir öğretim materyali olarak değerlendirilmektedir (Aybek, 2007: 49-50).

Watson-Glaser Eleştirel Düşünme Değerlendirilmesi Testi (Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal): G. Watson ve E. M. Glaser'in geliştirdiği Eleştirel Düşünme Değerlendirilmesi Testi, Toplam 80 sorudan oluşmaktadır. Dokuzuncu sınıf öğrencilerine yönelik olarak kurgulanan bu test iki ayrı form şeklinde dizayn edilmiştir ve bu iki form kendi içinde beş alt test içermektedir (Demircioğlu, 2012: 24). Testin Türk kültürüne uyarlanması çalışmaları Çıkrıkçı (1993, 1996) ve Evcen (2002) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Critical Thinking Disposition Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği (Critical Thinking Disposition); Ricketts ve Ruds'un (2005) geliştirdiği EMI ölçeği oluşturulurken Facione'nun (1990) çalışmaları kaynak alınmıştır. EML ölçeği, Öngörüsellik, Bilişsel Olgunluk ve Yenilikçilik olarak ifade edilen üç yapıdan oluşmaktadır. Söz konusu üç yapı oluşturulurken Kaliforniya Eleştirel Düşünme Eğilimi ölçeğinin faktör analizi verilerinden yararlanılmıştır.

1.2.2. Alanyazınında Eleştirel Düşünme

Alanyazınında eleştirel düşünme ile ilgili gerçekleştirilen araştırmalar, belirli odak konular etrafındaki kümelenmiştir. Bu bağlamda yapılan araştırmaları belirli gruplar altında sınıflandırmak mümkündür. Birinci grupta akademik başarı düzeyi ile eleştirel düşünce arasındaki ilişkiyi inceleyen yayınlara rastlanmaktadır (Overton, 1993; Kayagil, 2010; Aksu ve Koruklu, 2015; Akbıyık, 2002; Seferoğlu ve Akbıyık, 2006). Alanyazını incelediğinde farklı öğretim yöntemleri ve teknikleri ile eleştirel düşünme becerisi arasındaki ilişkiyi değerlendiren bir diğer araştırma kümesiyle daha karşılaşılmaktadır (Şahinel, 2001; Akınoğlu, 2001; Zobisch, 2005; Özüberk, 2002; Güzel, 2005; Alkaya, 2006; Mecit, 2006; Kanik, 2010; Eğmir, 2016; Ünlü, 2017; Baştopçu, 2018; Burkhart, 2006; Phillips, 2010; Tiruneh, Verburgh ve Elen, 2014; Cleveland, 2015). Yine bu alana

paralel olarak çeşitli eğitim stratejilerinin eleştirel düşünme becerileri üzerindeki etkilerini inceleyen bazı araştırmalara da rastlanmaktadır (Sulaiman,2012; Collier vd.,2002). Eleştirel düşünme araştırmalarının yoğunlaştığı bir diğer grup olarak; eleştirel düşünmenin ölçüm / değerlendirme yöntemlerini inceleyen çalışmalar karşımıza çıkmaktadır (Renaud ve Murray, 2008; Ku, 2009; Akdere, 2012; Göbel Dinçer, 2013; Polat, 2014; Facione, Facione ve Carol, 1994; Ricketts ve Rudd, 2005; Rone ve Xiang, 2002; Evcen, 2002; Şahin, 2009; Kutlu ve Vural, 2004). Yine düşünme eğitim programlarının eleştirel düşünme üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalara da alanyazınında sıklıkla rastlanmaktadır (Tok, 2008; Tok ve Sevinç, 2010; Sönmez, 2016; Aybek, 2007; Önal, 2020). Son olarak; alanyazınında, çeşitli demografik özelliklerin, eleştirel düşünme üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmalara da rastlanmaktadır (Özdemir, 2005; Akar 2007; Fitriani vd. 2019; Cheung vd., 2001).

Ayrıca uluslararası alanyazınında bu çalışmaya paralel olarak eleştirel düşünme ile duygusal zekâ arasındaki ilişkiyi farklı örneklemeler özelinde inceleyen az da olsa çalışmaya da rastlanmaktadır (Alvandi vd. 2015; Stedman ve Andenoro, 2006). Bu çalışmalardan ilki olan Stedman ve Andenoro'nun (2006) çalışmasında duygusal zekâ ile eleştirel düşünme arasında olumlu yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak bir diğer çalışma olan Alvandi, Mehrdad ve Karimi'nin (2015) araştırmasında ise çalışmanın örnekleminin bir parçası olan öğretmenler özelinde eleştirel düşünme becerisi ile duygusal zekâ arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanamamıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinde duygusal zekâ özelliği ile eleştirel düşünme eğilimi arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Araştırma örneklemini Kayseri Üniversitesinde öğrenim gören bireyler oluşturmaktadır. Araştırmada veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Anket uygulamasına yönelik Kayseri Üniversitesinden 30.12.2021 tarih ve 79 numaralı “etik kurul onayı” alınmıştır. Araştırma anketi yüz yüze ve çevirim içi olmak üzere iki farklı şekilde uygulanmıştır.

Araştırma bir nicel bir araştırmadır ve yöntem olarak “ilişkisel tarama modeli” kullanılmıştır. Araştırma verileri normal dağılım sergilemektedir. Ölçeklerin çarpıklık ve basıklık değerleri -1 ve +1 arasında bulunmaktadır. Bu yüzden araştırmada parametrik testler kullanılmıştır. Veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi amacıyla “Pearson-Korelasyon analizi“, bağımsız değişkenin bağımlı değişkene etkisinin belirlenebilmesi amacıyla “basit doğrusal regresyon analizi“ ve bağımsız değişken alt boyutlarının bağımlı değişkene etkisinin belirlenebilmesi için “çoklu doğrusal regresyon analizi” yapılmıştır.

2.1. Araştırma Örneklemi

Araştırmanın ana kütlelerini Kayseri Üniversitesinde öğrenim gören ön lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Veri toplama sürecinde yüksekokulda aktif olan dört bölümde toplam 440 öğrenci bulunmaktadır.

Ana kütlelerden örneklem almak için kullanılan formülüne göre $n = \frac{Nt^2pq}{d^2(N-1)+t^2pq}$ (Yıldız vd., 2002) %95 güven aralığında anlamlı sonuç alabilmek amacıyla n=205 adet anketin yeterli olduğu hesaplanmıştır.

$n = \frac{440 \times (1,96)^2 \times 0,5 \times 0,5}{(0,05)^2 \times (440-1) + (1,96)^2 \times (0,5 \times 0,5)} = 205$. Araştırma kapsamında toplam 218 öğrenciye anket uygulanmıştır. Dolayısıyla örneklem grubu ana kütleyle temsil edebilecek düzeydedir.

Araştırma katılımcılarının demografik özelliklere göre frekans dağılımı ve yüzde dağılımı Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. Demografik Dağılım

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	153	70,2
Erkek	65	29,8
Medeni Durum	Frekans	Yüzde (%)
Evli	5	2,3
Bekâr	213	97,7
Yaş	Frekans	Yüzde (%)
17-18	21	9,6
19-20	123	56,5
21-22	62	28,4
23-24	4	1,8
25 ve üzeri	8	3,7
Gelir TL	Frekans	Yüzde (%)
0-3000	81	37,2
3001-6000	86	39,4
6001-9000	28	12,8
9001-12000	17	7,8
12001 ve üzeri	6	2,8
Toplam	218	100

Tablo 1’e göre katılımcıların %70,2’si (153 kişi) kadın %29,8’i (65 kişi) ise erkektir. Ayrıca %97,7’si (213 kişi) bekâr, %2,3’ü (5 kişi) evlidir. Araştırma örneklemini ön lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Bundan dolayı bekâr katılımcıların oldukça yüksek oranda olması beklenen bir durumdur. Yaş değişkenine göre katılımcıların yarısından fazlası %56,5 (123 kişi) 19-20 yaş aralığındadır. Gelir seviyesi değişkenine göre ise en yüksek katılım 6000 TL ve aşağı gelire sahip olan gruba aittir %76,6 (147 kişi).

Katılımcıların öğrenim görülen sınıfa göre dağılımı Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2. Sınıfa Göre Dağılım

Sınıf	Frekans	Yüzde (%)
1. Sınıf	140	64,2
2. Sınıf	78	35,8
Toplam	218	100

Araştırmanın ana külesini ön lisans öğrencileri oluşturduğu için örneklem grubu 1. sınıf ve 2. sınıf olmak üzere sınıf değişkenine göre 2’ye ayrılmaktadır. Araştırmaya 1. Sınıfta öğrenim gören 140 kişi (%64,2) 2. sınıfta öğrenim gören 78 kişi (35,8) katılmıştır.

Katılımcıların programı tercih nedenine göre dağılımı Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3. Tercih Nedenine Göre Dağılım

Tercih Nedeni	Frekans	Yüzde
Kendi isteği	153	70,2
Aile İsteği	18	8,3
Çevre Baskısı	3	1,4
Diğer	44	20,2
Toplam	218	100

Araştırmaya katılan bireylerin büyük bir bölümü, %70,2'si (153 kişi) öğrenim gördüğü programı kendi isteğiyle tercih etmiştir. Buna karşın %8,3'ü aile isteği ile %1,4'ü çevre baskısı ile ve %20,2'si diğer faktörler nedeniyle öğrenim gördükleri programı tercih etmişlerdir. Katılımcıların ikamet yerine göre dağılımı Tablo 4'te verilmektedir.

Tablo 4. İkamet Yerine Göre Dağılım

İkamet	Frekans	Yüzde
Aile Yanı	165	75,7
Öğrenci Evi	9	4,1
Öğrenci Yurdu	34	15,6
Diğer	10	4,6
Toplam	218	100

Katılımcıların %75,7'si aile yanında ikamet etmektedir. Sadece %24,3'ü öğrenci evi, öğrenci yurdu ve diğer yerlerde ikamet etmektedir. Bu durum yüksek okul öğrenci profilinin yüksek oranda sürekli ikameti Kayseri İlinde olan öğrencilerden oluştuğunun göstergesidir. Katılımcıların hedef sektöre göre dağılımı Tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5. Hedef Sektöre Göre Dağılım

Hedef	Frekans	Yüzde (%)
Kamu	147	67,4
Özel	56	25,7
Diğer	15	6,9
Toplam	218	100

Araştırmaya katılan bireylerin büyük bir kısmı (%67,4) ileride kamuda çalışmayı hedeflemektedir. Ayrıca katılımcıların %25,7'lik kısmı özel sektörde, %6,9'luk kısmı ise diğer sektörlerde çalışmayı hedeflemektedir. Katılımcıların mezun olunan liseye göre dağılımı Tablo 6'da verilmektedir.

Tablo 6. Mezun Olunan Liseye Göre Dağılım

Lise	Frekans	Yüzde
Fen Lisesi	3	1,4
Anadolu Lisesi	83	38,1
Meslek	25	11,5
İHL	94	43,1
Açık/Diğer	13	6,0
Toplam	218	100

Katılımcılar en fazla %43,1 oranla İmam Hatip Lisesinden mezun bireylerdir. İkinci olarak en fazla Anadolu Lisesi mezunu (%38,1) araştırmaya katılmıştır. Buna karşın en düşük lise mezuniyet türünün fen lisesi olduğu (%1,4) görülmektedir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma anketi toplam 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kişisel bilgi formu, ikinci bölümde eleştirel düşünme eğilimi ölçeği, üçüncü bölümde ise duygusal zekâ ölçeği bulunmaktadır.

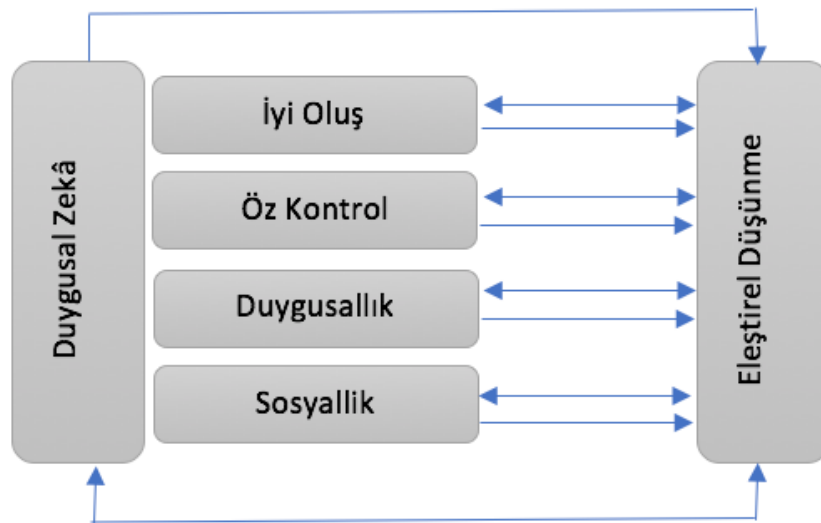
- *Eleştirel Düşünme Ölçeği*: Ölçeği Ricketts ve Ruds (2005) geliştirmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması, geçerliliği ve güvenilirliği Demircioğlu ve Kilmen (2014) tarafından yapılmıştır. Ölçek “Öngörüsellik“, “Yenilikçilik“ ve “Bilişsel Olgunluk“ olmak üzere toplam 3 alt boyut ve 25 sorudan oluşmaktadır. Araştırmada yapılan analizlerde bağımsız değişkenin ve alt boyutlarının bir bütün olarak eleştirel düşünme eğilimine etkisine bakıldığından, eleştirel düşünme eğiliminin ortalama puanı dikkate alınmaktadır.

- *Duygusal Zekâ Ölçeği*: Ölçek Deniz vd. (2013) tarafından geliştirilmiştir ve 4 alt boyutu bulunmaktadır. Ölçek toplam 20 sorudan oluşmaktadır. Bir bütün olarak duygusal zekâ özelliğine bakmak için 20 sorunun ortalama puanı dikkate alınmaktadır. Ayrıca ölçeğe ait dört alt boyutun her birinin bağımlı değişken üzerinde etkisinin olup olmadığının tespiti için her bir alt boyuta yönelik analizler yapılmıştır. Ölçeğin “İyi Oluş“ alt boyutunu 4 soru (6-13-16-18), “Öz Kontrol“ alt boyutunu 4 soru (2*-4*-10-14*), “Duygusallık“ alt boyutunu 4 soru (5*-11*-15-19*) ve “Sosyallik“ alt boyutunu 4 soru (3-7*-8-17*) oluşturmaktadır. Ayrıca toplam duygusal zekâ ölçeğinde kalan 4 soru (1-9*-12*-20) ilave edilmiştir. Yıldız ile işaretlenen sorular ters puanlanmıştır.

2.3. Araştırma Modeli ve Hipotezlerin Kurulması

Araştırma kapsamında kurulan model Şekil 1’de verilmektedir. Araştırma değişkenleri arasında bulunan iki taraflı oklar değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için oluşturulmuştur. Ayrıca modelde bulunan tek yönlü oklar bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisine yönelik oluşturulmuştur.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırma modeli kurulduktan sonra modelde görülen ilişki ve etki durumlarına göre hipotezler aşağıdaki gibi kurulmuştur (H1= Hipotez 1; H2= Hipotez 2).

H1: Duygusal zekâ özelliği ile eleştirel düşünme eğilimi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1a: İyi oluş alt boyutu ile eleştirel düşünme eğilimi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1b: Öz kontrol alt boyutu ile eleştirel düşünme eğilimi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1c: Duygusallık alt boyutu ile eleştirel düşünme eğilimi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1d: Sosyallik alt boyutu ile eleştirel düşünme eğilimi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Duygusal zekâ özelliğinin eleştirel düşünme eğilimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H2a: İyi oluş alt boyutunun eleştirel düşünme eğilimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H2b: Öz kontrol alt boyutunun eleştirel düşünme eğilimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H2c: Duygusallık alt boyutunun eleştirel düşünme eğilimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H2d: Sosyallik alt boyutunun eleştirel düşünme eğilimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

2.4. Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliği ölçeğin geliştirilmesi ve Türkçeye uyarlanması sürecinde sağlanmış olduğundan bu araştırma için ayrıca geçerlilik analizi yapılmamıştır. Ancak kullanılan ölçeklerin araştırma örneğinde aynı derecede güvenilir olup olmadığını tespit etmek amacıyla tekrar güvenilirlik analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçek Adı	Madde Sayısı	Güvenilirlik Düzeyi (α)
Duygusal zekâ	20	0,897
- İyi Oluş	4	0,735
- Öz Kontrol	4	0,620
- Duygusallık	4	0,602
- Sosyallik	4	0,688
Eleştirel Düşünme	25	0,939
- Öngörüsellik	11	0,892
- Yenilikçilik	7	0,805
- Bilişsel Olgunluk	7	0,794

Bir ölçeğin güvenilir bir ölçek olması için Cronbach Alpha değerinin $\alpha > 0,6$ olması yeterlidir (Gürbüz ve Şahin, 2018). Tablo 7’de görüldüğü gibi güvenilirlik analizinin sonuçlarına göre, hesaplanan Cronbach’s Alpha değerleri $\alpha > 0,6$ olduğundan ölçeklerin güvenilirlikleri sağlanmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını yönelik doğrusal korelasyon analizi ve bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde bir etkisinin bulunup bulunmadığına yönelik ise doğrusal regresyon analizleri yapılmıştır.

Kurulan H1 ve H1a, H1b, H1c, H1d alt hipotezlerinin test edilebilmesi için değişkenler arasındaki ilişkilerin varlığı ve derecesi ile ilgili doğrusal korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	1	1.1	1.2	1.3	1.4	2	2.1	2.2
1. Duygusal Zekâ	1							
1.1. İyi Oluş	0,812**	1						
1.2. Öz Kontrol	0,753**	396**	1					
1.3. Duygusallık	0,850**	589**	603**	1				
1.4. Sosyallik	0,888**	696**	590**	716**	1			
2.Eleştirel Düşünme	0,636**	624**	347**	436**	580**	1		
2.1. Öngörüsellik	0,602**	615**	292**	426**	566**	958**	1	
2.2. Yenilikçilik	0,543**	550**	287**	319**	494**	931**	864**	1
2.3. B. Olgunluk	0,592**	533**	374**	432**	525**	870**	741**	724**

** 0,01 düzeyinde anlamlı

Tablo 8’e göre araştırmaya ait değişkenler ve değişkenlerin alt boyutlarının tamamında pozitif yönü ve anlamlı (0,01 düzeyinde) ilişkiler bulunmaktadır. İlişki düzeyindeki güç “0,00-0,25” arasında ise “çok zayıf”, “0,26-0,49” arasında ise “zayıf”, “0,50-0,69” arasında ise “orta”, “0,70-0,89” arasında ise “yüksek” ve “0,90-1,00” arasında ise, “çok yüksek” olmaktadır (Kalaycı, 2014). Analiz sonuçlarına göre duygusal zekâ ile iyi oluş (0,813), öz kontrol (0,753), duygusallık (0,850) ve sosyallik (0,888) arasında 0,01 anlamlılık düzeyinde yüksek düzeyde pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Ancak eleştirel düşünme eğiliminin öngörüsellik (0,958) ve yenilikçilik (0,931) ile arasında çok yüksek, bilişsel olgunluk (0,870) ile arasında yüksek düzeyde pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

H1’in test edilmesi kapsamında ortaya konan bulgulara göre duygusal zekâ ile eleştirel düşünme eğilimi arasında (0,636) 0,01 anlamlılık düzeyinde orta seviyede pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bu sonuç H1’i doğrulamaktadır. Ayrıca eleştirel düşünme ile iyi oluş (0,624) ve sosyallik (0,580) alt boyutları arasında orta seviyede, öz kontrol (0,347) ve duygusallık (0,436) alt boyutları ile zayıf seviyede pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bu bulgularla H1a, H1b, H1c ve H1d doğrulanmıştır.

Kurulan H2 hipotezinin test edilebilmesi için duygusal zekâ bağımsız değişkeninin bir bütün olarak eleştirel düşünme eğilimi bağımlı değişkeni üzerinde bir etkisinin olup olmadığı ile ilgili “basit doğrusal regresyon analizi” yapılmış ve sonuçlar Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Basit Regresyon Analizi Sonuçları

Katsayılar Tablosu					
Kavramlar	B	St.Hata	Beta	t	p
Sabit Terim	1,562	0,203		7,706	0,000*
Bağımsız Değişken					
Duygusal zekâ	0,646	0,053	0,636	12,110	0,000*
Model Özeti: R=0,636; R ² =0,404; Adj.R ² = 0,402; F= 146,660; p=0,000 Bağımlı Değişken= Eleştirel Düşünme / *p<0,05					

Tablo 9'a göre kurulan regresyon modeli bir bütün olarak anlamlıdır (F= 146,660; p=0,000; p<0,05). Ayrıca duygusal zekânın bir bütün olarak eleştirel düşünme eğilimi üzerinde pozitif ve anlamlı (p=0,000; p<0,05) bir etkisinin bulunduğu görülmektedir. Eleştirel düşünme eğiliminde meydana gelen değişimin %40,4'ü duygusal zekâ bağımsız değişkeni tarafından açıklanmaktadır (R²=0,404). Elde edilen bu sonuca göre duygusal zekâ düzeyinde meydana gelen bir artış eleştirel düşünme eğilimi de artırmaktadır. Dolayısıyla H2 doğrulanmıştır.

Kurulan H2a, H2b, H2c ve H2d hipotezlerinin test edilebilmesi için duygusal zekâ bağımsız değişkeninin alt boyutlarının eleştirel düşünme eğilimi bağımlı değişkeni üzerinde bir etkisinin olup olmadığı ile ilgili “çoklu doğrusal regresyon analizi“ yapılmış ve sonuçlar Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Katsayılar Tablosu					
Kavramlar	B	St.Hata	Beta	t	p
Sabit Terim	1,797	0,201		8,937	0,000*
Bağımsız Değişkenler					
İyi Oluş	0,359	0,060	0,437	5,950	0,000*
Öz Kontrol	0,025	0,056	0,031	0,451	0,653
Duygusallık	-0,045	0,071	-0,050	-0,626	0,532
Sosyallik	0,239	0,072	0,294	3,317	0,001*
Model Özeti: R=0,657; R ² =0,432; Adj.R ² = 0,421; F= 40,472; p=0,000 Bağımlı Değişken= Eleştirel Düşünme / *p<0,05					

Tablo 10'a göre kurulan regresyon modeli bir bütün olarak anlamlıdır (F= 40,472; p=0,000; p<0,05). Eleştirel düşünme eğiliminde meydana gelen değişimin %42,1'i modele dahil edilen bağımsız değişkenler tarafından açıklanmaktadır (Adj.R²=0,421). Analiz sonucuna göre duygusal zekâ alt boyutlarından “iyi oluş“ (p=0,000; p<0,05) ve “sosyallik“ (p=0,001; p<0,05) alt boyutlarının eleştirel düşünme eğilimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin bulunduğu görülmektedir. Buna karşın “öz kontrol“ (p=0,653; p>0,05) ve “duygusallık“ (p=0,532; p>0,05) alt boyutlarının eleştirel düşünme eğilimi üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığı görülmektedir. Elde edilen bu sonuca göre duygusal zekâ düzeyinde meydana gelen bir artış eleştirel düşünme eğilimini de artırmaktadır. Elde edilen bu sonuçlara göre duygusal zekâ alt boyutlarından “iyi oluş“ ve “sosyallik“ özelliklerinde meydana gelen bir artış eleştirel düşünme eğilimini de artırmaktadır. Dolayısıyla H2a ve H2b doğrulanmıştır. Ancak duygusal zekâ alt boyutlarından “öz kontrol“ ve “duygusallık“ özelliklerinde meydana gelen bir artışın eleştirel düşünme eğilimi üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla H2c ve H2d reddedilmiştir.

SONUÇ

Üniversiteler sahip oldukları misyonla çok önemli bir toplumsal statüye sahiptir. Ülkelerin geleceğinin mimarı olan ve geleceğe yön veren nesiller yüksek oranda üniversitelerden yetişmektedir. Bundan dolayı üniversiteler bünyesinde yapılan bilimsel araştırmalar kadar, üniversitede eğitim alan öğrenciler üzerinde yapılan bilimsel araştırmalar da büyük bir önem taşımaktadır. Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin “duygusal zekâ özellikleri” ile “eleştirel düşünme eğilimleri” arasında bir ilişkinin var olup olmadığı ve duygusal zekâ özelliğinin eleştirel düşünme eğilimine bir etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre duygusal zekâ özelliği ile eleştirel düşünme eğilimi arasında anlamlı korelasyonlar bulunmuştur. Araştırmada elde edilen bulgular literatürde bulunan benzer çalışmaların sonuçlarıyla da örtüşmektedir (Dutoğlu ve Tuncel, 2008; Elrahimi, 2012; Kim ve Oh, 2016; Lee ve Kim, 2018; Lee vd., 2015; Stedman ve Andenor, 2006). Buna karşın Alvandi'nin (2015) araştırmasında duygusal zekâ ve eleştirel düşünme arasında anlamlı ilişkiler bulunmamaktadır. Araştırma kapsamında ayrıca duygusal zekâ alt boyutlarının eleştirel düşünme eğilimi ile ilişkisi çok yönlü olarak ele alınmıştır. Buna göre “iyi oluş“, “öz kontrol“, duygusallık“ ve “sosyallik“ özellikleri ile “eleştirel düşünme eğilimi“ arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Araştırmanın bir diğer sonucuna göre duygusal zekâ özelliğinin bir bütün olarak eleştirel düşünme eğilimi üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu görülmektedir. Çelik ve Güngör (2020) ve Stedman ve Andenor (2006) da araştırmalarında bu araştırmaya benzer sonuçlar bulmuştur. Ancak Leasa'nın (2018) araştırmasına göre duygusal zekânın eleştirel düşünme eğilimi üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Ayrıca, bu araştırmada duygusal zekânın alt boyutlarının her birinin eleştirel düşünme eğilimi üzerindeki etkisine bakılmıştır. Buna göre “iyi oluş“ ve “sosyallik“ alt boyutunun “eleştirel düşünme eğilimi“ üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Buna karşın “öz kontrol“ ve “duygusallık“ alt boyutlarının “eleştirel düşünme eğilimi“ üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Araştırma sonuçları ve test edilen hipotezlerin sonuçları toplu halde Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Hipotez Tablosu

Hipotez Adı	Kabul/Ret Durumu	Kabul/Ret Durumu
H1	Duygusal Zekâ ↔ Eleştirel Düşünme Eğilimi	Kabul
H1a	İyi Oluş ↔ Eleştirel Düşünme Eğilimi	Kabul
H1b	Öz Kontrol ↔ Eleştirel Düşünme Eğilimi	Kabul
H1c	Duygusallık ↔ Eleştirel Düşünme Eğilimi	Kabul
H1d	Sosyallik ↔ Eleştirel Düşünme Eğilimi	Kabul
H2	Duygusal Zekâ → Eleştirel Düşünme Eğilimi	Kabul
H2a	İyi Oluş → Eleştirel Düşünme Eğilimi	Kabul
H2b	Öz Kontrol → Eleştirel Düşünme Eğilimi	Ret
H2c	Duygusallık → Eleştirel Düşünme Eğilimi	Ret
H2d	Sosyallik → Eleştirel Düşünme Eğilimi	Kabul

↔ Değişkenler arasındaki ilişkiyi temsil ediyor

→ Bağımsız değişkenin bağımlı değişkene etkisini temsil ediyor

Araştırma sonuçlarını bir bütün olarak değerlendirmek gerekirse, bir öğrencinin duygusal zekâ özelliği ile eleştirel düşünme eğilimi arasında bir bütün olarak ve duygusal zekânın tüm alt boyutları özelinde anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Öte yandan duygusal zekâ özelliğinde meydana gelen bir artışın öğrencinin eleştirel düşünme eğilimi üzerinde pozitif ve anlamlı düzeyde bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak duygusal zekâ alt boyutlarından “iyi oluş” ve “sosyallik” alt boyutları özelinde meydana gelen bir artışın da eleştirel düşünme eğilimini pozitif yönlü ve anlamlı bir düzeyde etkilediği söylenebilir. Kavramsal çerçevede değinildiği üzere birçok alanda başarıyı yakalama konusunda önemli bir özellik olan eleştirel düşünme eğilimini artırmanın yollarından biri de öğrencilerin duygusal zekâ özelliklerini arttırmaktan geçmektedir.

Bu araştırmada duygusal zekânın eleştirel düşünme ile ilişkisi ve duygusal zekânın eleştirel düşünmeye etkisi araştırılmıştır. Sosyal Bilimler birikimli olarak ilerleyen bir disiplin olduğu için bu araştırmanın daha sonra yapılacak bilimsel araştırmalara çıkış noktası olabilecek bir araştırma olması beklenmektedir. Eleştirel düşünme eğilimine pozitif yönde etki edebilecek örneğin bilişsel zekâ, uzamsal zekâ, kinestetik zekâ veya müziksel zekâ gibi kavramlar üzerinde bilimsel araştırmalar yapılması araştırmacılara tavsiye edilmektedir.

KAYNAKLAR

- Akar, C. (2007). “İlköğretim Öğrencilerinde Eleştirel Düşünme Becerileri”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Akbıyık, C. (2002). “Eleştirel Düşünme Eğilimleri ve Akademik Başarı”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Akdere, N. (2012). “Türkiye’de Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Becerileri, Eleştirel Düşünme Öğretimine Yönelik Tutumları ve Öz Yeterlik Seviyeleri”, Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akinoğlu, O. (2001). “Eleştirel Düşünme Becerilerini Temel Alan Fen Bilgisi Öğretiminin Öğrenme Ürünlerine Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Aksu, G. ve Koruklu, N. (2015). “Determination the Effects of Vocational High School Students' Logical and Critical Thinking Skills on Mathematics Success”, Eurasian Journal of Educational Research, 59, s.181-206.
- Alkaya, F. (2006). “Eleştirel Düşünme Becerilerini Temel Alan Fen Bilgisi Öğretiminin Öğrencilerin Akademik Başarılarına Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Alvandi, M., Mehrdad, A. G. ve Karimi, L. (2015). “The Relationship Between Iranian EFL Teachers Critical Thinking Skills, Their EQ and Their Students Engagement in The Task”, Theory and Practice in Language Studies, 5(3), s.555-565.
- Arslan, A. ve Kılıç, M. (2021). “Farklı Spor Branşlarındaki Sporcuların Duygusal Zekâ ve Liderlik Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. Modern Leisure Studies, 3(1), s.12-34.
- Aslan, Ş. ve Özata, M. (2006). “Sağlık Yöneticilerinde Duygusal Zekâ Boyutlarının Cooper Sawaf Haritasıyla Araştırılması”, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 9(2), s.197-222.

- Aşan Ö. ve Özyer K. (2003). “Duygusal Zekâya Etki Eden Demografik Faktörlerin Saptanmasına Yönelik Ampirik Bir Çalışma”, H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(1), s.151-167.
- Atila, S. (2014). "Entelektüeller, Üniversiteler ve Bilimsel Bilginin Üretilmesi Kapsamında Eleştirel Bir Deneme". Akademik İncelemeler Dergisi 4(2), s.81-94.
- Aybek, B. (2007). “Konu ve Beceri Temelli Eleştirel Düşünme Öğretiminin Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimi ve Düzeyine Etkisi”. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(2), s.43-60.
- B. Cross. ve A. Travaglione (2003). “The Untold Story: Is The Entrepreneur Of The 21st Century Defined By EQ?”, International Journal Of Organizational Analysis, 11(3), s.221-228.
- Balyan, M., Köksal, A. Gönkek, P. ve Zekioglu, A. (2021). “Analysis of Emotional Intelligence and Personality Traits of Students in Faculty of Sports Sciences”. Journal of Educational Psychology Propositos y Representaciones, 9. SPE(3), e1157
- Bar-On, R. (1997). “Bar-On Emotional Quotient Inventory (EQ-I): Technical Manual”. In Multi-Health Systems. Toronto, Canada.
- Bar-on, R., Handley, R. ve Fund, J. (2005). “The Impact of Emotional and Social İntelligence on Performance. Linking Emotional Intelligence and Performance at Work”. Current Research Evidence. Magwah, Hj; Lawrence, Erlbaum.
- Baştopçu, G. (2018). “Sınıf Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Becerisini Kazandırmaya Yönelik Uygulanan Yöntem, Teknik ve Etkinliklerin Kullanımının İncelenmesi”. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Benington M.R. (2019) “Emotional Intelligence and Sociodemographic Status in Associate Degree Nursing Students”, Doctor Dissertation, Walden University.
- Burkhart, L. M. (2006). “Thinking Critically About Critical Thinking: Developing Thinking Skills Among High School Students” (Unpublished PhD Thesis). Claremont Grade University, California.
- Carmeli, A. ve Josman, Z. E. (2006). “The Relationship Among Emotional Intelligence, Task Performance, and Organizational Citizenship Behaviors”. Human Performance, 19(4), s.403-419.
- Certel, Z., Çatıkkaş, F. ve Yalçınkaya, M. (2011). “Beden Eğitimi Öğretmen Adaylarının Duygusal Zekâ ile Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi”. Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi, 13(1), s.74-81.
- Cheung, C. K., Rudowic, E., Kwan, A. S. F., Lang, G. ve Yue, X. D. (2001). “Critical Thinking Among University Students: Does the Family Background Matter?”. College Student Journal, 35 (4), s.577-598.
- Chun, M. (2010). “Taking Teaching to (performance) Task: Linking Pedagogical and Assessment Practices”, Change, 42(2), s.22-29.

- Cleveland, J. (2015). "Beyond Standardization: Fostering Critical Thinking in a Fourth Grade Classroom Through Comprehensive Socratic Circles" (Unpublished Doctoral Dissertation). Arizona State University, Arizona, ABD
- Collier, K., Guenther, T., ve Veerman, C. (2002). Developing Critical Thinking Skills Through a Variety of Instructional Strategies, Unpublished Doctoral Dissertation, Saint Xavier University.
- Conte, J. M. (2005). "A Review and Critique of Emotional Intelligence Measures" , Journal of Organizational Behavior, (26), s.433-440,
- Cooper, R., ve Sawaf, A. (1997). "Executive EQ: Emotional Intelligence in Leadership and Organizations (p. xiii _E)". New York: The Berkley Publishing Group.
- Cooper, K. R. ve Sawaf, A. (2000). "Liderlikte Duygusal Zekâ", İkinci Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Çakar, U. ve Arbak, Y. (2002). "Modern Yaklaşımlar Işığında Değişen Duygu Zekâ İlişkisi ve Duygusal Zekâ", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 6(3), s.99-116.
- Çakır, G. (2021). "Spor Hizmetleri Genel Müdürlüğü Merkez ve Taşra Teşkilatında Çalışan Antrenörlerin Duygusal Zekâ ve Liderlik Özelliklerinin Araştırılması". Doktora Tezi. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Çelik, D. Ö., Yılmaz, O. Şahin, İ. ve Besler, M. (2021). "Elit Seviyedeki Bireysel Kadın Sporcuların Duygusal Zekâ Düzeylerinin İncelenmesi". Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 6(1), s.110-122.
- Çelik, O. B. ve Güngör, N. (2020). "A Structural Model of the Relationships between The Emotional Intelligence and the Critical Thinking Disposition in Physical Education and Sports Teacher Candidates". Uluslararası Egzersiz Psikolojisi Dergisi, 2 (1), s.10-20.
- Çetin. M. (2007). "Bölgesel Kalkınma ve Girişimci Üniversiteler." Ege Akademik Bakış 7(1) s.217-238.
- Çıkrıkçı, N. (1993). "Watson-Glaser Eleştirel Akıl Yürütme Gücü Ölçeğinin (form Y M) Lise Öğrencileri Üzerindeki Ön deneme Uygulaması". Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 25(2), s.559-569.
- Çıkrıkçı, N. (1996). "Eleştirel Düşünme: Bir Ölçme Aracı ve Bir Araştırma", Sözlü Bildiri, III. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, Adana
- Çiçek, M. (2011). "Stratejik Düşüncenin Belirleyicileri Olarak Eleştirel ve Yaratıcı Düşünce." Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demircioğlu, E. (2012). "Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeğinin Uyarlama Çalışması ve Faktör Yapısının Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi". Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Demircioğlu, E. ve Kilmen, S. (2014). "An Adaptation Study of Critical Disposition Scale." The Journal of Academic Social Science Studies. 27, s.203-208.

- Deniz, M.E., Özer, E. ve Işık, E., (2013). “Trait Emotional Intelligence Questionnaire–Short Form: Validity and Reliability Studies.” *Education and Science*, 38(169), s.407-419.
- Dulewicz V. ve Higgs M. (1999). “Emotional Intelligence Br Measured And Developed,” *Leadership & Organizational Development Journal*, 20(5), s.242-253.
- Duran, V. (2019). “Öğretmen Adaylarının Akıl Yürütme Stilleri, Bilişsel Çarpıtmaları ve Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği” Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İzmir.
- Dutoğlu, G. ve Tuncel, M. (2008). “Aday Öğretmenlerin Eleştirel Düşünme Eğilimleri İle Duygusal Zekâ Düzeyleri Arasındaki İlişki” *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), s.11-32.
- Ebrahimi, M. R. ve Moafian, F. (2012). “Does Emotional Intelligence Or Self-Efficacy Have Something To Do With High School English Teachers' Critical Thinking, Considering Demographic Information?” *International Journal of Linguistics*, 4(4), s.224-242.
- Eğmir, E. (2016). “Eleştirel Düşünme Becerisi Öğretim Programının Hazırlanması, Uygulanması ve Değerlendirilmesi”. Doktora Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ennis, R. H., ve Weir, E. E. (1985). “The Ennis-Weir Critical Thinking Essay Test: An Instrument For Teaching and Testing”. Midwest Publications.
- Erbektaş, E. Üzüm, H. Özen, G. Arslan, T. Ertan, G. ve Elveren, A. (2017). “Amatör ve Profesyonel Sporcuların Duygusal Zekâlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi”. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(4), s.263-274.
- Ersoy, E. ve Başer, N. (2011). “İlköğretim İkinci Kademedeki Eleştirel Düşünmenin Yeri”, *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(1), s.1-10.
- Evcen, D. (2002). “Watson-Glaser Eleştirel Akıl Yürütme Gücü Testinin (Form S) Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Facione, P. A. (1990). “Critical Thinking: A Statement of Expert Concensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction”. *Delphi Report Executive Summary*, s.315-423.
- Facione, N. C., Facione, P. A. ve Carol, A. S. (1994). Critical “Thinking Disposition As A Measure of Component Clinical Judgement: The Development of the California Critical Thinking Disposition Inventory”. *Journal of Nursing Education*, 33(8), s.345–350.
- Facione, P. A., Facione, N. C., & Giancarlo, C.A.F. (1998). “The California Critical Thinking Dispositions Inventory”. Academic Pres.
- Fernández, M. M., Brito, C.J., Miarca, B. ve Diaz, A.L. (2020). “Anxiety and Emotional Intelligence: Comparisons Between Combat Sports, Gender and Levels Using the Trait Meta-Mood Scale and the Inventory of Situations and Anxiety Response”. *Frontiers in Psychology*, 11(130), s.889
- Fitriani, H., Asy'ari, M., Zubaidah, S. ve Mahanal, S. (2019). “Exploring the Prospective Teachers’ Critical Thinking and Critical Analysis Skills.” *Jurnal Pendidikan IPA Indonesia*, 8(3), s.379-390.

- Goleman, D. (1995). “Duygusal Zekâ Neden IQ’dan Daha Önemlidir?” (Çev.Yüksel, S, B.). New York: Bantam Dell. İstanbul Varlık Yayınları.
- Göbel Dinçer, Ş. (2013). “Sınıf Öğretmenlerini Eleştirel Düşünme Becerisi Öğretimi Yeterlilikleri ve Uygulamaları.” Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gökgöz, H. (2020). “Örgütsel Öğrenme ve Eleştirel Düşünmenin Örgüt İçi Girişimciliğe Etkisi.” Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi.
- Göktaş Kulualp, H. ve Erol, S. (2017). “Mikro Açıdan Turizm Sektörü Yöneticilerinin Duygusal Zekâ Düzeylerini Etkileyen Demografik Değişkenler”. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICMEB17 Özel Sayısı, s.120-130.
- Gül, H., İnce, M. ve Korkmaz, O. (2014). “Çalışma Yaşamında Duygusal Zekâ ve Bireylerin Duygusal Zekâ Düzeylerini Kullanabilme Becerileri Üzerine Bir Araştırma”. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1), s.30-49.
- Güler, A. (2006). “İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Duygusal Zekâ Düzeyleri İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki İncelenmesi.” Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gülveren, H. (2007). “Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerileri ve Bu Becerileri Etkileyen Eleştirel Düşünme Faktörleri”, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Gürbüz, S, ve Şahin, F. (2018). “Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri.” Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gürbüz S. ve Yüksel M. (2008). “Çalışma Ortamında Duygusal Zekâ; İş Performansı, İş Tatmini, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Bazı Demografik Özelliklerle İlişkisi”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 9(2), s.174-190.
- Güven, M. ve Kürüm D. (2008). “The Relationship between Teacher Candidates’ Learning Styles and Critical Thinking Dispositions (An Investigation on the Students in Faculty of Education in Anadolu Uni”, Elementary Education Online, 7(1), s.53-70.
- Güzel, İ. (2022). “Eleştirel Düşünme Becerisi Öğretiminin Ortaokul Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerine ve Türkçe Dersine Yönelik Tutumlarına Etkisi” Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi.
- Güzel, S. (2005). “Eleştirel Düşünme Becerilerini Temele Alan İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretiminin Öğrenme Ürünlerine Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Inch, B. ve Warnick, E. S. (1994). “Critical Thinking and Communication: The Use of Reason in Argument.” New York, NY: Macmillan.
- İşmen A. E. (2001). “Duygusal Zekâ ve Problem Çözme”, M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 13, s.114-115.
- Jacka, J. M. (2018). “How is Your EQ?”, Soft Skills, s.36-41.
- Kalaycı, S. (2014). “SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri”, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

- Jimenez, J. E. (2019). “A Correlational Study: The Relationship Between a Coach’s Emotional Intelligence and Team Potency” (Unpublished Doctoral dissertation). Adler University, Chicago, Vancouver.
- Kanik, F. (2010). “An Assessment of Teachers’ Conceptions of Critical Thinking and Practices For Critical Thinking Development At Seventh Grade Level”. Doktora Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kayagil, S. (2010). “İlköğretim Yedinci Sınıf Öğrencilerinde Eleştirel Düşünme Becerilerinin Matematik Başarısını Yordaması”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi.
- Kim, Y. S. ve Oh, E. J. (2016). “Relationship Among Emotional İntelligence, Critical Thinking And Major Satisfaction in Nursing Students.” Journal of the Korea Academia-Industrial Cooperation Society, 17(7), s.103-111.
- Koca Ballı, A.İ. (2015) “Duygusal Zekâ, Stresle Başa Çıkma Yöntemleri, Liderlik Davranışları ve İşletme Performansı Arasındaki İlişkinin Analizi: Kadın Girişimciler Üzerine Bir Çalışma”, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kökdemir, D. (2003). “Eleştirel Düşünme ve Bilim Eğitimi”. Pivolka, 2(4), s.3-5.
- Kökdemir, D. (2003). “Belirsizlik Durumlarında Karar Verme ve Problem Çözme”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı.
- Ku, K.Y.L. (2009). “Assessing Students’ Critical Thinking Performance: Urging for Measurements Using Multi-Response format”. Thinking Skills and Creativity, 4, s.70-76.
- Kurnaz, A. (2007). İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Beceri ve İçerik Temelli Eleştirel Düşünme Öğretiminin Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Becerileri, Erişi ve Tutumlarına Etkisi. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi.
- Kutlu, O. ve Akar Vural, R. (2004). “Eleştirel Düşünme: Ölçme Araçlarının İncelenmesi ve Bir Güvenirlik Çalışması”. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 13(2) S.189-200.
- Leasa, M. (2018). “The Correlation Between Emotional Intelligence And Critical Thinking Skills With Different Learning Styles In Science Learning”. In A. Suparmi and D. A. Nugraha (Eds.), AIP Conference Proceedings 2014(1), s.020135). AIP Publishing LLC.
- Lee, O. S., Gu, M. O. ve Kim, M. J. (2015). “Influence Of Critical Thinking Disposition And Emotional Intelligence On Clinical Competence In Nursing Students”. Journal of the Korea Academia-Industrial cooperation Society, 16(1), s.380-388.
- Lee, O. S. ve Kim, M. J. (2018). “The Relationship Between Emotional Intelligence, Critical Thinking Disposition And Clinical Competence In New Graduate Nurses Immediately After Graduation”. Journal of Digital Convergence, 16(6), 307-315.
- Mayer, J. D., ve Salovey, P. (1997). “What Is Emotional Intelligence?” In P. Salovey & D. Sluyter (Eds.), Emotional Development And Emotional Intelligence: Implications For Educators (pp. 3–31). New York: Basic
- Mayer, J.D. Salovey, P. ve Caruso, D.R. (2004) “Emotional Intelligence: Theory, Findings and Implications”, Psychological Inquiry, 15(3) s.197-215.

- Mecit, Ö. (2006). "The Effect of 7E Learning Cycle Model on the Improvement of Fifth Grade Students' Critical Thinking Skills". Doktora Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Mete, F. ve Akpınar, K. D. (2013). "Dil Öğrenimi ve Duygusal Zekâ", 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, 2(5), s.73-85.
- Meyer, B. ve Fletcher, T. B. (2007). "Emotional Intelligence: A Theoretical Overview and Implications for Research and Professional Practice in Sport Psychology". Journal of Applied Sport Psychology, 19(1), s.1-15.
- Mondriguez, L. A. (2017). "Predicting Performance in College Basketball in Puerto Rico Through Coaches' Emotional Intelligence and Team Cohesion". Doctoral dissertation, Northcentral University.
- Overton, J.C. (1993). "An Investigation of the Effects of Thinking Skills Instruction on Academic Achievement and the Development of Critical and Creative Thinking Skills of Second, Fourth and Sixth Grade Students" Yayınlanmamış Doktora Tezi. The University of Alabama.
- Önal, İ. (2020). "Eleştirel Düşünme Becerilerine Yönelik bir Program Geliştirme Çalışması". Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özdayı, N. (2016). "Elit Sporcularda İletişim Becerileri ile Duygusal Zekânın Yılmazlık Üzerindeki Etkisi ve Problem Çözme Becerisinin Aracılık Rolü". Doktora Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Özdemir, S. M. (2005). "Üniversite Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi". Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 3(3), s.297-316.
- Özüberk, D. (2002). "Feuerstein'in Aracılı Zenginleştirme Programı Temel Alınarak Hazırlanan Programın Lise Birinci Sınıf Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerilerine Etkisi". Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi.
- Parks, A. M. (2012). "Examining the Effects of Emotional Intelligence and Coaching Efficacy on the Transformational Leadership of Collegiate Coaches". Doctorate in Education, Piedmont College.
- Petrides, K. V. (2010). "Trait Emotional Intelligence Theory". Industrial and Organizational Psychology, 3(2), s.136-13
- Petrides, K. V., Pita, R. ve Kokkinaki, F. (2007). "The Location of Trait Emotional Intelligence in Personality Factor Space". The British Psychological Society, 98(2), s.273-289.
- Phillips, A. (2010). "Teaching Critical Appraisal to Students in the Behavioural and Life Sciences", Psychology Teaching Review, 16(2), s.80-95.
- Polat, S. (2014). "Eleştirel Düşünme Becerisi Öğretiminin Çok Yönlü İncelenmesi". Doktora Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Prentice, C. ve King, B. E. (2013). "Emotional Intelligence And Adaptability-Service Encounters Between Casino Hosts And Premium Players". International Journal of Hospitality Management, 32, s.287-294.

- Renaud, R. D., ve Murray, H. G. (2008). “A Comparison of a Subject-Specific and a General Measure of Critical Thinking”. *Thinking Skills and Creativity*, 3(2), s.85-93
- Rezvani, A., Khosravi, P. ve Ashkanasy, N. M., “Examining the Interdependencies Among Emotional Intelligence, Trust, and Performance in Infrastructure Projects: A Multilevel Study”, *International Journal of Project Management*, 36, 2018, s.1034-1046.
- Ricketts, J. ve Rudds, R. (2004). “The Relationship Between Critical Thinking Dispositions and Critical Thinking Skills of Selected Youth Leaders in the National Organization”. *Journal of Southern Agricultural Education Research*, 54 (1).
- Ricketts, J. C. ve Rudd, R. D. (2005). “Critical Thinking of Selected Youth Leaders: The Efficacy of Critical Thinking Dispositions, Leadership and Academic Performance”. *Journal of Agricultural Education*, 46 (1), s.33-44.
- Rone, M. P. ve Xiang, W. D. (2002). “Dispositions Toward Critical Thinking: The Preservice Teacher’s Perspective”. *Teachers and Teaching*, 1(8), s.29-40.
- Rozell E.J. Pettijohn C.E. ve Parker R.S. (2004) “Customer-Oriented Selling: Exploring the Roles of Emotional Intelligence and Organizational Commitment”. *Psychology&Marketing*. 21(6), s.405–424.
- Salman, M. N., Toros, T. ve Soylu, Y. (2018). “Elit Sporcuların Duygusal Zekâ Yönünden Karşılaştırılması: Takım ve Bireysel Sporlar”. *Electronic Turkish Studies*, 13(26), s.1022-1033.
- Salovey, P., ve Mayer, J. D. (1990). “Emotional Intelligence. Imagination”, *Cognition and Personality*, 9(3), s.185-211.
- Seferoğlu, S.S. ve Akbıyık, C. (2006). “Eleştirel Düşünme ve Öğretimi”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, s.193-200.
- Sezgin, Y. (2021). “Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Öznel İyi Oluş ve Duygusal Zekâ Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Yüksek Lisans Tezi. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü*.
- Sivrikaya, A. H. ve Şiktar, E. (2017). “Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Duygusal Zekâ Düzeylerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 19(1), s.20-31.
- Sony, M. ve Mekoth, N. (2016). “The Relationship Between Emotional Intelligence, Frontline Employee Adaptability, Job Satisfaction And Job Performance”. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 30, s.20-32.
- Sönmez, B. (2016). “Düşünme Eğitimi Dersinin İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Eleştirel Ve Yaratıcı Düşünme Becerilerine Etkisi”. *Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi*.
- Stedman, N. L. P. ve Andenoro, A. C. (2006). “Linking Emotional Intelligence To Critical Thinking: Balancing Our Curriculum Within Leadership Education”. *Proceedings of the Association of Leadership Educators, Big Sky, MT*.
- Sulaiman, N L. (2012). “Incorporating Critical Thinking: Teaching Strategies in Malaysian Technical and Vocational Education (Tve) Programs”. *Colorado University. Doctoral Thesis*.

- Şahin, Ö. (2009). “Eleştirel Düşünme Becerilerini Ölçmeyi Amaçlayan İki Testin Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahinel, S. (2001). “Eleştirel Düşünme Becerileri ile Tümlleşik Dil Becerilerinin Geliştirilmesi. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Tekin, E. G. (2014). “Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik İyi Olma Duygusal Zekâ ve Sosyal İyi Olma Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi”, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı
- Tiruneh, D. T., Verburgh, A. ve Elen, J. (2014). “Effectiveness of Critical Thinking Instruction in Higher Education: A Systematic Review of Intervention Studies”, Higher Education Studies, 4 (1), s.1-17.
- Tok, E. (2008). “Düşünme Becerileri Eğitimi Programının Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Eleştirel, Yaratıcı Düşünme ve Problem Çözme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Tok, E. ve Sevinç, M. (2010). “Düşünme Becerileri Eğitiminin Eleştirel Düşünme Ve Problem Çözme Becerilerine Etkisi”. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27(27), s.67-82.
- Trigueros, R. Padilla, A.M. Aguliar-Palla, J.M. ve Rocamora, P. (2020). “The Influence of Emotional Intelligence on Resilience, Test Anxiety, Academic Stress, and the Mediterranean Diet. A Study with University Students”. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(6), s.2071.
- Ünalın D., Yayla E. N. ve Çizmeci B. (2021). “Sağlık Sektöründe Girişimcilik ve Yenilikçiliği Destekleyen Kuruluşlar, Sağlık Sektöründe Girişimcilik ve Yenilikçilik”, Elif Dikmetaş Yardan, Editör, Nobel Yayınevi, Ankara, s.265-304.
- Ünlü, Ş. (2017). “Eleştirel Düşünmeyi Destekleyen Öğretmen Eğitimi Programının Geliştirilmesi”. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yaşar, V. (2010). “Farklı Liselerde Öğrenim Görmekte Olan 16–18 Yaş Grubundaki Öğrencilerin Denetim Odağı Düzeyleri ile Bazı Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırılması”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yazıcı, A. (2019). “Duygusal Zekâ ve Duygusal Zekâ Modelleri”. In İ. Ulutaş & E. Ömeroğlu (Eds.), Erken Çocukluk Eğitiminde Duygusal Zekâ Kuramdan Uygulama ve Değerlendirmeye (s. 180).
- Yıldırım, H.İ. ve Şensoy, Ö. (2021). “İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimi Üzerine Eleştirel Düşünme Becerilerini 227 Temel Alan Fen Öğretiminin Etkisi”, Kastamonu Eğitim Dergisi, 19(2), s.523-540.
- Yusoff, R. B., Khan, A. ve Azam, K. (2013). “Job Stress, Performance and Emotional Intelligence in Academia”, Journal of Basic and Applied Scientific Research, 3(6), s.1-8.
- Zobisch, P. J. (2005). The Theory Of Multiple Intelligences And Critical Thinking. Doktora Tezi. Capella University.

Türkiye'nin Almanya İle Dış Ticaretinde Rekabet Gücü: AKÜ Endeksi Analizi

Competitiveness of Turkey in Foreign Trade with Germany: Analysis with RCA Index

Ersoy CİHAN · Ali Rıza SANDALCILAR

Makale Geliş Tarihi / Received :05.04.2022
Makale Kabul Tarihi / Accepted :15.12.2022

ÖZET

Bu çalışmada Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (AKÜ) kullanılarak Türkiye ile Almanya arasındaki dış ticaretinin sektörel analizinin yapılması amaçlanmıştır. Analizlerde, 2000-2020 dönemini kapsayan Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırması (SITC) revizyon 3 - düzey 2 yıllık verileri kullanılarak AKÜ endeksleri hesaplanmıştır. Analiz sonucunda bir ve iki basamaklı 66 ürün grubu içinde Türkiye'nin tüm yıllarda rekabet avantajı elde ettiği ürün grupları; 3, 5, 6, 11, 22, 65, 83, 84 ve 85 olarak tespit edilmiştir. 37 ürün grubunda ise tüm yıllarda dezavantajlı konumda olduğu görülmüştür. 1 ve 12 numaralı ürün gruplarında belirli yıllardan sonra rekabet avantajının kaybedildiği tespit edilmiştir. Ayrıca veri döneminin başlarında dezavantajlı konumda olunan 2, 4, 27, 29, 61, 62,76, 81, 82, 89 numaralı ürün gruplarında ise sonradan avantajlı konuma gelindiği görülmüştür.

Anahtar Kavramlar: *Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler, AKÜ, Türkiye, Almanya, SITC*

ABSTRACT

In this study, it is aimed to make a sectoral analysis of the foreign trade between Turkey and Germany by using the Revealed Comparative Advantages Index (RCA). In the analyses, RCA indices were calculated using the International Standard Trade Classification (SITC) revision 3 - level 2 annual data covering the period 2000-2020. As a result of the analysis, among 66 product groups with one and two digits, the product groups in which Turkey has gained a competitive advantage in all years; It was determined as 3, 5, 6, 11, 22, 65, 83, 84 and 85. In 37 product groups, it was observed that they were in a disadvantageous position in all years. It has been determined that competitive advantage is lost in product groups 1 and 12 after certain years. In addition, it was observed that the product groups 2, 4, 27, 29, 61, 62, 76, 81, 82, 89, which were in a disadvantageous position at the beginning of the data period, later gained an advantageous position.

Keywords: *Revealed Comparative Advantages, RCA, Turkey, Germany, SITC*

· Bu makale 1. yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

· Gümrük Muhafaza Memuru, Rize Gümrük Müdürlüğü, ersoycihan38@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-7498-5645

· Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, aliriza.sandalcilar@erdogan.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-9185-6968

GİRİŞ

Dış ticaret, ülkeleri ekonomik açıdan birbirlerine yakınlaştırdığı kadar siyasi ve sosyal kültürel alanlarda da birbirlerine yakınlaştırıcı bir özelliğe sahiptir. Özellikle küreselleşmenin artması, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşması, taşımacılıkta kullanılan araçların ve yolların gelişmesi ve bankacılık hizmetlerinin uluslararası özelliklerinin çeşitlenerek artması farklı ulusların karşılıklı ticaretlerinin artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Dış ticaretin artması ve gelişmesine katkı sunan bir değer faktör ise ülkelerin ikili veya çoklu olarak gerçekleştirebildikleri ticari birliklerdir. Ticari birlikler sayesinde serbest ticaret artmakta, ülkeler belirlenmiş kurallar çerçevesinde dış ticarete daha fazla pazara erişim sağlayabilmektedirler.

Türkiye, 24 Ocak 1980 kararlarıyla dışa açık ekonomi politikalarını uygulamaya koymuş ardından ihracata dayalı büyüme modeli benimsemiştir. Bu uygulamalar ile dünya ticaretinde kendine yer bulmaya çalışırken dış ülkelerle de daha yakın siyasi ve yoğun ticari ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bununla beraber AB ile gümrük birliğinin sağlanması AB üyesi ülkeler ile serbest ticaretin önünü açmıştır. Dış ticaret alanında yaşanan bu gelişmeler sonucunda AB ülkeleri Türkiye'nin en önemli ticaret ortakları haline gelmiştir. 2021 yılı dış ticaret verilerine göre Türkiye toplam ihracatının % 41,3'ünü, toplam ithalatının da % 31,4'ünü AB ülkelerine gerçekleştirmektedir. AB üyesi ülkeler içinde ise Türkiye'nin en önemli ticaret ortağının Almanya olduğu görülmektedir. Türkiye'nin toplam ihracatında Almanya yıllar itibarıyla ilk sırada yer alırken toplam ithalatında ise Rusya ve Çin'den sonra gelmektedir. Ayrıca Almanya'da yaşayan Türk vatandaşlarının sayısı iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrinde önemli bir rol üstlenmektedir.

Bu çalışmada Türkiye ile Almanya arasındaki dış ticaretin sektörel olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin hangi sektörlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, hangi sektörlerde ise karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Karşılaştırmalı üstünlüğün belirlenmesinde uluslararası ticarete alanında literatürde sıkça kullanılan açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksinden faydalanılmıştır. Çalışmada ilk olarak rekabet ve rekabet gücü kavramları hakkında açıklamalar yapılmıştır. Daha sonra Türkiye'nin Almanya ile olan dış ticareti hakkında bilgiler verilmiştir. Özellikle Türkiye'nin dış ticaretinde Almanya'nın yeri ve ürün gruplarına göre iki ülke arasındaki ticaretin değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın yönteminin tanıtıldığı bölümde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksinin nasıl hesaplandığı ve elde edilen sonuçların yorumlarının yapılmasına ilişkin bilgiler verilmiştir. Daha sonra veri seti tanımlanmıştır. Analiz bölümünde ise Türkiye'nin Almanya ile olan dış ticaretinin belirlenmiş ürün grupları bazında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi ile hesaplamaları yapılmış ve elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde elde edilen bulgular ışığında hangi ürünlerde avantajlı veya dezavantajlı konumda bulunduğu, hangi ürünler için avantaj elde edilebilme imkânının olabileceği durumlar ortaya koyularak bulgular yorumlanmış ve önerilerde bulunulmuştur.

1. REKABET VE REKABET GÜCÜ

1.1. Rekabet Kavramı

Tanım olarak rekabet, Türk Dil Kurumu sözlüğündeki anlamıyla “*aynı amacı güden kimseler arasındaki çekişme, yarışma veya yarış*” olarak ifade edilmektedir (TDK, 1998: 1219). Rekabetin korunması hakkındaki kanunda ise “*mal ve hizmet piyasalarındaki teşebbüsler arasında özgürce ekonomik kararlar verilebilmesini sağlayan yarış*” olarak tanımlanmaktadır (Güven, 2008).

Ekonomi bilimi açısından rekabet farklı anlamlarda kullanılabilir. Bunlardan birisi: ekonomide başrolde olan kişilerin veya firmaların faaliyetlerinin diğer kişilerce veya firmalarca engellenmediği veya kısıtlamalara maruz bırakılmadığı ekonomik etkinlik durumudur. Bir diğer anlam ise firmaların piyasa ortamındaki fiyat belirleme güçleriyle ilgilidir ki bu durum fiyatlar vasıtasıyla firmaların tek başlarına piyasaya yön verip verememe durumlarını anlatmaktadır. Piyasada öyle bir aşamaya gelinir ki rekabet sayesinde hiçbir firma tek başına fiyat belirleyici konumda olamamaktadır. Bu piyasadaki rekabet düzeyinin en üst seviyesini göstermektedir (Türkkan, 2001: 69-80).

Adam Smith ile başlayan klasik iktisadi görüşe göre rekabet basit şekilde hasımlık durumunu ifade eder ve piyasanın düzenleyici unsuru olarak görülmektedir (Aktan ve Vural, 2004a). Diğer taraftan rekabet, ithalat ve ihracat seviyesi ve cari işlemler dengesi üzerinde etkisi olan çok yönlü bir kavramdır (Waheeduzzamn ve Ryans 1996: 11). Maliyetlerde etkinliği sağlamak, düşük fiyatları teşvik etmek, yenilikleri tetiklemek gibi sonuçlara sahip olan rekabet unsuru ayrıca etkili olduğu piyasalarda daha yüksek tüketici refahı sağlama eğilimi gösteren bir yapıdadır (Bishop ve Walker 1999: 11). Rekabet, piyasada bulunan mevcut rakiplerin yanı sıra ilerde piyasaya girecek rakipleri de etkileyen bir faktör özelliği göstermektedir (Boumol, 1982: 4).

Piyasalarda istenilen sonuçlara ulaşılabilmesi ve yaratılan kaynaklardan toplumun her kesimin faydalanabilmesi, piyasada rekabetin benimsenmiş olması ve temel yaşam biçimine dönüştürülmesine bağlanmıştır. Rekabetin kısıtlanması durumunda tüketicinin tercih hakkı büyük oranda azalmaktadır. Rekabetten beklenen fayda üç ana başlıkta sınıflandırılabilir. Bunlardan ilki hakkaniyet bakış açısı altında tüketicinin korunması, ikincisi tekelci yapıyı kırarak sosyal yaşamdaki gelişmeleri teşvik etmesi ve son olarak kaynak dağılımında etkinliği sağlayarak üretimde verimliliği sağlanmasıdır (DPT, 1994: 6-20).

1.2. Rekabet Gücü Kavramı

Rekabet gücü kavramının tanımı yapılırken araştırmacılar arasında görüş birliği sağlanamamış ve farklı tanımlamalar ortaya çıkmıştır. Yapılan tanımlardaki farklılıklar araştırma konularındaki yaklaşımlardan, rekabet gücünü tanımlamak için belirlenen ölçütlerin farklılığından ve bakış açılarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Atik, 2005: 14). OECD'nin yapmış olduğu bir tanıma göre rekabet gücü; ulusal pazarda reel gelirden artış sağlarken aynı zamanda uluslararası pazardaki müşterilerinde tercihlerine uygun ürünler üretilmesi özelliğidir. Başka bir tanımda ise rekabet gücü bir ülkenin üretmiş olduğu malların diğer ülkelerin ürettiği mallarla tasarım, kalite vb. unsurlar bakımından yarışabilir seviyede olmasıdır (Demir, 2002: 229). Ülkelerin amacı vatandaşlarının refahını artırmak ve yüksek seviyede tutmaktır (Akal vd, 2012:110). Bu doğrultuda rekabet gücü ile ilgili en yalın tanımlamalardan biri Avrupa Komisyonu tarafından yapılmıştır. Buna göre rekabet gücü bir ülkenin en düşük işsizlik seviyesini yakalayıp vatandaşlarına yüksek ve sürdürülebilir bir yaşam standardı sunabilmesidir (EC, 2009: 15). Rekabet gücü nispi olarak tanımlanabilecek bir güçtür ve bu tanımlara göre şekillendirilmelidir. Rekabet gücü firmanın piyasadaki rekabetçi duruma dayanabilmesi veya rekabetçi durumu bizzat yaratabilmesidir (Adıgüzel, 2011: 12).

Rekabet gücü ile ilgili yaklaşımlar genelde iki ana temel üzerinden şekillendirilmiştir. Bu yaklaşımlardan birisi rekabet gücünü işletme ve endüstri düzeyinde ele alan mikro yaklaşımdır diğeri olaya uluslararası düzeyde bakan makro yaklaşımdır. Mikro yaklaşımda iç piyasadaki aktörlerin

rekabetçiliği ve bu durumun iç ve dış piyasa üzerindeki etkisi üzerinde durulmaktadır. Makro bakış açısında ise ülkenin bütün olarak uluslararası alanda rekabetçiliği üzerinde durulmuştur (Çivi, 2001: 21).

Tablo 1. Türkiye'nin Rekabet Sıralaması (2017-2021, 64 Ülke İçinde)

Göstergeler / Yıllar	2017	2018	2019	2020	2021
Genel Sıralama	47	46	58	46	51
Ekonomik Performans	43	52	51	57	46
İş Verimliliği	43	42	48	36	46

Kaynak: IMD, 2022.

Tablo 1'de dünya rekabet yıllığı performans göstergelerine göre rekabet düzeyleri yer almaktadır. Türkiye'nin son beş yıllık genel sıralaması, ekonomik performans sıralaması ve iş verimliliği alanındaki sıralamasına ait bilgiler incelendiğinde, iş verimliliğinde ekonomik performansa göre daha üst sırada olduğu ancak genel sıralama açısından rekabet düzeyinin geliştirilmesinde son beş yılda ciddi bir ilerleme sağlanamadığı görülmektedir.

2. TÜRKİYE - ALMANYA DIŞ TİCARETİ

2.1. Türkiye'nin Dış Ticaretinde Almanya'nın Yeri

Tarihsel süreç içerisinde Almanya, daima Türkiye'nin en önemli ticari ortaklarından biri olmuştur. 1980 sonrası Türkiye'nin uyguladığı dış açılma politikaları; 1996'da Türkiye ile Avrupa Birliği arasında tesis edilen gümrük birliği bu süreci daha da güçlendirmiştir. Aşağıda iki ülke arasındaki ticaret sektörel olarak incelenmeye çalışılmaktadır.

Türkiye'nin toplam ihracat ve toplam ithalatında payı en fazla ilk 10 ülkeye ait veriler Tablo 2'de yer almaktadır. Tablodaki veriler incelendiğinde Almanya'nın 2021 yılında Türkiye'nin ihracatında 1. sırada yer aldığı, ithalatında ise 3. sırada yer aldığı görülmektedir. Türkiye'nin hem toplam ihracatı hem de toplam ithalatında Almanya'nın önemli bir paya sahip olması Türkiye'nin ticaret ortakları arasında Almanya'yı ön plana çıkarmaktadır.

Tablo 2. Türkiye'nin Toplam İhracat ve Toplam İthalatında İlk 10 Ülke (2021, Bin \$)

Ülkeler	İhracat	Payı (%)	Ülkeler	İthalat	Payı (%)
Almanya	19.321.080	8,6	Çin	32.240.181	11,9
ABD	14.722.244	6,5	Rusya	28.959.036	10,7
Birleşik Krallık	13.704.297	6,1	Almanya	21.756.578	8,0
İtalya	11.475.222	5,1	ABD	13.150.601	4,8
Irak	11.133.427	4,9	İtalya	11.561.722	4,3
İspanya	9.627.417	4,3	Hindistan	7.936.141	2,9
Fransa	9.119.148	4,0	Fransa	7.931.431	2,9
Hollanda	6.768.932	3,0	Güney Kore	7.595.245	2,8
İsrail	6.357.647	2,8	İspanya	6.311.624	2,3
Rusya	5.776.432	2,6	Belçika	5.628.143	2,1
Genel İhracat Toplamı	225.291.385	100,00	Genel İthalat Toplamı	271.424.473	100,00

Kaynak: TÜİK, 2022.

Tablo 3'te Türkiye'nin 2010-2020 dönemindeki dış ticaretinde Almanya'nın payı yer almaktadır. Bu dönemde Türkiye'nin toplam ihracatında Almanya'ya yapmış olduğu ihracatın payının ortalama %9 olarak gerçekleştiği ancak 2019 yılı ve sonrasında ihracat hacmi artsa da toplam içindeki payının azalma eğilimine geçtiği görülmektedir. Almanya ile olan ithalatın toplam ithalattan aldığı pay incelendiğinde ise 2017 yılından önce artış kaydederek ilerlediği ancak sonrasında düşüş yaşandığı bilgisine ulaşılmaktadır.

Tablo 3. Türkiye'nin Toplam İhracat ve Toplam İthalatında Almanya'nın Payı (2010-2021, Bin \$)

Yıllar	İhracat			İthalat		
	Genel Toplam	Almanya	Payı (%)	Genel Toplam	Almanya	Payı (%)
2010	113.883	11.479	10	185.544	17.549	9,4
2011	134.906	13.950	10,3	240.841	22.985	9,5
2012	152.461	13.124	8,6	236.545	21.400	9
2013	151.802	13.702	9	251.661	24.182	9,6
2014	157.610	15.147	9,6	242.177	22.369	9,2
2015	143.838	13.417	9,3	207.234	21.351	10,3
2016	142.529	13.998	9,8	198.618	21.474	10,8
2017	156.992	15.118	9,6	233.799	21.301	9,1
2018	167.920	16.136	9,5	223.047	20.407	8,9
2019	171.464	15.425	8,7	202.704	17.977	8,4
2020	160.656	14.850	8,7	209.534	20.641	9,5
2021	213.675	17.995	7,9	260.679	20.514	7,6

Kaynak: TÜİK, 2022.

2.2. SITC'ye Göre Türkiye ile Almanya arasındaki Dış Ticaret

Dış ticarete konu olan malların belli bir sistematige göre sınıflandırılmasını sağlayan yöntemlerden biri Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması (SITC)'dir (Seyidoğlu, 2002: 577). BM İstatistik Ofisi tarafından kabul edilmiştir ve birçok ülke ve uluslararası kuruluş tarafından uluslararası mal ticaretinin analizinde kullanılmaktadır (UN, 2022). SITC sisteminin değişen koşullar nedeniyle yenilenmesi gerekmiştir. Şu anda 2006 yılında oluşturulan 4. revizyon kullanılmaktadır. Bu sınıflandırmada mal grupları 1'den 5'e kadar basamaklı bir yapıda gruplandırılmıştır. SITC sınıflandırma listesi; 10 adet 1 basamaklı, 68 adet 2 basamaklı, 261 adet 3 basamaklı, 1020 adet dört basamaklı 2976 adet 5 basamaklı koddan oluşmaktadır. SITC-4 sınıflandırma listesinin 1 basamaklı kodları tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. SITC Rev.4 Basamak 1 Sınıflandırmasına Göre Ürün Grupları

Ürün Grubu Numarası	Ürün Grubu Adı
0	Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri
1	İçki ve Tütün
2	Akaryakıt Hariç Yenilmeye Hammaddeler

3	Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler
4	Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar
5	Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri
6	Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar
7	Makinalar ve Ulaştırma Araçları
8	Çeşitli Mamul Eşya
9	SITC’da Sınıflandırılmamış Eşyalar (Tedavülde Olmayan Paralar, Parasal Altınlar)

Kaynak: TÜİK, 2022.

Tablo 5’te 2015-2021 döneminde SITC Rev.3, basamak 1 sınıflandırmasına göre Türkiye’nin Almanya ile yapmış olduğu ticaret yer almaktadır. Tablo bilgileri değerlendirildiğinde ihracatta 6 (başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar), 7 (makinalar ve ulaştırma araçları), 8 (çeşitli mamul eşya) ve 0 (canlı hayvanlar ve gıda maddeleri) ürün grupları öne çıkarken ithalatta bu ürün gruplarına ek olarak 5 (başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri) numaralı ürün grubunun da öne çıktığı görülmektedir.

Tablo 5. SITC Rev. 4 Basamak 1 Sınıflandırmasına Göre Türkiye-Almanya Dış Ticareti (Milyon \$)

Mal Grupları	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Toplam	
0	İhracat	1.447	1.249	1.257	1.235	1.278	1.450	1.626	9.542
	İthalat	315	404	3.486	3.224	2.291	256	306	10.282
1	İhracat	54	58	55	72	72	70	77	458
	İthalat	57	63	60	69	68	60	81	458
2	İhracat	130	136	167	168	184	186	286	1.257
	İthalat	360	368	471	519	509	353	603	3.183
3	İhracat	76	42	37	43	77	12	14	301
	İthalat	58	59	61	65	62	58	66	429
4	İhracat	4	4	3	4	4	6	7	32
	İthalat	4	4	5	5	5	4	3	30
5	İhracat	370	365	380	410	382	443	602	2.952
	İthalat	3.756	3.716	4.041	4.035	3.799	4.052	4.726	28.125
6	İhracat	2.771	2.771	3.170	3.552	3.294	3.271	4.573	23.402
	İthalat	2.660	2.639	2.946	3.205	2.814	2.624	2.852	19.740
7	İhracat	5.042	5.747	6.295	6.758	6.278	5.494	6.612	42.226
	İthalat	12.585	12.665	11.607	10.066	8.396	11.211	10.618	77.148
8	İhracat	3.423	3.541	3.669	3.815	3.808	3.880	4.154	26.290
	İthalat	1.267	1.249	1.334	1.258	1.112	1.080	1.206	8.506
9	İhracat	96	81	80	75	43	32	39	446
	İthalat	286	302	425	859	980	938	50	3.840

Kaynak: TÜİK, 2022.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Türkiye'nin Almanya ile dış ticaretinde, ürün grupları bazında karşılaştırmalı üstünlüklerin araştırıldığı bu çalışmada 2000-2020 dönemini kapsayan 21 yıllık veri seti kullanılmıştır. Ürün grupları, SITC rev. 4 basamak 2 sınıflandırmasına¹ göre elde edilmiştir. Bu kapsamda 01 numaralı ürün grubundan 99 numaralı ürün grubuna kadar toplam 66 farklı ürün grubu üzerinde analizler yapılmıştır. Analizlerde, Balassa tarafından geliştirilen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) endeks değerlerinin hesaplandığı yöntem kullanılmış ve bu doğrultuda Türkiye ile Almanya arasındaki dış ticaretinde söz konusu olan ürün gruplarının avantajlı ürün grupları ve dezavantajlı ürün grupları olarak kategorize edilmeye çalışılmıştır.

AKÜ endeksi hesaplama yöntemi, bir ülkenin ticaret yapmış olduğu diğer ülke veya ülke gruplarına göre karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malları belirlemede kullanılan bir yöntemdir (Demir, 2002: 229-234). AKÜ, bir teori olarak ilk kez Lisner tarafından 1958 yılında ortaya koyulmuştur. Ancak teorinin literatürde önemli bir konuma gelmesi Balassa'nın 1965 yılında gerçekleştirdiği çalışması² ile gerçekleşmiştir (Seymen, 2009). Balassa, bu çalışmasında karşılaştırmalı üstünlüğü bir ülkenin belirli bir ürün grubu ihracatı ve dünya ihracatı ile açıklamıştır. Buna göre Balassa “t” döneminde “j” ülkesinin “k” ürünü ihracatındaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler katsayısını (AKÜ_{kt}^j) şu şekilde hesaplamıştır:

$$(AKÜ_{jk}) = \frac{X_{kt}^j / X_t^j}{X_{kt}^w / X_t^w} \quad (1)$$

“w” dünya ihracatını göstermek üzere endeksin payı t döneminde k ürününün ülkenin toplam ihracatına oranıdır. Payda ise t döneminde j ülkesinde k ürününün dünya ihracatına oranını ifade etmektedir (Balassa, 1965). Bu hesaplama sonucunda elde edilen AKÜ değerinin 1’den büyük olması (AKÜ_{kt}^j >1) incelenen ürün veya ürün grubunda ilgili ülkenin karşılaştırmalı üstünlük sağladığını göstermektedir (Bojnec ve Fertö, 2006).

Balassa (1965) yapmış olduğu çalışmasında bu teorinin geliştirilmiş halini de literatüre sunmuştur. Teorini son hali ihracat değerlerinin yanında ithalat değerlerini de içererek dış ticarete uluslararası uzmanlaşmayı gösteren bir endeks durumuna gelmiştir. Bu hali ile Balassa endeksi, bir ülkenin belirli ürün gruplarında ihracat ve ithalat değerlerini hesaba katarak üstünlüklerin hesaplanmasını sağlamaktadır. Balassa endeksi, ülkelerin hangi ürünlerin ticaretinde uzmanlaştığının belirlenmesini sağlaması açısından karşı karşıya olunan durumun tespiti için de önem arz etmektedir.

$$AKÜ_{jk} = \ln \left[\frac{X_{kt}^j / X_t^j}{M_{kt}^j / M_t^j} \right] \quad (2)$$

¹ SITC revizyon 4 basamak 2 mal grupları isimleri için bakınız.
https://unctadstat.unctad.org/en/Classifications/DimSiteRev3Products_Official_Hierarchy.pdf
<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>

² Balassa, B. (1965), Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage, Newhaven: Yale University.

AKÜ endeksinde yer alan X; ihracat değerini, M; ithalat değerini, j; ülkeyi, k; ürün grubunu ve t zamanı temsil etmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda AKÜ endeksi ile, j ülkesinin k ürün grubunda t zamanda söz konusu olan ihracatın toplam ihracata oranı ve j ülkesinin k ürün grubunda t zamanda söz konusu olan ithalatının toplam ithalata oranı ile elde edilen değerleri ele alarak bir hesaplama yapılmaktadır. Gerçekleşen ticaret verileri kullanılarak hesaplanan endeks değerleri ülkelerin birbirleri ile mukayese edilmesine olanak sağlamasının yanında elde edilen bu bilgiler sayesinde geleceğe yönelik politika geliştirilmesine de olanak sağlamaktadır.

Tablo 6. AKÜ Endeks Sonucuna Göre Rekabet Gücünün Yorumlanması

Ln AKÜ	>	0,5	Ürün Grubunun (Sektörün) Rekabet Gücü Yüksek
Ln AKÜ	<	-0,5	Ürün Grubunun (Sektörün) Rekabet Gücü Düşük
0,5	> Ln AKÜ >	-0,5	Karşılaştırmalı Üstünlük Marjinal Sınırlar Arasında

Tablo 6’da AKÜ endeks sonucuna göre rekabet gücünün nasıl yorumlanması gerektiği gösterilmektedir. Buna göre, 0,5 ve -0,5 değerleri arasında rekabet gücü sınırlarının değiştiğini göstermektedir. Şöyle ki, endeks sonucunun 0,5 değerinin üstünde bir değer alması rekabet gücünün yüksek olduğunu, 0,5 değerinin altında bir değer alması ise rekabet gücünün düşük olduğunu göstermektedir (Kafalı vd. 2006; Sandalcılar, 2011).

Ürünlerin dış pazardaki üstünlük durumlarının sayısal olarak belirlenmesini sağlayan bu ölçme yöntemi, rekabet gücünün geliştirilmesi gereken sektörlerin belirlenmesine olanak tanınmasının yanında sektörlerin birbirlerine göre rekabet güçlerinin kıyaslanmasını da sağlaması açısından araştırmacılar tarafından tercih edilen bir yöntemdir. Konu ile ilgili aşağıda yer verilen literatür örnekleri de incelendiğinde farklı ülkeler için farklı zaman aralıklarında dış ticarete karşılaştırmalı üstünlüklerin araştırıldığı anlaşılmaktadır.

Kalaycı (2017), Türkiye’nin STA imzaladığı ülkeler ile olan ticaretindeki karşılaştırmalı üstünlük durumunu 2012-2016 yıllarındaki dış ticaret verilerini kullanarak alt sektörler bazında incelemiştir. Çalışmada Türkiye’nin rekabet avantajına sahip olduğu alt sektörler; canlı hayvanlar ve gıda maddeleri (0), içkiler ve tütün (1), çeşitli mamul eşya (8) gibi sektörler saptanırken dezavantajlı olduğu sektörlerin ise akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler (2), hayvansal bitkisel sıvı ve katı yağlar, mumlar (4), başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri (5) alt sektörleri çıkmıştır. Yapılan analiz sonucunda mineral yakıtlar yağlar ve alkali ürünler (3), başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar (6) ve makine ve ulaştırma araçları (7) alt sektörlerinde ise rekabet durumuyla ilgili bir sonuç elde edememiştir. Çalışmada Türkiye’nin STA anlaşması imzaladığı ülkelere karşı dış ticaret fazlası verdiği ve STA’ların yaygınlaştırılması gerektiği önerisinde de bulunulmuştur.

Chandron (2011), Hindistan ve ASEAN ülkeleri arasındaki ticarete rekabet düzeyinin analizini 16 alt sektör için Balassa’nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeks değerlerini hesaplayarak yapmıştır. Çalışmada 1990 ve 2007 yılları arasındaki dış ticaret verilerinden faydalanmıştır. Analiz sonucundan Hindistan’ın gıda taneleri, mineraller, kimyasallar, mücevherler gibi sektörlerde ASEAN ülkelerinin ise bitkisel yağlar, kauçuk ürünleri, tarım ürünleri, elektrikli ve elektronik ürünler sektörlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Granabetter (2016), Avusturya'nın Burgenland bölgesinin dış ticaretteki rekabet durumuyla ilgili olarak yapmış olduğu çalışmasında analizini bazı alt sektörler için AKÜ endeks değerlerini hesaplayarak yapmıştır. Çalışmada 2010-2014 yılları dış ticaret verilerini kullanmıştır. Burgenland'ın ihracatında tarım ürünlerinin önemli yer tuttuğu ve bu bölgede faaliyette bulunan 17 bin firmanın yaklaşık yüzde beşinin ihracat yaptığı ve RCA değerinin yükseliş eğiliminde olduğundan bahsetmiştir. Burgenland'ın Macaristan ile yapılan ticaretinin artan trend gösterdiği, büyüme potansiyeli olan ve rekabet üstünlüğü gösterdiği sektörler gıda, otomotiv ve ilaç gibi sektörler olurken tekstil, cam ve cam eşya, pamuk, seramik gibi sektörlerin düşüş trendinde olduğu elde ettiği sonuçlar arasındadır.

Sandalcılar ve Ayran Cihan (2018), Türkiye ile Gürcistan arasındaki ticaretin analizini 66 mal grubu özelinde yapmışlardır. Çalışmada 1998-2017 arası dış ticaret verilerinden yararlanılmışlar ve Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (SITC 3) verilerini kullanarak Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksini hesaplamışlardır. Yapılan hesaplamalarda Türkiye'nin Gürcistan ile ticaretinde 2 ve 3 numaralı mal grupları hariç diğer mal gruplarındaki üstünlüğünü serbest ticaret anlaşması sonrası kaybettiği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Gürcistan pazarında 1, 5 6 ve 7 numaralı mal gruplarında Türkiye'nin avantajlı olduğu ancak 0, 2, 3, 4, 8 ve 9 numaralı mal gruplarında ise avantajının bulunmadığını belirtmişlerdir. AKÜ endeks değerlerine göre ilgili dönem için Türkiye 43 mal grubunda Karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken Gürcistan'ın ise 23 mal grubunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu bildirmişlerdir.

Beyene (2017), Miteva-Kacarski ve Emilija (2018), Terin ve Yavuz (2019), Ma (2013), Algieri vd. (2016), Topuz vd. (2018), Corovic vd. (2019) ve Fidan (2020) da karşılaştırmalı üstünlükler ile ülkelerin dış ticaretlerinde avantajlı veya dezavantajlı olduğu durumları inceleyen çalışmalara örnek gösterilebilmektedir.

4. TÜRKİYE İLE ALMANYA ARASINDAKİ DIŞ TİCARETİNİN AKÜ ENDEKSİ İLE ANALİZİ

Analizlerde 2000-2020 dönemini kapsayan SITC Rev. 4 Basamak 1 yıllık veriler kullanılarak AKÜ endeks değerleri yıl bazında hesaplanmış olup, elde edilen sonuçlar aşağıda tablolar halinde sunulmaktadır. Buna göre;

Tablo 7. “0-Canlı Hayvanlar Ve Gıda Maddeleri ” Ürün Grubu AKÜ Endeks Sonuçları

Yıllar	Ürün Grupları									
	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09
2000	-3,94	MÜ	-1,09	5,80	-1,22	4,24	1,11	-0,04	-4,17	-1,66
2001	-3,97	2,29	-1,00	5,02	-0,50	4,68	1,22	-0,17	-4,06	-1,62
2002	-3,17	MÜ	-1,98	1,70	-0,66	3,69	2,27	0,22	-4,23	-1,25
2003	2,63	MÜ	-1,70	2,52	-1,12	4,37	2,20	0,64	-5,08	-1,13
2004	-1,72	3,37	-2,13	2,60	0,92	4,49	2,22	0,59	-4,97	-1,21
2005	-2,16	1,76	-3,23	3,94	1,02	3,98	2,00	0,29	-2,70	-1,37
2006	-2,74	MÜ	-4,68	4,25	1,63	3,76	2,03	0,36	-2,95	-1,21
2007	-3,06	5,46	-5,43	4,21	0,06	3,98	1,69	0,59	-3,01	-0,97
2008	-2,67	ÜY	-4,70	5,12	0,05	3,76	1,58	0,55	-3,33	-0,79

2009	-2,36	3,94	-2,54	3,58	-0,43	3,96	1,64	0,34	-2,11	-0,57
2010	-3,32	-7,81	-5,09	4,23	0,88	4,25	1,87	0,01	-0,94	-0,66
2011	-3,92	-7,34	-3,94	5,52	-0,29	4,22	1,94	-0,09	-4,28	-0,43
2012	-3,17	-3,04	-4,25	5,24	0,87	4,27	1,99	0,03	-6,36	-0,49
2013	-3,41	-0,67	-7,77	6,18	0,75	4,54	2,13	-0,21	-2,82	-0,54
2014	-5,49	-1,80	-7,43	4,79	0,73	4,32	2,24	-0,45	-1,44	-0,75
2015	-7,02	2,72	-6,49	5,39	1,90	3,93	2,36	-0,42	-2,18	-0,78
2016	-7,64	3,83	-2,48	5,43	0,17	4,00	1,07	-0,36	-1,78	-0,85
2017	-7,76	ÜY	-1,22	5,57	0,80	4,02	1,80	-0,41	-1,74	-0,81
2018	-6,98	0,31	-0,76	4,82	1,30	3,80	0,97	-0,37	-2,61	-0,89
2019	ÜY	ÜY	-0,65	6,69	1,32	3,95	1,90	-0,26	-2,13	-0,86
2020	-8,65	ÜY	1,07	7,36	1,12	4,00	2,22	-0,05	-1,28	-0,51

Not: MÜ: Mutlak Üstünlük, ÜY: Üstünlük Yok

Tablo 7’de 0 numaralı “canlı hayvanlar ve gıda maddeleri” ürün grubu için hesaplanan endeks sonuçlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Tablo bilgileri incelendiğinde 00 (Canlı Hayvanlar) numaralı ürün grubunda tüm yıllarda dezavantajlı konumda olduğu ve bu durumun 2014’ten itibaren belirgin olarak arttığı görülmektedir. Ayrıca 2019 yılında bu ürün grubunda Almanya’ya canlı hayvanlar mal grubunda ihracat gerçekleşmeyerek üstünlük elde edilememiştir. 01 (et ve et ürünleri) numaralı ürün grubunda 2009 yılına kadar rekabet üstünlüğü görülürken bu durumun 2010-2014 arasında dezavantaja dönüştüğü daha sonraki yıllarda üstünlük derecesi düşük de olsa yeniden avantajlı bir konum elde edildiği görülmektedir. Ayrıca 2000, 2002, 2003 ve 2006 yıllarında Türkiye mutlak olarak üstün (MÜ) konumdadır yani bu yıllarda ilgili ürünün hiç ithalatı yapılmamıştır. 2008, 2017, 2019 ve 2020 yıllarında ise Türkiye bu ürün grubunda ihracat gerçekleştirmediği için üstünlüğü yoktur (ÜY). 02 (Süt, süt ürünleri ve yumurtalar) numaralı ürün grubunda 2020 yılı hariç tüm yıllarda karşılaştırmalı üstünlük elde edilememiştir.

03 (balıklar ve diğer deniz ürünleri) numaralı ürün grubuna bakıldığında tüm yıllarda açık bir biçimde karşılaştırmalı üstünlük elde edilmiş olduğu görülmektedir. 05 (meyve ve sebzeler) numaralı ürün grubunda tüm yıllarda bariz bir karşılaştırmalı üstünlük durumu söz konusudur. 06 (şeker, şeker ürünleri ve bal) numaralı ürün grubu içinde belirtilen yılların hepsinde karşılaştırmalı üstünlük durumu görülmektedir. 08 (hayvanlar için gıda maddeleri) ve 09 (çeşitli yenilebilir ürünler (yağ, homojenize ürünler, sos, maya vb.)) numaralı ürün gruplarında ise 2000-2020 döneminde yapılan hesaplamalar sonucunda karşılaştırmalı üstünlüğün elde edilemediği belirlenmiştir.

Tablo 8. “1-İçkiler ve Tütün” ve “2-Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammadde” Ürün Grupları AKÜ Endeks Sonuçları

Yıllar	Ürün Grupları										
	11	12	21	22	23	24	25	26	27	28	29
2000	3,80	2,88	-6,25	1,85	-2,61	-1,62	-6,96	-1,33	0,65	-1,03	1,18
2001	4,31	1,56	-5,52	3,96	-2,96	-0,48	ÜY	-1,55	0,28	-1,49	0,39
2002	6,39	2,30	-6,07	2,73	-3,33	0,38	-4,58	-2,07	0,81	-1,79	0,65
2003	3,83	2,15	-7,02	4,72	-2,95	-0,31	-3,41	-1,73	0,32	-2,40	0,44
2004	3,01	1,43	-5,58	4,71	-3,48	-2,10	-3,85	-1,57	0,25	-0,82	0,37
2005	3,27	0,83	-9,02	5,22	-3,74	-1,73	-6,88	-1,54	0,14	-1,51	0,32

2006	2,03	1,06	-4,40	1,86	-3,03	-2,74	-6,55	-1,65	0,23	-0,29	0,54
2007	2,94	0,38	-10,03	5,08	-3,03	-4,32	-5,57	-1,85	0,63	-0,02	0,79
2008	3,29	0,21	ÜY	3,82	-2,09	-3,65	-2,45	-1,82	0,95	-1,12	0,70
2009	3,63	0,30	-3,80	2,45	-2,04	-1,76	-4,66	-1,55	1,06	-1,43	0,42
2010	2,84	-0,13	-2,31	5,85	-1,61	-1,67	-5,29	-1,19	0,96	-1,27	0,33
2011	2,17	0,01	ÜY	6,40	-1,70	-1,54	-6,79	-1,01	1,16	-1,08	1,09
2012	2,50	-1,15	-5,56	4,52	-1,98	-3,52	-6,24	-1,29	0,98	-1,20	0,92
2013	2,48	-0,59	-2,50	5,23	-2,22	-2,36	ÜY	-1,53	1,08	-0,74	1,17
2014	2,21	-0,09	-5,27	1,43	-2,26	-2,70	-7,35	-1,73	0,98	-0,95	1,19
2015	2,23	-0,59	-5,05	5,61	-2,61	-2,46	-5,18	-1,45	1,06	-0,47	1,09
2016	2,28	-0,57	-6,83	9,37	-2,47	-2,74	-6,67	-1,59	1,31	-0,50	0,81
2017	2,15	-1,02	-4,02	5,73	-2,10	-1,69	ÜY	-1,26	1,01	-1,03	0,87
2018	2,44	-1,45	-3,87	MÜ	-2,13	-1,58	-5,04	-1,27	1,05	-1,59	0,75
2019	2,14	-0,92	-4,15	9,08	-2,11	-0,97	-7,98	-0,95	1,13	-1,77	1,10
2020	2,62	-1,08	-3,81	6,49	-0,97	-0,48	-6,01	-0,49	1,46	-1,43	1,30

Not: MÜ: Mutlak Üstünlük, ÜY: Üstünlük Yok

Tablo 8’de “1-İçkiler ve Tütün” ve “2-Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammadde” ürün grubu için hesaplanan endeks sonuçlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Sonuçlar incelendiğinde 11 (içkiler) numaralı ürünlerde tüm yıllarda rekabette avantajlı bir konumda bulunulurken 12 (tütün ve tütün mamülleri) numaralı ürün grubunda 2006 yılından sonra rekabet avantajının marjinal sınırlar arasına düştüğü ve 2011 yılından sonra ise üstünlüklerin tamamen kaybedildiği görülmektedir.

21 (işlenmemiş deri, kösele ve kürk) numaralı ürün grubu için elde edilen endeks değeri sonuçlarına göre tüm yıllarda rekabette büyük bir dezavantaj söz konusudur, özellikle 2008 ve 2011 yıllarında bu ürün grubunda hiç ihracat yapılmamıştır. (ÜY). 22 (yağlı tohumlar, yağ veren meyveler) ürün grubunda tüm yıllarda rekabet avantajı göze çarparken bu üstünlük durumunun 2009 yılından sonra daha da arttığı, 2018 yılında mutlak üstünlük elde edildiği görülmektedir. 23 (ham Kauçuk (tabii ve sentetik)), 24(Mantar, odun ve kereste), 25 (kağıt hamuru ve kullanılmış kağıt) ve 26 (dokuma elyafı ve bunların artıkları) numaralı ürün gruplarında ise belirtilen tüm yıllarda Türkiye rekabette dezavantajlı konumda bulunmuştur.

25 (kağıt hamuru ve kullanılmış kağıt) numaralı ürün grubunda 2001, 2013 ve 2017 yıllarında hiç ihracat yapılmamıştır. 27 (hayvansal ve bitkisel gübreler, tuz, kükürt, topak, alçı gibi mineral maddeler) numaralı ürün grubunda yıldan sonra avantajlı konuma geldiği görülmektedir. 28 (metal cevherleri, döküntüleri, hurdaları) numaralı ürün grubunda tüm yıllarda rekabet üstünlüğü elde edilememiştir. 29 (başka yerde belirtilmeyen bitkisel ve hayvansal hammaddeler) numaralı ürün grubunda 2000, 2002, 2006, 2007 ve 2008 yılları ile 2011 yılı ve sonrasında rekabet üstünlüğü sağlanırken diğer yıllarda rekabet üstünlüğünün alt ve üst değerler arasında kaldığı görülmektedir.

Tablo 9. “3-Mineral Yakıtlar, Yağlar vb.” ve “4-Hayvansal, Bitkisel Katı Ve Sıvı Yağlar, Mumlar” Ürün Grupları AKÜ Endeks Sonuçları

Yıllar	Ürün Grupları					
	32	33	34	41	42	43
2000	-7,24	-0,51	ÜY	-7,72	-2,31	-2,52

2001	-5,49	-4,89	ÜY	ÜY	2,19	-2,44
2002	ÜY	-4,80	ÜY	ÜY	-1,66	-2,27
2003	ÜY	-4,55	ÜY	-6,87	-1,09	-3,02
2004	ÜY	-4,88	ÜY	ÜY	0,15	-2,83
2005	-7,86	-3,29	ÜY	ÜY	0,72	-2,04
2006	-8,25	-3,91	ÜY	ÜY	-0,02	-2,58
2007	-5,49	1,06	ÜY	ÜY	0,79	-3,03
2008	-8,78	1,14	ÜY	ÜY	0,17	-2,60
2009	-5,80	1,25	ÜY	ÜY	0,60	-0,72
2010	-8,15	0,49	ÜY	ÜY	0,52	-1,34
2011	-9,23	0,93	-6,08	-2,51	0,77	-1,32
2012	-7,65	0,67	ÜY	ÜY	0,81	-1,98
2013	-8,61	0,92	-0,99	ÜY	1,57	-3,68
2014	-9,42	1,13	-0,50	ÜY	1,41	-2,24
2015	ÜY	0,78	-2,86	-3,45	1,83	-2,12
2016	-7,12	0,14	-2,08	-7,62	2,94	-2,62
2017	-8,03	-0,08	-4,15	ÜY	2,13	-3,34
2018	-7,25	-0,11	-3,61	ÜY	3,30	-2,36
2019	-7,19	0,41	-1,95	ÜY	2,75	-3,93
2020	-7,45	-1,20	ÜY	-4,30	2,87	-2,21

Not: ÜY: Üstünlük Yok

Tablo 9’de “3-Mineral Yakıtlar, Yağlar vb.” ve “4-Hayvansal, Bitkisel Katı Ve Sıvı Yağlar, Mumlar” ürün grubu için hesaplanan endeks sonuçlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Tablo 9’da yer alan 32 (taş kömürü, kok kömürü ve briket kömürü) numaralı ürün grubu için hesaplanan AKÜ endeks sonuçları incelendiğinde, tüm yıllarda karşılaştırmalı üstünlüğün elde edilemediği hatta 2002, 2003, 2004 ve 2015 yıllarında Almanya’ya hiç ihracatta bulunulmadığı bilgisine ulaşılmaktadır. 33 (petrol ve petrolden elde edilen ürünler) numaralı ürün grubunda 2007-2015 döneminde karşılaştırmalı üstünlük sağlandığı tespit edilirken, diğer yıllarda Türkiye rekabette dezavantajlı konumda yer almıştır. 34 (petrol gazları, doğal gaz ve diğer mamül gazlar) numaralı ürün grubunda bütün yıllarda üstünlük sağlanamazken özellikle 2000-2010 arası dönemde, 2012 ve 2020 yıllarında Almanya’ya ihracat yapılmamıştır (ÜY).

41 (hayvansal sıvı ve katı yağlar) numaralı ürün grubuna ait endeks sonuçları değerlendirildiğinde tüm yıllarda rekabette dezavantajlı bir konumda bulunduğu ve analiz döneminin büyük bir çoğunluğunda Almanya’ya ihracat gerçekleştirilmedi dikkat çekmektedir. 42 (bitkisel sıvı yağlar ve fraksiyonları) numaralı ürün grubunda 2000, 2002 ve 2003 yıllarında rekabette üstünlük sağlanamadığı, 2004-2008 döneminde üstünlük değerlerinin marjinal sınırlar arasında yer aldığı ve 2009 yılı ve sonrasında karşılaştırmalı üstünlük elde edilmiş ve bu üstünlük değerleri artarak ilerlediği belirlenmiştir. 42 numaralı ürün grubunun aksine 43 (işlem görmüş bitkisel hayvansal katı/sıvı yağlar mumlar) ürün grubunda 2000-2020 döneminde hiçbir yılda karşılaştırmalı üstünlük elde edilememiş, rekabet gücü düşük bir düzeyde seyretmiştir.

Tablo 10. “5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri” Ürün Grubu AKÜ Endeks Sonuçları

Yıllar	Ürün Grupları								
	51	52	53	54	55	56	57	58	59
2000	-3,28	-1,40	-5,36	-3,21	-3,04	ÜY	-3,78	-2,20	-3,70
2001	-2,01	-1,87	-5,25	-2,17	-3,24	-9,42	-4,14	-2,16	-3,77
2002	-2,24	-2,03	-4,74	-2,28	-2,45	-9,39	-4,21	-2,17	-4,09
2003	-2,75	-2,19	-5,01	-2,30	-1,85	-7,38	-4,33	-2,02	-4,08
2004	-2,32	-2,07	-5,12	-1,97	-1,85	ÜY	-4,66	-1,92	-3,84
2005	-2,76	-1,93	-4,49	-1,88	-1,89	-8,39	-4,44	-1,51	-3,80
2006	-3,28	-1,66	-4,43	-1,75	-1,71	-6,55	-3,49	-1,39	-2,79
2007	-3,26	-1,72	-4,43	-1,77	-1,78	-7,12	-2,95	-1,36	-3,06
2008	-2,50	-1,69	-4,16	-1,95	-1,76	-9,49	-2,35	-1,32	-3,40
2009	-3,45	-1,60	-4,08	-1,85	-1,53	-6,78	-2,07	-1,11	-3,53
2010	-3,10	-1,63	-4,36	-1,82	-1,71	-3,96	-1,78	-1,03	-2,60
2011	-2,06	-1,52	-4,31	-2,14	-1,41	0,49	-1,98	-0,97	-3,68
2012	-2,91	-1,24	-3,86	-1,91	-1,46	-2,83	-1,85	-0,95	-3,72
2013	-3,05	-1,75	-3,48	-2,03	-1,31	-2,14	-1,78	-0,83	-3,00
2014	-3,34	-1,38	-3,26	-2,36	-1,36	-1,21	-1,73	-0,92	-2,65
2015	-3,28	-1,14	-3,01	-2,36	-1,26	-1,50	-1,79	-0,70	-3,01
2016	-2,62	-1,22	-3,29	-3,18	-1,25	-2,74	-1,87	-0,61	-2,66
2017	-3,37	-1,88	-3,28	-3,42	-1,12	-3,00	-1,93	-0,70	-2,95
2018	-3,64	-2,13	-3,30	-3,30	-1,32	-3,34	-1,84	-0,66	-3,15
2019	-3,66	-2,23	-3,05	-3,36	-1,43	-0,88	-1,96	-0,69	-2,80
2020	-3,22	-1,92	-2,44	-3,32	-1,04	0,19	-2,09	-0,45	-1,93

Not: ÜY: Üstünlük Yok

Tablo 10’da “5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri” ürün grupları için hesaplanan endeks sonuçlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Tablo 10’da, 5 numaralı “başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve ürünleri” ürün grubunun alt ürün gruplarına ait AKÜ endeks sonuçları yer almaktadır. Tablo bilgileri incelendiğinde 51 (organik kimyasal ürünler), 52 (inorganik kimyasal ürünler), 53 (debatat ve boyacılıkta kullanılan hülusalalar, tanen, boya, pigment, macun, mürekkep), 54 (tıp ve eczacılık ürünleri), 55 (uçucu yağlar, parfüm, kozmetik tuvalet müstahzarları), 56 (mineral kimyasal gübreler), 57 (ilk şekillerde plastikler), 58 (ilk şekilde olmayan plastikler) ve 59 (başka yerde belirtilmeye kimyasal maddeler ve ürünler) numaralı ürün gruplarının hepsinde analiz döneminde Türkiye rekabette avantajlı konumda olmadığı görülmektedir.

Tablo 11. “6-Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar” Ürün Grubu AKÜ Endeks Sonuçları

Yıllar	Ürün Grupları								
	61	62	63	64	65	66	67	68	69
2000	-0,18	0,57	-1,69	-2,94	1,04	0,71	-1,64	-0,18	-0,34
2001	-1,05	0,59	-1,31	-2,05	0,96	0,40	-1,49	-0,30	-0,51
2002	-1,00	0,58	-1,68	-2,89	1,03	0,09	-1,60	-0,60	-0,50
2003	-0,75	0,59	-1,15	-3,16	1,27	0,26	-1,77	-0,27	-0,19
2004	-0,09	0,73	-1,32	-2,95	1,41	0,38	-1,27	-0,42	-0,05
2005	-0,26	0,92	-1,53	-3,01	1,51	0,23	-1,26	-0,24	0,01

2006	-0,62	0,99	-1,59	-2,89	1,49	0,04	-0,93	0,25	0,02
2007	-0,25	1,03	-2,10	-2,07	1,12	0,18	-0,58	0,41	0,13
2008	-0,42	1,07	-2,07	-2,22	1,22	0,40	-0,59	0,57	0,37
2009	-0,11	1,03	-2,09	-2,30	1,28	0,57	-1,25	0,75	0,45
2010	0,18	1,08	-2,28	-2,45	1,41	0,58	-1,06	0,99	0,49
2011	0,28	1,36	-2,10	-2,38	1,94	0,62	-0,60	1,05	0,71
2012	0,44	1,16	-2,17	-2,21	1,89	0,62	-0,90	1,01	0,56
2013	0,48	1,21	-2,10	-2,12	1,97	0,61	-1,00	0,98	0,50
2014	0,33	1,23	-1,65	-2,07	1,87	0,43	-0,73	0,80	0,41
2015	1,01	1,19	-1,30	-1,86	1,89	0,53	-0,82	0,59	0,45
2016	1,26	1,11	-1,05	-1,92	1,85	0,57	-0,64	0,60	0,28
2017	1,51	1,07	-0,76	-2,07	1,75	0,54	-0,60	0,52	0,32
2018	1,47	1,17	-0,32	-1,69	1,69	0,42	-0,54	0,48	0,17
2019	1,93	1,14	0,10	-1,70	1,76	0,46	-0,84	0,55	0,02
2020	1,95	1,22	0,40	-1,45	2,00	0,67	-0,95	0,60	0,48

Tablo 11’de “6-Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar” ürün grubu için hesaplanan endeks sonuçlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Tablo 11’de yer alan bilgiler, 61 (başka yerde belirtilmeyen işlenmiş deri ve köseleler) ürün grubunda 2003 yılına kadar rekabette üstünlük sağlanamadığı, 2004-2014 yılları arasında karşılaştırmalı üstünlük değerlerinin marjinal sınırlar arasına yükseldiği ve 2015 yılı ve sonrasında rekabette üstünlük sağlanarak avantajlı bir konum elde edildiğini göstermektedir. 62 (kauçuk ve kauçuktan eşya) numaralı ürün grubu endeks sonuçlarına ait bilgiler incelendiğinde ise analiz döneminde rekabette üstünlük sağlanmış olduğu ve bu üstünlüğün yıllar itibariyle artarak ilerlediği bilgisine ulaşılmaktadır. Diğer taraftan 63 (mantar ve ahşap eşya (mobilya hariç)) ürün grubunda analiz döneminde üstünlük elde edilemezken 2017 yılından sonra endeks değerinin marjinal sınırlar arasına yükselmeye başladığı belirlenmiştir.

64 (kağıt, karton ve kağıt hamurundan eşya) ürün grubunda ise ilgili dönemde karşılaştırmalı üstünlük sağlanamamıştır. Tüm yıllarda karşılaştırmalı üstünlük elde edilmiş olan 65 (tekstil ürünleri iplik, kumaş, yer kaplamaları, hazır eşya) numaralı ürün grubunun aksine 66 (taş, alçı, çimento, amyant, cam, seramik vb. maddeden eşya) ürün grubunda 2008 yılına kadar endeks değerleri marjinal sınırlar arasında seyretmiş ve 2009-2017 döneminde bu değerlerde artış sağlanarak rekabette üstünlük elde edilmiş ancak 2018 yılı ve sonrasında endeks değerleri tekrar sınırlara arasına düşmüştür. 67 (demir ve çelik) numaralı ürün grubunda tüm yıllarda dezavantajlı bir konumda olunmasına rağmen 68 (demir ihtiva etmeyen maddeler) numaralı ürün grubunda 2000-2007 yılları arasında endeks değerleri marjinal sınırlar arasında yer almış 2008 yılı ve sonrasında ise endeks değerlerinde artış sağlanarak avantajlı bir konuma gelinmiştir. 69 (demir, çelik, bakır, nikel, alüminyum ve diğer adi metallere eşya) ürün grubu endeks değerleri ise genel olarak marjinal sınırlar arasında seyretmiştir.

Tablo 12. “7-Makine ve Ulaştırma Araçları” Ürün Grubu AKÜ Endeks Sonuçları

Yıllar	Ürün Grupları								
	71	72	73	74	75	76	77	78	79
2000	-0,24	-2,81	-1,89	-1,66	-3,17	0,05	-0,76	-1,27	0,49

2001	-0,68	-2,69	-1,94	-1,96	-2,57	0,34	-0,79	-0,01	-2,85
2002	-0,06	-3,05	-2,65	-1,64	-2,65	0,81	-0,70	-0,26	-2,12
2003	0,04	-3,23	-2,00	-1,82	-2,50	1,04	-0,59	-0,66	0,86
2004	0,18	-2,84	-2,51	-1,69	-2,87	0,95	-0,57	-0,57	-1,18
2005	-0,03	-2,62	-2,41	-1,49	-2,43	1,18	-0,56	-0,53	0,13
2006	0,23	-2,27	-2,18	-1,40	-1,99	1,34	-0,53	-0,41	-0,05
2007	0,39	-2,17	-1,69	-1,06	-1,20	1,11	-0,66	-0,21	0,16
2008	0,10	-1,80	-1,22	-1,00	-1,81	1,74	-0,51	-0,12	-0,73
2009	-0,30	-1,70	-2,11	-0,98	-1,54	1,42	-0,35	-0,41	-2,50
2010	-0,28	-1,88	-1,49	-0,88	-1,09	1,35	-0,22	-0,52	-0,54
2011	0,05	-2,06	-1,35	-0,63	-1,21	1,68	-0,11	-0,65	-2,48
2012	0,18	-1,90	-1,44	-0,77	-1,76	2,13	0,02	-0,56	-2,12
2013	0,17	-2,06	-1,53	-0,75	-1,85	1,96	-0,04	-0,61	-2,17
2014	0,30	-2,26	-1,48	-0,90	-1,55	1,98	-0,14	-0,50	1,11
2015	0,17	-2,06	-1,32	-0,77	-1,39	2,00	-0,02	-0,57	-1,07
2016	-0,04	-2,04	-1,42	-0,79	-1,77	1,81	-0,08	-0,26	-1,04
2017	0,23	-2,06	-1,42	-0,79	-1,63	1,52	-0,26	-0,18	0,40
2018	0,04	-1,73	-1,53	-0,68	-1,55	1,17	-0,02	0,08	0,39
2019	-0,11	-1,64	-1,29	-0,62	-1,38	0,86	0,01	0,39	-1,03
2020	-0,23	-1,51	-1,19	-0,59	-1,13	1,12	0,11	-0,16	-1,76

Not: MÜ: Mutlak Üstünlük, ÜY: Üstünlük Yok

Tablo 12’de “7-Makine ve Ulaştırma Araçları” ürün grubu için hesaplanan endeks sonuçlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Tablo 12’de 71-79 numaralı ürün gruplarına ait AKÜ endeks sonuçları yer almaktadır. Bu endeks sonuçlarından elde edilen bilgilere göre 71 (güç üreten makineler ve araçlar) numaralı ürün grubunda 2001 yılında rekabet gücünün düşük olduğu diğer tüm yıllarda ise endeks değerlerinin marjinal sınırlar arasında yer aldığı ortaya konmaktadır. Ayrıca 72 (özelliği olan belirli sanayiler için makinalar ve aksamı), 73 (metal işleme makineleri), 74 (diğer genel endüstri makine ve cihazların aksamları) ve 75 (büro makinaları ve otomatik veri işleme makinaları) numaralı ürün gruplarında 2000-2020 döneminde rekabette üstünlük sağlanamamış ve bu yüzden dezavantajlı bir konumda bulunulmuştur.

76 (haberleşme ses kaydetme ve sesi tekrar vermeye yarayan cihazlar) numaralı ürün grubunda cihazlarla ilgili diğer mal gruplarının aksine 2000 ve 2001 yılları arasında endeks değerinin marjinal sınırlar arasında olmasının haricinde diğer tüm yıllarda yüksek bir rekabet gücü ile karşılaştırmalı üstünlük elde edilerek avantajlı bir dış ticaret gerçekleştirilmiştir. 77 (elektrik makinaları, cihazları ve aletleri vb. aksam ve parçaları) ürün grubu endeks sonuçları incelendiğinde 2000-2008 yılları arasında rekabet gücünün düşük olduğu, karşılaştırmalı üstünlük elde edilemediği ancak 2009 yılından sonra endeks değerinde artış sağlanarak marjinal sınırlar arasına yükseldiği ve karşılaştırmalı üstünlüklerde bir iyileşme yaşandığı belirlenmiştir.

78 (motorlu kara taşıtları, bisiklet ve motosikletler, bunların aksam ve parçası) ürün grubunda genel olarak endeks değerlerinin marjinal sınırlar arasında ve alt sınırın altında değerler olarak yüksek bir rekabet gücü elde edilememiştir. 79 (demir, deniz, havayolu taşıtları ile bunların aksam, parçaları) ürün grubunda da endeks değerleri bazı yıllarda sınırlar arasında yer alsa da genel olarak düşük bir rekabet gücü sonucunda avantaj elde edilemediği görülmektedir.

Tablo 13. “8-Çeşitli Mamül Eşya” Ürün Grubu AKÜ Endeks Sonuçları

Yıllar	Ürün Grupları							
	81	82	83	84	85	87	88	89
2000	-0,12	0,42	2,61	5,19	1,06	-2,83	-2,83	-0,49
2001	-0,12	0,71	2,58	5,06	1,39	-3,32	-3,55	-0,59
2002	0,15	1,29	2,85	5,14	2,18	-3,48	-3,73	-0,42
2003	0,46	1,62	2,45	5,03	2,40	-2,91	-3,19	-0,04
2004	0,49	1,34	2,66	5,03	2,52	-2,82	-3,49	0,11
2005	0,37	1,42	2,48	5,10	2,19	-2,73	-4,40	0,02
2006	0,10	1,14	2,43	4,94	1,89	-2,48	-2,74	0,09
2007	0,04	0,86	2,28	4,98	2,11	-2,33	-2,76	-0,12
2008	-0,30	0,92	2,45	4,73	2,01	-2,32	-3,21	-0,12
2009	0,05	1,18	2,77	4,95	2,11	-2,61	-2,58	0,19
2010	0,09	1,17	2,48	4,97	2,38	-2,32	-3,00	0,23
2011	0,70	1,29	2,15	5,03	2,14	-2,35	-2,97	0,28
2012	0,67	1,30	2,21	4,98	1,89	-2,21	-2,34	0,28
2013	0,77	0,97	2,41	5,25	1,86	-2,18	-2,50	0,47
2014	0,92	0,89	2,02	4,97	2,06	-2,19	-2,46	0,16
2015	1,20	1,14	2,51	4,88	1,89	-2,20	-2,56	0,24
2016	1,45	1,30	2,44	5,00	2,23	-2,18	-2,32	0,43
2017	1,35	1,15	2,44	4,77	1,89	-2,29	-1,82	0,55
2018	1,46	1,24	2,21	4,99	1,92	-2,09	-1,83	0,71
2019	1,47	1,51	2,25	5,51	2,30	-1,98	-1,93	0,96
2020	1,77	1,99	2,72	5,55	2,62	-1,78	-1,82	1,23

Tablo 13’te “8-Çeşitli Mamül Eşya” ürün grubu için hesaplanan endeks sonuçlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Tablo 13’te 81-89ürün grupları için hesaplanan AKÜ endeks sonuçları yer almaktadır. Tablo bilgileri incelendiğinde 81 (prefabrik yapılar sıhhi su tesisatı ısıtma ve sabit aydınlatma cihazları) numaralı ürün grubunda 2000-2010 yılları arasında endeks değerinin marjinal sınırlar arasında yer aldığı 2011 yılı ve sonrasında ise endeks değerlerindeki yükselme ile beraber yüksek rekabet gücü sağlanmıştır.

82 (yatak payandaları, yatak takımı ve yastıklar), 83 (seyahat eşyası, el çantaları ve taşıyıcı eşya), 84 (giyim eşyası ve bunların aksesuarları) ve 85 (ayakkabılar ve aksamı) numaralı ürün gruplarında tüm yıllarda karşılaştırmalı üstünlüğün sağlandığı belirlenirken özellikle 84 numaralı ürün grubunda elde edilen rekabet avantajının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumun tam tersine 87 (başka yerde belirtilmeyen mesleki, ilmi, kontrol alet ve cihazlar) ve 88 (fotoğraf, sinemacılıkta kullanılan alet ve cihazlar ile optik eşya vb.) numaralı ürün gruplarında ise tüm yıllarda rekabet gücünün düşük olduğu bu yüzden dezavantajlı olduğu belirlenmektedir. 89 (tanklar ve diğer zırhlı savaş taşıtları (motorlu) (silahla donatılmış olsun/olmasın)) numaralı mal grubu endeks sonuçları incelendiğinde ise genel olarak değerlerin marjinal sınırlar arasında olduğu 2017 yılı ve sonrasında endeks değerindeki bir yükseliş ile rekabet gücünün yükseldiği bilgisine ulaşılmaktadır.

Tablo 14. “9-SITC’de Sınıflandırılmamış Eşyalar” Ürün Grubu AKÜ Endeks Sonuçları

Yıllar	Ürün Grupları			
	93	96	97	99
2000	TY	MÜ	ÜY	-3,47
2001	TY	MÜ	-1,36	-3,87
2002	TY	MÜ	-1,91	-3,28
2003	TY	MÜ	-2,85	-4,68
2004	TY	ÜY	-2,93	-3,78
2005	TY	1,12	-3,20	-0,48
2006	TY	TY	-5,62	-1,20
2007	TY	TY	-1,79	-0,29
2008	TY	TY	-0,75	0,71
2009	TY	1,04	0,31	1,11
2010	TY	MÜ	1,27	-0,30
2011	TY	4,73	-1,05	-0,52
2012	TY	TY	-2,25	-0,68
2013	-0,97	TY	-1,43	TY
2014	-0,81	TY	-1,36	TY
2015	0,78	TY	-0,75	TY
2016	0,60	MÜ	-1,00	TY
2017	-0,42	TY	-1,45	TY
2018	-2,06	TY	-2,24	TY
2019	-0,31	TY	-3,39	TY
2020	0,51	TY	-3,57	TY

Not: MÜ: Mutlak Üstünlük, ÜY: Üstünlük Yok, TY: Ticaret Yok

Tablo 14’te “9-SITC’de Sınıflandırılmamış Eşyalar” ürün grubu için hesaplanan endeks sonuçlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Tablo 14’te sunulmuş olan 93-99 numaralı ürün grupları AKÜ endeks sonuçları değerlendirildiğinde 93 (özel işlemler ve mallar, çeşitlerine göre sınıflandırılmamış mallar) numaralı ürün grubunda 2013 yılına kadar iki ülke arasında dış ticaretin gerçekleştirilmediği görülmektedir. 2013 yılı ve sonrasında ise düşük rekabet gücü, yüksek rekabet gücü ve marjinal sınırlar arasında değerler alan endeks değerlerinin dalgalı bir seyir izlediği belirlenmektedir. 96 (tedavülde olmayan metal paralar (altın olanlar hariç)) numaralı ürün grubunda 2000-2003 dönemi ile 2010 ve 2016 yıllarında mutlak üstünlük elde edildiği, 2006-2008 ve 2017-2020 dönemlerinde iki ülke arasında ticaret gerçekleştirilemediği saptanmıştır. 97 (altın, parasal olmayan (altın cevheri ve konsentrası hariç)) numaralı ürün grubunda 2010 yılında elde edilen yüksek rekabet gücü haricinde diğer yıllarda rekabet gücünün düşük olduğu, 99 (gemi ve uçak kumanyası, zati eşya, naklihaneye eşyası) numaralı ürün grubunda ise 2008 ile 2009 yıllarında yüksek rekabet gücü sağlandığı ancak 2013 yılı ve sonrasında iki ülke arasında dış ticaret gerçekleştirilmediği görülmektedir.

Tablo 15. 2000-2020 Döneminde 0-99 Numaralı Ürün Gruplarının Ortalama AKÜ Endeks Değerleri

Ürün Grup No	AKÜ Endeksi	Ürün Grup No	AKÜ Endeksi	Ürün Grup No	AKÜ Endeksi
00	-4.513	33	0.543	69	0.297
01	-4.549	34	-2.710	71	0.045
02	-1.889	41	-5.286	72	-2.091
03	4.967	42	0.676	73	-1.591
04	0.376	43	-2.146	74	-0.901
05	4.066	51	-2.872	75	-1.707
06	1.782	52	-1.657	76	1.311
07	-0.085	53	-3.644	77	-0.238
08	-2.767	54	-2.304	78	-0.346
09	-0.777	55	-1.475	79	-0.856
11	2.531	56	-1.578	81	0.709
12	0.218	57	-2.172	82	1.201
21	-4.335	58	-0.963	83	2.391
22	3.680	59	-2.979	84	5.027
23	-2.113	61	0.407	85	2.095
24	-1.868	62	1.091	87	-2.263
25	-5.5	63	-1.631	88	-2.6379
26	-1.398	64	-2.129	89	0.3566
27	0.915	65	1.562	93	-0.849
28	-1.107	66	0.473	96	6.650
29	0.800	67	-0.857	97	-1.847
32	-7.147	68	0.574	99	-0.454

Tablo 15’te bulunan 2000-2020 dönemi için ortalama olarak hesaplanan endeks değerleri 03, 04, 05, 06, 11, 12, 22, 27, 29, 33, 42, 61, 62, 65, 68, 76, , 81, 82, 83, 84, 85 ve 96 numaralı ürün gruplarında yüksek rekabet gücüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Türkiye’nin en fazla ihracat ve en fazla ithalat yaptığı ilk üç ülkeden biri Almanya’dır. Bu bağlamda Almanya Türkiye’nin en önemli ticari ortağı konumundadır. Türkiye’nin AB geneli ile olan ticari ilişkileri bu ortaklığı daha da önemli kılmaktadır. 1996 yılında Türkiye-AB arasında oluşturulan gümrük birliği ticari ilişkileri daha da ileri bir aşmaya taşımış ve bu gelişme zaman içerisinde iki ülke arasındaki ticarete olumlu yansımalar yaptığı görülmektedir.

Bu çalışmada Türkiye ile Almanya arasındaki ticaretin sektörel analizi yapılmıştır. Türkiye’nin Almanya ile dış ticaretinde SITC rev. 3 düzey 2 sınıflandırmasına göre 66 farklı ürün grubu özelinde 2000-2020 dönemini kapsayan veriler kullanılarak AKÜ endeksleri hesaplanarak ilgili ürün gruplarının rekabet güçleri ortaya konulmaya ve politika önerilerinde bulunulmaya çalışılmıştır.

Türkiye’nin Almanya ile dış ticaretinde hesaplanan 66 farklı ürün grubunun AKÜ endeks değerleri incelendiğinde 15 adet ürün grubunda analiz dönemi içindeki tüm yıllarda karşılaştırmalı üstünlük sağlanarak yüksek bir rekabet gücünün elde edildiği görülmüştür. Bu ürün grupları 03 Balıklar ve diğer deniz ürünleri; 05 Meyve ve sebzeler; 06 Şeker, şeker ürünleri ve bal; 11 İçkiler; 22 Yağlı tohumlar, yağ veren meyveler; 27 Hayvansal ve bitkisel gübreler, tuz, kükürt, topak, alçı gibi

mineral maddeler; 29 Başka yerde belirtilmeyen bitkisel ve hayvansal hammaddeler; 62 Kauçuk ve kauçuktan eşya; 65 Tekstil ürünleri iplik, kumaş, yer kaplamaları, hazır eşya; 66 Taş, alçı, çimento, amyant, cam, seramik vb. maddeden eşya; 76 Haberleşme ses kaydetme ve sesi tekrar vermeye yarayan cihazlar; 82 Yatak payandaları, yatak takımı ve yastıklar; 83 Seyahat eşyası, el çantaları ve taşıyıcı eşya; 84 Giyim eşyası ve bunların aksesuarları; 85 Ayakkabılar ve aksamı olarak sıralanmaktadır.

Ancak AKÜ değerlerine bakıldığında 03, 05, 22, 83 ve 84 numaralı ürün gruplarında üstünlük değerlerinin daha güçlü olduğu ortaya görülmektedir. Rekabet gücünün yüksek olduğu bu ürün gruplarının özellikleri göz önüne alındığında üretimlerinin ileri teknoloji gerektirmeyen hayvansal ve bitkisel ürünler ve türevleri ile tekstil, giyim ürünleri gibi ürünlerden oluştuğu görülmektedir. Bu tür ürünler kolayca ikame edilebilir bir özellik taşımaları nedeniyle ihracatçı ülkenin fiyat artışına gitmesi veya ihracatta farklı sebeplerle aksamaların yaşanması gibi durumlar karşısında ithalatçı ülkenin üçüncü ülkelerden kolayca tedarik edebileceği, bu yüzden pazar riskine açık ürünlerdir. İhracata dayalı büyüme politikası kapsamında bu ürünlerin Pazar payını koruyucu politikalar yürütülerek ülkeye döviz girişlerinde süreklilik sağlanmalıdır. Ancak bununla beraber ikame esnekliği düşük olan görece üretimi daha fazla bilgi ve teknoloji gerektirmesi bakımından kısa zamanda diğer ülkeler tarafından kolayca üretilip pazara sunulma olanağının düşük olduğu ürünlerde de rekabet gücünün artırılması gerekmektedir. Bu sayede bir yandan birim ihracat fiyatlarındaki artış ile daha fazla döviz elde edilirken bir yandan da dış pazarda süreklilik sağlanmaktadır. Orta ve özellikle ileri teknoloji ürünlerinin üretimi ve ihracatı ile ülkelerin birbirleri devamlı ticari ilişkiler içinde olması politik yönlerden de kazanımlar sağlamaktadır. Diğer taraftan önemli bir AB üyesi olan Almanya'ya ihracatın artması Türk ürünlerinin dış pazarda tanıtımı açısından da önem arz etmektedir.

Türkiye'nin Almanya ile dış ticaretinde hesaplanan AKÜ endeksine göre yıllar itibarıyla sürekli dezavantajlı konumda olduğu bir diğer ifadeyle rekabet gücünün düşük olduğu mal grupları ise şunlardır: Bu ürün grupları 00 Canlı Hayvanlar; 02 Süt, süt ürünleri ve yumurtalar; 08 Hayvanlar için gıda maddeleri; 09 Çeşitli yenilebilir ürünler; 21 İşlenmemiş kösele, deri ve kürk; 23 Ham kauçuk; 24 Mantar, odun ve kereste; 25 Kâğıt hamuru ve kullanılmış kâğıt; 26 Dokuma elyafı ve bunların artıkları; 28 Metal cevherleri, döküntüleri, hurdaları; 32 Taş kömürü, kok kömürü ve biriket kömürü; 34 Petrol gazları, doğal gaz ve diğer mamul gazlar; 5 Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri grubunun tamamı; 6 Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar grubunun tamamı (62 ve 65 hariç); 7 Makinalar ve Ulaştırma Araçları grubunun tamamı (76 hariç); 87 Başka yerde belirtilmeyen mesleki, ilmi, kontrol alet ve cihazlar; 88 Fotoğraf, sinemacılıkta kullanılan alet ve cihazlar ile optik eşya vb.; 89 Tanklar ve diğer zırhlı savaş taşıtları.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, M. (2011), *Küresel Rekabet Gücü, Türkiye için Sistemik ve Eklektik Bir Yaklaşım*” Ankara: Nobel Yayınları.
- Akal, M. (2012), “OECD Ülkelerinin Rekabet Gücünü Açıklayıcı Kurumsal ve Karma Modeller”, *Business and Economics Research*, 3(1), s.109-130.
- Aktan, C. Ç. ve Vural, İ. Y. (2004), *Rekabet Dizisi:2 Rekabet Gücü ve Rekabet Stratejileri*, Ankara: TİSK Yayınları.
- Algieri, B., Antonio, A. and Marianna, S. (2016), *Comparative Advantages in Tourism: The Case of the European Countries*, XXXVI Conferenza Italiana Di Scienze Regionali.

- Atik, H. (2005), *Yenilik ve Ulusal Rekabet Gücü*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Balassa, B. (1965), *Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage*, Newhaven: Yale University, Economic Growth Centre.
- Baumol, W.J., Panzar, J.C. and Willing, R.P. (1982), *Contestable Market and the Theory of Industry Structure*, New York: Harcourt Brace Jovanovich Inc.
- Beyene, H. G. (2014), “Trade Integration and Revealed Comparative Advantages of Sub-Saharan Africa and Latin America & Caribbean Merchandise Export”, *The International Trade Journal*, 28, p. 411-441.
- Bishop, S. and Mike, W. (1999), *The Economics of EC Competition Law (3rd Edition)*. United Kingdom: Sweet & Maxwell.
- Bojnec, S. and Imre F. (2019), “Agri-Food Comparative Advantages in The European Union Countries by Value Chains Before and After Enlargement Towards the East”, *Journal of Agricultural Science*, 2(30), p. 69-77.
- Chandran, S. (2011), “Trade Complementarity and Similarity Between India and ASEAN Countries in the Context of the RTA”, *The Indian Economic Journal*, Vol. Special, p. 111-117.
- Cihan, E. (2022), *Türkiye Ve Almanya Arasındaki Ticaretin Sektörel Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Rize.
- Corovic, E., Živorad G. and Aleksandar M. (2019), “Revealed Comparative Advantages and Competitiveness of the Manufacturing Industry of the Republic of Serbia”, *Economic Themes*, 57(3), p. 307-327.
- Çivi, E. (2001), “Rekabet Gücü: Literatür Araştırması”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 8(2), s. 21-38.
- Demir, İ. (2002), “Sektörlerde Rekabet Gücü Ölçüm Yöntemleri”, *DPT Planlama Dergisi*, 42. Yıl Özel Sayısı, s. 229-234.
- DPT (1994), *Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Devlet Planlama Teşkilatı Raporları, Rapor No:264*, 6-20.
- EC. (2009), *European Competitiveness Report*, European Commission.
- Fidan, H. (2020), “Demir veya Çelikten Eşya Ticaretinde Türkiye’nin Karşılaştırmalı Üstünlüğü ve Rekabet Gücü”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 4 (1), s. 1-21.
- Granabeter, D. (2016), “Revealed Comparative Advantage Index: An Analysis of Export Trade of the Austrian District Burgenland”, *Review of Innovation and Competitiveness*, 2(2), p. 97-114.
- Güven, P. (2008), *Rekabet Hukuku (2. Baskı)*, Ankara: Yetkin Yayınevi.
- IMD (2022), *Institute for Management Development, Competitiveness Yearbook*, Erişim tarihi:07.01.2022, <https://www.imd.org/research-knowledge/books/world-competitiveness-yearbook-2022/>.
- Kafalı, M. A. ve vd. (2006), *İmalat Sanayii Ürünlerinin Dış Ticaretteki Rekabet Gücüne Göre Değerlendirilmesi (1995-2004 Dönemi)*, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü.
- Kalaycı, C. (2017), “Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkileri: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi Uygulaması”, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3 (2), s.133-147.
- Ma, Ana Shohibul (2013), “Revealed Comparative Advantage Measure: ASEAN-China Trade Flows”, *Journal of Economics and Sustainable Development*, 4(7), p. 136-145.

- Miteva-Kacarski, E. (2018), “Revealed Comparative Advantage in Trade Between the Republic of Macedonia and CEFTA 2006”, *Journal of Economics and Business*, 16, p.59-70.
- Öztürk A., Sandalcılar A. R. (2018), “Dış Ticaret İşlemlerinde Tercih Edilen Ödeme Yöntemleri: Doğu Karadeniz Bölgesi Üzerine Bir Uygulama”, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(4), s.201-218.
- Sandalcılar A.R. (2011), “Türkiye-Suriye Dış Ticaretinin Sektörel Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25, s.213-228.
- Sandalcılar, A.R. ve Ayran Cihan, K. (2018), “Türkiye İle Gürcistan Arasındaki Dış Ticaretin Sektörel Analizi”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı, s. 361-378.
- Seyidoğlu, H. (2002), *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, 3.Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Seymen, D. A. (2009), *Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı ve Rekabet Gücü*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- TDK (1998), *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Topuz, H. ve Coşkun, A. (2018), “Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi: Türkiye, Kolombiya Ve Güney Kore Üçlüsünün Sektörel Bazda Uygulamalı Bir Analizi”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (25), s. 672-685.
- TÜİK (2022), *Türkiye İstatistik Kurumu*, www.tuik.gov.tr
- TÜİK (2021), *Dış Ticaret İstatistikleri ve Endeksleri; Sorularla Resmi İstatistikleri Dizisi-2*. Ankara: TÜİK Matbaası.
- Türkkan, E. (2001), *Rekabet Teorisi ve Endüstri İktisadı*, Ankara: Turan Kitabevi.
- UN (2022). *Standard International Trade Classification*. United Nations Statistical Division, Erişim tarihi: 14.02.2022, <https://unstats.un.org/unsd/trade/sitcrev4.htm>.
- Waheeduzzaman, A.N.M. and Ryans J.K. (1996), “Definition Perspective and Understanding of Internal Competitiveness: A Quest for a Common 128 Ground”, *Competitiveness Review*, 6(2), p.7-26.

Kamu Yönetiminde Verimlilik: Kavramsal Bir İnceleme

Efficiency in Public Administration: A Conceptual Review

Gül Elçim POLAT · Murat AKÇAKAYA ·

Makale Geliş Tarihi / Received :14.06.2022
Makale Kabul Tarihi / Accepted :07.12.2022

ÖZET

Bu çalışmada kamu yönetiminde verimlilik kavramının tarihsel olarak nasıl geliştiği incelenmiş ve verimliliğin kamu yönetimi disiplini içinde oynadığı rol ele alınmıştır. Ekonomik, siyasi ve demografik eğilimler ile küreselleşme gibi faktörler kamuda verimliliğin artırılmasını politik gündemin üst sıralarına taşımaktadır. Bu çalışmada verimlilik kapitalizmin gelişim sürecine dayalı olarak tarihsel süreçte incelenmiştir. Kamuda verimliliğin artırılması için hem örgütün hem de örgüt tarafından geliştirilen müdahalenin toplam ekonomik verimliliğinin artırılması gerektiği öne çıkmaktadır. Verimliliğin ölçümü ise kamu yönetimi disiplini içinde içsel ve dışsal çoklu faktörler nedeniyle sınırlılıklar barındırmaktadır. Kamu yönetiminde verimlilik iktisadi ve siyasi alanda değer oluşturulması ile bağlantılıdır. Verimlilik kurumsal yapıların sürdürülebilirliğinin sağlanması, kamu yararı, sosyal adalet, kapsayıcılık ve eşitlik gözetilerek ele alınabilir. Kamu yönetimi disiplininin tarihsel gelişim sürecine etki eden verimlilik kavramının disiplinin evrileceği yön için de belirleyici olacağı değerlendirilebilir.

Anahtar Kavramlar: *Kamu Yönetimi, Verimlilik, Verimlilik Ölçümü, Kamusal Verimlilik*

ABSTRACT

In this study, the historical development of the concept of efficiency in public administration is examined and the role of efficiency in the discipline of public administration is discussed. Factors such as economic, political and demographic trends and globalization bring the increase of efficiency in the public sector to the top of the political agenda. In this study, efficiency has been examined in the historical process based on the development process of capitalism. In order to increase efficiency in the public sector, it is necessary to increase the total economic efficiency of both the organization and the intervention developed by the organization. The measurement of efficiency, on the other hand, has limitations due to internal and external multiple factors within the discipline of public administration. Efficiency in public administration is related to the creation of value in the economic and political field. Efficiency can be addressed by ensuring the sustainability of institutional structures, public interest, social justice, inclusiveness and equality. It can be evaluated that the concept of efficiency, which affects the historical development process of the discipline of public administration, will also be decisive for the direction in which the discipline will evolve.

Keywords: *Public Administration, Efficiency, Efficiency Measurement, Public Efficiency*

· *Doktora Öğr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enst., gul.elcim@gmail.com, ORCID NO: 0000-0001-9519-9777*

· *Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, murat.akcakaya@hbv.edu.tr, ORCID NO: 0000-0003-0976-9054*

GİRİŞ

Verimlilik başarılı ve sürdürülebilir kamu politika ve programları geliştirilebilmesi açısından önem arz etmektedir. Kamu idareleri kamu politikası kararlarını programlara dönüştürüp uygularken verimli olmak amacını gözetmektedir. Bu bağlamda verimlilik kamu politikaları ile idarenin belirleyici ve yönlendirici olacağı bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma ile kamu yönetiminde verimlilik kavramının tarihsel olarak nasıl geliştiği incelenecek olup kavramın kamu yönetimi alanında oynadığı rolün ele alınması amaçlanmıştır.

Günümüzde küresel ekonomilerde büyümenin lokomotifi üretkenlik ve verimlilik olarak kabul görmektedir. Kapsayıcı, sürdürülebilir ve akıllı büyümenin merkezinde üretkenlik ve verimliliğin yer aldığı belirtilmektedir.

Bu çalışma öncelikle kamu yönetiminin tarihsel gelişimi içinde verimliliğin nasıl geliştiğinin incelenmesini ve ardından verimlilik kavramının değişik bakış açıları ile ve kamu yönetimi disiplinde günümüzdeki anlamları bağlamında ele alınmasını içermektedir.

Kamuda verimlilik 1. Dünya Savaşı neticesinde sıklıkla gündeme gelmiştir. İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası yapılarca desteklenen yeni kamu işletmeciliği akımının refah devleti yaklaşımının hantal ve verimsiz olduğu öne sürülen uygulamalarına karşı öne çıkmasıyla kamu yönetimi disiplinde verimlilik çok daha sık gündeme gelmeye başlamıştır. Neo-liberal kökenli yeni kamu işletmeciliğinde devletin küçülme yoluyla verimliliği sağlayabileceği görüşü hakim olmuştur. Kapitalizmin içine düştüğü krizlerle kendini yeniden üretmesi kamu yönetiminde değişimlere neden olurken, kamu yönetiminde verimlilik diğer amaçların önünde yer almaya başlamıştır.

Kamu yönetiminde gündeme gelen işletmecilik anlayışı özel sektör kuruluşları gibi kamuda da piyasa mekanizmalarını kullanmaya odaklı olup; ekonomiklik, verimlilik, ileri teknoloji, motivasyon, esneklik, performans, şeffaflık, rekabet ve liderlik gibi kavramlara dayalıdır (Karcı, 2008: 41-50). Kamu kesimi dengesinin çeşitli nedenlerle bozulması durumunda kamu harcamalarındaki verimlilik ve etkinliğin artırılması politik gündemin üst sıralarında yer almaktadır (Mandl, Dierx, ve Ilzkovitz, 2008: 1).

Artan nüfusun kamu bütçeleri üzerinde oluşturduğu baskı, yükselen ekonomilerin karşılaştığı orta gelir tuzağı, çevre üzerindeki ayak izimizin küçültülmesi ve kapsayıcı büyümenin sağlanabilmesi gibi pek çok nedenden ötürü kamu ve özel sektör verimliliğinin artırılması gerek ulus devletlerce gerekse uluslararası yapılarca kabul görmektedir.

1. KAMU YÖNETİMİNDE VERİMLİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Bu çalışmada tarihselliğe bağlı kalınarak kamu yönetiminde verimlilik kavramının dönüşümü kapitalizmin kendini üretme süreçleri ile ilgili olarak ele alınacaktır. Bu çerçevede yaygın birikim, yoğun birikim ve esnek birikim dönemleri ile takiben yeni kamu yönetimi dönemi ile yönetişimin ön aldığı dönemler itibarıyla kamu yönetiminde verimlilik algısı üzerinde durulacaktır.

Verimlilik en kapsamlı olarak kapitalizmde toplumun nasıl örgütleneceği ve bu toplumsal örgütün nasıl sürdürüleceği ile alakalıdır. Kamu yönetimi disiplini açısından verimlilik kavramı temel

unsur niteliğindedir. Kamu yönetimi nihai amaçlarına en iyi verimlilik unsurunu barındırarak ulaşabilir (Zengin, 2011: 117).

Bir örgüt her ne amaca ulaşmak isterse istesin öncelikle ekonomik olma koşulunu sağlamalıdır. Bu durum örgütün performansı için verimliliği vazgeçilmez bir ölçüt haline getirmektedir. Tarihsel olarak bakıldığında merkantilist dönemden itibaren iktisadi büyüme için verimli olunması gerekliliği gözlemlenmiştir (Celep, 2010: 5).

1.1.Yaygın Birikim Dönemi (1850-1945)

Yaygın birikim dönemi dünyada 1850’lerden itibaren rekabetçi düzenleme koşulları altındaki liberal devlet yapısının hakim olduğu dönemdir. Bu dönemde mamul ve hammadde alım satımı ön plandadır. Erken kapitalist devlet merkantilist ve sanayi korumacı politikalar gütmekte, emek ücretleri ise düşük ve rekabetçi bir seyir izlemektedir. Yaygın birikim dönemi öncesinde 19. Yüzyıl ortasına kadar ucuz işgücünün fabrika ve atölyelerde gerçekleştirdiği üretim, elbirliği ve manifaktüre dayalı olup ölçek ekonomisini yansıtmaktadır. Manifaktür elbirliği ve zanaata işbölümünün eklenmesidir. Manifaktürde üretim aşamaları bölünmüştür ve el aletleriyle bir atölye ortamında emeğin el becerisi ve hızına dayalıdır. Emeği sermayedar kontrol etmekte ve üretim sürecini yönetmektedir. Erken kapitalist devletin güçlü bir merkezi yapısı vardır. Kapitalizm öncesi egemen sınıf aristokrasidir ve aristokrasi kapitalizmin gelişmesi ile tasfiye olmuştur. 1850’lerden itibaren sermayedarın artık değer artışını emeğin çalışma süresini uzatarak yukarı çekmesinin sınırlarına gelinmiştir. Makinelerin yer aldığı fabrikalar ise tam da bu zamanda ortaya çıkmaya başlamış ve yaygın birikim rejimi fabrikalarda yükselmiştir. Makinelerin üretimde kullanılması emeğin kendi hızını makinelere uyumlandırmasını gerektirmiştir. Yaygın birikim döneminde üretim daha çok ülkedeki orta ve üst sınıflara ve ihracata yöneliktir. Emek ve sermaye ilişkisi devlet tarafından değil sermaye tarafından düzenlenmektedir. Sermaye sahipleri arasında fiyata dayalı bir rekabet söz konusu olduğundan emek ücretleri düşüktür. Taylorist yöntemlerin fabrika sistemine uyarlanması ile rekabet şiddetlenmiştir. Taylorist yöntemlerle en çoklanan görece artık değer ile üretkenlik hızla artmış, bu artışta da Taylorist yöntemleri ilk uygulayan ülke olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başı çekmiştir. 19 yüzyıl sonlarında itibaren Amerika Birleşik Devletleri’nde uygulanan Taylorizm ile ölçme, kontrol ve standardizasyon odaklı bilimsel yönetim prensiplerine dayalı üretim akımı yükselmiştir. Taylorizm bireysel ve toplumsal bir arayış olan verimliliğin kapitalist üretim süreçlerindeki en temel kilometre taşı olmuştur (Zengin, 2011: 51-86).

Taylor tarafından öne sürülen bilimsel yönetim zaman ve hareket etütleri ile çıktının miktarına ve işin yapılacağı en iyi yolun bulunmasına vurgu yapmıştır. Ayrıca diğer taraftan yönetim ve işçiler arasında sorumluluğun bölüşülmesi gündeme gelmiştir. Taylor’un görüşleri Neo-Taylorizm olarak kamu yönetiminde Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımının gelişmesine katkı sağlamıştır. Taylor üretkenliği verimliliğe eşitleyerek verimliliği “üretim kapasitesi” olarak ele almıştır (Manzoor, 2014: 3).

16. yüzyıldan itibaren İngiltere’de kapitalizmin tedrici olarak gelişmeye başlaması ve 19. Yüzyıl başlarında sanayi devrimi, sömürgecilik konusunda da başarılı olan bu ülkeye pek çok açıdan tarihsel olarak öncü rol oynatmıştır. İngiltere işgücü piyasasını en erken düzenleyen kapitalist ülke olmuştur. Bu yönüyle İngiltere aslında Amerika Birleşik Devletleri’nden önce verimli bir yönetsel yapı kurulması için adım atan ülke konumundadır. 18. yüzyıldan itibaren kullanımı artan verimlilik kavramı takiben verimlilik ile ilgili ulusal kuruluşların belirmesini de tetiklemiştir. Kapitalist

sistemde üretim araçlarının mülkiyetinden yoksun olan emekçi üretim araçları mülkiyetini elinde bulunduran sermayedarın talep ettiği ölçüde değer üretmekle mükelleftir. Üretilen değer kullanım amacından önce değişim amacı taşıması emek gücünün ürettiği değer verimli olmasını gerektirmiştir. Taylorist örgütlenmede bilimsel yönetim verimlilik odaklı olup, etkin bir kapitalist örgütlenme modeli inşa etmiş, artan arza ve üretime cevap veren bir talep ve tüketim de oluşmuştur (Zengin, 2011: 33-74).

Yaygın birikim rejimi döneminde liberal devlet; bireysel özgürlük düşüncesini öncelemiş ve aristokrasinin tasfiyesi ile ortaya çıkan burjuva sınıfının sermayedar olarak emek gücü üzerinde egemen olmasında aracı olmuştur. Liberal devlet altyapı yatırımları ile sermayeyi yeniden üretmiş ancak emeğin yeniden üretimine direkt müdahil olmamıştır. Emeğin verimliliği ise bu dönemde sermaye ve devlet için vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir.

1.2. Yoğun Birikim Dönemi / Fordizm (1945-1980)

Yoğun birikim döneminde devlet tekelci bir düzenleme yürütmekte olup üretim sürecine Taylorist yöntemlere ilaveten Henry Ford tarafından kurulan montaj hattı eklenmiştir. Taylor verimliliği üretimin odağına koymuş ve sermayedarın ve emeğin refahını hem birbirleriyle hem de verimlilikle ilişkilendirmiştir. Taylor emeğin verimlilik artışını emek için artan ücret yani refah olarak ele almıştır. Emeğin verimliliğinin artması sermayedarın artık değer çekme kapasitesini arttıracığından sermayedar için de istenilen bir koşuldur. Taylor işi en uygun parçalara ayırarak emeğin bu parçayı en uygun ve hızlı hareketlerle ve araç gereçle yapmasını ve iş takımlarının oluşturulmasını önerir. Fordizm ile Taylorizm ilkeleri kullanılarak yarı otomatik montaj hatlarında emeğin yoğunluğu niteliksel olarak arttırılmış ve mekanizasyon üst seviyesine ulaşmıştır. Böylelikle emek üretim sürecindeki tüm özerkliğini kaybetmiş ve katı bir sistem olan makine sistemine uygun hareket etmeye başlamış, kolektif çıktı ile arasındaki bağ kaybolmuştur. Yoğun birikim dönemi kapitalist tüketim biçimlerini de geliştirmiş, toplum üretilen her metanın tüketilmesine şartlandırılmaya başlamıştır. Çünkü tüketim emek gücünün yeniden üretimi için ön koşuldur. Fordizm ile emeğe tüketim öğretilmiş ve alışkanlıklar yoluyla aşılacaktır. 2. Dünya Savaşından sonra kapsamlı devletleştirmeler gerçekleşmiştir. Sermayenin yeniden üretimi için ise Fordist devlet hammadde ve yatırım mallarını doğrudan üretmiş ve kamu iktisadi teşekkülleri kurmuştur (Aslan, 2012: 87-110).

Fordizm Taylorizmi montaj hattı ilkeleriyle birleştirerek kitlesel üretimi arttırmıştır. Teknolojik ilerlemeler, uzmanlaşma, işbölümü, mekanizasyon ve fabrikalaşma üretimde verimliliğin ana unsurları olmuştur (Zengin, 2011: 69-70).

Sürekli ve düzenli bir tüketim için devlet rekabetçi ücretler yerine toplu sözleşmelerle hareket etmiştir. Kapitalizmin ana unsuru olan büyük şirketler 19. Yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıkmıştır. Tekelci düzenleme döneminde büyük şirketlerin ortaya çıkması fiyat rekabetini azaltmıştır. Fiyat tekeli olarak belirlenmeye başlamış bu durum rekabet unsurlarının pazar payı ve üretim malları sanayisi tarafından belirlenmesine neden olmuştur. Fordist devletin kapitalist piyasa sisteminde hem bir düzenleyici hem de üretici olarak yer alması kapitalizmin ruhuna uymamıştır. Fordist devlet Taylor, Fayol ve Weber'in fikirlerine uygun biçimde yukarıdan aşağıya doğru dikey olarak örgütlenen merkezi bir niteliktedir. Fordist dönem devletin etkinliğinin ön plana çıktığı bir dönemdir. Ancak devletin karlı olmayan sosyal güvenlik gibi alanlarda etkinleşmesi ve artan doğrudan kamu harcamaları bütçe açıklarına yol açmıştır. Fordist devlet (refah devleti); merkezi, geniş, üretimde

etkin, bürokratik ve ulusal düzeyde planlama yapan devlettir. 1974 petrol bunalımı Fordist rejimin kırılma noktası olmuştur (Aslan, 2012: 120-161).

1970'lerden sonra kapitalizmin içine düştüğü kriz devletin küçülerek piyasanın güçlenmesine yol açmıştır. Bu süreçle birlikte devlet düzenleyici bir misyon çerçevesinde işlerken giderek işletmecilik yaklaşımlarını benimsemiş ve “kamu işletmeciliği” teknik olarak öne çıkmaya başlamıştır. Kamu işletmeciliği ile kamu yönetimi siyasetten uzaklaşmaya başlamış; rasyonel, verimli ekonomik ve etkin olma amaçlarını önceleyen bir örgüt yapısına bürünmüştür (Güzelsarı, 2004: 4).

Yoğun birikim döneminde devlet Fordist dönemde ulusal düzeyde planlama yaparak eğitim, sağlık, konut, ulaşım, kültür, sosyal güvenlik gibi alanlarda doğrudan hizmet üretmiş ve etkin olmuş böylelikle emeğin yeniden üretimini sağlamıştır.

1.3. Esnek Birikim Dönemi/Post-Fordizm (1980 Sonrası)

Fordist kapitalist sistemin içine girdiği bunalım, kapitalizmin Post-Fordizmin esneklik yaklaşımı ile kendisini yeniden üretmesine neden olmuştur. Sermaye artık değer oranını arttırmak için ulusal sınırları aşmış ve ucuz emek gücü olan bölge ve ülkelere yönelmiş ve küreselleşmiştir. Tercihlerin ve talebin farklılaşması ile üretim süreci de farklılaşmış, değişken tercihlere yanıt verebilmek için esnekleşmiştir. Üretimin esnekleşmesi emeğin de esnekleşmesini getirmiş ve çalışma saatlerinden ücrete emeğin karşılığı kuralsızlaştırılmıştır. Farklılaşmış ve küçük üretim birimlerinde gerçekleşen üretim sürecinin rasyonelliği en üst düzeye ulaşmıştır. Katı mekanik sistemlerin yerini daha fazla işlevli yani daha esnek elektronik sistemler almaya başlamıştır. Müşteri taleplerine bağlı ürün farklılaşması elektronik ve tam otomatik montaj hatları ile sağlanmış, emek gücüne bağımlılık minimize edilmeye çalışılmıştır. Bu durumda emek gücü üretimi yapan değil kontrol eden faktör niteliğine bürünmüştür. Büyük fabrikalar yerine esnek üretim tesisleri ortaya çıkmış, fabrika sistemine göre daha az sayıda emek gücü kullanılması emek gücünün sermaye karşısında birlikteliğini de zayıflatmıştır. Farklı yerlerdeki üretim süreçleri merkezi bir konumdan kontrol edilebilmekte, farklılaşan ve talebe bağlı üretim desteleri ile tam zamanlı üretim yapılabilmekte, stok maliyeti ise en aza indirgenmektedir. Genişletilmiş görev ilkesi ile emek gücünden beklenti yükseltilmiş, ancak esnek talebe bağlı olan emek gücünün istihdam güvencesi de esnekleşmiştir. Çekirdek işgücünün yanında taşeronlaşma ile çevre işgücü de oluşturulmuştur. Gelişmiş ülkelerin tekelleri az gelişmiş piyasalara uluslararası çok taraflı anlaşmalar veya ikili ticaret ya da sanayi bölgeleri anlaşmaları ile nüfuz etmektedir. IMF ve Dünya Bankası az gelişmiş ülkelere verdikleri kredilerin geri ödenmemesi durumunda bu ülkelere neoliberal politikalar içeren stand-by anlaşmaları dayatmakta ve ülkelerin kamusal varlıklarını uluslararası tekeller eliyle özelleştirilmektedir. Kamu hizmetleri piyasaya devredilmektedir. Bu durum kamu hizmetlerinin ortak tüketim olmaktan çıkıp bireysel olarak (müşteri gibi) satın alınmasını getirmiştir (Aslan, 2012: 161-230).

Yeni kamu işletmeciliğinin dayandığı kamusal seçim teorisine göre devlet tekelleri besleyen, girişimciliğe engel bir yapıdadır ve üstlendiği gereksiz faaliyetlerle verimsizliğe neden olmaktadır. Piyasa ise rekabetçi koşulları ile alternatif seçim olanakları sunan ve verimliliği ve girişimciliği arttıran bir yapıdadır. Devletin rolü piyasanın işleyişini kolaylaştırmak ve düzenlemekle sınırlı olmalıdır. Merkezi devlet yapısı küçülmeli bunun yanı sıra özerk birimler oluşturularak örgütlenmede rekabetçi ve yatay bir yapı sağlanmalıdır (Güzelsarı, 2004: 8).

Yeni kamu işletmeciliği yaklaşımı klasik yönetim yaklaşımını eleştirmiş ve vatandaşın devlete karşı yaşadığı güvensizliğin klasik kamu yönetimi yaklaşımlarının işletmecilik yaklaşımları ile değiştirilmesiyle aşılabileceği tezini öne sürmüştür. Yeni kamu yönetimi anlayışı kamu tercihi, sorumluluk ve işlem maliyetine dayalı olarak geliştirilmiştir (Özdemir, 2010: 24-26).

Denhardt ve Denhart tarafından önerilen “yeni kamu hizmeti” yaklaşımında ise yeni kamu işletmeciliğine eleştirel bakılmış, vatandaşa hizmet edilmesinin, kamu yararının amaçlanmasının, demokratik bakış açısının ve insanın da verimlilik ve girişimcilik kadar önemli olduğunun altı çizilmiştir. Yeni kamu işletmeciliği yaklaşımının ise vatandaşlık, eşitlik, adalet gibi kavramları dışladığı vurgulanmıştır (Genç, 2010: 151). Yeni kamu hizmetinin geleneksel kamu yönetiminden ayrıldığı nokta; vatandaşı idare etmek değil, vatandaşa hizmet etmek yaklaşımıdır. Yeni kamu hizmeti etkinlik ve verimliliği önemserken demokrasi vatandaşlık ve kamu yararını da göz ardı etmemek gerektiğini öne sürmektedir (Güzelsarı, 2010: 158).

Esnek birikim döneminde Post-Fordist devlet altyapı yatırımları yaparak ve piyasaları düzenleyerek sermayeyi yeniden üretmiştir. Post-Fordist devlet regülasyon fonksiyonu ile düzenleyici bir rol üstlenmiştir. Devlet büyük şirketler karşısında nispi olarak küçükmeye başlamış, şirketler ise üretim ve dağıtım ağlarını güçlendirmiştir. Kamunun üstlendiği fonksiyonları gözden geçirmesi ve özel sektörün esnekliği ve verimliliğini örnek alması gerektiği görüşü ön plana çıkmaya başlamıştır.

1.4. Yönetişim ve Yeni Kamu Yönetimi Dönemi

Yönetişim kavramı ilk kez Dünya Bankası tarafından 1989’da Afrika’ya ilişkin yayımlanan bir raporda “yönetişim krizi” ifadesi ile yer almış, ardından Dünya Bankası’nın yapısal uyum programlarının yönetim boyutu olarak ise 1996 da ortaya atılmıştır. Yönetişim adem-i merkezi yapıda ve yerelin özerkliğinde; katılımcı, neoliberal bir devlet, sermaye ve sivil toplum kuruluşu ortaklığıdır. Sivil toplumun temsil ettiği kesimler iktidarın ya da sermayenin desteklediği örgütlerdir. Yönetişimdeki temel öğeler; katılım, şeffaflık, hukukun üstünlüğü ve hesap verebilirliktir. Hesap verebilirlikte uluslararası örgütler ve gelişmiş ülkelerin bir uzantısı olan küresel tekel niteliğindeki sermaye gruplarının, devlete ve devletin ise bu gruplara hesap verebilmesi esastır. Şeffaflık da bu ilişkinin sürdürülebilirliği için gereklidir. Uluslararası hukuk normlarının sağlanması sermayenin uluslararası akışının kontrolü için elzemdir. Karar alma süreçlerine devlet, sermaye ve sivil toplumun katılımı ortak bir yönetim sürecini yani yönetişimi oluşturacaktır. Yönetişim 21. Yüzyılda başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere dünyanın pek çok devleti için devlet yapı ve işleyişinin temel unsuru olmuştur (Aslan, 2012: 230-245).

Dünyada küreselleşme ile sanayi toplumundan bilgi toplumuna evrilme gerçekleşmiştir. Bu süreçte yasal-rasyonel temele dayalı bürokrasi yerini sonuç odaklı esnek örgütlere devretmektedir. Kamu ve özel sektörün yanı sıra sivil toplum kuruluşları üçüncü bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Yönetişim özelleştirme, sivilleştirme ve yerelleşme eğilimlerini desteklemektedir. Yönetişim Post-Fordist dönemde kapitalizm için gerekli düzeneği başta sermayenin verimliliğini sürdürerek oluşturmaktadır. Devlet bağımsız kurullar eliyle yatay örgütlenmektedir. Yönetişimde ulus devlet için adem-i merkezi bir yapı söz konusu iken ulus üstünde uluslararası örgütlerin ve küresel tekellerin kontrolünde merkezi bir yapı öngörülür (Bayramoğlu, 2005: 267).

21. Yüzyılda yönetim kavramının öne çıkmasıyla birlikte merkezi üniter yapıların yerini yerel federal yapıların, ağır bürokratik yapıların yerini katılımcı ve daha şeffaf yapıların, hiyerarşik yapıların ise yerini sorumluluğa dayalı hesap verebilir yapıların aldığı belirtilebilir (Özer, 2006: 63).

Yönetim kavramı ülkemizdeki ilgili literatürde uluslararası örgütlerin bakış açısı ile uyumlu olarak “iyi yönetim” ve kamu politikasının belirlenmesinde; özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının da kamuya paydaş biçimde rol alarak ortaklaşa yönetimin ortaya konması şeklinde ele alınmıştır (Aydınlı, 2015: 155-156).

1980'lerde değişimin itici gücü ve özellikle mali baskılar, çoğu Batılı ülkeyi kamu sektörünü daha rekabetçi yapmaya ve kamu yöneticilerini ise seçim esnekliği ve şeffaflığı sunarak vatandaşlara daha duyarlı hale getirmeye odaklanmıştır. Bu akım daha sonra yeni kamu yönetimi olarak ele alınmaya başlanmıştır (Kalimullah, Alam ve Nour, 2012: 6). Yeni kamu yönetimi; minimal bir hükümet, bürokrasiden arındırma, ademi merkezîyetçilik, kamu hizmetinin pazar yönlülüğü, taşeronlaştırma, özelleştirme ve performans yönetimi gibi kavramlara odaklanmaktadır (Kalimullah, vd., 2012: 10).Yeni kamu yönetimi, çok çeşitli teknikleri ve kamu yönetiminde geleneksel modelin doğasında var olan verimsizliklerin üstesinden gelmeyi amaçlayan bakış açıları geliştirmeyi amaçlamaktadır (Pfiffner, 2004: 3). Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımı, girdilerin ölçülmesi yerine programları ve yönetimi değerlendirmek için performans ölçümlerini referans almaktadır. Yöneticilere program hedeflerine ulaşılabilmesi için kaynakları kullanma konusunda esneklik tanınmalıdır (Pfiffner, 2004: 8).

Küresel yönetimde merkezi devlet yetkileri önemli ölçüde değişime uğramakta, merkezi devletlerce kurulmuş olan uluslararası örgütler giderek önem kazanmaktadır. Yerel ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının sayısı, etkileri ve kaynakları her geçen gün artmakta, teknolojik gelişmeler hız kazanmakta, çağdaş otorite kalıpları ise daha akışkan hale gelmektedir (Weiss, 2000: 798-808).

Yönetim ile amaçlanan kamu idaresinde bürokratik, hiyerarşik merkezi yapının etkinliğini toplumun tüm katmanlarındaki yapılarla katılımcı ve çözüm odaklı bir biçimde arttırmaktır (Demirel, 2010: 90). Günümüzde neredeyse tüm büyük kalkınma kurumları, iyi yönetimin teşvik edilmesini gündemlerine almıştır. İyi yönetim; demokrasi ve temsil, insan hakları, hukukun üstünlüğü, verimli ve etkili kamu yönetimi, şeffaflık ve hesap verebilirlik ve ekonomik ve politik kurumların çeşitliliği gibi kavramları içermektedir (Gisselquist, 2012: 21).

Etkili, verimli ve demokratik bir hükümet, sosyal adaletin ve düzenli bir toplumun garantisidir. İyi yönetim ulus-devlet tarafından açık ve bilinçli olarak geliştirilmelidir. İyi yönetim, sosyal fırsatlarda genişlemeye ve yoksulluğun ortadan kaldırılması ve hizmetlerin verimli sunulmasına katkı sağlamaktadır (Jindal, 2014: 115). Bu bağlamda verimliliğin yönetimin temel değerlerinden olduğu belirtilebilir.

Yeni kamu yönetimi ve yönetim eski kamu yönetiminin rekabetçi pazar ekonomisi taleplerine uyum sağlamadaki sınırlılıklarına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Yeni kamu yönetimi, özellikle yeni yönetim uygulamalarının geliştirilmesini ve temel hizmetlerin özel şirketlere ve kar amacı gütmeyen kuruluşlar gibi yapılara kaydırılmasını sağlayarak kamu değerleri ve yaklaşımında yönetimle önemli değişimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yönetim rekabet edebilen, etkin ve sonuçlara odaklı bir piyasa düzeni istemektedir. Bu nedenle devlet de bu yapıya uygun yapılmalı verimli ve etkin bir performans sergilemelidir.

2. VERİMLİLİK KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Verimlilik tarihsel olarak egemen olan iktisadi ve siyasi akımlara göre içeriği biçimlenen bir kavram olmuştur. Tarihte verimlilik kavramı ilk olarak Alman Agricola (1494–1555) tarafından kullanılmıştır. Verimlilik 20. Yüzyılda öncelikle kısıtlı kaynaklarla daha çok üretim yapılmasına odaklanırken, 2. Dünya Savaşı sonrasında üretimin kaliteli olması da bir kısıt olarak belirmiştir. 1970’lerden itibaren ise üretimin yanı sıra üretimi yapan insanın çalışma koşulları da dikkat çekmeye başlamıştır. 2000’lerden itibaren tüm bu kavramların yanına sürdürülebilir ve çevreye duyarlı bir üretim süreci benimsenmesi de eklenmektedir (Durmuş, 2008: 10). Suiçmez tarafından ise verimlilik kavramı daha geniş açıdan “*Verimlilik; doğru işlerin doğru şekilde, etkin ve etkili olarak yapılmasıdır.*” şeklinde tanımlanmaktadır (Suiçmez, 2002: 178).

Gulick (1937) verimliliği idarenin değerleri arasında birinci sırada görmektedir. Slichter (1950) verimliliği girdi ve çıktı, çaba ve sonuç, harcama ve gelir, maliyet ve neticedeki memnuniyet arasındaki oran olarak düşünmektedir. Diesing (1973) verimliliği belirli bir sonucu belirli kaynaklarla maksimum düzeyde elde edebilmek olarak tanımlamaktadır. Simon (1976) verimli olmayı arzu edilen hedeflere ulaşmak için en kısa yolu en ucuz araçlarla tercih etmek olarak belirtmiştir. Waldo’ya (1984) göre idarenin verimliliği mevcut kaynaklarla elde edilen etkilerin mevcut kaynaklarla mümkün olabilecek maksimum etkilere oranı olarak ölçülür. J. O. Wilson’a göre (1989) verimlilik; belirli düzeydeki bir kaynak ile en fazla çıktının elde edilmesidir. Johansson ve Lofgren’e (1996) göre verimlilik kaynaklar veya girdilerin bir çıktığı mümkün olan en ucuz yol ile üretmekte kullanılmasıdır. Rainey (1997) verimliliği bir mal ya da hizmetin belirli bir kalite düzeyi korunarak mümkün olan en ucuz maliyetle üretilmesi olarak tanımlamıştır (Manzoor, 2014: 2).

Siyasi boyutu da olan bir kavram olarak verimlilik tarihsel ve sosyo ekonomik şartlara bağlı olarak farklı yer, zaman ve koşullar altında evrensel bir kalıba sığdırılamamaktadır (Zengin, 2011: 112). Verimlilik produktivite ile eş anlamlı olarak ele alınmış ve çıktının girdiye oranı olarak tanımlanmıştır. Bu oranda girdi ve çıktının artıp azalması ile oranın değişeceğine dikkat çekilmiş ve çıktının üretim faaliyeti sonucunda ortaya çıkan toplam ürün ya da hizmet olduğu, girdinin ise bu ürün veya hizmeti üretmek için kullanılan malzeme, ekipman, hammadde, işgücü, teknoloji, enerji ve sermaye gibi tüm üretim faktörlerini içerdiği belirtilmiştir. Ayrıca verimliliğin kalite, doğanın korunması, çalışanların refahı gibi boyutlar içerdiği üzerinde durulmaktadır. Ancak bu boyutların denklemin neresinde yer aldığı açıklanamamaktadır (Miroğlu, 2012: 23).

1950’de OECD tarafından verimlilik “hasılanın üretim faktörlerinden herhangi birine oranı” olarak ifade edilmiştir. Mevcut kaynaklarla veya belirli bir miktar kaynakla en çok çıktının alınması ya da belirlenen amaca ulaşılması da verimlilik olarak tanımlanmaktadır (Candan, 2007:76). Keynes verimliliği istihdam ve talebe bağlamış ve talep ile istihdamın yüksek olmasını verimlilik probleminin çözümü olarak değerlendirmiştir (Suiçmez, 2002: 175). Verimlilik; bir mal veya hizmetin çıktısının o çıktığı oluşturabilmek için kullanılan kaynaklarla olan ilişkisi olarak da tanımlanmaktadır (Crowhurst, Finch ve Harwich, 2015: 8).

Kapitalist piyasa düzeninde verimlilik; iktisadi alanda direkt bir değer oluşturulması veya onunla bütünleşmiş olan siyasi alanda bağıl veya endirekt bir şekilde değer oluşturulabilmesi ve bu süreçte kurumsal yapıların devamlılığının da sağlanabilmesidir (Zengin, 2011: 109-111).

Verimlilik; kuruluşun hedefleri çerçevesinde kaynakların optimum kullanılması ile elde edilen kaynakla en çok çıktının elde edilmesi olabildiği gibi belirli bir çıktının en az kaynakla elde edilmesi olarak da ele alınabilir. Verimlilik ve kalite ilişkisinde verimlilik sağlanması ya da verimlilik artışı kalitenin düşmesine yol açmamalıdır (Candan, 2007: 77).

Verimlilik bir örgütün yönetiminde; kaynakların, sermayenin ve işgücünün planlanmasına ve operasyonel kararların kaynakları ne kadar iyi biçimde çıktıya dönüştürdüğüne odaklanır (Crowhurst, vd., 2015: 17). Üretimde verimlilik verilen bir sistemde istenilen işlemlerin gerçekleşmesi için teorik olarak gerekli olan minimum kaynak düzeyinin gerçekte kullanılan kaynak miktarı ile karşılaştırılmasıdır (Tangen, 2002: 17).

Verimlilik; mühendislik (teknik verimlilik) veya ekonomik (tahsis verimliliği) anlayışa göre, bir üretim sürecinin “en iyi uygulama”yı yansıtmaya derecesidir. Tam teknik verimlilik; belirli bir teknoloji ve sabit girdi kümesi varlığında mümkün olan maksimum çıktının elde edildiği bir üretim süreci olarak nitelendirilir. Tam tahsis verimliliği ise girdi-çıkıtı kombinasyonu ile maliyet minimizasyonu ve/veya kar maksimizasyonu oluşturulduğunda sağlanır (Giovannini ve Nezu, 2001: 124).

Verimlilik işletme bilimi açısından daha geniş bir kavram olup, hem yönetim hem de üretim açısından değerlendirilmektedir. Belirli bir dönemde tüm üretim imkanları kullanılarak gerçekleşen üretim işletmenin o dönemdeki üretkenliği olarak ele alınmaktadır. Verimlilik ise aynı üretim miktarının daha az girdi (kaynak) kullanılarak elde edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Babacan, 2017: 18).

Verimliliğin salt çıktının artırılması olarak ele alınması çıktının istenilen kalitesini kaybetmesine neden olabileceğinden verimliliğin kaliteden bağımsız düşünülmemesi gerekir (Celep, 2010, s. 77). İşin verimliliği ile örgütün verimliliği farklıdır. İşin verimli olması girdi-çıkıtı oranındaki performansı gösterir. Örgütsel verimlilik ise örgüt yapısı, kültürü ve topluluğu gibi örgütün iç süreçlerinin gelişimini yansıtır. Örgütsel verimlilik ile birimlerin yönetim, üretkenlik, kalite ve karlılık performansları gelişir (Bartuševičienė ve Šakalytė, 2013: 49).

Ekonomik verimlilikteki bir artış toplum üyelerinin refahında artışa neden olur ki; bu da pek çok politika ve düzenleyici çabanın nihai hedefidir. Ekonomik verimlilik; üretkenlik verimliliği, tahsis verimliliği ve dinamik verimlilik sağlandığında ortaya çıkmaktadır. Üretkenlik verimliliği mevcut kaynaklar ile daha fazla çıktı üretilemeyeceğinde yani ekonomi üretim olanakları eğrisi üzerinde iken ortaya çıkar. Üretkenlik verimliliği teknik verimliliği kapsamaktadır. Teknik verimlilik; çıktıyı azaltmadan teknik olarak mümkün olan düzeye kadar herhangi bir girdiyi azaltmaktır. Birden fazla girdi kullanıldığında veya birden fazla çıktı üretildiğinde çıktıların girdilere oranı girdiler ve çıktılar sayısal değerler olarak toplandığı zaman oluşturulabilir. Eğer fiyatlar bu amaç için kullanılacak olursa teknik verimlilik üretkenlik verimliliğine katılmış olur. Tahsis verimliliği toplumun kıt kaynaklardan en üst düzey geri dönüşü yani yararı elde etmesinin sağlanmasıdır. Bir ülkenin kaynakları çok farklı şekilde kullanılabilir. Kaynakların “en iyi” veya “en verimli” tahsisi bu kaynakların toplumun refahını arttırmaya en üst düzeyde katkı sağlayacak biçimde kullanılmasını gerektirir. Dinamik verimlilik kaynakların zaman içinde tahsis edilmesi ile ilgili olup, ekonomik verimliliği arttırmak ve daha fazla kaynak oluşturmak için tasarlanan tahsisleri de kapsamaktadır. Daha iyi mal ve hizmet üretimi için daha iyi yolların bulunması anlamına gelebilir. Dinamik verimlilikteki iyileşmeler zaman içinde yaşam standartlarında gelişmeyi sağlar. Ekonomik

verimlilik; teknik veya prodüktivite verimliliğini arttırarak birim çıktı başına üretim maliyetlerinin düşürülmesi, bireyler tarafından en fazla tercih edilen mal ve hizmetlerin arzlarıyla uyuşmasının sağlanmasıyla ve/veya dinamik verimlilik arttırılarak yenilik ve esneklik önündeki engellerin kaldırılmasıyla geliştirilebilir. Verimlilik zaman zaman dar anlamda teknik verimlilik olarak kullanılabilir. Bu durum örneğin bir program değerlendirmesi yapıldığı zaman uygun olabilir. Bu bağlamda program için işlevsel olarak verimli terimi kullanılabilir. “Bu amacı elde etmek için daha iyi (daha verimli) bir yol var mıdır?” sorusu gündeme gelir. Ancak tahsis verimliliği ve dinamik verimlilik ile ilgili olarak daha kapsamlı soruların sorulması gereklidir: Belirlenen amaçlar doğru amaçlar mıdır? Program ya da politika kaynakları en uygun biçimde kullanmakta mıdır? Dinamik faktörler göz önünde bulundurulduğunda, program veya politika toplumun sürdürülebilir refahını desteklemek için gelecekteki çıktıları ve takiben sonuçları geliştirmekte midir? (Australian Government Productivity Commission, 2013: 2-5).

Teknik verimlilik girdiler ve çıktılar arasındaki teorik ilişkiyi üretim olanakları sınırını göz önünde bulundurarak ölçer. Teknik verimlilik artışları üretim olanakları sınırına yakınsamadır. Tahsis verimliliği fayda ve maliyetleri göz önünde bulunduran optimal girdi bileşimi ile elde edilen çıktılar arasındaki bağı yansıtır (Mandl vd., 2008: 3).

Verimli olmak aslında rasyonel olmakla da ilgilidir. Ölçülebilirlik, öngörülebilirlik, denetim, standardizasyon kavramları verimlilik kavramı ile ilişkilidir (Zengin, 2011: 100-101). Etkin olsun veya olmasın faaliyet ile amaçlanan motivasyon sağlanıyorsa faaliyet verimlidir (Barnard, 1954: 21). Bireylerin faaliyetlerden elde ettiği tatmin işbirliğini devam ettirecek düzeyde ise işbirliği verimlidir (Barnard, 1954: 46). Verimlilik sadece üretkenlik ve karlılığı göstermekle kalmayıp rasyonel, sorumlu ve yenilikçi örgüt yapısı elde etmenin aracı olabilir (Babacan, 2017: 22).

Maksimum tahsis verimliliği tüketicilerin en fazla değer verdiği mal ve hizmetler kümesinin belirli kaynaklardan üretilmesini gerektirir. Tahsis verimli bir çıktı, ekonomideki tercihleri en iyi biçimde tatmin eden çıktı karışımıdır. Sunulan yararın değeri en azından maliyetine eşit olmalıdır ve herhangi bir mal veya hizmet için marjinal fayda (son birim yararı) marjinal maliyete eşit iken en verimli çıktı düzeyi elde edilmelidir. Bir faaliyet, kaynakların daha yüksek değer veya net fayda üretecek daha başka bir kullanımı olmadığı zaman ekonomik olarak verimlidir. Alternatif olarak bir faaliyet; maliyetler faydaları aşıyorsa veya kaynakların daha yüksek net fayda sağlayan başka bir şey üretmekte kullanılabileceği gösterilirse, ekonomik olarak verimsizdir (Australian Government Productivity Commission, 2013: 4).

Yukarıda verimlilik ve verimliliğin türleri üzerine yapılan tanımlamalarda verimliliğin; farklı disiplinlerde hep “iyi”, “ulaşılacak istenilen”, “olumlu”, “rasyonel” değerler yüklenen çok boyutlu, şemsiye ve kapsayıcı bir kavram olduğu ortaya çıkmaktadır. Kamu kaynakları ile ekonomik olarak verimli faaliyetler gerçekleştirilmesi amaçlandığından kamu kaynakları ile gerçekleştirilen faaliyetlerde hem teknik hem tahsis hem de dinamik verimlilik arttırılmalıdır. Teknik verimlilik prodüktivite artışı ile, tahsis verimliliği girdi kaynaklarının optimum tahsis edilmesi ile dinamik verimlilik ise süreç yeniliği veya esnekliğinin sağlanması ile elde edilebilmektedir.

Ancak bu çalışmada verimlilik kamu yönetimi disiplini çerçevesinde ele alındığından verimlilik ile ilgili yapılan tanımlar arasında tarihselliği göz önünde bulundurulmasının önem arz ettiği düşünülmektedir. Bu nedenle verimliliğin kapitalizmin gelişim sürecine dayalı olarak ele alınmasının daha uygun olduğu değerlendirilmektedir. Kamu yönetimi disiplini iktisadi ve siyasi alanlarda

yaşanan değişimler çerçevesinde dönüşmüş ve dönüşmektedir. Bu nedenle verimliliğe ilişkin; iktisadi ve siyasi alanda değer oluşturularak kurumsal yapıların sürdürülebilirliğinin sağlanması yaklaşımının ve kamu yararı, sosyal adalet, kapsayıcılık ve eşitlik gibi toplumsal değerlerin dışlanmadığı bir kamusal verimliliğin elde edilmesinin önem arz ettiği değerlendirilmektedir.

2.1. Verimlilik Ölçümü

Cambridge'li bir ekonomist olan Farell 1957'de verimliliğin nasıl ölçülmesi gerektiği sorusunu incelemiş ve belirli bir endüstrinin daha fazla kaynak tüketmeden sırf verimliliğini arttırarak çıktısını ne kadar arttırabileceğinin bilinmesinin önemli olduğunu belirtmiştir. Kamu harcamalarının çoklu amaç taşıması ve kamusal çıktılarının çoğu zaman pazarda satılamaması ve pazar fiyatlarının bulunmaması kamusal verimlilik hesaplanmasında karşılaşılan temel zorluklardır (Mandl vd., 2008: 2).

Kamu hizmeti verimliliği sunulan hizmetin etkinliği, etkililiği, sürdürülebilirliği ve kapsayıcılığı gibi ölçütlerle ele alınabilir. Kamu yönetiminde verimliliği tespit için etkililiğe odaklanıldığında; kamu tarafından üretilen hizmetlerin somut kısmı kadar sosyal fayda içeren soyut kısmı da olduğundan, net bir sonuç belirlemek zordur. Ancak etkililik ölçülmediğinde de verimlilik sadece ekonomik açıdan belirlenmiş olur ki bu da kamu yönetimi verimliliğinin tespiti için eksik bir saptama olacaktır. Kamu yönetiminde verimlilik “ölçülmek” istendiğinde ya ekonomiklik ölçülmekte ya da bir birimin verimliliği çevresel faktörler veya kurumun verimliliği göz ardı edilerek ölçülebilmekte veya ölçüm yerine verimliliği arttırmak için yapılması gerekenler belirlenmektedir. Kamu yönetiminde verimliliği etkililik ile ölçmek etkililik kavramı sosyal fayda boyutu da içerdiğinden daha anlamlı olabilir (Özdemir, 2010: 9-11).

Verimlilik ölçümü açısından veri ve metodolojik çerçeve ile ilgili farklı yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bazen endeks ve performans göstergeleri kendi başlarına verimliliği ölçmek için kullanılmaktadır. Ancak bu yaklaşımlar mevcut teknoloji ile elde edilebilecek mümkün olan en iyi sonuç göz önünde bulundurulmadığı için daha çok üretkenliğin ölçümü olarak değerlendirilebilir. Verimlilik sınırına ulaşmak için iki seçenek vardır. Sabit seviyede bir çıktı elde edebilmek için gerekli girdi miktarı ayarlanabilir. Bu girdi verimliliği olarak adlandırılır. Ancak girdiler değişimsiz çıktı seviyesi arttırılması hedeflenebilir. Buna çıktı verimliliği denir. Dolayısıyla “verimsizlik” bilgisi hem çıktıyı arttırmak hem de girdiyi azaltmak için bir araç olarak kullanılabilir. Verimlilik sınırını hesaplamak için parametrik (dağılıma bağlı) ve parametrik olmayan teknikler vardır. Parametrik olmayan yaklaşımda matematiksel programlama yöntemi izlenerek tüm örneklem için çıktı/girdi verisi kullanılması yoluyla verimlilik sınırı belirlenir. Bu sınır verimlilik performansı konusunda bir hükme varılmasında ölçüt sağlar. Dolayısıyla bu teknik birincil veri kullanır. Bu yaklaşımın avantajı şeffaf olması ve çoklu çıktıyı ele alabilmesidir. Bu yaklaşımın ana dezavantajı ise rastgele olmayan yapısıdır. Sonuçlar örneklemin kompozisyonu, büyüklüğü ve kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerinin seçimine ciddi ölçüde bağlıdır. Dahası, parametrik olmayan metotlar ölçüm hatalarına ve istatistiksel sapmalara karşı duyarlıdır. Yaygın kullanılan bir parametrik yaklaşım ekonometrik metotlara dayalı olarak gerçekleştirilen stokastik sınır analizidir. Bu yaklaşımda girdi ve çıktı arasındaki ilişki için özel bir fonksiyonel şekil kabulü vardır. Bu yaklaşımın avantajı kontrol dışı dışsal şokların etkilerini kapsamayı başarmasıdır (Mandl vd., 2008: 8-9).

Bu açıklamalar ışığında kavramın kapsamı göz önünde bulundurulduğunda verimliliğin ölçümünün içsel ve dışsal çoklu faktörler nedeniyle matematiksel olarak zorluğu ve kullanılan yöntemlerin kendi içlerinde sınırlılıklarının olduğu ve tek bir avantajlı yöntemin bulunmadığı, ancak farklı değişkenleri sabit tutarak ya da göz ardı ederek bir sonuç alınabildiği anlaşılmaktadır. Bu durumda farklı kamu yönetimi açısından verimliliği net olarak hesaplayan tek bir yöntem olmadığı değerlendirilebilir.

2.2. Kamusal Verimlilik

Hükümetler tarafından alınan politika kararlarının toplumun toplam refahını arttırabilmesi için ekonomik verimlilik kriterini sağlaması gerektiği değerlendirilmektedir. Piyasa belirli koşullar altında bireyler tarafından en çok talep edilecek çıktılara kaynak tahsis ederek ekonomik verimliliğini maksimize edebilir. Verimlilik kavramı günlük hayattaki pazarlanabilir mal ve hizmetlerde olduğu kadar vergilendirme, kamu harcamaları ve düzenlemeleri gibi kamusal faaliyetler için de geçerlidir (Australian Government Productivity Commission, 2013: 4). Verimlilik artışı pek çok farklı yol ile elde edilebileceğinden hükümetler tarafından verimliliği ve etkinliği arttırmayı hedefleyen ve ülke şartlarına uygun olan kısa, orta ve uzun vadeli tedbirler tanımlanabilir (Mandl vd., 2008: 1).

Kamu yönetimi heterojen bir yapı arz eden toplumda toplumun ortak yararını gözetmek zorundadır. Günümüzde kamuda verimlilik kamu harcamalarının ve kırtasiyeciliğin azaltılması, hızlı hizmet verilmesi, teknolojinin etkin kullanılması, istihdam edilen personel sayısı ve çeşitliliği gibi kriterlerle anılmakta; özel sektörün verimliliğini arttırmada kullanılan stratejik planlama, performans değerlendirme, toplam kalite yönetimi gibi yöntemlerin kamuda da geçerli olduğu öngörülmektedir (Özdemir, 2010: 2).

Kamu sektörü verimliliğinin ölçülmesi kamu sektörü özel sektörden bazı kilit nitelikler açısından ciddi manada farklılıklar taşıdığından zordur. Kamu vatandaşlara sunulan bazı mal ve hizmetlerin ana sağlayıcısı olup gayri safi yurt içi hasılda (GSYİH) kamusal üretiminin de payı vardır. Hükümetlerin kamu kuruluşları düzeyinde verimlilik ölçmesi ülkedeki ve ülke dışındaki benzer kurumlarla karşılaştırma yapılabilmesini sağlar. Belirli fonksiyonlar ülkede sadece bir kurum tarafından yerine getirildiğinde kıyaslama uluslararası düzeyde yapılmalıdır. Kamusal fonksiyonların verimini belirlemeye yönelik ölçümler henüz emekleme safhasında olmakla birlikte analiz yapılacak fonksiyonlar için girdi ve çıktılar tanımlanabilmesi ve bu girdi ve çıktılara ilişkin idari verinin bulunması önemlidir. Kamu hizmetlerinin büyük bir kısmı alınmaz ve satılmaz yani piyasa dışı mal ve hizmetlerdir ve dolayısıyla piyasa fiyatı yoktur. Kamu hizmetlerinin önemli bir kısmı bireysel olarak tüketilemeyecek olan kolektif mallardır. (Ör: savunma, polis, çevre koruma). Kamu politikalarının nihai amacı toplumsal refah, ekonomik büyüme ve sosyal kapsayıcılıktır. Kamu sektörünün kendine has özelliklerinden ötürü, kamu sektöründe girdilerin çıktılara eşit olduğu yaklaşımı benimsendiğinden uzun bir süre verimlilik sabit olarak kabul edilmiştir. Girdi ve çıktı ölçümündeki ilerlemeler ve çıktıya dayalı yöntemin bulunması sayesinde Birleşik Krallık, Avusturalya, Finlandiya, Yeni Zelanda gibi bazı ülkeler kamu sektörü verimlilik ölçümlerine başlamışlardır. Bu durum daha çok eğitim ve sağlık hizmetleri gibi kilit politik sektörlerde görülmektedir. Ancak kolektif sektörler için çıktının belirlenmesi son derece zor olduğundan halen yaygın olarak girdi yöntemi kullanılmaktadır. Verimlilik ölçümü için çıktı ölçümü kritik önemdedir. Çıktılar kamu sektörü tarafından üretilen mal ve hizmetlerdir. Performans perspektifinden ise gerçekten önemli olan sonuçlardır, yani politika yapıcılarının bu kamusal mal ve hizmetlerin üretilmesi

ile elde etmek istedikleridir. Ülkelerin aynı aktivitenin çıktısı ve/veya sonucu için farklı tanımlamaları vardır. Örneğin eğitimde bazı ülkeler çıktıyı öğrenci sayısı, bazıları ise öğrencilerin öğrenim gördüğü saat olarak tanımlamaktadır. Eğitimin çıktısı PISA (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) gibi standartlaştırılmış testlerle öğrencilerin performansının ölçülmesi olarak da değerlendirilmektedir (Lau, Lonti ve Schultz, 2017: 180-191).

Belirli bir kamusal politika seçeneği en maliyet etkin seçenek iken ve maliyetine göre daha fazla fayda sağlamasına rağmen, bu seçenek toplam ekonomik verimliliği maksimize etmeyebilir. Yani programı tamamen kaldırmak ve kaynakları herhangi başka bir şey üretmek için kullanmak daha iyi olabilir. Kaynakların farklı kullanımı, tüketicinin istek ve ihtiyaçları ile örtüşen daha tahsis verimli bir sonuç sağlayabilir. Bir şeyler yapılmasının her zaman bir maliyeti vardır ve yapılanın seçilmesi neticesinde seçilmeyen fırsatlardan kaçırılanlar olabilir. Fırsat maliyeti kaçırılan en iyi fırsatın değeridir. Bir politika maliyet etkin olarak toplumun refahını iyileştiriyorsa, politikanın ekonomik olarak verimli olduğu söylenebilir (Australian Government Productivity Commission, 2013: 9).

Yüksek performanslı örgütlerde örgütsel değerlendirme mutlak bir uygulamadır. Yüksek standartlarından ötürü bu örgütler sürekli daha iyi sonuçlar için çaba sarf etmekte ve bunun için de sürekli kıyaslama ve öz değerlendirme yapmaktadır (Bartuševičienė ve Šakalytė, 2013: 47). Performans denetim unsurları; ekonomiklik, verimlilik, etkililik/etkinlik, tutarlılık sürdürülebilirlik, uyumluluk olarak ele alınabilmektedir. Performans denetiminde verimlilik; program, proje, süreç ve faaliyetlerde en az girdi ile en çok ve kaliteli çıktının elde edilmesi demektir. Performans denetiminde verimlilik; kıyaslama, verimlilik analizi, kalite analizi, performansın ölçümü ve raporlanması, zamanlılık analizi, program ve uygulama sonuçlarının değerlendirilmesi gibi yöntemler kullanılarak incelenebilir (2016 Yılı Kamu İç Denetim Genel Raporu, 2017: 22-23).

Kamu sektöründeki girdilerin, çıktıların ve sonuçların doğası gereği ölçüm yapmak zordur. Örgütsel verimliliğin ölçülebilmesi için belirli yöntemler olmakla birlikte eleştirilemeyecek bir teknik yoktur. Uygun tercihin seçimi; verilerin bulunabilmesi, geçerliliği ve güvenilirliği ile alakalı bir dizi kavramsal faktöre bağlıdır. Kamu sektörü verimliliğinin artırılması için; örgütsel verimliliğe odaklanılmalıdır. Bu açıdan bakıldığında sorunun kökeninde örgütsel düzeyde verimlilik algısının fazla gelişmemesi yatmaktadır. Çoğunlukla kamu reform programları; kamu ya da özel kurumların farklı şartlar ve yönetim yapıları altındaki ihtiyaç analizleri yapılmadan uygulanmaktadır. Maliyet düşürücü önlemlerin daha yüksek verimlilik olarak algılanması veya kamu müdahalesinin maliyetini göz önünde bulundurmadan kamu sektöründe elde edilen sonuçların ele alınması fayda sağlayan yaklaşımlar değildir. Karar alma sürecinin her bir aşamasını inceleyen bir çerçeve oluşturmadan ve maliyetleri çıktılar yerine sonuçlarla ilişkilendirmeden politika yapımcılar kamu harcamalarının etkinliğini değerlendiremezler. Yapılan analizler her seviyede veri bulunabilirliği, geçerliliği ve güvenilirliği ile sınırlıdır. Verimlilik karşılaştırmalarında örgütün kontrolü dışındaki çevresel ve dışsal faktörlerin etkisinin göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir. Okullar hastaneler ve diğer kamu kurumları farklı ihtiyaçları olan farklı insanlara hizmet sunmaktadırlar ancak verimlilik, hizmeti kullananın özellikleri veya dışsal faktörlerden ziyade örgütün faaliyetini nitelemektedir. Çevresel faktörlerin verimlilik üzerindeki etkisini kontrol edebilmek için pek çok yöntem vardır. Çevresel faktörlerin iyi bilinmesi durumunda girdi değişkenlerinin bunlardan izole edilebilmesi için regresyon analizi gibi pek çok yöntem bulunmaktadır. Verimliliğe etki eden çevresel faktörler tam olarak anlaşılmadığında farklı yaklaşımlar kullanılabilir. İstatistiksel veya matematiksel bir modelden elde edilen sonuçların sağlamlığını test etmek için sonuçlardaki belirsizliğin açıklayıcı

değişkenlerdeki belirsizliğe dayandırılabilir düzeyinin incelenmesi olan duyarlılık analizi kullanılabilir (Crowhurst, vd., 2015: 4-24).

Girdi ve çıktı dışında verimlilik düzeyini etkileyen faktörler arasında; kurumsal şartlar, yapısal çerçeve koşullar ve ülkeye özel durumlar gibi değişkenler sayılabilir. Toplam verimliliği açıklamak için bu indirekt etkileri içeren çevresel değişkenlerin de göz önünde bulundurulması gerekir. Ampirik araştırmalar modern ve verimli kamu yönetiminin produktivite ve büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğunu göstermektedir. Avrupa Birliği üyesi ülkeler verimlilik artışı için kamu yönetiminde aşağıda belirtilen temel alanlarda reformlar gerçekleştirmektedir:

i) Performans yönelimlilik: Pek çok üye ülkede orta vadede bütçe planlamasına odaklanmakta ve bütçe planlamasında sonuç odaklı bir yaklaşım benimsemektedir. Bütçe kaynaklarının uyum içinde ele alınması kamu sektörü verimliliğinin ve etkinliğinin artırılmasında önemli bir araçtır,

ii) Örgütsel boyut: Pek çok üye ülkede farklı kamu kurumlarının rol ve sorumlulukları kamu yönetimi örgütlenmesinin basitleştirilmesi için gözden geçirilmiştir. Kamu sektörünün dışsallaştırılması yönündeki eğilim kamu idarelerindeki yönetim uygulamalarını da etkilemiştir,

iii) İnsan kaynakları yönetimi: Kamu yönetimlerindeki yeniden yapılanma çabalarına çoğu zaman işe alımlarda esnekleşme, çalışma koşullarında esnekleşme, performans dayalı ödeme ve performans değerlendirme sistemleri gibi insan kaynakları reformları eşlik etmiştir,

iv) Bilgi İletişim Teknolojileri (BİT) araçlarının kullanılmasının teşvik edilmesi: BİT pek çok ülke tarafından işletmelere ve vatandaşlara sunulan hizmetlerde idari maliyetlerin azaltılması ve sunulan hizmetin kalitesinin artırılması amacıyla kullanılmaktadır. Böylelikle vatandaşla internet aracılığıyla bir etkileşim kurulmakta ve ayrıca iç süreçler de elektronik bilgi akışının daha fazla kullanılması nedeniyle optimize edilmektedir (Mandl vd., 2008: 15).

Programların sonuçları sadece program çıktılarına dayanmaz. Dış etmenler de sonuçlar üzerinde etkilidir. Çıktılar da program girdilerine ilaveten diğer girdilere bağlı olabilir. Örneğin, ilgilenilen çıktı bireysel düzeyde belirli bir tedavi prosedürü için hastanede kalınan gün sayısı olabilir. Prosedüre tabi olan insanın sağlığı büyük ölçüde hastanenin kontrolü dışında bir girdidir ancak prosedüre tabi olmanın maliyetini ve hastanede kalma süresini etkileyecektir. Tek başına sonuçların ölçülmesi nedensellik yani program girdilerinin sonuçlara neden olması ile ilgili bilgi sağlamamaktadır. Ekonomistler program ya da politikanın yokluğunda neler olacağını belirleyebilmek için karşı olgusal kavramını kullanmaktadır. Programın etkinliği sonuçların bu karşı olgusala bağlı olarak değişimi ile ölçülebilir. Avusturalya Hükümeti Produktivite Komisyonu ar-ge destek programlarının etkinliğine dikkat çekmek için “katkısallık” terimini kullanmıştır. Program etkinliği işletmeler tarafından ar-ge vergi imtiyazları gibi teşvikler neticesinde ne kadar ekstra ar-ge gerçekleştirildiği ile değerlendirilmektedir. Katkısallığı bulabilmek için karşı olgusallık belirlenmelidir. Karşı olgusallığın belirlenmesinde modelleme, tarihi eğilimlerin kullanılması ve benzer teşvik programlarına erişim sağlamayan işletmelerle karşılaştırmalar kullanılabilir. Kamu hizmetlerindeki performansın ölçülmesinde Avustralya Hükümeti Verimlilik Komisyonu tarafından maliyet etkinliği ve program etkinliğine dayalı olarak iki düzeyde performans göstergesi tanımlanmıştır. Komisyon maliyet etkinliği performans göstergelerini “teknik verimliliğe” dayandırmıştır. Bu göstergeler iyi tanımlanmış çıktıların üretilmesindeki birim maliyeti tahmin etmektedirler. Program etkinliği için performans göstergeleri; erişim, uygunluk ve kalite ölçütlerine

dayandırılmıştır. Bu göstergeler kamu harcamalarının amaçlarının elde edilme düzeyini yansıtmaktadır. Bu çerçevede daha yüksek kalitede hizmet sunulduğunda veya müşterilere daha çok erişim sağlandığında bir hizmetin amacını elde etmekte daha etkin olduğu değerlendirilebilir (Australian Government Productivity Commission, 2013: 5-7).

Kamu örgütleri anayasal olarak öncelikle halka yeterli ve kaliteli hizmet sunmak amacı taşıdıklarından kamu kesimi faaliyetleri için kar, öncelikli bir amaç olmamaktadır. Bu durumda kamu kesimi için kar, verimliliğin en önemli göstergesi de değildir. Verimlilik ve kar önceliği taşıyan plan-programlama-bütçe üçlemesinin beklenen başarıyı göstermemesi kamu yönetiminin etkililik arayışını ön plana almasını da beraberinde getirmiştir (Zengin, 2011: 26).

Kamu yönetimi gibi değerlerin, algının ve insan bakış açısının önem arz ettiği sistemlerde verimlilik kavramı yeni bir perspektif kazanmaktadır. Verimliliğe “değer” boyutunun eklenmesi kamu yönetiminde verimliliğe farklı bir boyut katmaktadır. Kamu yönetiminde verimlilik kaynaklar ve çıktılar arasındaki teknik ilişkinin ötesinde; demokratik yönetişimin doğasına uygun olarak, çıktıları değerler ve hesap verme sorumluluğu ile ilişkilendiren bir boyut taşımaktadır (Manzoor, 2014: 1-2). Uzun vadede ekonomilerin büyümesine en önemli katkı verimlilik artışı ile sağlanmaktadır. Ülkemizde Orta Vadeli Programda (2019-2021) da ekonomik büyümenin verimlilik artışına dayalı olması üzerinde durulmaktadır (Çağlar ve Koyuncu, 2018: 6-8).

Politika yapım süreci öncelikle problemin tanımlanarak gündeme alınması, takiben politikaların geliştirilmesi, benimsenmesi ve uygulanması ve son olarak da bu politikaların etkinlik ve verimliliğinin değerlendirilmesi neticesinde ilgili politikanın sonlandırılması veya yeniden başlatılmasını içermektedir. Easton’ın girdi-çıkıtı modeli ile birlikte ele alındığında bu basamaklı perspektif daha sonra döngüsel bir modele dönüşmüş ve politika döngüsü adını almıştır. Döngüsel model politika yapımına ilişkin çıktılar ve girdiler ile geri beslemeli ve kesintisiz bir süreci vurgulamaktadır. Easton’ın girdi-çıkıtı modelinin entegrasyonu politika sürecinin daha da farklılaşmasına katkı sağlamıştır. Sonuçta belirli bir faaliyetin benimsenmesi kararı alınması yerine, politikaların uygulanma sürecine, politikadan etkilenen hedef grubun reaksiyonuna ve ilgili sosyal sektörde politikanın yarattığı daha geniş sonuçlara da odaklanılmaktadır. Politikalar sürekli yeniden formüle edilmekte, uygulanmakta, değerlendirilmekte ve uyarlanmaktadır. Ancak bu süreçler keskin sınırları olan bir sırada ilerlemek yerine aşamalar sürekli devam eden bir süreçte iç içe geçmekte, ayrıca yeni politikalar zaten var olan diğer politikaların yoğunluğu arasında geliştirilmektedir (Jann ve Wegrich, 2007: 43-56).

Kamu yönetiminde verimlilik için performans odaklı yönetim, örgütsel yapının işlevsel olması, insan kaynakları yönetimi ve bilgi işlem teknolojilerinin süreçlerde kullanılması önem arz etmektedir. Verimli ve etkin kamu politika ve programları geliştirilmesi, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi hükümetlerin önemli öncelikleri arasında yer almaktadır.

SONUÇ

Kaynakların kıt olması nedeniyle tüm alternatif sistemlerde bir verimlilik arayışı vardır. Kıt kaynakların verimli ve etkin kullanımı bu nedenle tarihin her döneminde önemli olmuştur. Hedeflenen sonuçların etkin bir biçimde edilebilmesi için kaynakların doğru işlere doğru zamanda ve doğru miktarda tahsis edilmesi gerektiği düşünülmüştür. Sermayedar böylelikle en fazla artık değeri

çekebilecektir. Ancak devletler kamu yararını gözeterek toplumun refahını sağlamak zorunda iken piyasada alınıp satılmayan hizmetleri üretmek zorundadır. Bu durumda kapitalist piyasada sermayedar için verimli olabilme koşullarını belirlemek zor değildir. Fakat devletin kamu hizmetlerini ifa ederken toplam kamu yararı önceliğini ihmal etmeden verimli olabilmesinin koşulları çoğu kez oldukça karmaşık olabilmektedir. Kapitalist piyasa düzeninde farklı fonksiyonlar barındıran kamu faaliyetlerinin kamu yararını ihmal etmeden verimli ve etkin işleyişini tesis etmek tüm sosyal ve ekonomik koşullar ve paydaşlar gözetilerek doğru politik amaçların doğru zamanda belirlenmesi ve bu amaçların doğru kaynaklar kullanılarak gerçekleştirilmesi ile ilişkilidir.

Kamu yönetimi disiplini tarihsel gelişim sürecinde verimlilik unsurunu hep barındırmıştır. 19. yüzyılda üretici güçler rasyonelleştirilmiş, 20. Yüzyılda ise kitlelere tüketim öğretilmiştir. Taylor'ın çıkış noktasında 1900'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde devasa şirketler ve fabrikalarda artan grevler etkili olmuştur. Bu dönemde üretim süreci işçilerin elindedir ve işgücü etkindir. Taylor öne sürdüğü modelle sistematik olarak krize çözüm üretmiştir. Taylor teknolojik iyileştirme ve yeni yatırım yapılmadan örgüt süreçlerini düzenleyerek emek sermaye krizini çözecek bir iş süreci modeli öne sürmüştür. Taylor iş süreci yönetimi ile verimliliği ve karlılığı arttırarak emek sermaye krizine tarihsel bir yanıt aramıştır. Taylor modern iş yapma ve idare etme biçimini temel amacı verimliliği arttırmak olan işbölümü ilkesine oturtmuş ve verimliliği arttıran bir örgüt şeması ortaya çıkartmıştır.

21. Yüzyılda yönetim kavramının öne çıkmasıyla kamu politikalarında özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının da rol alması gündeme gelmiş; katılımcı, şeffaf yapılara vurgu başlamıştır. 1980'lerden sonra özelleştirme dalgası ortaya çıkmış, verimlilik kavramına karlılık unsuru da eklenmiştir. Küresel örgütlerin dünyada etkinliği artmış, kamu politikaları üzerindeki rolleri daha belirgin hale gelmiştir. Tarihsel süreçte kamu yönetimi disiplini için verimlilik önemi giderek artan çok değişkenli bir fonksiyon niteliğine bürünmüştür. Çoğu kamu hizmeti piyasada alınıp satılmayan nitelikte olup, kamu politikaların amacı toplumun refahının, ekonomik büyümenin kapsayıcı ve sürdürülebilir olmasıdır.

Kamuda verimlilik için önce özel sektörde gelişen toplam kalite yönetimi yaklaşımı tercih edilmiş ardından stratejik yönetimle süreç yaklaşımının öne çıkmasıyla verimliliğe ve etkinliğe odaklı performans denetimi gündeme gelmiştir. Kamu yönetiminde verimlilik ölçümünde ilk olarak girdiler çıktılara eşit olarak alınmış ve sabit bir verimlilik olduğu varsayılmıştır. Ancak zamanla çıktıya dayalı hesaplamalar kullanılmaya başlamıştır.

Kamusal verimliliğin arttırılması için hem örgütün verimli işlemesi hem de örgüt tarafından gerçekleştirilen kamusal müdahalenin tahsis verimliliği, produktivite verimliliği ve dinamik verimlilik bileşenlerinden oluşan toplam ekonomik verimliliği gözetilmelidir. Kamu örgütleri anayasal olarak öncelikle halka yeterli ve kaliteli hizmet sunmak amacı taşıdıklarından kamu kesimi faaliyetleri için kar, öncelikli bir amaç olmamaktadır. Bu durumda kamu kesimi için kar verimliliğinin en önemli göstergesi de değildir.

Kapitalizmin kendini yeniden üretmesine bağlı olarak kamu yönetimi disiplininin geçirdiği evrimsel süreçte ve günümüzde gelinen aşamada, verimlilik kavramının disiplinin ayrılmaz bir unsuru olduğu görülebilir. Kamu yönetimi disiplininin tarihsel gelişim sürecine yön veren ana unsurlardan olan verimliliğin kamu yönetiminin gelecekte gideceği yönde de belirleyiciliğini koruyacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

2016 Yılı Kamu İç Denetim Genel Raporu, Kasım 2017, Ankara.

Aslan, O.E. (2012), Devlet, Bürokrasi ve Kamu Personel Rejimi, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Australian Government Productivity Commission, (2013), On Efficiency and Effectiveness: Some Definitions, Productivity Commission Staff Research Note, Commonwealth of Australia 2013, ISBN 978-1-74037-438-5.

Aydınlı, H. A. (2015), “1990’lardan Günümüze Türkiye’de Yönetişim (Governance): Literatüre Dayalı Bir İnceleme”, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, ISSN: 2148 – 3043, Yıl: 15, Sayı: 29.

Babacan, M. (2017), İlkeler ve İşlevlerle İşletme, Detay Yayıncılık, 4. Baskı.

Barnard, C.I. (1954), The Functions of the Executive, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1954, copyrigh, 1938.

Bartuševičienė, I., Šakalytė, E. (2013), “Organizational Assessment: Effectiveness vs. Efficiency Social Transformations in Contemporary Society”, (1) ISSN 2345-0126 (online).

Bayramoğlu, S. (2005), “Yönetişim Zihniyeti: Türkiye’de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (10) ,s. 264-273.

Candan, E. (2007), Türk Bütçe Sisteminde Performans Denetimi, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, ISBN: 978-975-8195-12-1, Tasarım: İvme Tel: 0312 230 67 01 Baskı: Ümit Ofset Matbaacılık Tel: 0312 384 26 27.

Celep, H. (2010), “Kamu Sektöründe Performans Yönetimi ve Ölçümü”, Mesleki Yeterlilik Tezi, Strateji Geliştirme Başkanı, Ankara 2010.

Crowhurst, E., Finch, A., Harwich, E. (2015), “Towards a more productive state, Reform is a registered charity”, the Reform Research Trust, charity no.1103739.

Çağlar, E., Koyuncu, E. (2018), “Toplam Faktör Verimliliği için Politika Çerçevesi Geliştirilmesine Destek Projesi”, Beyaz Kitap.

Demirel, D. (2010), “Yönetişimde yeni bir boyut: E-Yönetişim”, Türk İdare Dergisi, 466, s. 65-94.

Durmuş, Ö. (2008), Milli Produktivite Merkezi Yayınları NO: 700 “Türkiye’nin Verimlilik Merkezi”Yeşil Verimlilik, Ankara, YENİGÜN Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

Genç, F. N. (2010), “Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımı”, Türk İdare Dergisi, Sayı:466, s. 145-159.

Giovannini, E., Nezu, R. (2001), “OECD Measuring Productivity”, OECD Manual, Measurement Of Aggregate And Industry-Level Productivity Growth.

- Gisselquist, R. M. (2012), “Good Governance as a Concept, and Why This Matters for Development Policy”, Working Paper No. 2012/30, ISSN 1798-7237 ISBN 978-92-9230-493-5.
- Güzelsarı, S. (2004), “Kamu Yönetiminde Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yönetişim Yaklaşımları”, A.Ü. SBF GETA Tartışma Metinleri Serisi, s.1-25.
- Jann, W., Wegrich, K. (2007), “Theories of the Policy Cycle, Handbook of Public Policy Analysis”, Edition First Published 2007, ImprintRoutledge, Pages20, eBook ISBN9781315093192.
- Jindal, N. (2014), “Good Governance: Needs And Challenges”, International Journal of Scientific & Engineering Research, Volume 5, Issue 5, May-2014 113 ISSN 2229-5518.
- Kalimullah, N.A., Alam, A., Nour, A. (2012). “New Public Management: Emergence and Principles”, BUP JOURNAL, Volume 1, Issue 1, September 2012, ISSN: 2219-4851.
- Karcı, Ş.M. (2008), “Yeni Kamu İşletmeciliği Yaklaşımının Temel Değerleri Üzerine Bir İnceleme”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (16), s.40-64.
- Lau, E., Lonti Z., Schultz, R. (2017), “Challenges in the Measurement of Public Sector Productivity in OECD Countries”, International Productivity Monitor, Number 32.
- Mandl, U., Dierx, A., Ilzkovitz, F. (2008), “The Effectiveness and Efficiency of Public Spending”, European Economy, Economic Papers 301, February 2008, European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs Publications B-1049 Brussels Belgium.
- Manzoor, A. (2014), “A Look at Efficiency in Public Administration: Past and Future”, SAGE Open October-December 2014, DOI: 10.1177/2158244014564936, sgo.sagepub.com.
- Miroğlu, İ. (2012), “Verimlilik Terimleri”, Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi, Mart 2012, Sayı:279.
- Özdemir, Ö. (2010), Kamu Personelinin Verimlilik Yaklaşımı, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları No:715, Ankara, 2010, Mattek Matbaacılık Basın Yayın Tanıtım Tic. Ltd. Şti.
- Özer, M.A. (2006), “Yönetişim Üzerine Notlar”, Sayıştay Dergisi, Sayı: 63, s.59-89.
- Pfiffner, J.P. (2004). “Traditional Public Administration versus The New Public Management: Accountability versus Efficiency, Institutionen bildung in Regierung und Verwaltung: Festschrift fur Klaus Konig,” A. Benz, H. Siedentopf, and K.P. Sommermann, eds. (Berlin,Germany: Duncker & Humbolt, 2004), s. 443-454.
- Suiçmez, H. (2002), “Verimlilik ve Etkinlik Terimleri (Tarihsel Bakış)”, Mülkiye Cilt 26, Sayı 234, s. 169-183.
- Tangen, S. (2002), “Understanding the concept of productivity”, Proceedings of the 7th Asia Pacific Industrial Engineering and Management Systems Conference (APIEMS2002), Taipei.
- Weiss T. G. (2000), “Governance, good governance and global governance: conceptual and actual challenges”, Third World Quarterly, Vol 21, No 5, s. 795– 814.

Zengin, O. (2011), Doktora Tezi, Verimlilik: Kuramsal Bir Çözümleme ve Kamu Yönetimi Disiplini, Ankara, T.C. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Yönetim Bilimleri) Anabilim Dalı, Ankara.

İletişim Becerileri ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin Üniversite Öğrencileri Üzerinden İncelenmesi

Investigation of the Relationship Between Communication Skills and Life Satisfaction on University Students

Sefa USTA * Gökhan BİLİCİ **

Makale Geliş Tarihi / Received :04.08.2022
Makale Kabul Tarihi / Accepted :12.09.2022

ÖZET

İletişim kavramı insanlığın var olduğu ilk zamanlardan beri süregelen kendisini sürekli geliştiren, yenileyen, yazılı, sözlü ve görsel olarak kendisini gösteren bir disiplindir. Bu disipline ait bir takım becerileri edinip aktarabilmek insan yaşamı için oldukça önemlidir. İletişim becerilerinin insanların yaşam doyumunu etkilediği düşünülmektedir. Yaşam doyumunu kişinin hayatındaki pozitif yönlü tatmin düzeyini ifade etmektedir. Tatmin düzeyine biyolojik, sosyolojik ve psikolojik ihtiyaçların giderilmesi yoluyla erişilebilmektedir. İletişim becerileri ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkiyi açıklamayı amaç edinen bu çalışmada araştırmaya ilişkin veri sağlamak için kütüphaneler ve elektronik veri tabanlarından faydalanılarak değişkenlere ilişkin literatür taraması yapılmıştır. Çalışmanın araştırma modeli olarak genel tarama modeli tercih edilmiştir. Öğrencilerin iletişim becerileri ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkilerin yönünü belirlemek ve anlamlılığını ölçmek amacıyla genel tarama modellerinden olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İletişim becerileri ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada Selçuk Üniversitesi öğrencileri üzerinde 410 adet anket gerçekleştirilmiştir. Anket verileri analiz edilerek değişkenler arası ilişkinin yönü tayin edilmiştir. Demografik bilgiler yüzde ve frekans, korelasyon, regresyon ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Analizler sonucunda iletişim becerilerinin yaşam doyumunu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğunu ve iletişim becerileri ve yaşam doyumunu arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kavramlar: İletişim, İletişim Becerileri, Yaşam Doyumu, Üniversite Öğrencileri

ABSTRACT

The concept of communication is a discipline that has been continuing since the first times of humanity, constantly improving and renewing itself, and showing itself in written, verbal and visual forms. It is very important for human life to be able to acquire and transfer a number of skills belonging to this discipline. Communication skills are thought to affect people's life satisfaction. Life satisfaction refers to the level of positive satisfaction in one's life. The level of satisfaction can be reached through the satisfaction of biological, sociological and psychological needs. In this study, which aims to explain the relationship between communication skills and life satisfaction, a literature review on variables was conducted by using libraries and electronic databases to provide data on research. The general screening model was preferred as the research model of our study. The relational screening model, which is one of the general screening models, was used to determine the direction of the relationships between the communication skills and life satisfaction of the students and to measure their meaning fulness. In this study, which examined the relationship between communication skills and life satisfaction, 410 questionnaires were conducted on Selcuk University students. The survey data were analyzed and the direction of the relationship between the variables was determined. Demographic information, percentage and frequency, correlation, regression and reliability analyzes were performed. As a result of the analyzes, it was found that communication skills had a positive and meaningful effect on life satisfaction and that there was a positive and meaningful relationship between communication skills and life satisfaction.

Keywords: Communication, Communication Skills, Life Satisfaction, University students

* Doç.Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sefausta@kmu.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-3846-7987

** Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi Akören Ali Rıza Ercan MYO Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, gokhanbilici@selcuk.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-8446-1928

GİRİŞ

Yaşam doyumu, öznel refahın bilişsel bir bileşenidir; kişinin hayatı hakkında bilişsel yargıları içerir (Diener, 1984). Kişinin belirlediği kriterler bağlamında tüm yaşamın olumlu bir değerlendirmesi olarak da tanımlanabilir (Diener vd., 1985). Bu noktada yaşam doyumu ile kastedilen, sadece belirli bir durumun tatmini değil; tüm hayatından olumlu tatmin elde etmek olarak anlaşılabilir. Bu bağlamda yaşam doyumu, kişinin yaşamından bir bütün olarak olumlu değerlendirilerek tatmin olma hali olarak ifade edilebilir. İletişim, bir mesajın veya bilginin gönderenden alıcıya bir ortam veya kanal aracılığıyla aktarılmasıdır. İletişim, alıcının mesajı gönderene geri bildirim vermesi bağlamında bir süreç olarak da ifade edilir. Bu süreç genellikle dört unsurdan oluşur: kaynak, alıcı, iletişim kanalı ve geri bildirim (Sen, 2005). İletişimde meydana gelen bu alışveriş süreci, iletişim becerileri ile daha sağlıklı olabilir. Bu beceriler arasında anlama, anlaşılma, duygu ve düşünceleri doğru aktarma, saygı duyma vb. özellikler yer alır. İletişim becerileri öğrenilebilen ve geliştirilebilen bir beceridir. İnsanların iletişim becerilerini geliştirmeleri ve bu becerileri etkin bir şekilde kullanabilmeleri, daha yüksek bir yaşam kalitesini sürdürebilmeleri büyük önem taşımaktadır (Johnson, 1996; Verdener, 1999).

Eleştirel düşünme becerileri başkalarına ancak iletişim becerileri ile aktarılabilir; bir kişinin başkalarıyla işbirliği becerileri ancak iletişim becerileri ile gerçekleştirilebilir; bir insanda ortaya çıkan yaratıcı beceriler, iletişim becerileri aracılığıyla başkalarına da aktarılabilir. İletişim becerileri ve yaşam doyumu insanlar arasındaki ilişkilerin derecesi, üretkenlikler, ikna, pazarlama, psikoterapi gibi benzer kavramlarla akıl yürütmeyi gerektiren iş hayatı ve sosyal hayattaki başarı, ödül, ceza vb. birçok insani değerle yazınsal olarak ilişkilidir (Hikamah vd., 2021: 325).

Bu bağlamda hazırlanan çalışma kapsamında ilk olarak iletişim becerisi, yaşam doyumu kavramları ile ilgili bilgilere yer verilmekte, konu ile ilgili daha önce hazırlanmış çalışmalar ele alınmaktadır. Son olarak üniversite öğrencilerinin iletişim becerileri ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiye yönelik algılarının incelendiği araştırma sonuçları değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.

1. İLETİŞİM BECERİSİ VE YAŞAM DOYUMU: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu kısmında iletişim becerisi ve yaşam doyumu kavramlarına, devam eden bölümde ise bu iki değişken arasındaki ilişki ve alan yazındaki çalışmalarının sonuçlarına yer verilmiştir.

1.1. İletişim Becerisi

İletişim, çeşitli disiplinlerde farklı tanımlanmış geniş bir terimdir. İletişim; akranları ve profesyonelleri ile bir ilişki geliştirmek, başkalarıyla düşünceleri ve fikirleri açıkça ifade etme yeteneği olarak tanımlanabilir. İnsan iletişimi, temelde iki bileşenden, mesajdan ve anlamdan oluşmaktadır (Wehrin, 2018: 2). İletişim, genellikle mesajları başkalarına iletme faaliyeti olarak anlaşılır. İletişim, diğer insanların kendi niyetlerine göre hareket etmelerini veya hissetmelerini sağlama girişimi olarak görülmektedir (Nilsson ve Ryve, 2010). İletişim, başı ve sonu olan bir olgudan çok bir süreci ifade etmektedir. İletişim sürecini başlatan taraf, mesajı alıcıya ileten kaynaktır (Işık, 2018). İletişimin gerçekleşmesi için amaca odaklanan işaretler gereklidir (Argyle, 1988). İletişimdeki başarı insanı diğer canlılardan ayırır ve üstünlüğünü bu gerçeğe borçludur. İletişim, bireylerin sosyal çevrelerini genişletmeleri için önemli bir araçtır. Birey çevresiyle iletişim kurmak

zorundadır ve bu zorunluluk bireylerin çevrelerindeki kişilere sürekli olarak mesaj göndermelerine neden olmuştur (Orta, 2009; Aziz ve Dicle, 2017).

Birey doğduğunda iletişime duyarlı olmasına rağmen, iletişim becerileri otomatik olarak ortaya çıkmaz veya gelişmez. İnsanın çevre ile etkileşimi ve sağlıklı bir iletişim ortamı, iletişim becerilerinin gelişimini etkiler (Deniz, 2003). Okul, insanların etraflarındakilerle etkileşime girdiği, sınıf veya okul içi öğrenmeyi bir tür iletişim haline getiren yerlerden biridir. Bu nedenle öğrencilerle iletişim, özellikle eğitim etkinliklerinin amaçlarına ulaşması için önemlidir (Açıkalm ve Turan, 2020). İletişim becerileri, öğrenme sürecinde temel gereksinimlerdir. Mükemmel iletişim becerileri sayesinde öğrenmenin amaç ve hedefleri öğrencilere mükemmel bir şekilde aktarılabilir. Böylece fikirler, düşünceler, görüşler, bilgiler, deneyimler ve hatta duygular olabilir. Bu nedenle iletişim yoluyla, bilgi gönderenler ve bilgi alıcılar arasında bilgi alışverişi veya paylaşımı süreci vardır (Masdul, 2018; Shonubi ve Akintaro, 2016; Suprpto, 2017). Genel olarak iletişim becerilerinin işlevi, siyaset, ekonomi, psikoloji, sağlık, eğitim gibi disiplinler arası ve hatta çok disiplinli bir şekilde sosyal ilişkiler kurmaktır (Bucata ve Rizescu, 2017; Liang vd., 2020; Masdul, 2018; Obregón ve Tufte, 2017).

İletişim becerileri günlük yaşamda önemi hissedilen ihtiyaçlardır. İletişim kurma becerisine sahip bireyler esnektir ve nerede olurlarsa olsunlar rekabetçidirler. İletişim, bireyler arasında mesajları, düşünceleri, duyguları, hayal gücünün ve fikirlerin aktarmasına yardımcı olan bir araçtır (Khambayat, 2017). İletişim becerileri sözsüz ve sözlü olabilir (Rao, vd., 2016). Bunun yanında görsel iletişim de vardır (Briliana ve Destiwati, 2018). Kısacası iletişim becerileri okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerileri şeklinde olabilir (Khambayat, 2017). İletişim becerileri yelpazesi disiplinler arası, uluslararası ve kültürlerarası bir şekilde gerçekleştirilebilir (Vorderer, 2016). Günümüzün küresel dünyasında dış dünya ile etkin ve verimli bir şekilde iletişim kurmak gerekmektedir (Rao vd., 2016). Bilgi teknolojisindeki gelişmelere bağlı olarak iletişim çoğunlukla çevrimiçi olarak gerçekleştirilmektedir (Permassanty ve Muntiani, 2018; Vorderer, 2016).

1.2. Yaşam Doyumu

Yaşam doyumu maneviyat, sağlık, gelir ve iş yönleri de dahil olmak üzere mevcut durumu yaşam beklentileriyle (Ignat ve Clipa, 2012) karşılaştırmanın bir yansımasıdır (Diener ve Biswas-Diener, 2008; Disabato vd., 2015). İlk bakışta bu kavram ideal benlik ve benlik beklentisi ile aynıdır; iki benlik arasındaki mesafe öznel olarak incelenir ve analiz edilir ve ortaya çıkan sonuçlar yaşam doyumunun ne olduğunu tanımlar. Bu değerlendirme bilişsel ve duygusal yönleri içerir (DiFabio ve Kenny, 2019; Maddux, 2017). Özellikleri, yaşamı yorumlamada bilişsel bir çaba ve iş ve diğer kişiler arası ilişkiler de dahil olmak üzere yaşamın tüm sektörlerinden (Özsoy vd., 2014) elde edilen bilişsel değerlendirmeleri ve yansımaları yürütmektir (Yiğit vd., 2011). Yaşam doyumu kişinin hayatının bilişsel yaklaşımı olarak tanımlanır. Kişiliğin, yalnızca teorik çerçeveden tanımlanmasının yansırı insanların yaşam alanlarına ve dünyaya nasıl tepki verdiklerini göz önünde bulundurarak bireysel farklılıkları görmek gereklidir. Örneğin, “set-point teorisi” insanların kişilik özellikleri gibi kalıcı özelliklere dayalı yaşam koşullarındaki değişikliklere uyum sağladığını göstermektedir (Smith, 2017: 7). Yaşam doyumu ya da memnuniyeti, kişinin hayatının bir bütün olarak bilişsel bir değerlendirmesinden oluşan refahının öznel bir bileşenidir. Yaşam memnuniyeti, bir bütün olarak yaşamın diğer çeşitli unsurları üzerinde bir karar verirken kişinin kendi değer sistemini dikkate almakla ilgilidir. Çalışmalar, yaşam memnuniyetinin duygusal, sosyal ve fiziksel yönlerinin olduğunu

ve bu yönlerin birbirine bağlı olduğunu göstermektedir. Geçmiş araştırmalara dayanarak, yaşam memnuniyeti kültür, evlilik, sağlık durumu, sosyo-demografik çevre, kişisel yaşam, din ve sosyal destek tesisleri gibi diğer değişkenlerden etkilenir. Yaşam doyumu yaşam kalitesiyle yakından ilişkilidir. Kişinin yaşamının genel kalitesi, açıkça tanımlanamayan çok boyutlu bir yapıdır. Bunun nedeni, sosyal yaşam kalitesi, insani gelişme ve kişinin yaşam düzeyi etrafında dolaşan diğer refah kavramlarıyla iç içe geçmiş olmasıdır. Kişinin yaşam kalitesi, bireyin temel amaç ve ihtiyaçlarının, kişinin öznel refahının kişisel veya grup algıları ile ilgili olarak karşılandığı ölçüde olduğu söylenebilir. Yüksek düzeyde iş tatmini, yaşam doyumu üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir (Adepoju, 2017: 16-18). Yaşam boyunca beklentiler ile var olan gerçek durumlar arasında kalınmaktadır. Bu süreçte yaşanılanlarla hayatı anlamlı kılacak davranışlar sergilemek mutlu olmak, hedeflere ulaşmak, statü elde etmek ve sosyal ilişkiler kurulması istenmektedir. Bütün bu değişkenler yaşam doyumu kapsamına girmektedir (Kuzulu vd., 2013: 93). Bu nedenle, yaşam doyumunun, insanların yaşam kalitesini kendi özel kural veya kriterlerine göre değerlendirdikleri yargılayıcı bir süreç olduğu söylenebilir.

1.3. İletişim Becerileri ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki

İletişim becerileri ve yaşam doyumu ile ilgili olarak literatürde birçok çalışma vardır. Branch (2011) duygusal zekâ ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi belirlemek ve iletişim becerisi testinin etkinliğini belirlemek için 2008-2009 öğretim yılında İslami Azad Üniversitesi öğrenim gören tüm öğrencilerini kapsayacak şekilde bir çalışma yürütmüştür. Sonuçlar, duygusal zekâ ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. İletişim becerisi eğitiminin, duygusal zekâyı ve yaşam doyumunu önemli ölçüde artırdığını tespit etmiştir.

Fişne (2009) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmasında fiziksel aktivitenin iletişim becerileri ve yaşam doyumu üzerindeki ilişkiyi irdeleyerek ilişkinin pozitif yönlü ve istatistikî açıdan anlamlı olduğuna ulaşmıştır. Fiziksel aktivite düzeyinin sırasıyla iletişim becerileri, yaşam tatmini ve akademik başarı üzerine etkili olduğu tespit edilmiştir.

Özavcı (2018) iletişim becerileri ile rekreatif tercihler arasında yapılan sosyal etkinlikleri tercih eden öğrencilerin iletişim becerilerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Yaşam doyumu karşılaştırmasında ise, farklı rekreatif tercihler arasında sportif etkinliklerin en yüksek puan aldığı görülmüş ve sportif etkinlikleri tercih edenlerin yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Büyük (2020) yapmış olduğu çalışmada öğrencilerin iletişim becerileri ve yaşam doyumları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Söz konusu çalışmada “iletişim becerileri ile yaşam doyumu arasında önemli bir ilişki olmadığı” belirlenmiştir.

Ateş ve Sağar (2021) öğretmen adaylarının akademik başarıları üzerinde yaşam doyumu ve iletişim becerileri değişkenlerinin yordayıcı rolünü incelemiştir. Araştırma sonucunda yaşam doyumu ve iletişim becerileri değişkenlerinin akademik başarıyı anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir. İlk sırada yer alan “yaşam doyumu” ve ikinci sırada yer alan “iletişim becerileri” değişkenlerinin öğretmen adaylarının akademik başarılarını anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Çalışmada veriler anket tekniği ile toplanmış ve toplamda 413 katılımcı sorulara yanıt vermiştir. Geçerli anket sayısı eksik değerler tespit edildikten sonra 410 olarak güncellenmiştir. Veriler, bilgisayar ortamında sosyal bilimler alanında kullanılan ve tercih edilen SPSS programı ile analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında ilk olarak demografik bilgiler yüzde ve frekans yöntemiyle analiz edilmiş, ikinci olarak araştırmada kullanılan iki ölçeğin güvenirlik testleri yapılmış ve sonuçları değerlendirilmiştir. Üçüncü olarak değişkenlerin ortalamalarının sayısal ölçümleri yapılarak doğrusal ilişkinin var olup olmadığı incelenmiştir. Bu kapsamda değişkenler arası ilişkilerin yönü ve değerlerin şiddeti yorumlanmıştır. Çalışmada değişkenler arası korelasyon katsayıları arasındaki ilişkiler pozitif değer almıştır. Öne sürülen hipotezler korelasyon ve regresyon testi ile ispatlanmıştır.

2.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Araştırmanın konusunu Selçuk Üniversitesinde toplam 410 ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin iletişim becerileri ve yaşam doyumu değişkenlerinin belirlenmesi ve bu değişkenler arası etki ve ilişki oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı yüksek öğrenim gören öğrencilerin iletişim becerileri ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarabilmek için sosyal bilimler alanında kullanılan istatistikî program aracılığıyla anket sorularının analizini gerçekleştirmek ve sonuçları anlamlandırmaktadır. Araştırma, henüz iş hayatına girmemiş, herhangi bir ücretli geliri olmadan bir tatmin düzeyinde yaşamını idame ettirmeye çalışan öğrenciler üzerinde iletişim becerileri ve yaşam doyumu değişkenleri özelinde yapılması açısından önemlidir. Alan yazın incelediğinde konuyla ilgili benzer bir çalışma yüksek lisans tezi olarak farklı bir üniversite öğrencileri özelinde araştırılmıştır. Bu açıdan söz konusu çalışma ile bu çalışmanın sonuçlarının karşılaştırılması da literatürde geçerli bir kanı oluşturulabilmesi açısından da önem arz etmektedir.

2.2. Araştırmanın Hipotezleri

Çalışmada ortaya konulan literatür taraması ve incelemeler doğrultusunda aşağıdaki araştırma hipotezleri oluşturulmuştur.

H₁: İletişim becerilerinin yaşam doyumu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır.

H₂: İletişim becerileri ve yaşam doyumu arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

2.3. Veri Toplama Aracı ve Ölçekler

Araştırmada kullanılan veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Üç bölümden oluşan anketin ilk bölümü demografik bilgilere, ikinci bölüm yaşam doyumu, üçüncü bölüm ise iletişim becerilerine yönelik anket sorularını kapsamaktadır.

Yaşam doyumu ölçeği Diener vd. (1985) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçeğin Türkçe'ye Köker ve Yetim (1991) tarafından uyarlaması yapılmıştır. Ölçeğin güvenirlik testi Diener vd. tarafından Cronbach Alfa katsayısı 0,87 olarak hesaplanmıştır.

Korkut (1996) tarafından geliştirilen iletişim becerileri ölçeğine çalışmada müracaat edilmiştir. Söz konusu ölçekler tek boyutlu olarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ölçeklerden alınan puanlar arttıkça yaşam doyumu ve iletişim becerileri artmakta, alınan puanlar azaldıkça ise yaşam doyumu ve iletişim becerileri azalmaktadır.

2.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

2019-2020 eğitim-öğretim döneminde öğrenim gören ve öğrenim hayatı bu tarihlerde devam eden Selçuk Üniversitesi öğrencileri bu çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Çalışma örneklemini ise üniversitenin enstitü, fakülte ve meslek yüksekokullarından oluşan 410 öğrenci temsil etmektedir. Araştırmanın örneklemini evreni temsil etmektedir. Bu veriler doğrultusunda örneklemin %95 güven aralığında evreni temsil kabiliyetinin olduğu (Şahin ve Gürbüz, 2015: 132) görülmektedir.

2.5. Sınırlılıklar

Bu araştırma 2019-2020 yılları zaman aralığı, mekânsal olarak Konya iliyle, araştırma evreni ve örneklemini için Selçuk Üniversitesine kayıtlı öğrencilerle sınırlıdır. Çalışmaya ait elde edilen sonuçların, süre ve maliyet noktasında elde edilen veriler ve çalışma evreni (araştırma grubu) açısından genellenemeyeceği için bu sınırlılıkta dikkate alınmalıdır. Araştırmaya katılanların eğitim düzeyleri arasındaki farklılık sorulara farklı anlam yüklemelerine sebep olabilir. Bu yüzden ankete katılanların verdiği yanıtlar katılımcılardan kaynaklanan sebeplerden dolayı doğru olmayan cevaplar içermesi durumu da araştırmanın bir başka sınırını oluşturmaktadır.

2.6. Demografik Bilgiler

Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılanların demografik bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Özellikler

Demografik Özellikler	Kategori	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	148	36,1
	Kadın	262	63,9
Medeni Durum	Evli	37	9
	Bekâr	373	91
Yaş	18-29	376	91,7
	30-45	32	7,8
	46 ve üzeri	2	0,5
Eğitim Durumu	Ön Lisans	100	24,4
	Lisans	265	64,6
	Yüksek Lisans	34	8,3
	Doktora	11	2,7

Demografik bilgilere ilişkin elde edilen analiz sonuçlarını göre katılımcıların,

- %36,1'i erkek, %63,9'u kadınlardan oluşmakta,
- %9'u evli, %91'i bekâr kişilerden oluşmakta,
- %91,7'i 18-29, %7,8'i 30-45, %0,5'i 46 ve üzeri yaş aralığındaki kişilerden oluşmaktadır.
- Araştırmaya katılan kişilerin eğitim durumlarının analizinde, %24,4'ünün ön lisans mezunu olduğu, %64,6'sının lisans mezunu olduğu, 8,3'ünün yüksek lisans ve %2,7'sinin doktora

öğrencisi olduğu görülmüştür. Bu verilere göre anketin uygulandığı kişilerin büyük çoğunluğunu lisans mezunlarıdır.

2.7. Faktör ve Güvenirlik Analizleri

Söz konusu çalışmada kullanılan ölçekler iletişim becerileri ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi açıklamak için yeterlidir. Ölçeklerde yer alan ifadeler cevap verenler için anlaşılır niteliktedir. Araştırmada kullanılan ölçekler ile ilgili olarak açıklayıcı faktör ve güvenirlik analizleri tablolar halinde aşağıda açıklanmıştır.

Tablo 2. İletişim Becerileri Ölçeği

Faktör adı Soru ifadesi	Ortalama	Std. Sapma	Faktör Ağırlığı	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Güvenirlik Cronbach's α
Sorunlarımı dinlediğim insanlar benim yanımdan rahatlayarak ayrılırlar.	3,929	0,942	0,726		
Düşüncelerimi istediğim zaman anlaşılır biçimde ifade edebilirim.	3,880	0,919	0,793		
İnsanların önemli ve değerli olduklarını düşünürüm.	3,809	0,934	0,781		
Birisiyle ilgili bir karara ulaşmadan önce onunla ilgili gözlemlerimi gözden geçiririm.	3,831	0,948	0,689		
İlişkide bulunduğum kişilerin anlatmak istediklerini dinlemek için onlara zaman ayırırım.	3,387	1,133	0,614		
İnsanlara gerektiğinde yardım etmekten hoşlanırım	3,829	0,930	0,486		
Olaylara değişik açılardan bakabilirim.	4,051	0,881	0,593		
Düşüncelerimle yaptıklarım birbirleriyle tutarlıdır.	3,885	0,829	0,763		
İlişkilerimin daha iyiye gitmesi için bana düşenleri yapmaya özen gösteririm.	3,775	0,902	0,746		
Kendime ve başkalarına zarar vermeden içimden geldiği gibi davranabilirim	3,846	0,910	0,751		
Arkadaşlarımla beraberken kendimi rahat hissederim.	3,746	0,942	0,720	54,168	0,864
Yaşadığım olaylardaki coşkuyu her halimle başkalarına iletebilirim.	3,831	0,970	0,745		
İlişkilerim nasıl geliştiğini ve nereye gittiğini anlamak için düşünmeye zaman ayırırım.	3,601	1,652	0,442		
Birisini anlamaya alışırken sakın bir ses tonuyla konuşurum.	2,870	1,055	0,722		
İlişkilerimi zenginleştiren eğlenceli, keyifli bir yanım var.	3,291	0,970	0,717		
Birisine bir öneride bulunurken, onun öneri vermeme isteyip istemediğine dikkat ederim.	3,589	1,010	0,503		
Birini dinlerken ne karşılık vereceğimden çok onun ne demek istediğini anlamaya alışırım.	3,613	1,037	0,489		
İletişim kurduğum insanlar tarafından anlaşıldığımı hissederim.	3,824	0,922	0,663		
Bir yakınımla sorunum olduğunda bunu onunla suçlayıcı olmayan bir dille konuşmak için girişimde bulunurum.	3,555	0,988	0,541		
Karşımdakini dinlerken sırf kendi merakımı gidermek için ona özel sorular sormaktan kaçınırım.	3,676	1,069	0,551		
Faktör Açıklayıcılığı Toplam				0,541	
İletişim Becerileri Genel Ortalaması				3,690	
İletişim Becerileri Ölçeği Güvenirlik Testi (Genel)				0,864	
KMO Ölçek Geçerliliği				0,882	
Bartlett Küresellik Testi Ki Kare				2814,354	
Standart Sapma				0,534	
p değeri				0	

Faktör analizi neticesinde iletişim becerileri ölçeği KMO değerinin 0,882 ölçek ifadelerinin faktör yükleri de 0,442 ile 0,793 aralığında olduğu kabul edilebilir eşikte oldukları, ölçeğin toplam varyansı açıklama oranının %54,1 olduğu ve bu değerler bağlamında iletişim becerileri ölçeğinin yapısal geçerliliğinin kabul edilebilir düzeydedir. İletişim becerileri ölçeğine duyulan güvenilirlik katsayısı 0,864'tür. Bu değer ile 20 maddeden oluşan ölçeğin iç tutarlılık güvenilirliği gösterilmektedir. 3,4,8,17,18 numaralı anket sorularının faktör yükleri kabul edilebilir eşik altında olduğu için analize dâhil edilmemiştir.

Tablo 3. Yaşam Doymu Ölçeği

Faktör adı	Soru İfadesi	Ortalama	Std. Sapma	Faktör Ağırlığı	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Güvenilirlik Cronbach's Alfa
Yaşam Doymu	Hayatım bir çok yönden idealimdekine yakın.	3,268	1,033	0,727	58,038	0,816
	Hayat şartlarım mükemmel.	3,156	0,974	0,781		
	Hayatımdan memnunum.	3,500	1,016	0,790		
	Hayattan şimdiye kadar istediğim önemli şeyleri elde ettim.	3,209	1,067	0,776		
	Eğer hayata yeniden başlasaydım hemen hemen hiç bir şeyi değiştirmezdim.	2,753	1,213	0,733		
Faktör Açıklayıcılığı Toplam					0,580	
Yaşam Doymu Genel Ortalaması					3,177	
Yaşam Doymu Ölçeği Güvenilirlik Testi (Genel)					0,816	
KMO Ölçek Geçerliliği					0,837	
Bartlett Küresellik Testi Ki Kare					634,256	
Standart Sapma					0,807	
p değeri					0	

Faktör analizi neticesinde göre yaşam doymu KMO değeri 0,837 ölçek ifadelerinin faktör yükleri 0,733 ile 0,790 kabul edilebilir eşikte oldukları, ölçeğin toplam varyansı açıklama oranı %58 olduğu ve bu değerler bağlamında yaşam doymu ölçeğinin yapısal geçerliliğinin kabul edilebilir düzeydedir. Yaşam doymuna duyulan güvenilirlik katsayısı 0,816'dır. Bu değer ölçeğini meydana getiren 5 maddenin iç tutarlılık güvenilirliğini göstermektedir.

2.8. Analiz ve Bulgular

Araştırma verilerinin demografik özelliklere farklılık gösterip göstermediğini tespit edebilmek için t testi ve tek yönlü varyans (ANOVA) analizi yapılmıştır.

Tablo 4. Cinsiyet Değişkenine Göre İletişim Becerileri ve Yaşam Doymu Fark Testi

Değişken	Cinsiyet	N	Ortalama (X)	Std. Sapma	t değeri	p değeri
İletişim Becerileri	Erkek	148	3,530	0,600	-4,727	0
	Kadın	262	3,783	0,469		
Yaşam Doymu	Erkek	148	3,166	0,801	-0,214	0,831
	Kadın	262	3,177	0,811		

Analiz sonuçlarına göre katılımcıların cinsiyetine göre iletişim becerileri ve yaşam doyumu algı düzeylerinin birbirine yakın değerler aldığı görülmektedir. Cinsiyet değişkeni üzerinden incelendiğinde, iletişim becerilerinde ($p<0.05$) erkek ve kadınlar arasında anlamlı bir fark bulunurken yaşam doyumunda anlamlı bir fark bulunmadığı ($p>0.05$) sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5. Medeni Durum Değişkenine Göre İletişim Becerileri ve Yaşam Doyumu Fark Testi

Değişken	Medeni Durum	N	Ortalama (X)	Std. Sapma	t değeri	p değeri
İletişim Becerileri	Evli	37	3,871	0,516	2,149	0,032
	Bekâr	373	3,674	0,533		
Yaşam Doyumu	Evli	37	3,502	0,867	2,587	0,010
	Bekâr	373	3,145	0,795		

Analiz sonuçlarına göre katılımcıların medeni durumuna göre iletişim becerileri ve yaşam doyumu algı düzeylerinin birbirine yakın değerler aldığı görülmektedir. Katılımcıların iletişim becerileri ve yaşam doyumu algıları p değerleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. ($p<0,05$)

Tablo 6. Yaş Değişkenine Göre İletişim Becerileri ve Yaşam Doyumu Fark Testi

Değişken	Yaş	N	Ortalama	F değeri	p değeri
İletişim Becerileri	18-29	376	3,679	1,660	0,191
	30-45	32	3,853		
	46 ve üzeri	2	3,525		
Yaşam Doyumu	18-29	376	3,142	4,653	0,010
	30-45	32	3,550		
	46 ve üzeri	2	3,900		

Analiz sonuçlarına göre katılımcıların yaş gruplarına göre iletişim becerileri ve yaşam doyumu algı düzeylerinin birbirine yakın değerler aldığı görülmektedir. Katılımcıların iletişim becerileri algıları p değerleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını ($p >0,05$) yaşam doyumu açısından ise anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. ($p<0,05$)

Tablo 7. Eğitim Durumuna Göre İletişim Becerileri ve Yaşam Doyumu Fark Testi

Değişken	Eğitim Durumu	N	Ortalama	F değeri	p değeri
İletişim Becerileri	Ön Lisans	100	3,632	1,571	0,196
	Lisans	265	3,690		
	Yüksek Lisans	34	3,814		
	Doktora	11	3,900		
Yaşam Doyumu	Ön Lisans	100	3,010	5,119	0,002
	Lisans	265	3,175		
	Yüksek Lisans	34	3,511		
	Doktora	11	3,709		

ANOVA testi sonucunda katılımcıların eğitim durumuna göre yaşam doyumu algılarında anlamlı bir fark olduğu ($p<0,05$) görülmekte iken iletişim becerileri algılarında istatistikî açıdan ($p>0,05$) anlamlı bir fark görülmediği tespit edilmiştir.

Korelasyon analizi, değişkenler arasında ilişki olup olmadığını ölçen bir analiz türüdür. Araştırmada incelenen iletişim becerileri ve yaşam doyumu birbirleriyle karşılıklı olarak ne yönde ve ne güçte bir ilişki içinde olduklarını tespiti için Pearson korelasyon analizinden faydalanılmıştır.

Tablo 8. Pearson Korelasyon Analizi

Değişkenler	İletişim Becerileri	Yaşam Doymu
Yaşam Doymu	0,328**	1

** 0,01 düzeyinde anlamlı

Korelasyon analizine göre; iletişim becerileri ve yaşam doyumu algısı arasında pozitif yönlü, $r=0,328$ düzeyinde ve anlamlı ($p<0,01$) bir ilişki olduğu sonucu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda H_2 hipotezi ispatlanmıştır.

Tablo 9. İletişim Becerilerinin Yaşam Doymuna Etkisi

Bağımlı Değişken: Yaşam Doymu			
Bağımsız Değişken	Beta	t değeri	p değeri
İletişim Becerileri	0,328	5,113	0,000**
R=0,328R²=0,108F değeri=49,629p değeri=0,000**			

** 0,05 anlamlılık düzeyi

Yapılan basit doğrusal regresyon analiz sonuçlarına göre iletişim becerileri yaşam doymunu pozitif yönde, $\beta=0,328$ gücünde ve anlamlı şekilde ($p<0,05$) etkilediği belirlenmiştir. Yaşam doymunun toplam varyansının %10,8'i iletişim becerilerinin değişkeni tarafından açıklanmaktadır. Bu sonuçlar kapsamında H_1 hipotezi ispatlanmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İletişim becerileri ile yaşam doymu arasındaki araştırmaların odak noktası iletişim becerilerinin kullanılması yoluyla yaşam doymu kalitesinin iyileştirilmesi üzerine yapılan incelemelerden oluştuğu görülmektedir. Söz konusu bu çalışmada özellikle iletişim becerilerinin yaygın kullanımı ile ilgili yetersizliklerden dolayı üniversite öğrencilerinin yaşam doymu düzeylerine çözüm bulunmasının mümkün olup olmayacağı konusuna odaklanmıştır. Araştırmanın istatistiksel sonuçlarını değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- Katılımcıların cinsiyetine göre iletişim becerileri ve yaşam doymu algı düzeylerinin birbirine yakın değerler aldığı, iletişim becerilerinde cinsiyetler arasında anlamlı bir farkın olduğu; yaşam doymunda anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir.
- Katılımcıların medeni durumuna göre iletişim becerileri ve yaşam doymu algı düzeylerinin birbirine yakın değerler aldığı, iletişim becerileri ve yaşam doymu algıları p değerleri açısından anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir.
- Yaş değişkeni üzerinden değerlendirildiğinde, katılımcıların yaş gruplarına göre iletişim becerileri ve yaşam doymu algı düzeylerinin birbirine yakın değerler aldığı, iletişim becerileri algıları p değerleri açısından anlamlı bir fark bulunmadığı; yaşam doymu açısından anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir.

- Eğitim değişkeni üzerinden incelendiğinde, katılımcıların eğitim durumuna göre yaşam doyumu algılarında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu, iletişim becerileri algılarında istatistikî açıdan anlamlı bir fark görülmediği ortaya konulmuştur
- Korelasyon analizine göre; yaşam doyumu ve iletişim becerileri algısı arasında pozitif yönlü, $r=0,328$ düzeyinde ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucu tespit edilmiştir.
- Basit doğrusal regresyon analiz sonuçlarına göre ise iletişim becerileri yaşam doyumunu pozitif yönde, $\beta=0,328$ gücünde ve anlamlı şekilde etkilediği sonucu ortaya konulmuştur. Yaşam doyumunun toplam varyansının %10,8'i iletişim becerilerinin değişkeni tarafından açıklanmaktadır.

Sanal öğrenme ortamında verilen eğitimlere ilişkin iletişim becerileri ile ilgili daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Bu alanda çalışma yapacaklara yönelik olarak, dijital eğitimi, iletişim becerileri ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin irdelenmesi önerilmektedir. Teorik olarak çalışma yapacaklara yönelik öneriler ile birlikte bu alanın uygulayıcılarına da öneri getirilmektedir. Daha geniş kapsamda iletişim becerilerini teşvik etmek için ilk ve ortaöğretim düzeyinde yeni müfredat oluşturulabileceği veya yakın görülen alanların müfredatlarına ekleme yapılabileceği söylenilebilir. Bununla birlikte, yükseköğretim düzeyindeki öğrencilerin iletişim becerilerinin geliştirilebilmesi için iletişim içerikli seçmeli derslerin bölümlerin ders havuzlarına eklenmesi, sürekli eğitim merkezleri aracılığıyla iletişim becerilerinin artırılmasına yönelik kurs ve programların düzenlenmesi önerileri ortaya konulabilir.

KAYNAKLAR

- Açıklalın, A. ve Turan, S. (2020). *Bir Anlam Köprüsü İnşa Etme Aracı Olarak Okullarda Etkili İletişim* (5. Baskı). Pegem Akademi.
- Adepoju, A. (2017). Exploring the Role of Work–Family Conflict on Job and Life Satisfaction for Salaried and Self-Employed Males and Females: A Social Role Approach. (Doctoral Thesis) Georgia State University, Robinson College of Business, Atlanta.
- Argyle, M. (2013). *Bodily communication*. Routledge.
- Ateş, B. ve Sağar, M. E. (2021). The Predictive Role of Teacher Candidates' Life Satisfaction and Communication Skills on Academic Success. *Journal of Family Counseling and Education*, 6(2), 59-70.
- Aziz, A. ve Dicle, Ü. (2017). *Örgütsel İletişim*, Hiperlink Yayınevi.
- Branch, Z. (2011). The relationship between emotional intelligence and life satisfaction and determining their communication skill test effectiveness. *Indian Journal of Science and Technology*, 4(11), 1560-1564.
- Briliana, C. N. N., ve Destiwati, R. (2018). Virtual communication pattern of hamur community conversation group "HAMUR inspiring" on social medialine. *Journal of Communication Management*, 3(1), 34-50.
- Bucata, G., ve Rizescu, A. M. (2017). The role of communication in enhancing work effectiveness of an organization. *Land Forcess Academy Review*, 22(1), 49–57.

- Büyük, G. M., (2020). Bir Grup Üniversite Öğrencisinin İletişim Becerileri İle Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Deniz, İ. (2003). The Effect of Communication Skills Training on the Level of Communication Skills of the Students in 8th Grade of Elementary School (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Di Fabio, A., ve Kenny, M. E. (2016). Promoting well-being: the contribution of emotional intelligence. *Frontiers In Psychology*, 7, 1182.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542–575.
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J., ve Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49 (1), 71-75.
- Diener, E., ve Biswas-Diener, R. (2008). *Happiness: Unlocking the Mysteries of Psychological Wealth* (Chapter 8: The Happiest Places on Earth: Culture and Well-Being). Blackwell Publishing, 127-144.
- Disabato, D. J., Goodman, F. R., Kashdan, T. B., Short, J. L., ve Jarden, A. (2015). Different types of well-being? A cross-cultural examination of hedonic and eudaimonic wellbeing. *Psychological Assessment*, 28, 471–482.
- Fişne, M. (2009). Fiziksel aktivitelere katılım düzeyinin, üniversite öğrencilerinin akademik başarıları, iletişim becerileri ve yaşam tatminleri üzerine etkilerinin incelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Hale, F. J. M., (2017). The Intelligence Quotient In Justice, Master of Science, University of Oklahoma, Oklahoma.
- Hikamah, S. R., Rohman, F., ve Kurniawan, N. (2021). Developing Virtual Communication Skills in Online Learning Based on Modified PBL During the Covid-19 Pandemic. *International Journal of Education and Practice*, 9(2), 323-339.
- Ignat, A. A., ve Clipa, O. (2012). Teachers' satisfaction with life, job satisfaction and their emotional intelligence. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 33, 498-502.
- Işık, M. (2018). *İletişime bilimine giriş* (2.baskı). Eğitim Yayınevi.
- Johnson, D. W. (1996). *Reaching out: Interpersonal effectiveness and self-actualization*. (6th ed.) Allyn and Bacon.
- Khambayat, S. R. (2017). Developing effective communication skills in students. *Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies*, 4(37), 8799–8817.
- Korkut, F. (1996). İletişim becerilerini değerlendirme ölçeğinin geliştirilmesi: Güvenirlilik ve geçerlik çalışmaları. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(7), 18-23.

- Köker, S. (1991). Normal ve Sorunlu Ergenlerin Yaşam Doyumunu Düzeylerinin Karşılaştırılması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kuzulu, E., Kurtuldu, S. ve Özkan G. (2013). İş yaşam dengesi ile yaşam doyumunu ilişkisi üzerine bir araştırma. *Sakarya İktisat Dergisi*, 2(1), 88-127.
- Liang, L., Tian, G., Zhang, X., ve Tian, Y. (2020). Help comes from understanding: The positive effect of communication visibility on employee helping behavior. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(5022), 1–13.
- Maddux, J. E. (2017). *Subjective well-being and life satisfaction: an introduction to conceptions, theories, and measures*. In *Subjective Well-Being and Life Satisfaction* (3-31). Routledge.
- Masdul, M. R. (2018). Learning communication. *Journal of Education&Islamic Sciences*, 2(1), 14–28.
- Obregón, R., veTufte, T. (2017). Communication, social movements, and collective action: Toward a new research agenda in communication for development and social change. *Journal of Communication*, 67, 635–645.
- Orta, A. Z. (2009). Interpersonal communication skills in the process of effective communication and a case of creative drama practice (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özavcı, R. (2018). Farklı rekreatif etkinlikleri tercih eden üniversite öğrencilerinin iletişim becerileri ve yaşam doyumlarının incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Özsoy, E., Uslu, O., ve Öztürk, O. (2014). Who are happier at work and in life? Public sector versus private sector: A research on Turkish employees. *International Journal of Recent Advances in Organizational Behaviour and Decision Sciences*, 1(2), 148-160.
- Permassanty, T. D., ve Muntiani. (2018). Virtual community communication strategy in promoting tangerang through social media. *Journal of Communication Research*, 21(2), 173–186.
- Rao, D. V., Charyulu, G., ve Omatam, M. (2016). Enhancing communication skills through language&literature. *Research Journal of English Language and Literature*, 3(1), 193–198.
- Sen, L. (2005). *Communication skills*. New Delhi: Prentice-Hall of India Private Limited.
- Shonubi, A. O., ve Akintaro, A. A. (2016). The impact of effective communication on organizational performance. *Valley International Journals*, 3(3), 1904–1914.
- Smith, L. (2017), Relationship of Proactive Personality, Financial Planning Behavior and Life Satisfaction (Doctoral Thesis). Georgia State University, Robinson College of Business, Atlanta.
- Suprpto, H. A. (2017). Effect of effective communication to improve student learning outcomes. *Scientific Journal of Education*, 11(1), 13–24.

- Wehrlin, S. E. (2018). Teaching Interpersonal Communication Skills in Athletic Training Professional Education: A Mixed Methods Study, The Graduate Faculty of the University of Findlay's College of Education, Doctor of Education.
- Verdener, R. F. (1999). *Communicate*. Belmont CA: Wadsworth Publishing Company.
- Yiğit, R., Dilmaç, B. ve M. E., Deniz.(2011). İş ve yaşam doyumu: Konya emniyet müdürlüğü alan araştırması. *Polis Bilimleri Dergisi*, 13(3), 1-18.

Gine Cumhuriyeti’nde Kamu Yönetimi Anlayışı: Etik Açından Bir İnceleme¹

Understanding Of Public Administration In The Republic Of Guinea: An Ethical Review

Kemo CAMARA * Celalettin GÜNGÖR **

Makale Geliş Tarihi / Received : 31.08.2022
Makale Kabul Tarihi / Accepted : 17.11.2022

ÖZET

Kamu yönetimi, kamu politikalarının ve kamu hizmetlerinin uygulanması misyonu nedeniyle, bir devletin kamu hizmetlerinin sunulmasında kaçınılmaz bir yere sahiptir. Bunun için kamu yönetimi, müşterilere sunulacak “hizmetler” olarak malların bulunduğu büyük bir pazar olarak düşünülmelidir. Mal temiz ve kaliteliyse, satın alan müşteri mutlu ve memnun olur. Ayrıca müşteri kısa bir süre içinde bir sipariş verirse, tüccar siparişi zamanında teslim etmelidir. Dolayısıyla tüccarın büyük pazara göre etkinliği ve verimliliği önemlidir. Hız, verimlilik, performans vb. vatandaşların gelişimini ve memnuniyetini hedefleyen bir kamu yönetiminin özel sektörle rekabet çerçevesinde kalarak temel ilkeleri olmalıdır. Bu çalışmanın amacı, Gine Cumhuriyetindeki etik kavramının yeri ve yönetimini değerlendirmektir.

Anahtar Kavramlar: *Etik Yönetimi, Etik İlkeler, Gine Kamu Yönetimi, Kamu Yönetimi, Verimlilik.*

ABSTRACT

Public administration has an inevitable place in the provision of public services of a state due to its mission of implementing public policies and public services. Hence, Public administration should be considered a large market with goods as “services” to customers. The customer will be happy and satisfied if the goods are clean and of good quality. Also, if the customer places an order within a short period, the merchant must deliver the order on time. Therefore, the efficiency and productivity of the merchant relative to the large market are essential. A public administration aiming at the development and satisfaction of citizens, such as speed, efficiency, performance, etc., must have basic principles within the framework of competition with the private sector. This study aims to evaluate the place and management of the concept of ethics in the Republic of Guinea.

Keywords: *Ethics Management, Ethical Principles, Guinea Public Administration, Public Administration, Productivity.*

¹ Bu makale, yukarıda adı verilen yazım aşamasındaki yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, camarakemo620@gmail.com, **ORCID No:** 0000-0002-1832-5554

** Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gungorce@yahoo.com, **ORCID No:** 0000-0001-5041-2554

GİRİŞ

“Günümüzde kamu hizmetlerinin etik davranması, hesap verebilirlik ve şeffaflık göstermesi gerektiğine dair bir farkındalık vardır”.

L'éthique de la fonction publique en Afrique, vol. 2²

“Afrika’da Kamu Yönetiminde Etik” konulu (2002) Birleşmiş Milletler araştırmasına göre, meslek etiği, devlet memurlarının resmi görevlerini yerine getirirken değerlendirme ve takdirlerini nasıl kullanmaları gerektiğini tanımlayan ortak değerler ve standartlar sistemidir. Bu, devlet memurunun hukuk kurallarına bağlı olmaksızın bir takdir payına sahip olduğu belirli alanlar olduğu anlamına gelmektedir.

Zira Gine Cumhuriyeti’nde kamu hizmetinde etik sorunu ülkenin mevcut yetkililerinin dikkatini çekmiş görünüyor. Ancak yolsuzluk uygulamalarının ve diğer etikdışı davranışların zararlı etkilerine ilişkin farkındalığın kökeni, yolsuzlukla mücadele bağlamında 2000 yılına dayanmaktadır.

Bu durumda kamu görevlisinin etik davranış sergilemesi önemli bir ihtiyaçtır. Gerçekten de devlet işlerinin düzgün yürümesi, iyi yönetişimin başarısı, kamu hizmetlerinin sunumunun kalitesi, sosyal ve ekonomik kalkınma ve verimlilik için mesleki etik çok önemlidir. Yolsuzluk ve zimmete para geçirme skandalları konusunda yayınlanan çeşitli araştırmalarda, insanların kurumlara olan güveninin gerilediği görülmektedir. (Transparency International, «Combattre la corruption. Enjeux et perspectives», Karthala, 2002). Ayrıca, “Gine’de, diğer Afrika ülkelerinde olduğu gibi, birçok idari reform politikası, kamu yönetiminde etiği güçlendirme kaygısını taşımaktadır”. (S. Rasheed:2011).

Toplumsal sorunlara yanıt vermek esasına göre kurulan kamu yönetiminin Gine Cumhuriyeti’nde toplumda yaşanan hızlı değişime ayak uyduramadığı ve bunun sonucu olarak kamu yönetimi tarafından sunulan kamu hizmetlerinin kalitesinin toplumsal talepleri karşılamaktan uzak olduğu görüşü, bilgi toplumun ortaya koyduğu yeni yaklaşımlarla maalesef kabul edilmektedir. Etik kamu yönetimi modern anlamı ile yeni kamu işletmeciliği ile doğmuştur. 1980’li yıllardan başlayarak kamu yönetiminin değişim ve dönüşümü gelişirken, kamu görevlerinin performansı ve davranış ilkeleri önem kazanmıştır. Onun için günümüzde Gine kamu kurumlarının (kamu yönetimi), devletin geliştirdiği herhangi bir kamu politikasının başarısının, öncelikle idarenin bir bütün olarak düzgün işleyişine bağlı olduğu bilinmektedir. Kamu hizmetinde yolsuzluk ve şeffaflık eksikliği, her türlü usulsüzlük gibi etik olmayan yozlaşmayı kışkırtırken, performansın, etkinliğin, verimliliğin önündeki engeldir. Bu durum, hukukun üstünlüğü demek olan hukuk devletinin de yaranması anlamına gelmektedir.

Buna bir de halkın siyasi kurumlara olan güven kaybı eklenebilir. 2010’lu yıllardan bu yana Gine’de, bağımsızlıktan (1958) günümüze ilk kez özgür bir demokratik seçimle Prof. Alpha Condé’nin iktidara gelmesiyle birlikte kamu yönetiminde (kamu hizmeti) etik ve iyi davranış kültürü oluşturmak için birçok girişimde bulunulmuştur. Bu girişim ve uygulamaların ötesinde, baskıcı tedbirlerin birçok suçu önlemede yetersiz kaldığı da bir gerçektir. Bu nedenle, asıl amaç, uygun

² Nations Unies New York, 2002.

olmayan davranışları ortadan kaldırmak değil, olumlu bir kurum kültürü çerçevesinde kamu hizmetine uygun davranış standartlarının geliştirilmesi olmalıdır.

Bu çalışmanın katkı sağlamayı hedeflediği asıl amacı, etik kavramının kamu yönetimindeki yeri ve değişiminin yanısıra, Gine Cumhuriyeti'ndeki etkinliğini değerlendirmektir. Bunun için öncelikle etik kavramının bir değerlendirmesi yapılmıştır. Gine Cumhuriyeti'nin etik bağlamda değerlendirmesi ise kamu yönetiminin asıl etik açıdan sorgulanması, işlev bozukları, reformları, çalışanların profesyonelliği ve yolsuzluk araştırma soruları üzerinden yapılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla, Gine kamu yönetiminde etik davranış ilkeleri sorgulanırken, bir devlet olarak nasıl yönetildiği de ortaya konmaya çalışılmıştır

1. ETİK KAVRAMININ ÇERÇEVESİ

1.1. Etik Kavramı Üzerine

Bu çalışma çerçevesinde, öncelikle etiğin anlamını ahlak ve deontolojiden ayırt edebilmek için etik kavramını tanımlamamız gerekecektir. Etiğe daha iyi yaklaşmak ve çok iyi tanımlamak için önce kelimenin doğuşuna, ardından etik kavramının³ temellerine geri dönmek faydalı olacaktır.

Etik kelimesinin kökeni, onu başka bir sözcüğün anlamına, yani ahlaka yaklaştırır. Ancak, kullanım onları birbirinden uzaklaştırmıştır. Yunanca dilinden yola çıkarak Ethos'un adetler, yönelim, varoluş seçimi, yaşam biçimi anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Chapman'a göre etik, doğru eylemin temel ilkeleri ve davranış kuralları demektir (Chapman, 1993:13). Herkesin davranışının temelini oluşturan ilkeler dizisi olarak da tanımlanabilir. Hatta, Toupie çevrimiçi sözlüğü, "Etik, ahlak ve adetlerin bilimidir. Amaçlar, varoluşun değerleri, mutlu bir yaşamın koşulları, "iyi" kavramı veya örf ve ahlâk sorunları üzerine düşünen felsefi bir disiplindir. Dünyayı insanca yaşanabilir kılmak için benimsenmesi gereken davranışların bir yansımasıdır. Bunda etik, toplum ideali ve varoluşun yürütülmesi için bir arayıştır" (Dictionnaire Toupie: 2013).

Ethos teriminin kendi başına felsefi bir kavram haline gelmesini sağlayan Aristoteles'tir. Ethos'un her şeyden önce türün doğal bir karakteri olduğunu düşünür. İnsan, yalnızca hayatta kalmak için gerekli olanlara sahip olan hayvanlardan farklı olarak, tüm etik nitelikler yelpazesini alabilirdi. Gerçekten de bilinmesi gereken bir soru var, yaşamın iyi bir yolu var mı? Her şeyden önce bu güzel tavrı diğerlerinden ayırt etmek mümkün müdür? Bu nedenle etik, teori (doğru) ve hukukun (hukuki) ötesinde, çelişkili adalet tartışmasına dayanır (P. Lucier, 2016:82).

Etik kavramı, toplumun sorunları ve çatışmalarında kök salacak bir ahlak bilimi olarak anlaşılabilir. Bu nedenle, onu karar vermeye teşvikten çok bir koruma olarak tanımlar. Gerçekten de ahlaktan farklı olarak etik kesin reçetelere dönüştürülmez, sürekli bir sorgulamadır. O yüzden, nesnesi olarak en iyi çözümü bulmak amacıyla iyi ve kötü ayırımına uygulanan kişisel takdir yargısına sahip bir kavramdır (M. Sanchez, 2001:24).

³ Il s'agit plus précisément des fondements philosophiques, autrement dit des approches philosophiques développées autour de l'éthique.

1.2. Etik, Heterojen Bir Kavram

Dediğimiz gibi, etik⁴, belirli durumlarda takdir eden, mümkün olan en iyi alternatifi bulmak için hareket eden bireyin yanındadır. Alınan tüm pozisyonlarda öznenin (bireyin) bilgeliğine seslenir. Bireyler birbirinden farklı olduğu için ahlak ancak çoğul olabilir. Gerçekten de yüzyıllar boyunca birçok yazar (filozof) ahlak sorununu genellikle farklı açılardan ele almıştır. Bu, etik sorunsalının her zaman belirlenmiş bir kültürel, sosyal, politik ve ekonomik ortamın yansımaları olduğu gerçeğiyle açıklanmaktadır (C. Demmke, D. Bossaert, 2004:40).

Bunun için, farklı ülkeler etik olmayan davranışların çeşitli biçimlerini farklı şekilde değerlendirmektedir (C. Demmke, D. Bossaert, 2004:45). Bununla birlikte, aynı sosyal, politik, kültürel ve ekonomik bağlamda bile etiğin çoğul olması mümkündür. Bu anlamda Pierre-Henri Chalvidan, toplumlarımızda etik işleyişinin beşten fazla durumunu tanımlar (ampirik etik, durum etiği ve varyantı, niyet etiği, insani evrenselcilik, faydacılık, eleştirel rasyonalizm ve etik iletişim) ve etiğin bu çoğalması hızlanma eğilimindedir. (Chalvidan Pierre-Henri, 2000:76).

Yaklaşımlar söz konusu olduğunda, ikisini ayırt etmek gerekmektedir:

- Teleolojik yaklaşım “telos”, aynı eylemin olası amaçları üzerinde akıl yürütmedir. Bireyin kendi belirlediği amaçlar doğrultusunda harekete geçmesini gerektirir. Burada, mutlaka ne yapması gerektiği değil, belirlenen hedeflere uyararak ne yapmanın iyi olduğu sorusudur. Bu yaklaşım, bir eylemin değerinin, sonuçlarından belirlendiğini gösterir.

- Deontolojik yaklaşım, davranışın veya eylemin kendi içinde iyi olması gerektiğini ve değerinin vicdana dayatılan bir göreve karşılık gelmesinden kaynaklandığını belirtir. Etik şu anda toplumun çok çeşitli alanlarında (siyasal etik, biyoetik, finansal etik, vb.) kullanılmaktadır ve diğer alanlar, temsilcilerinin zararlı davranışlarını sınırlamak amacıyla profesyonel etik (örneğin sanat alanı) aramaktadır⁵. Bu nedenle ortak bir etik anlayışı yoktur. Frankena’ya göre deontolojik yaklaşım, neyin ahlaki olarak doğru olduğu üzerinde durur (Ponnu ve Tennakoon, 2009: 23).

2. GİNE CUMHURİYETİ: ETİK BAĞLAMDA BİR DEĞERLENDİRME

“Demokratik bir devlet, kamu yararı misyonunu ve ondan kaynaklanan sorumlulukları gerektiği gibi yerine getirebilmek için, üyeleri belirli temel değerleri paylaşan ve belirli etik kurallara saygı duyan çağdaş ve yetkin bir kamu hizmetinin desteğine güvenmelidir.”

Yürütme Konseyi Sekreteri, Kanada, Québec.

2.1. Gine Kamu Yönetiminde Etik Bağlam

Herhangi bir kamu politikasının başarısı, her şeyden önce idarenin düzgün işleyişine bağlıdır. Yolsuzluk ve kamu hizmetlerindeki herhangi bir usulsüzlük, performansın önünde bir engeldir ve hukukun üstünlüğünün meşruluğunu baltalar. Buna yurttaşların siyasi kurumlara olan güven kaybı da

⁴ Kişinin davranışlarına temel olan ahlak ilkelerinin tümüdür. Başka bir ifade ile etik, insanlara “işlerin nasıl yapılması gerektiğini” belirlemede yardımcı olan kılavuz değerler, ilkeler ve standartlardır. Etik, aynı zamanda bir süreçtir. Etik davranış ilkeleri ile varılmak istenen amaç, toplumda yolsuzluğu ve yozlaşmayı önlemek ve dürüstlüğü hâkim kılmaktır.

⁵ C’est pourquoy certains auteurs dénoncent «non pas l’absence d’éthique, mais le trop d’éthique».

eklenmelidir. Zira hızlı ve çok sayıda değişimin damgasını vurduğu bir dünyada, kamu yönetimi yurttaşların sürekli artan çok yönlü ihtiyaçlarına uyarlanma gereği ile karşı karşıyadır. Bu durum, yalnızca Gine'nin bir sorunu değildir.

Bu bağlamda, doğrudan sonuç, hukukun üstünlüğü kavramının erozyona uğraması demek olan kamu yönetimindeki etik olmayan davranışların olumsuz yansımalarıdır. Bununla birlikte, bugün çoğu eyalette etik konusu ve yolsuzlukla mücadele konusunda bir farkındalığın olduğu bir gerçektir. Bu, özellikle kamu görevlilerinin davranışlarının zararlı etkilerini azaltmak için gerçek bir arzunun dillendirildiği Afrika'da belirgindir. Nitekim yönetişimin iyileştirilmesi (sürdürülebilir kalkınma umudu) için kamu hizmetinin değerinin etik standartlarda olması gerektiği çok açıktır.

Yine ilgili kurum, (OECD şartlarına göre) “etik bir altyapı üzerinde yükselmelidir. Bu altyapı üç unsurdan oluşur: 1. Devlet memurlarına yönelik tedbirler (etik ve mesleki davranış kuralları, tüzükler vb.), 2. Davranışları yönetmek için alınan tedbirler, 3. Kontrol organlarının oluşturulmasıdır” (OECD:1998).

Ülkedeki kamu görevlileri sayısına baktığımızda, mevcut kamu hizmeti işgücüne ilişkin olarak, ülkedeki istikrarsız durum göz önüne alındığında resmi bir rakam vermek zordur. Ancak, Mayıs 2021'de, kamu hizmetinden sorumlu bakanlıktan alınan rakamlara göre, “Gine kamu idaresinin işgücü, 32.840 kadın ve 75.834 erkek olmak üzere 108.674 sayısı görev yapmaktadır” (MTFP:2021). (Bu rakamlara askerler ve yargıçlar dahil değil). Kamu yönetiminin durumu hem sömürge mirasının meyvesi hem de bağımsızlıktan günümüze kadar birbirini takip eden olayların sonucudur. Gerçekten de Afrika ülkelerinin çoğu gibi, Gine de bir sömürgeydi. Fransız sömürgesi altında birkaç on yıl sonra bağımsızlığının tarihi 2 Ekim 1958'dir.

Gine, öteki Fransız kolonilerinden farklı olarak Fransa'nın önerdiği Fransız topluluğa üye olmaya “hayır” demesi nedeniyle sömürgeci Fransa'dan ani bir kopuş yaşamıştır. Gine'nin bu durumu, idaresini örgütleme açısından fark yaratmıştır. Gerçekten de sömürge döneminde Gine'de çalışan çok sayıda Fransız yetkilinin (yaklaşık 3000 kamu çalışanı) ayrılması nedeniyle, genç devlet kendi kamu yönetimini yeniden inşa etmek zorunda kalmıştır. Birinci cumhuriyet⁶ altında, Gine yönetimi, mantıksal olarak Tek Parti'ye yakın insanların endişe duymadan yapabileceği gerçeğine çevrilen merkezi ve aşırı-politik bir kamu sektörü (Parti-Devlet) ile karakterize edilmiştir.

İlk Cumhuriyet döneminin sonu, 1989'da IMF tarafından “Gine kamu yönetimini modernleştirmek” için Yapısal Uyum Programının kurulmasıyla belirlenmiştir. Bu programın etkileri, diğer şeylerin yanı sıra, kamu görevlilerin azaltılması (olumlu etki), aynı zamanda kamu hizmeti bütçesinin azaltılması veya sınırlandırılmasıdır (olumsuz etki). Ayrıca bu durumda birçok gözlemci, IMF tarafından sağlanan bu çözüm yollarının Gine kamu yönetimi için yeterli olmayacağını ve kamu görevlilerinin bu şekilde yetkilendirilemeyeceğini belirtmişlerdir (Guinée-Dossier: l'administration publique, politisée et sous-équipée, reste l'éternel talon d'Achille de tous les régimes (Enquête): 2018).

⁶ Gine Cumhuriyeti, bağımsızlık (1958) kazandıktan sonra üç (3) cumhuriyet yaşamıştır. Birincisi 1958-1984, ikincisi 1984-2008, üçüncüsü ise 2010-2020 yıllarındadır. Gine, Eylül 2021'den beri Cumhurbaşkanı Alpha Conde'yi deviren askeri bir kuruluş CNRD tarafından yönetilmektedir.

21 Aralık 2010'da Cumhurbaşkanı Alpha Conde'nin göreve başlamasından sonra, Gine kamu yönetimi, devletin kurumsal reformlar yaparak yeniden kurulmasına dayanan yeni bir yönetimin temellerini atmıştır. Devlet ve kamu yönetiminin modernleştirilmesi, esas olarak aşağıdakileri içermiştir:

- Demokrasinin pekiştirilmesi ile ilgili kurum ve organlar oluşturarak kurumsal reformlar: Anayasa Konseyi, İletişim Yüksek Otoritesi, Sayıştay, Ulusal İnsan Haklarını Geliştirme Enstitüsü vb.
- Hukukun üstünlüğünün restorasyonu yanı sıra, barışın, birliğin ve demokrasinin pekiştirilmesi için Güvenlik ve Adalet reformu,
- Devletin otoritesini yeniden tesis etmek için reform yanında, yönetimin modernizasyonu ve yurttaşın hizmetinde bir Kalkınma İdaresi'nin kurulması,
- İnsan kaynaklarının yeterliliği için kamu hizmeti reformu,
- Kamu maliyesi reformu ile bütçe prosedürleri ve kontrol sistemi (Mali Müfettişlik, Devlet Genel Müfettişliği) oluşturulmuştur (PREMA: 2010).

Bu çeşit reformlar, özellikle sürdürülebilir kalkınmanın⁷ getirdiği zorluklar karşısında kamu yönetimini etkin kılmak ve kamu hizmeti ahlakının temellerini atmak amacıyla başlatılmıştır.

Ayrıca, “Gine kamu yönetimi hem nitelik hem de nicelik açısından yeterli hizmetleri sağlayamamasıyla bilinir” (Guinée-Rapport de mise en œuvre de la stratégie de réduction de la pauvreté. Rapport d'avancement annuel, 2012:44).

Bu durum, Gine kamu yönetiminin işlevsizliğini gösterir. Bu bulgu, insan kaynakları ve çalışma koşullarıyla ilgili olanlar da dahil olmak üzere çeşitli faktörlerin bir araya gelmesiyle geçerli olmaya devam etmektedir. Bunlar, kamu hizmeti personelinin niteliğinin yetersiz olması, kamu hizmetinin yeni bilgi veya tutumlara açık olmasını engelleyen yaş ortalaması, ağır çalışma koşulları, kamu hizmetinin daha az teknolojik bir yapıda ve yetersiz araçlar olarak sayılabilir. Ayrıca, örgütsel çerçeve ile ilgili faktörler (kontrol mekanizmalarının etkisizliği ve acentelerin kamu hizmeti değerlerine aykırı eylemlerine karşı kararlaştırılan yaptırımların uygulanmaması, yetersiz profesyonellik, performansların düşmesi, mükemmellik kültürünün olmaması, düşük maaşlar vs.) de sayılmalıdır (Guinée-Rapport de mise en œuvre de la stratégie de réduction de la pauvreté. Rapport d'avancement annuel, 2012:52).

Bu işlev bozuklukları, kaçınılmaz olarak etik olmayan davranışları doğurmaktadır. Özellikle, rüşvet ve yolsuzluk olgusunu kurumsallaştırmaktadır. Gine'deki yolsuzluğun boyutu, yolsuzluk

⁷ Sürdürülebilir kalkınmanın ilk tanımı 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayınlanan Brundtland raporunda ortaya çıkmıştır. “Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınmadır” (daha fazla bilgi için Brundtland raporuna bakınız). Gine için, Birleşmiş Milletler'in desteğiyle, Gine'de sürdürülebilir kalkınma, hukukun üstünlüğü, demokrasi, güvenlik, sosyal barış ve etkili kurumsal yönetiminin sağlanması için ulusal kurumları güçlendirmeyi; Gıda ve beslenme güvenliğini, çevrenin sürdürülebilir yönetimini ve nüfusun iklim değişikliğine ve afet risklerine karşı direncini iyileştirmek... amaçlarında ortada koymuştur.

algısına ilişkin çeşitli raporlarda açıkça görüldüğünden, bu saptama çok yerindedir. Pasaport veren Güvenlik Bakanlığı'nda bu duruma çok sık rastlanmaktadır. Demek ki, rüşvet, yolsuzluk, Gine'de neredeyse tedavisi olmayan bir kangrendir. Tüm sektörler etkilenir. Diğer eylemler (kamu fonlarının zimmete geçirilmesi, adam kayırmacılık, patronaj, vatandaşları davalarını kazanmak için normal prosedürlerden kaçınmaya zorlayan kamu hizmeti üzerinde pazarlık etme arzusu ve diğerleri) de bu talihsiz gerçeği pekiştirmektedir. Bu kötülüklerle karşı karşıya kalan Gine devleti, etişin desteklenmesi için küresel bir çerçevenin yokluğunda, kamu görevlileri eylemlerinin zararlı etkilerini azaltmayı amaçlayan önlemler almıştır. Kamu görevlilerine yönelik direktifler kapsamında, esas olarak belirli metinler (ceza yasası, belirli meslek kuruluşlarına özgü tüzükler vb.) arasında ayırım yapmaktadır. Öte yandan, kamu görevlilerinin genel statüsü, devlet görevlilerinin sadakat, dürüstlük, vatanseverlik ve ulusal topluluğun çıkarları bağlamında çalışmalarını düzenlemektedir. Yine, her koşulda devletin otoritesine saygı göstermeleri gereğı de çok açıktır.

Her türlü zimmete para geçirme, belge veya hizmet belgelerinin mevzuata aykırı olarak üçüncü kişilere iletilmesi yasaktır. Herhangi bir görevlinin görevi dışında dahi olsa doğrudan veya bir aracı yoluyla, hediye, bahşış ve komisyon alması yasaktır. Gine'de de yolsuzlukla mücadele ve yönetimin ahlaklaştırılması çerçevesinde belirli bir siyasi taahhüt söz konusudur. Bu, kamu hizmetinin sorunsuz işleyişine zarar verecek herhangi bir tutumdan kaçınmak için ülke yetkililerinin çeşitli kontrol ve denetim kurumlarını kurmasını gerektirmiştir:

- Cumhurbaşkanlığına bağlı Denetim Kurulu;
- Ulusal Jandarma, Ulusal Polis ve Ekonomik Suçları Önleme Dairesi;
- 2012'den beri kurulan Genel Devlet Müfettişliği ve Ulusal Yolsuzlukla Mücadele Dairesi;
- Maliye Genel Müfettişliği, Ulusal Kamu Alımları Müdürlüğü, Ulusal Mali Kontrol Müdürlüğü gibi mali kontrol organlarıdır.

Ancak, yukarıda belirtilen tüm araçların varlığına rağmen, açıkça ortaya çıkan gözlem, Gine'nin dünyanın en yozlaşmış ülkeleri arasında yer almasıdır. En azından Uluslararası Saydamlık⁸ Örgütü'nün dünyadaki yolsuzluk algısına ilişkin 2021 raporunun kanıtladığı gibi, Gine, sıralamaya göre ilgili 180 ülke arasında 150. sırada yer almaktadır (İPC 2021).

⁸ Yolsuzluğu, emanet edilen gücün özel kazanç için kötüye kullanılması olarak tanımlamaktadır. Yolsuzluk güveni aşındırır, demokrasiyi zayıflatır, ekonomik kalkınmayı engeller ve eşitsizliği, yoksulluğu, sosyal bölünmeyi ve çevresel krizi daha da kötüleştirir.

Yolsuzluğu açığa çıkarmak ve yolsuzluğun hesabını sormak ancak yolsuzluğun nasıl işlediğini ve onu mümkün kılan sistemleri anlarsak yapılabilir.

2.2. Gine’de Kamu Yönetiminin İşlev Bozuklukları ve Reformlar

“Yolsuzluk, etkileri zararlı olduğu kadar çok yönlü olan sinsi bir kötülüktür. Demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü baltalar, insan hakları ihlallerine yol açar, piyasaları bozar, yaşam kalitesine zarar verir ve organize suçlar, terörizm ve insanlığı tehdit eden diğer fenomenler için üreme alanı yaratır.”

Kofi A. Annan

2019 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu’na göre, eski Fransız Afrika yönetimlerinde sömürgeci güçlerin izleri vardır. Gine Cumhuriyeti örneğinde, Fransız devletinden ödünç alınan kapitalist siyasi ve ekonomik rejimin çifte etkisinin damgasını vurduğu bir hukuk sistemi söz konusudur. Yurttaşların pek çoğu, ülkedeki yolsuzluk, dikkatsizlik, durgunluk, prosedürlerin yavaşlığı, kısacası idari kullandığı cihazlarının kötü işleyişi konusunda hemfikirdir. Bu işlev bozuklukları, çoğu zaman, yasadışı işlemlerin ve yolsuzluğun kaynağı olan kayıt dışılığın doğal sonucu olan bir yönetim tekrarı yaratmaktadır. Nitekim bu tekrarlama, hizmetin kâğıt üzerindeki organizasyon şeması ile işbölümü arasında büyük bir boşluk yaratmakta ve hizmette kimin ne yaptığını bilmediği bir duruma yol açmaktadır.

Norm ve gerçeklik arasındaki bu boşluk, yetersiz niteliklere (bir vekil, vasıflarından daha düşük bir görevi yerine getirir) veya aşırı vasıflara (bir vekil, vasıflarından daha yüksek bir görevi yapar) yol açar, bu da çeşitli işlev bozukluklarına yol açar ve yolsuzluğu kışkırtır. İşlevlerdeki bu kayma, kaçınılmaz olarak, bir konuma veya bir duruma özgü özellikler etrafında bir bulanıklık yaratır. Sonuç olarak, ortaya çıkan durum, yasadışı işlemlere veya yolsuz uygulamalara elverişlidir. Ayrıca hak ve görevlerini bilmeyen, idari işlemlerden anlamayan yurttaşların bilgisizliği nedeniyle işlevsizlik daha da büyümektedir. Bu durum, bazı kamu görevlilerin bilerek gecikme ve darboğazlar yaratması ve ardından da kişiselleştirilmiş ücretli hizmet hızlandırma sunarak vatandaşların zamanlarının rehin almasına yol açmaktadır. Bu nedenle, idari makinenin işlev bozukluklarından yararlanan bazı kamu görevleri, vatandaşlarına karşı bir küçümseme ve büyüklük içinde olmaktadır. Bu yüzden, yönetimin işleyişinden bir şey anlamayan “sıradan” insanların, dürüst olmayan yolsuz görevlilerin emirlerine körü körüne uymaları her zaman büyük sıkıntılar yaratmaktadır (Bayart, 1959:91).

Burada, Gine kamu yönetimindeki rüşvet, yolsuzluk vb. ile mücadelenin⁹ 2000’li yıllardan itibaren enikonu ele alınmaya başladığı belirtilmelidir. Jean Marc Ela’ya göre, “Afrika’da hizmetten yararlananlar, saygıdeğer bir müşteri olarak görülmekten uzaktır” (J. M. Ela, 1998). Jean François Bayart’a göre, kimi kamu görevlilerin yurttaşlara karşı sergilediği küçümseme apaçık ortadadır. “Yöneticilerin sergilediği alçakgönüllülük, çeşitli huzursuz sesler ve hatta memurların kibirli tonu, yabancı gözlemciyi bir kamu görevindeki ilk adımlarından itibaren etkilemektedir” (Bayart, 1959:97).

⁹ Rappelons, que la lutte contre **la corruption** a commencé en Guinée depuis les années 2000 par la création du Comité National de Lutte contre la Corruption (CNLC) institué par le Décret N° D/2000/017/PRG/SGG, du 04 Février 2000, et remplacé par l’Agence Nationale de Lutte contre la Corruption (ANLC) qui est créée par le Décret D/241/PRG/SGG du 04 Octobre 2018, portant attributions, organisation et fonctionnement de l’organe chargé de la lutte contre la corruption et de promotion de la bonne gouvernance.

Buna ek olarak, okuyazar olmama ve özellikle yurttaşların bu prosedürler hakkında bilgi sahibi olmamaları, onları yolsuzluk riskine açık bırakmaktadır. Çünkü kötü kamu görevlileri hâkim olmadıkları belirsizlik alanlarında bilgi üzerinde tekel sahibidirler. Bu nedenle, idari bilgileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanan ve böylece yolsuzluğun öznel ve nesnel koşullarını yaratan yolsuz ajanlar, yönetimin kötü işleyişinden yararlanırlar.

2.3. Gine Kamu Yönetiminde İşyerine Gecikme ve Devamsızlık Durumu

“İdare, geç gelenlerin erken çıkanların merdivenlerde buluştuğu yerdir.”

Georges Courteline

“Kamu görevlilerinin tüm mesleki faaliyetlerini görevlerini yerine getirmeye ayırmaları, yasal çalışma saatleri içinde hizmetlerinde bulunmaları ve kendilerine verilen görevleri kendi başlarına yerine getirmeleri gerekir” (article 50. Statut Général des Agents de l’Etat de la République de Guinée:2019). Ne var ki, sabah saat 10 veya 11 sıraları, genellikle kamu görevlilerinin işe varış saatleridir. Kronik devamsızlık ve görevden ayrılma, Gine kamu yönetiminin başına bela olan diğer kötülükler arasındadır. Bu işleri kötü etkilerken, kamu hizmetinin kalitesini ve sürekliliğini de olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, kamu hizmetinde devamsızlık ve geç kalma, yalnızca düzensizlik faktörleri değil, aynı zamanda devlet için önemli bir maliyet oluşturmaktadır.

Gine kamu yönetimi on yıllardır devamsızlık ve görevlilerin çalışma saatlerine uymaması sorunu ile karşı karşıyadır. Bu nedenle istisna ve yokluk kural haline gelmektedir. Bu açmazın önemli sosyo-ekonomik sonuçları olduğu unutulmamalıdır. Çalışkan ve dakik görevliler arasında sadece iş yükü artmakla kalmıyor, aynı zamanda vakaların ihmal edilmesi veya sonuçsuz kalması nedeniyle hizmetlerin verimliliği ve kalitesi iyice düşmektedir. Ayrıca talep edilen ve zaman içinde nadiren karşılanan hizmetler, vatandaşların memnuniyetsizliğine ve sonuçta kamu yönetiminin itibarının sarsılmasına neden olmaktadır. Ama daha da önemlisi, devlet bütçesi açısından taşıdıkları yükü karşılaştırıldığında, memurlarda ortaya çıkan düşük üretkenlik ve devamsızlığın ekonomi için zararlı bir olgu olduğu, sürdürülebilir bir kalkınma için gerçek bir fren olduğu çok açıktır.

Gine’nin beşinci Başkanı Alpha Condé’nin (2010-2021) gözlemi buna bir örnektir; 5 Eylül 2021 yılında devrilmenden önce, işteki ivmeyi artırmak ve yönetimde devamsızlığı azaltmak için bakanlıklara sürpriz ziyaretler yapmaya çalışmıştır. Ayrıca başka yeni önlemler, uygulamaya çalışmıştı. Gine kamu yönetimi, gerçekten de tüm Gineliler ay sonunda maaş alıyorlardı. Yani hiç kimse yapılması gereken görevi yapmadan maaş almaktaydı.

2.4. Gine Kamu Yönetimi Reformları ve Otomasyon Atılımı

Gerçekten Gine kamu yönetimi reformları devam ediyor mu? Bu soruya Kamu Hizmeti Bakanlığı, reformların devam ettiği ve çok fazla değişiklik getirdikleri yanıtını vermiştir: “Reformlar devam ediyor! Sınır yok! Biliyorsunuz ki reformlar, modifikasyonlar, değişiklikler, güncellemeler tüm insan faaliyetleriyle bağlantılıdır”. Bakanlık, Devlet Başkanı’nın yaklaşımına sadık kalmıştı: Kamu yönetiminin reformu ve modernleştirilmesi. Bunun üzerinde çalışıyoruz ve bakanlık gerektiğinde devreye girmektedir (Dossier- Réforme de l’administration: le combat désespéré d’Alpha Condé: 2021).

Bakanlık, devlet daireleri arasında dolaşan altı komite kurmuştur. Bu komiteler, devamsızlıkların, katılımın ve bilgilerin raporlanmasından sorumludur. Devamsızlık, görevden ayrılma ve mükerrerlik durumlarına karşı tedbirler almaktadırlar. Biyometrik nüfus sayımı ve elektronik çalışma saatlerinin kurulumu ile ilgili olarak bakanlığın iletişim sorumlusu, bu cihazlar için tüm önlemlerin alındığını ve bunun memnuniyet verici sonuçlar verdiğini söylemiştir. 2014 yılında biyometriden sonra konsolidasyon önlemleri yer almıştır. Yani tüm kamu hizmetlerinde çalışma saatleri kurulmuştur. Bunun çok doyurucu sonuçlar verdiği bildirilmiştir (Dossier- Réforme de l'administration: le combat désespéré d'Alpha Condé: 2021).

Bu cihazlarla birlikte Covid-19 salgını ortaya çıkınca kontrol geri adım atmıştı. Bakan, hastalığın yayılmasını önlemek için işçilerin günlük makine kullanımının bir kenara bırakılmasını gerekli gördüğünü belirterek, “İletişim yetkilisi devam etmeden önce şunları söyledi: çalışma saati. Şu andan itibaren, bir kamu görevlisi tarafından yapılacak herhangi bir zamanlama, hemen kamu hizmetinin veri tabanında bulunacaktır. Buradan mevcut ve devamsızların sayısını bilecektir”. (Guinée-Dossier: l'administration publique, politisée et sous-équipée, reste l'éternel talon d'achille de tous les régimes (Enquête):2018).

2.5. Kamuda Gecikme ve Devamsızlık Nedenleri ile Çözüm Önerileri

Burada, ilk bakışta bazı kamu görevlilerin çalıştığı kötü koşullardan bahsetmek gerekmektedir. Genellikle ilkel, hatta hijyenik olmayan tesisler; ofis otomasyon kaynakları fena halde eksik, bu da bazı yetkililer arasında mesleki coşkunun tıkanmasına ve iş yerine karşı bir tür nefrete yol açmaktadır. Ayrıca, kamu personelinin yanlış yönetilmesine, özellikle görev ve sorumlulukların kesin olmayan tanımlarına ve bazı görevlileri paralel kazançlı faaliyetlerde bulunmaya iten ve kaçınılmaz olarak devamsızlıklarına yol açan zayıf mali teşviklere de dikkat çekmektedir.

Kamu yönetimindeki denetim ve hesap verme mekanizmalarının eksikliği yanında, ömür boyu istihdam sistemi de konuşulmalıdır. Bu sistemde kamu çalışanları, emekli oluncaya kadar çalışmak üzere işe girmektedirler. Sonuç olarak, kamu görevlisi terfi, sınıflandırma, maaş güvencesi ve emekliliği içeren iş güvencesinden yararlanmaktadır. Bunların hepsi, özel sektördeki meslektaşının aksine Gine'li kamu görevlilerine yarar sağlayan ayrıcalıklardır. Bu istikrarın bilinci, kamu görevlisinde olumsuz tutumlar yaratarak, onu belli bir rahatlık ve belli bir dinamizm ve verimlilik eksikliğine itmektedir. Yine, gözden kaçırılmaması gereken önemli bir nokta da şudur: Gineliler kamu hizmetinde istediklerini yapıyorlarsa, bunun nedeni davranışlarının sonuçlarının sorumluluğunu almamalarıdır.

Devamsızlık, hizmet için çabucak sorunlu hale gelebilir ve birçok soruna neden olabilir: Gecikme, kalite eksikliği ve kötü hizmetin neden olduğu zayıf üretkenlik, hizmet performansını düşürür. Çalışanların genel motivasyonunu olumsuz etkiler. Hizmet, devamsızlıkları doldurmak için çalışma gruplarını yeniden düzenlemeye zorlanır ve genellikle devamsız çalışanların görevlerini diğer çalışanlara dağıtarak iş yükünü yeniden dağıtır. Gine'de işe gelmemenin yıllık ortalama maliyetinin milyarlarca Gine francı olduğu tahmin edilmektedir. Çözüm, mümkün olduğunca yetkilileri ve personel temsilcilerini dinlemekten ve çalışma koşullarının iyileştirilmesinden geçmektedir. Ayrıca görevliler motive edilirken, özellikle ulaşım araçları da güçlendirilmelidir. Tüm kamu idarelerin girişlerinde bulunan zaman saatleri de eski haline getirilmelidir. Bu düzenlemeler, yarar sağlasa da yeterli değildir. Bir dizi ilkeye dayanması gereken daha kapsamlı bir kamu yönetimi reformu

düşünülmelidir. Birincisi, görevlerin net bir şekilde yeniden tanımlanmasını ve sorumlulukların sınırlandırılmasını içeren saydamlık ilkesidir.

Örtüşen sorumluluklar, hesap verilebilirliğin düşmanıdır. Kamu görevlisinin taahhütlerine uymaması durumunda seçiminin sonuçlarını üstlenebilmesi sorumluluk ilkesini ortaya koyar. Son olarak, sonuç ilkeleri ve ikincil ilkeler de dikkate alınmalıdır. İlki, değerlendirme mekanizmalarının yeniden tanımlanmasıyla ve yetkililerin daha iyi performans göstermelerini sağlamak için sonuçların ödüllendirilmesiyle bağlantılıdır.

İkincisi ise kamu görevlilerinin sunulan hizmetlerin kalitesini artırmaları ve her şeyden önce yurttaşların hizmetler üzerindeki kontrolünü kolaylaştırmak için tasarlanmıştır. Bugün, ülke yönetimine dadanan uzun sıkıntılar dizisi karşısında, modernleşmenin artık bir seçim değil, kamu maliyesindeki krizin dayattığı bir zorunluluk olduğu görülmektedir. Çünkü dünya hiç geriye dönmüyor, hep ileri devam etmektedir. Buna nüfusun artan taleplerini ve ekonominin küreselleşmesini eklemek mantıklıdır. Bu nedenle, kamu sektörü için, devamsızlık ve geç kalma ile mücadele, yalnızca kamu hizmetinin devamlılığına ilişkin anayasal ilkeye hizmet etmekle kalmaz, aynı zamanda halka sunulan hizmetin düzgün işleyişini ve kalitesini de destekler.

Kamu harcamaları açısından kamu kaynaklarının iyi kullanılması bir zorunluluktur. Fakat tüm bu gözlemlerle birlikte, birden fazla yasal metin olmasına rağmen, Gine kamu yönetiminde etik değerlerin hiçbir zaman var olmadığı izlenimi edinilmektedir. Kamu görevlilerinin genel statüsü, çalışanların hak, görev ve yükümlülüklerini açıkça anlatan bir belgedir. Ancak uygulaması eksiktir ve devlet görevlilerinin günlük hayatına girmesi yavaştır. Bu, kamu görevlileri için davranış kuralları gibi diğer yasal metinlere eklenmelidir. Kamu görevlilerinin görevlerini yerine getirirken üstlenmeleri gereken bazı yükümlülükler şunlardır:

- Devlet görevlileri, görevleri çerçevesinde veya bunlarla ilgili olarak vermeye yükümlü oldukları hizmet için hiçbir surette üçüncü kişilerden doğrudan veya bir aracı vasıtasıyla bağış, indirim veya diğer menfaatleri talep edemez ve kabul edemezler.
- Devlet görevlileri, görevlerini her koşulda tam bir tarafsızlık içinde yerine getirmeli ve kamu hizmetini kullananlara yönelik her türlü ayrımcı tutumdan ve hizmetin yansızlığını kuşkuya düşürecek her türlü davranıştan kaçınmalıdır.
- Kamu çalışanları yurttaşların hizmetindedir. Dosyaları özenle değerlendirmeli ve yurttaşlarla ilişkilerinde görgü kurallarına uymalıdır. Yetkili hiyerarşik birimler, kullanıcıların elde etmeye hakkı oldukları tüm bilgileri sağlamak durumundadırlar. Bu bilgilerin neler olduğu önceden belirlenmelidir.
- Devlet görevlileri, hizmet içinde ve dışında gerek görevlerinin gerekse kamu yönetiminin onurunu tehlikeye atabilecek her türlü davranıştan kaçınmalıdır.
- Mesleki sırla ilgili konularda ceza mevzuatı tarafından belirlenen kuralları çiğnemeksizin, herhangi bir devlet görevlisi, görevlerini yerine getirirken farkında olduğu ve açıklanmasının kamu çıkarlarına zarar vermesi muhtemel olan takdir

yükümlülüğü ile bağlıdır (articles 56-60, du Statut Général des Agents de l'Etat en République de Guinée:2019).

Gine kamu yönetiminde yaptırım eksikliğinin çok derin bir sorun olduğu tekrar belirtilmelidir. Eğer herkes kendi işini tanımlayan ve yöneten yasalara en ufak bir saygı duymadan istediği gibi davranmak durumunda olursa, kendimizi her şeye izin verilen vahşi bir ormanda buluruz. Fakat öyle değildir. Çünkü devletin işleri çalışanların keyfi takdirine bağlı değil, kamu çıkarının yanındadır. Kamu çalışanlarının işlevlerini yerine getirirken etik olmayan uygulamaları, bir devletin gelişimi için çok tehlikelidir.

Gine kamu yönetiminde etik değerleri güçlendirmek için 2020 yılında, ulusal meclis tarafından, kamu görevlileri için davranış kuralları olarak bilinen bir yasa çıkarılmıştır. Aşağıda yasa dikkat çeken bazı maddeleri şunlardır:

2.6. Kamu Görevlilerinin Etik Davranışı

Kamu görevlisi, her koşulda gerek etik gerekse yurttaşlık değerlerine uygun onurlu ve saygın bir davranış sergilemekle yükümlüdür. Bu itibarla, hizmetin düzgün işleyişini zedeleyebilecek her türlü davranış ve tutumdan kaçınılmalı ve bu bağlamda hizmetin imajını ve itibarını zedeleyebilecek her türlü uygulamadan kaçınılmalıdır. Kamu görevlisinde etik değerlere saygı, aşağıdaki biçimde belirlenmiştir:

- **Yasalara saygı ve sorumluluk duygusu:**

Kamu görevlisi, görev ve eylemlerinde hukuka uygunluğu gözetir. Her koşulda kamu çıkarının savunucusudur Kamu görevlisi, biriminin, çalışanların ve kullanıcıların güvenini karşılayacak şekilde hizmet üretmelidir.

- **Dürüstlük, doğruluk ve sadakat:**

Kamu görevlileri görevlerini yerine getirirken, tutum ve eylemlerinde, kamu yararının gerektirdiği doğruluk, dürüstlük, saydamlık ve içtenliği kılavuz edinmek durumundadır.

- **Tarafsızlık ve adalet:**

Görevlerini, yansız, adil ve makul bir şekilde yerine getirmelidir. Üçüncü bir kişiye zarar verecek herhangi keyfi bir eylemden kaçınmak zorundadır. Yine, her ne sebeple ve kim olursa olsun, herhangi bir tercihli muameleden kaçınılmalıdır. İşinde ortaya çıkan durumlar karşısında gerçeği aramaya ve yargılarında nesnel olmaya çalışmalıdır (article 9 du Code de Conduite des Agents Publics de la République de Guinée: 2020).

2.7. Kamu Görevlisinin Profesyonelliği

Profesyonellik, çalışanların görevi sırasında yasalara, kurallara ve yerleşik yöntemlere katı bir şekilde uymasını gerektiren bir dizi beceri, tutum, davranış ve ahlaki standart ve değer demektir

(articles 8-11, du Code de Conduite des Agents Publics de la République de Guinée:2020). Kamu hizmetinde profesyonellik şu şekilde yansıtılır:

- **İşyerinde titizlik:**

Kamu görevlisi, işiyle ilgili yükümlülükleri, titiz ve özenli bir şekilde, işin organizasyonuna ve görevlerinin yerine getirilmesi için gereken sürelerle uyarak yerine getirmelidir. Ayrıca şunları yapmamalıdır:

- Müdürünün izni olmadan devamsızlık yapmamalı, dakik olmalı ve yasal görev saatlerine bağlı kalmalıdır;
- Hizmet belgelerinin kötüye kullanılmasından suçlu olmak;
- Görevini yerine getirirken iletmesi veya kullanıma sunması gereken mesleki bilgileri bilerek gizlemek;
- İdari belgeleri yok etmek veya çalmak.

- **Kamu mallarının uygun kullanımı:**

- Kamu görevlisi, çalıştığı birimin malvarlığını korumak yanında, idari belgelerin korunması ve güvenliğinin sağlanmasıyla da yükümlüdür.
- İdarenin personel ve mal güvenliğine dikkatsizlik veya ihmal yoluyla zarar vermemelidir.
- Kamu kurumunun malzeme, teçhizat ve taşınmazlarına kasten zarar vermemelidir.
- Kamu görevlisi, hiçbir surette idarenin bina, ekipman ve araçlarını kişisel veya hizmetdışı amaçlarla kullanamaz.
- Uygulamada, kamu hizmetlerinin yürütülmesi için gerekli olan maddi ve mali kamu kaynaklarının rasyonel kullanımını sağlamalı ve yürürlükteki yönetmeliklerde veya herhangi bir iç mevzuatta öngörülen usuller çerçevesinde raporlamak için gerekli önlemleri almalıdır (articles 12-14, du Code de Conduite des Agents Publics de la République de Guinée: 2020).

- **Saydamlık**

Kamu görevlisi, hizmetlerin örgütlenmesi ve sunulması çerçevesinde, bilgileri erişilebilir kılmak ve iletişimi kolaylaştırmak suretiyle saydamlığı artırmak için gerekli önlemleri aşağıdaki yollarla almalıdır:

- Saydamlığın gerektirdiği şekilde belgelerin korunması ve sınıflandırılması;
- Web sitelerinde gerekli bilgilerin afişler veya basın yoluyla iletilmesi;

- Yurttaşlara yönelik hizmet kılavuzlarının üretimi;
- Yurttaşlar için kabul, bilgi ve sevk hizmetlerinin kurulması;
- İlgili birim tarafından düzenli olarak atıfta bulunulan, sunulan hizmetlerin kalitesiyle ilgili şikâyet kayıtlarının kullanıcılara sağlanması.

2.8. Yolsuzluk ve İlgili Uygulamalar

Kamu görevlisi, mesleki etiğe aykırı uygulamalardan kaçınmalıdır:

- Yolsuzluk ve zimmete para geçirme;
- Taşınmazların ve kamu fonlarının zimmete geçirilmesi;
- Yürürlükteki mevzuata göre, vadesi gelmemiş veya ödenmesi gereken meblağların gümrük vergileri, vergiler, katkı payları, gayri maddi hak bedelleri, maaşlar, ikramiyeler yoluyla yetkilendirme veya tahsilatı;
- Unvanlarda, diplomalarda veya diğer herhangi bir resmi belgede tahrifat veya kişinin kendisi veya üçüncü bir taraf için yasadışı menfaatler elde etmek veya bir hak sahibini haklarından mahrum etmek için herhangi bir hileli iş yoluyla sahtecilik oluşturulması veya kullanılması;
- Devletin iç ve dış güvenliğine ve ulusal egemenliğe saldırılar;
- Faaliyetleri ulusal bağımsızlığa zarar verebilecek veya ülkenin barış ve güvenliğini tehlikeye atabilecek bir grup veya kuruluşa üyelik veya katılım;
- Ülkeye karşı silahlanma, düşman kuvvetlerinin ulusal topraklarına girişinin kolaylaştırılması (article 29 du Code de Conduite des Agents Publics de la République de Guinée: 2020).

Yolsuzluk, rüşvet ve benzeri uygulamaların önlenmesi ile ilgili olarak, kamu görevlisi, “Gine’de Yolsuzluk ve Benzeri Suçların Tespiti, Önlenmesi Hakkında Kanun” başta olmak üzere, bu alanda yürürlükte olan kanun ve yönetmeliklerin hükümlerine titizlikle uyulmalıdırlar.

Günümüzde kamu yönetimde etik davranış, hesap verebilirlik ve şeffaflık için bir farkındalık olmalıdır. Bu farkındalık, iyi yönetim ve sağlam kamu yönetiminin sürdürülebilir kalkınmanın temeli olduğu konusunda bir fikir birliğinin ortaya çıkmasıyla desteklenmelidir. Kamu sektöründe etik olmayan uygulamalar ve suç oluşturan eylemler ulusal çıkar açısından katlanılmaz olup, kamu kurumlarına olan güvenin kaybolmasına ve hukukun üstünlüğünün erozyona uğramasına neden olmaktadır.

Etik ve yolsuzluk konusu dünyanın her yerinde çok önemli olsa da Gine gibi üçüncü dünya ülkeleri¹⁰ için bu husus çok daha önemlidir. Çünkü yolsuzluk gibi etik olmayan işlerin zararlı etkilerini azaltmak için çok daha büyük bir mücadele verilmesi gereği ortadadır. Ülkede üst düzeyden (merkez yönetim) alt düzeye (yerel yönetim) bu yolsuzluklar ancak elbirliği ve etkin bir mücadele anlayışıyla ortadan kaldırılabılır. Tıpkı Uluslararası Saydamlık Örgütü Başkanı Delia Ferreira Rubio'nun dediği gibi, *“İnsanların kayıtsızlığı, yolsuzluğun büyümesi için en iyi üreme alanıdır. Yolsuzluk ve yolsuzluğun cezasız kalmasına ancak birlikte çalışarak son vermeyi umabiliriz”*. Eski Gine Devlet Başkanı Alpha Condé, kamu yaşamının ahlaklaştırılmasından, özellikle yolsuzlukla mücadeleden şu şekilde söz etmiştir: *“Gine kamu yönetiminde her şeyin yeniden yapılması gerekiyor”*. Bu iddia, mevcut siyasi otoritelerin yolsuzlukla mücadele ve halkın güvenini hak eden bir kamu yönetimi inşa etme bilincinin bir göstergesidir. Ancak politikacıların etik olmayan davranışlarla mücadele çabaları Gine'nin siyasi tarihiyle bağlantılıdır¹¹.

SONUÇ

“Yönetimde sabah ofiste yatmamalısın, yoksa öğleden sonra ne yapacağını bilemezsin.”

Coluche

İçinde yaşadığımız çağda her ne kadar bilgi ve teknoloji ön plana çıksa da geleneksel devlet yönetimi anlayışında hızlı değişim ve küreselleşme çağında egemenlik kabul edilmektedir. Bu çağda ortaya çıkan yeni toplumsal yapılar, kendilerine özgü kurum ve ilkeleri de beraberinde getirmektedir. Bu yapılar, aynı zamanda klasik bürokratik anlayışın temel kural ve ilkelerinin geçerliliklerini ciddi bir şekilde tartışmaya açmaktadır. Toplumsal gereksinimlere yanıt vermek esasına göre oluşturulan kamu yönetiminin, tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Gine'de de toplumda yaşanan hızlı değişime ayak uyduramadığı ve bunun sonucu olarak kamu yönetimi tarafından sunulan kamu hizmetlerinin kalitesinin toplumsal talepleri karşılamaktan uzak olduğu, bilgi toplumunun ortaya koyduğu yeni yaklaşımlarla kabul görmeye başlamıştır.

Bu bağlamda, iyi işleyen bir kamu yönetimi, bireylere ve devlete hem avantajlar hem de yararlar sağlar. Birincisi, hükümetlerin siyasi hedeflerine ulaşmasını, siyasi kararların ve yasal kuralların yeterli şekilde uygulanmasını getirir. Böylece siyasi etkinliği ve istikrarı güçlendirir. Öte yandan, zayıf kamu yönetimi, gecikmelere, verimsizliğe, belirsizliğe, yolsuzluk ve vatandaşların kızgınlığına, hayal kırıklığına, direnişe, devlete ve kurumlarına meydan okumaya yol açar. Bu olgular hükümetlerin meşruluğunu baltalar ve devletlerin başarısızlığını getirir.

İkincisi, ekonominin gelişimi için kamu yönetiminin önemi uluslararası olarak kabul edilmiştir. Uygun mevzuat, bağımsız, etkin bir yargı ile birlikte etkin bir kamu yönetimi, piyasanın işleyişinin

¹⁰ Uluslararası ilişkiler yazınında gelişmiş Kuzey Amerika, Avrupa ve bazı Uzakdoğu ülkeleri dışında kalan ülkeleri bir bütün olarak görme alışkanlığı vardır. Bunlara, eski alışkanlıkla **“Üçüncü Dünya Ülkeleri”** denmektedir.

¹¹ 1958'deki bağımsızlığı sonrasında Gine demokrasiyi hiç tanımamıştı. Demokrasinin bazı temel ilkelerini bulmak ve kamuda etik değerleri yüreklendirmek için Alpha Condé'nin seçilmesini (2010) beklemek zorunda kalmıştı. Ama umutlar gerçek olmamıştır.

temelidir. Yatırımcılar, siyasi ve kurumsal ortamın istikrarına bağlı olan idari kararların öngörülebilirliğinin ana ölçütüne dayalı olarak riskleri değerlendirir. İdari eksiklikler, uzun ve gereksiz derecede karmaşık idari süreçler şeklindeki yanlış yönetim, yerli veya yabancı potansiyel yatırımcıların ekonomik girişimlerini engellerken, istihdam ve siyasi istikrar üzerinde olumsuz etkide bulunur. Öte yandan demokrasi ile birlikte kamu yönetimi bir kalkınma faktörü olarak görülmektedir. Bu nedenle, halkın refahı için çalışan bir kamu yönetimi olmalıdır. Hatta siyasi rejimin değişmesine rağmen kamu yönetiminin devamlılığı ilkesi, egemen misyonları için bir güçtür. Dolayısıyla kamuda adalet, eşitlik, dürüstlük, tarafsızlık, sorumluluk ilkeleri, etik çerçevesinde kamu çalışanlarının hizmet sunarken uyması gereken ilkelerdendir.

Bu nedenle, tüm bu analiz ve bulgular ışığında, hızlı bir değişim için Gine kamu yetkililerinin ilk olarak etik komisyonları oluşturacak siyasi iradeyi göstermeleri gerekmektedir. Genel olarak merkezi otoriteler ve özel olarak yerel otoriteler nezdinde buna saygı gösterilmesini ve katı bir şekilde uygulanmasını sağlamak için ilgili yasaların çıkarılması gerekmektedir. İkinci olarak, etik komisyonundan kaynaklanan yasa ve önerilerin ödünsüz bir şekilde uygulanması için yukarıdan aşağıya tüm devlet görevlilerini içeren bir irade oluşturulmalıdır. Aslında herkesin bilebileceği gibi, Gine’de eksik olan yasalar değil, onların uygulanmasıdır.

Ayrıca Gine kamu yönetimindeki kötülüklerin yaklaşık %90’ının yönetici ve memurların etik dışı tutumlarından kaynaklandığı çok açıktır. Hatta Gine’de kamu varlıklarının kötü yönetiminin neden olduğu açmazı kırmak için, kamu yönetiminde bir etik kültürü inşa etmenin akıllıca olacağı bir gerçektir. Bunun yanında kamu hizmeti kavramının başta tüm memurlara, ikinci sırada ise yurttaşlara öğretilmesi ve hatırlatılması önemlidir. Önceden de belirtildiği gibi, Gine’de yapılması gereken, kural temelli ve dürüstlüğe yönelik etik bir kültürün yaratılmasının bir yolunu bulmaktır. Gine kamu etik yönetiminde ilk amaç, etik altyapının en önemli unsurlarından biri olan yasal çerçeveyi oluşturmak olmalıdır. Ancak böylelikle, kamu yönetimi bir kalkınma faktörü olarak işleyebilir.

KAYNAKLAR

- Bayart, Jean François (1959), *L’Etat En Afrique. La Politique Du Ventre*, Paris: Fayard.
- Bodiguel J.-L. (2002), *Pourquoi A-T-On Tant Besoin D’éthique, Ethique Publique: Revue Internationale D’éthique Sociétale Et Gouvernementale*, Vol. 4, N°1. Paris: Open Edition Journals.
- Chalvidan Pierre-Henri. (2000) *La valse des étiquettes*. La Croix.
- Charte La Fonction Publique En Afrique* (2001), Windhoek: Conférence Panafricaine.
- Code De Conduite Des Agents Publics* (2020), De La République De Guinée: Bibliothèque de l’Assemblée Nationale.
- Constitution (2010), de la République de Guinée: Bibliothèque de l’Assemblée Nationale.
- Ela, Jean Marc (1998), *Innovations Sociales Et Renaissance De l’Afrique Noire*, Les Défis Du Monde D’en-Bas, Paris: L’harmattan.
- Ethique de la fonction publique en Afrique*, 2002, vol. 2 New York: Nations Unies Press.

- Gilman, S. C. (1991), *Public Sector Ethics and Government Reinvention*, Public Integrity.
- Guinée-Dossier: 2018. *L'administration publique, politisée et sous-équipée, reste l'éternel talon d'Achille de tous les régimes (Enquête)*.
- Lucier, Pierre (2016), *L'éthique Et L'administration Publique, Éthique Publique*, Vol. 3, N° 1. Paris: Open Edition Journals.
- OCDE, (1996), *L'éthique Dans Le Service Public, Questions Et Pratiques Actuelles*, Dossier Puma, Étude Hors Série N°14. Paris: Services du Parlement.
- Pauchant, Thierry. (2009), *Élever L'éthique Dans Les Organisations: Le Témoignage De Leaders D'avant Garde, Éthique Publique*, Vol. 11, N°2. Paris: Open Edition Journals.
- Palmier, L. (1983), *Bureaucratic Corruption and Its Remedies, Corruption*, Der. M. Clarke, London: Frances Pinter Ltd.
- Programme De Reforme Et De Modernisation De L'administration (Prema)*, 2010, Guinée.
- Rasheed, S. (2010). *Ethique Et Responsabilité Dans Le Service Public Africain*. Nations Unies. Commission Economique pour l'Afrique. Addis Ababa: UNECA.
- Statut General Des Agents De l'Etat* (2019), De La République De Guinée. Conakry: Bibliothèque de l'Assemblée Nationale.
- Transparency International, 2002. *Combattre la corruption. Enjeux et perspectives*. Paris: Karthala.
- <https://www.transparency.org/en/cpi/2021>

Kuvvetler Ayrılığı Bağlamında Hükümet Sistemleri: Türkiye Örneği¹

An Assessment of the Dichotomy of Environmental Right and Economic Benefit

Mehmet Akif ÖZER * Shokrukh ISKANDAROV **

Makale Geliş Tarihi / Received :11.09.2022
Makale Kabul Tarihi / Accepted :02.12.2022

ÖZET

Günümüzde ilgili literatürde kuvvetler ayrılığına dayanan ve demokratik hükümet sistemleri olarak nitelendirilen başkanlık, parlamenter ve yarı-başkanlık hükümet sistemleri şeklinde üç tür hükümet sistemi bulunmaktadır. Burada kuvvetler ayrılığı, devlet otoritesinin farklı erkler arasında paylaşılması sonucu birbirlerini dengelemelerini ve denetlemelerini öngörür. Bir ülkenin hükümet sistemini, yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin düzenlenişi ve aralarındaki ilişkiler belirler. Bu kapsamda Türkiye Cumhuriyeti kabul ettiği 1982 Anayasası ile ülkenin hükümet sistemini kuvvetler ayrılığına göre yapılandırmış ve bu ilkeyi anayasanın temel ilkelerinden biri haline getirmiştir. 1982 Anayasası, ilk kez kabul edildiğinde kuvvetlerin düzenlenişi ve arasındaki ilişkiler bakımından parlamenter hükümet sistemini kabul etmiştir. Daha sonraki süreçte ise 2007 yılında hükümet sistemini kökten etkileyecek şekilde anayasada bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler neticesinde ülkede nasıl bir sistem oluşturulduğu konusunda kapsamlı tartışmalar yaşanmıştır. Çünkü yapılan değişiklikle ülkenin hükümet sistemi ne bir saf parlamenter sistem olarak nitelendirilmiş ne de yarı-başkanlık sistemi olarak kabul edilmiştir. Bu tartışmaları sonlandırmak ve ülkeye yeni bir sistem getirmek amacıyla 2017 yılında anayasada tekrar köklü bir değişikliğe gidilmiş ve kendine özgü özellikleri bulunan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi kabul edilmiştir. Bu çerçevede makalede kuvvetler ayrılığı teorisi ele alınarak, bu teoriye dayanan hükümet sistemleri incelenmiş, ardından Türkiye'nin 1982 Anayasası çerçevesinde kabul edilen hükümet sistemleri anayasada yapılan değişiklikler bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Kavramlar: *Kuvvetler Ayrılığı Teorisi, Hükümet Sistemleri, Türkiye, 1982 Anayasası, 2017 Anayasa Değişikliği*

ABSTRACT

Today, there are three types of government systems in the relevant literature, namely presidential, parliamentary and semi-presidential government systems, which are based on the separation of powers and are described as democratic government systems. Here, the separation of powers envisages that they balance and control each other as a result of the sharing of state authority among different powers. A country's system of government is determined by the organization of the legislative, executive and judicial powers and the relationships between them. In this context, the Republic of Turkey structured the government system of the country according to the separation of powers with the 1982 Constitution it adopted and made this principle one of the basic principles of the constitution. The 1982 Constitution, when adopted for the first time, adopted the parliamentary system of government in terms of the organization of forces and the relations between them. In the following period, some amendments were made in the constitution in a way that would affect the government system radically in 2007. As a result of these changes, there have been extensive discussions about what kind of system was created in the country. Because with the amendment, the government system of the country was neither described as a pure parliamentary system nor accepted as a semi-presidential system. In order to end these discussions and bring a new system to the country, a radical change was made in the constitution again in 2017 and the presidential government system with its own characteristics was adopted. In this context, the theory of separation of powers is discussed in the article, the government systems based on this theory are examined, and then the government systems adopted within the framework of Turkey's 1982 Constitution are examined in the context of the amendments to the constitution.

Keywords: *Separation of Powers Theory, Government Systems, Turkey, 1982 Constitution, 2017 Constitutional Amendment*

¹ Bu çalışma, Hacı Bayram Veli Ün. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi A.B.D.'da Prof. Dr. M. Akif ÖZER danışmanlığında, Shokrukh ISKANDAROV tarafından hazırlanmakta olan "Hükümet Sistemleri Polisiği: Türkiye – Rusya Karşılaştırması" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

* Doktora Öğr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enst., gul.elcim@gmail.com, ORCID NO: 0000-0001-9519-9777

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, murat.akcakaya@hby.edu.tr, ORCID NO: 0000-0003-0976-9054

GİRİŞ

Genel olarak uygulamada bir demokrasinin örgütlenmesi ve işletilmesi için birçok yol ve yöntem vardır. Esasında modern demokrasiler; yasama organları, mahkemeler ve resmi hükümet kurumlarının yanı sıra siyasi parti ve çıkar grupları gibi pek çok unsurdan oluşur. Bu kapsamda demokrasilerde; yasama, yürütme ve yargı en temel güçlerdir. Ancak bu kurumların kural ve uygulamalarının ne kadar çoğunlukçu ya da uzlaşmaya dayalı olduğuna bakıldığında, karşımıza belirli düzende işleyen yapı ve sistemler çıkar (Lijphart, 1999:1).

Literatürde bu kapsamda değerlendirilen hükümet sistemleri en genel tanımlamasıyla, devlet yetkisinin kullanılmasında devletin temel organları olan yasama, yürütme ve yargının birbirleriyle olan ilişkilerini ifade eden ve devlet otoritesinin dağılımı bakımından uygulanan kurallar bütünüdür. Bir hükümet sistemi adlandırılırken, özellikle yasama ile yürütme organının ilişkileri dikkate alınmaktadır. Yargı organı ise bu ilişkinin dışında tutulmaktadır. Çünkü yargı organının bir hakemlik rolünün bulunması ile birlikte, mahiyeti gereği doğru kararlar verebilmesi için bağımsız ve tarafsız olması gerekmektedir. Hükümet sistemlerinin temelinde ise, kuvvetler ayrılığı teorisi yatmaktadır. Kuvvetler ayrılığı teorisi, devlet gücünün farklı kuvvetlere bölünmesi suretiyle birbirlerini denetlemeleri ve frenlemelerini ifade etmektedir. Bu bağlamda teorinin temelinde, devlet gücünün tekelleşmesini önlemek amacıyla yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri arasında bu gücün paylaşılması düşüncesinin olduğu ifade edilebilir. Kuvvetler ayrılığı teorisi günümüzde modern demokratik devletlerin olmazsa olmaz ilkeleri haline gelmesiyle birlikte, demokratik sistemler olarak kabul edilen başkanlık (cumhurbaşkanlığı), parlamenter ve yarı-başkanlık hükümet sistemlerinin de temelini oluşturmaktadır.

Kuvvetlerin sert ve keskin olarak ayrıldığı hükümet sistemi başkanlık olarak adlandırılırken, birbirinden yumuşak ve dengeli bir şekilde ayrılan hükümet sistemi parlamenter sistem olarak adlandırılmaktadır. Daha sonraki süreçte ortaya çıkan ve ifade edilen iki hükümet sisteminin ortak özelliklerini barındıran karma sisteme ise, yarı-başkanlık hükümet sistemi adı verilmektedir. Türkiye’de günümüzde uygulanan sistem her ne kadar Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi olarak adlandırılrsa da aslında bu sistem başkanlık sisteminin bir türevidir. Çünkü aşağıdaki bölümlerde daha ayrıntılı olarak incelenecek olan bu sistemin bazı özellikleri hariç tutulduğunda ilgili sistem başkanlık sisteminin hemen hemen bütün özelliklerini barındırmaktadır.

Türkiye 1982 Anayasasını kabul etmesiyle birlikte, parlamenter hükümet sistemini benimsemiştir. Parlamenter sistemin benimsenmesiyle birlikte bu sistemle örtüşmeyen güçlü bir devlet başkanlığı makamı oluşturulmuştur. Yani 1982 Anayasası ile kabul edilen parlamenter sistemde devlet başkanına çok geniş sayılabilecek yetkiler verilmiş ve ilgili sistemin temel ilkelerinden olan karşı-imza kuralı kesin bir şekilde belirtilmemiştir. Hal böyle olunca kabul edilen sistem akademik çevrede geniş tartışmalara yol açan bir konu olmuştur. Bu tartışmalar uzun yıllar boyunca devam ederken, 1982 Anayasasında 2007 yılında hükümet sistemini kökten etkileyecek bir değişiklik yapılmış ve parlamenter sistemin temel özelliği olan devlet başkanının parlamento tarafından seçileceği kuralı değiştirilerek, doğrudan halk tarafından seçilmesi öngörülmüştür. Bu değişikliklerin yapılmasıyla bazı çevreler tarafından zaten tartışılan ülkenin hükümet sisteminin ne olduğu konusu daha da alevlenmiştir. Bazı uzman ve akademisyenler bu değişikliklerle birlikte ülkenin hükümet sistemini yarı-başkanlık sistemine evrildiğini ileri sürmüşken, bazıları ilgili sistemi parlamenter sistem olarak yine de devam ettiğini belirtmişlerdir. Bu tartışmaları noktalamak ve

ülkeye yeni bir sistem kazandırmak maksadıyla 1982 Anayasasında 2017 yılında tekrar bir değişiklik yapılmış ve Türkiye kendine has özellikleri bulunan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini kabul etmiştir. Bu bağlamda ilgili çalışmada demokratik hükümet sistemleri ele alınarak 1982 Anayasasıyla farklı dönemlerde yapılan değişikliklerle kabul edilen hükümet sistemleri incelenecektir.

1. KUVVETLER AYRILIĞI TEORİSİ

Kuvvetler ayrılığı teorisi en kısa tanımıyla, devlet otoritesinin yasama, yürütme ve yargı organları olmak üzere, bu organlar arasında paylaşılmasını ifade eder. Devlet otoritesinin bu şekilde kuvvetler arasında paylaşılmasıyla baskıcı rejimlerin ortaya çıkmasına engel teşkil eden teori, aynı zamanda insanların temel hak ve hürriyetlerini güvence altına alınmasında önemli bir rol oynar. İlgili teori, bir taraftan yukarıda sözü edilen işlevi görürken, diğer taraftan demokratik hükümet sistemlerinin de tasnif edilmesinde önemli bir işlev görür. Zira hükümet sistemlerinin en temel ilkesini kuvvetler ayrılığı teorisi oluşturur. Çalışmanın bu bölümünde kuvvetler ayrılığı teorisi ele alınacaktır.

1.1. Kuvvetler Ayrılığı Teorisinin Tanımı

Demokratik anayasal devletin, yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç temel fonksiyonu ve bu fonksiyonları yerine getiren üç temel organı bulunmaktadır. Devletin bu temel organlarının kuruluş, görev ve karşılıklı ilişkileri bize hükümet sistemlerini gösterir (Karatepe, 2018:114). Hükümet sistemleri kendi içinde “kuvvetlerin birliğine” ve “kuvvetlerin ayrılığına” göre iki ana kategoride tasnif edilmektedir. Günümüzde var olan hemen hemen bütün demokratik devletlerin hükümet sistemleri, İsviçre gibi bazı demokratik ülkelerde uygulanan meclis hükümeti sistemi hariç tutulduğunda² kuvvetler ayrılığına göre yapılandırılmakta ve ilgili teori demokratik anayasal devletlerin vazgeçilemez bir ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kuvvetler ayrılığı teorisi en genel tanımı ile devlet gücünün temel organlar olan yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında bölünmesi suretiyle birbirlerini sınırlandırmaları, dengelemeleri ve denetlemeleridir. Akçalı'nın tanımına göre ise kuvvetler ayrılığı teorisi, “devletin üç temel organı olan yasama, yürütme ve yargının görev, yetki ve sorumluluk alanlarının anayasal bir çerçevede net olarak tanımlanması ve birbirlerinden ayrıştırılmasıdır” (2016:66). Özbudun ise bu teoriyi, “devlet iktidarının çeşitli fonksiyonlarının, aralarında bir işbirliği mevcut bulunan değişik organlarca yerine getirilmesi” (2008:183) şeklinde tanımlamaktadır. Görüldüğü gibi kuvvetler ayrılığı teorisi, devlet gücünün yasama, yürütme ve yargı organları arasında paylaşılmasını ve birbirlerinden bağımsız bir şekilde işlevlerinin sürdürülmesi gerektiğini öngörmektedir. Bu çerçevede, tanımlamalardan yola çıkarak, devletin temel organları olan yasamanın görevinin kanunlar yapmak olduğu; yürütmenin bu kanunları uygulamak olduğu, yargının da görevinin uygulanan bu kanunlara uymayanların denetimini yaparak, gerekli olması halinde de bağlayıcı kararlar almak olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte, kuvvetler ayrılığı teorisinin demokratik yönetimin oluşmasında, iktidarda keyfiliğin önlenmesinde ve adil bir yönetim anlayışının kurulması ile insan hak ve özgürlüklerinin korunmasında önemli rolü bulunmaktadır. Bu rolünden ötürü de bu ilkenin günümüzde anayasal demokratik devletlerin vazgeçilmez bir şartı olduğu da ilgili literatürde genel kabul görmektedir.

² İsviçre’de uygulanan meclis hükümeti sistemi, kuvvetler birliğine dayanmasıyla birlikte, demokratik hükümet sistemi olarak nitelendirilmektedir.

Bu açıklamalarla, kuvvetler ayrılığı teorisini, devletin temel unsurları olan yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin oluşumlarını, görevlerini ve karşılıklı ilişkileri düzenleyen ve bu bağlamında kuvvetlerin güçlerini sınırlayarak dengeleyen bir teori olduğu ifade edilebilir. Kuvvetler ayrılığı teorisi, bu amaçlar çerçevesinde işlev görürken, aynı zamanda devletlerin hükümet sistemlerinin sınıflandırılmasında ve demokratik anayasaların oluşturulmasında da önemli bir rolü bulunmaktadır. Kuvvetler ayrılığı teorisine ortaya çıktığı andan itibaren günümüze kadar her dönemde önemle yaklaşmış ve demokratik devletlerin oluşturulmasında temel prensiplerden biri olarak kabul edilmiştir.

1.2. Kuvvetler Ayrılığı Bağlamında Hükümet Sistemlerinin Tasnifi

Kuvvetler ayrılığı teorisi, tanımlamalarda da ifade edildiği üzere, devlet kudretini farklı erkler arasında paylaşarak dengelemeye çalışmaktadır. Bu da bize bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin daha iyi korunmasına ve demokratik bir devletin yapılandırılmasına yardımcı olmaktadır. Teori, bir yandan bu yönüyle kullanılırken, diğer yandan kuvvetler arasındaki ilişkilere göre devletlerin hükümet sistemlerini belirlemek ve tasnif etmek amacı ile de kullanılmaktadır. Hükümet sistemlerinin belirlenmesinde özellikle yasama ile yürütme kuvvetleri arasındaki ilişkiler dikkate alınmakta, yargı kuvveti ise demokratik ülkelerin tamamında bağımsız ve tarafsız olması gerektiği ilke olarak herkes tarafından kabul edilmektedir (Karakul, 2015:65). Çünkü yargı kuvvetinin yasama ile yürütme kuvvetleri arasında bir hakemlik rolünün bulunması ve vereceği kararların doğru olması için hiçbir organa, kuruma veya herhangi bir çevreye bağlı olmaması gerekir.

Hükümet sistemlerinin tasnifinde yasama ile yürütme kuvvetlerinin birbirleri ile olan ilişkilerine baktığımızda genel olarak iki tasnifi karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; “kuvvetlerin ayrılığına” ve “kuvvetlerin birliğine” dayanan hükümet sistemleridir. Bu durumda yasama ile yürütme kuvvetleri farklı organlara verilmiş ise kuvvetler ayrılığı söz konusu olmaktadır, bu iki kuvvet aynı organda toplanmış ise bu durumda kuvvetler birliği söz konusudur. Kuvvetlerin ayrılığına dayanan hükümet sistemleri kendi içinde sert ve yumuşak olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sert bir şekilde ayrılan hükümet sistemine “başkanlık” sistemi denilirken, yumuşak bir şekilde ayrılan hükümet sistemine de “parlamenter” sistem denilmektedir. Ayrıca kuvvetler ayrılığına dayanan ve sözü edilen bu iki sistemin karması şeklinde karşımıza çıkan “yarı-başkanlık” hükümet sistemi de aynı sınıflandırma içerisinde yer almaktadır. Kuvvetlerin birliğine dayanan hükümet sistemlerinde ise iki farklı durum ortaya çıkmaktadır. Bunlar yasama ile yürütmenin “yürütme” organında birleşmesi, bu sınıflandırmaya “mutlak monarşi” ile “diktatörlük” sistemleri dâhil edilmekte ve yasama ile yürütmenin “yasama” organında birleşmesi, bu sınıflandırmada da “meclis hükümet sistemi” bulunmaktadır. İlgili hükümet sistemleri aşağıdaki bölümlerde ele alınacaktır.

Görüldüğü gibi hükümet sistemlerinin sınıflandırılmasında kuvvetler ayrılığı teorisinin önemli yeri bulunmaktadır. Demokratik ve insan haklarına saygılı bir devletin/yönetimin oluşturulmasına yönelik ortaya çıkan kuvvetler ayrılığı teorisi, devlet kuvvetinin kötüye kullanılmasını önlemek için bir kuvvetin karşısına başka bir kuvvet çıkarmaktadır. Gözler’in belirttiği gibi, “nasıl bir nokta, üç ayrı yönden birbirine eşit kuvvetlerle çekilince sabit kalırsa, devlet de üç ayrı kuvvet tarafından çekilirse sabit kalır” (2011:218). Bu yönüyle kuvvetler ayrılığı teorisi devlet kudretini farklı erklerle çekerek devletlerde diktatörlük veya despotik yönetimin oluşmasına karşı korumaktadır. Bu çerçevede teori, güç paylaşımı, sınırlandırma, denetim ve dengeleme mekanizmaları ve kavramlarıyla demokratik anayasal devletlerin oluşmasında temel şart niteliği taşımaktadır.

1.3. Kuvvetler Ayrılığı Teorisinin Uygulamaya Yansımaları

Kuvvetler ayrılığı teorisi ilk defa 1787 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde, daha sonraki süreçte ise, 1791, 1795, 1848 ve 1958 Fransız anayasalarında uygulamasını bulmuştur. İfade edilen anayasalarda kuvvetler ayrılığı ilkesi benimsenmiş ve devlet otoritesi bahsi geçen üç kuvvet arasında paylaşılmıştır (Teziç, 2014:474). Yine 1789 Fransız İhtilalinden sonra yayımlanan İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi’nin 16. maddesinde; “kuvvetler ayrılığının yapılmadığı bir toplumda anayasa yoktur” ifadeleri ile kuvvetler ayrılığı ilkesi dile getirilmiştir. Ayrıca çok uzun süre yürürlükte kalmamış olmasıyla birlikte 1791 Polonya – Litvanya Birliği anayasasında kuvvetler ayrılığı ilkesine rastlanmak mümkündür. Bu anayasada, yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri birbirlerinden ayrı birer organ olarak düzenlenmiş ve kabine meclise karşı sorumlu tutulmuştur (Ertaş, 2017:75). Bahsi geçen belgeler dışında bu teori pek çok diğer yazılı belgelerde de uygulamasını bulmuştur.

Kuvvetler ayrılığı teorisi demokrasinin bir gereği olarak anayasaların temel ilkelerinden biri sayılmasının yanı sıra, modern devletlerin hükümet sistemlerinin tasnif edilmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Günümüzde yargı kuvvetinin niteliği ve amacının, yasama ve yürütme kuvvetlerinden farklı olması sebebiyle rejimlerin sınıflandırılmasında dikkate alınmamaktadır. Çünkü bu organın mahiyeti gereği bağımsız ve tarafsız olmasını gerektirmekte ve hak ihlalleri ile yasama ve yürütme kuvvetleri arasında çıkabilecek bir uyuşmazlığın kimsenin baskısı veya talimatı altında kalmadan çözümlenmesi gerekmektedir. Zira Montesquieu de yargı kuvvetini siyasi alanda sıfır (bağımsız ve tarafsız) olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla hükümet sistemlerinin geleneksel sınıflandırılmasında yasama ile yürütme kuvvetleri dikkate alınmaktadır. Kuvvetlerin yasamada (meclis hükümeti sistemi) ya da yürütmede birleştiği (monarşi, diktatörlük) yönetim şekillerine karşılık, kuvvetler ayrılığına dayanan sistemlere İngiltere parlamenter sistemi ile Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) başkanlık sistemleri örnek gösterilebilir. Bu durumda İngiltere sisteminde kuvvetlerin yumuşak ayrılığı söz konusu iken, ABD’de uygulanan sistem kuvvetlerin sert ayrılığına dayanmaktadır. Bu iki sistemin karması olarak nitelendirilen ve Fransa’da uygulanan “yarı-başkanlık” hükümet sistemi de kuvvetler ayrılığını ilke olarak benimseyen bir diğer yönetim modelidir. Hemen belirtelim ki saf anlamıyla kuvvetler ayrılığını uygulayan tek sistem Amerika Birleşik Devletleri’nde uygulanan başkanlık sistemidir (Teziç, 2014:474-475).

1.4. Günümüzde Kuvvetler Ayrılığı Teorisi

Kuvvetler ayrılığı teorisi, klasik anlamıyla 18. yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkan anayasa ve diğer yazılı belgelerin temel ilkelerinden birini oluşturmuştur. Ancak 19. yüzyılın devamında gelişen siyasal partilerin, baskı gruplarının ve diğer siyasi katılım yollarının ortaya çıkmasıyla, klasik anlamdaki kuvvetler ayrılığı yeniden düşünölmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra toplumsal, siyasal, teknolojik, hukuksal alanlarda da meydana gelen gelişmeler ve değişmeler ışığında klasik, saf kuvvetler ayrılığının eski önemini yitirdiğini ve günümüzde bu yaklaşımın yeni bir anlam kazandığı bazı çevreler tarafından ileri sürölmektedir (Karakul, 2015:65-88). Son dönemlerde çağdaş parlamenter demokrasilerde yasama ile yürütme kuvvetleri arasında oluşturulan denge, kuvvetlerin birbirlerini durdurması biçiminde katı bir ayırmadan çok, yürütme kuvvetinin yasamayı kontrol ettiği bir mekanizma oluşturulduğu görölmektedir. Hatta Amerika Birleşik Devletleri’ndeki başkanlık sisteminde bile yasama ile yürütme sert bir biçimde ayrılış gösterse de zamanla asgari bir işbirliği mekanizması ortaya çıkmıştır (Uygun, 2017:236).

Klasik anlamda kuvvetler ayrılığının günümüzde çoğulcu demokrasiye uyum göstermemesinin ve yeni anlam kazanmasının nedenleri arasında partilerin siyasal arenada öneminin artması olmuştur. Yasama kuvveti ile yürütme kuvveti arasında eskiden yapılan ayrım partilerin siyasal yaşama hâkimiyet kurmalarıyla önemini yitirmiş ve biçimsel olarak ayrılığını koruyan yasama ile yürütme kuvvetleri, gerçekte parti mekanizması içerisinde birleşmişlerdir. Bir tarafta hem hükümete hem de meclis çoğunluğuna sahip bir iktidar partisi veya partileri, diğer tarafta da muhalif partiler vardır. İki partili parlamenter sistemde yasama ile yürütme kuvvetleri mecliste çoğunluğa sahip partilerin elindedir. Yasama kuvvetinin yürütmeyi sınırlandırdığı ya da frenlediği prensibi bu dudumda gerçeği yansıtmamaktadır. Hükümetler parlamentonun çoğunluğuna dayandığı için kabul ettirmek istedikleri kanunları meclisteki çoğunluğuna dayanarak kolayca kabul ettirebilmektedir. Buna karşın muhalefet gelecekte seçimleri kazanabilmek için iktidarı elinde bulunduranları eleştirmekte ve kamuoyunu kendi lehine kullanmaya çalışmaktadır. Parlamenter hükümet sisteminde yasama ile yürütme arasında ayrılık teorik ve kurumsal düzeyde devam etmektedir. Ancak gerçekte bu iki kuvvet arasında sıkı bir işbirliği ve karşılıklı etkileşim bulunmaktadır. Özellikle yürütme gücünün yasama kuvveti üzerinde etkinliği artmakta ve dengeler yürütme lehinde kaydığı görülmektedir (Gözübüyük, 2007:80).

Bu bağlamda kuvvetler ayrılığı teorisini günümüzde, saf tanımlaması dışına çıktığını, yasama ile yürütme kuvvetleri arasında net ayırmadan ziyade çoğu zaman yürütme lehine dengelerin kaydığı söylenebilir. Yasama ve yürütme erkleri biçimsel olarak iki ayrı organ olarak görülse de uygulamada yürütmenin yasama organını önemli boyutta etkilediği ve hatta kontrol ettiği görülmektedir. Yargı organı ise günümüzde her ne kadar bağımsız ve tarafsız bir şekilde işlevlerini yerine getirirse de özellikle Anglosakson hukukunda hukuki normların kaynaklarından birisini hâkimlerin içtihatları teşkil ettiği gibi, Kara Avrupası hukukunda da hâkimlerin yorum yoluyla hukuk kurallarının içeriğini tayin ettikleri görülmektedir. Ayrıca bazı yüksek mahkemelerin “ıçtihadı birleştirme” kararları yöntemiyle bağlayıcılığı olan kararlar alarak hukuk dünyasında pozitif katkı sağladıkları da görülmektedir (Küçük, 2013:51). Bu gelişmelerden yola çıkarak saf anlamda kuvvetler ayrılığının uygulandığı bir ülkeden bahsedilemeyeceği ve bu teorinin günümüzde çok farklı bir görünüm arz ettiği ifade edilebilir.

2. HÜKÜMET SİSTEMLERİ

Devlet teşkilatı yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç ayrı kuvvetten meydana gelmektedir. Bu üç kuvvet arasındaki ilişkiler ise bize hükümet sistemlerini göstermektedir. Yani yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin birbirleri ile olan ilişkileri devletlerin hükümet sistemlerinin belirlenmesinde temel kriter olarak kabul edilmektedir. Hükümet sistemleri en genel tanımlama ile devletin temel organları olan yasama, yürütme ve yargının işleyişleri ve siyasal sistem içerisinde sahip olacakları konuma yönelik anayasal tercihler sonucunda ortaya çıkan devlet mekanizmalarıdır (Şahin, 2014:31). Hükümet sistemlerinin tasnifinde ise yukardaki bölümlerde ifade edildiği üzere yasama ile yürütme kuvvetlerinin aralarındaki ilişki dikkate alınmaktadır. Çünkü yargı kuvvetinin mahiyeti gereği doğru karar alabilmesi için bağımsız ve tarafsız olması gerektiği kural olarak herkes tarafından kabul edilmektedir.

Hükümet sistemleri kendi içerisinde iki temel sınıflandırmaya tabi tutulmasıyla birlikte, “kuvvetler birliğine” ve “kuvvetler ayrılığına” dayanan hükümet sistemleri şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kuvvetler birliğine dayanan hükümet sistemleri de kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Birincisi yürütme kuvvetinde birleşmesi, bu sınıflandırma içinde “mutlak monarşi” ile “diktatörlük”

yer almakta, ikincisi ise yasama organında birleşmesidir, bu sınıflandırmada “meclis hükümeti sistemi” yer almaktadır. Kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sistemleri ise kendi içinde üç ayrılmaktadır. Bunlar; yasama ile yürütme arasında sert bir ayrılığın olduğu “başkanlık sistemi”, kuvvetlerin dengeli veya yumuşak bir şekilde ayrıldığı “parlamentar sistem” ve bu iki sistemin özelliklerini taşıyan, karma ya da melez bir sistem olarak da adlandırılan “yarı-başkanlık” hükümet sistemleridir.

Çalışmanın bu bölümünde hükümet sistemleri ikili sınıflandırmaya tabi tutularak incelenecektir. Birinci sınıflandırmada kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sistemleri ele alınacak, ikinci sınıflandırmada kuvvetler ayrılığına dayanan, kapsam bakımından daha geniş olan ve günümüzde yaygın olarak birçok ülkede uygulanan hükümet sistemleri ele alınacaktır.

2.1. Kuvvetler Birliğine Dayanan Hükümet Sistemleri

Kuvvetler birliği sisteminde devletin yerine getirmesi gereken bütün fonksiyonlar devletin tek bir organında toplanır. Yani yasama, yürütme ve hatta yargı devletin tek bir organında birleşir (Dal, 2006:125). Bu organ bazen yürütme olabileceği gibi bazen de yasama organı olabilmektedir. Eğer yürütme devletin diğer organlarını kendi içinde toplamış ise karşımıza iki sistem çıkmaktadır. Bunlar “mutlak monarşi” ve “diktatörlük” hükümet sistemleridir. Devletin diğer organları yasamda birleşmiş ise karşılaşıcağımız sistem “meclis hükümeti” sistemidir.

2.1.1. Yürütme Organında Birleşme

Tarihsel süreç içerisinde devletin temel erklerinin yürütme organında toplanmasının iki örneği bulunmaktadır. Bunlar “mutlak monarşi” ve “diktatörlük” yönetim biçimleridir. Bu yönetim sistemlerinde yürütme hem kanun koyucudur hem de bu kanunları uygulayıcısıdır. Bu sistemlerde yürütme ile yasama ve hatta yargı yetkileri bir kişinin ya da belli bir grubun elinde bulunmaktadır.

Mutlak Monarşi: Kuvvetler birliğine dayalı mutlak monarşi hükümet sistemlerinde devletin tüm yetkileri hükümdarda (kral, padişah, hakan, monark) toplanmıştır. Bu sistemde tek ve en yüksek yetki sahibi hükümdardır. Yani yasama, yürütme ve hatta yargı organları hükümdarın yetki alanında birleşmiştir. Bu hükümet sisteminde hükümdarlar, kanunları kendileri yapar, uygular ve ortaya çıkan uyuşmazlıkların da yargılaması kendileri tarafından yerine getirilir. Hemen belirtmek gerekir ki hükümdarların bu yetkilerinin hepsini bizzat ve doğrudan kullanmaları olanaksızdır. Dolayısıyla bu görev ve yetkiler hükümdar adına onun görevlendireceği kişiler tarafından yerine getirilir. Bu görevliler doğrudan hükümdara bağlıdırlar. Hükümdar bu görevlileri istediği zaman görevden alabilir, yerine başkasını getirebilir veya yetkilerini değiştirebilir. Çünkü hükümdara yetkilerini kullanmak üzere yardımcı olan bu görevlilerin herhangi bir hukuki statüsü bulunmamaktadır.

Hükümdarın yetkilerinin sınır tanımadığı bu sistemin meşruiyeti ya dinsel öğelerle sürdürülmekte ya da bunu destekleyen ve genellikle soy esasına dayanan veya her ikisinin de aynı anda barındıran bir anlayışla pratik edilmektedir. Bu bağlamda mutlak monarşiler, halkın egemenliği anlayışından uzak bir yönetim sistemidir (Okutan, 2012:200). Dolayısıyla mutlak monarşilerde hükümdar, mevcut düzeni ve varsa onu sınırlar gibi görünen kuralların tamamını istediği zaman ve istediği şekilde değiştirebilir veya tamamen ortadan kaldırabilir. Bunları gerçekleştirmesine karşı çıkabilecek herhangi bir kuvvet de bu hükümet sisteminde bulunmaz (Küçük, 2013:52).

Diktatörlük: Kuvvetler birliğine dayanan bir diğer hükümet sistemi diktatörlüktür. Diktatörlük hükümet sistemlerinde, mutlak monarşide olduğu gibi devletin tüm organları bir kişi ya da belli bir grupta birleşmektedir. Bu rejimde, tüm yetkiler belli bir kişinin ya da grubun elinde bulunsa da parlamentolara rastlamamız mümkündür. Fakat parlamento tamamen yürütme organına bağlıdır. Bu tür bir yönetim, Fransa’da Napolyon Bonapart, İtalya’da Benito Mussolini ve Almanya’da Adolf Hitler tarafından uygulanmıştır (Teziç, 2014:477).

Diktatörlük rejiminin temel özellikleri şu şekilde ifade edilebilir: Bu rejimlerde diktatörler, bulunduğu ülkenin sosyal, siyasal ve ekonomik sıkıntılarından yararlanarak devletin başına geçer ve uzun süre bu görevi sürdürür; diktatörler genellikle ihtilal, darbe, şiddet veya yasadışı yollarla iktidarı ele geçirir; bu rejimlerde, muhalefet yok edilir ve polis devleti metotları kullanılır; insan hak ve özgürlüklerine yer verilmez ve genellikle sömürücü politikalar izlenir; bu düzende, hukuk devleti anlayışı bulunmaz ve anayasacılık düşüncesinden bahsedilmez; ayrıca seçimler bir plebisit niteliğinde olup, “evet” veya “hayır” şeklinde tercih yapılması istenir (Demirkol, 2015:132).

Diktatörlüklerde de mutlak monarşilerde olduğu gibi, iktidarı elinde bulunduranların herhangi bir şekilde ve herhangi bir kuvvet tarafından sınırlandırılması mümkün değildir. Bu sistemlerde göstermelik halk oylamaları yapılmakta ve seçimler iktidarda olanlar ile yandaşları tarafından kazanılmaktadır. Bu oylamaların sonuçları genellikle yüzde yüze yakın bir çoğunluğun “evet” oylamasıyla sonuçlanmaktadır. Demokratik rejimin tam aksine olan diktatörlükte halka karşı duyulan güvensizlik en üst seviyeye ulaşmakta ve iktidar ile halk arasında bir kopukluk söz konusu olmaktadır.

2.1.2. Yasama Organında Birleşme

Kuvvetler birliğine dayalı hükümet sistemlerinin diğer bir türünü de yasama ile yürütme organlarının yasamada birleşmesi teşkil etmektedir. Bu da uygulamada “meclis hükümeti sistemi” ya da “konvansiyonel rejim” olarak adlandırılmaktadır. Meclis hükümeti sisteminde yürütme, yasama kuvvetinin emrinde faaliyet göstermekte ve tamamen ona bağlı olarak hareket etmektedir. Bu sistemde yürütme işlevini yerine getiren ayrı bir kuvvet bulunmaz bu işlev yasama organı adına, onun tarafından oluşturulan bir heyet veya komite tarafından yerine getirilir. Meclis hükümeti sistemi yaygın olarak kullanılmamasıyla birlikte, bazı ülkelerde günümüzde de uygulandığı görülmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu sistem kuruluş yıllarında Türkiye’de de uygulanmıştır.

Meclis Hükümet Sistemi: Meclis hükümeti sistemi, yasamanın üstünlüğü ilkesi çerçevesinde işlemektedir. Bunun anlamı ise, yürütmenin yetkilerini bizzat yasama tarafından yerine getirilmesi ya da yürütme organı oluşturulmuş olsa bile yasamanın belirleyici olmasıdır. Yani bir meclisin teknik olarak bütün işleri yürütmesi mümkün olmadığı durumlarda oluşturulan yürütme organının bağımsızlığı yoktur ve meclis verdiği yetkiyi geri alma hakkına sahiptir. Bu sistemde yürütme yetkisi genellikle bir “heyete” ya da bir “komiteye” verilmektedir (Okutan, 2012:201). Komite ya da heyet üyeleri, tek tek meclis tarafından seçilmekte ve meclis adına bu görevleri ifa etmektedir. Yürütme görevini üstlenen komitede başbakanlık makamı bulunmaz ve her bakan meclise karşı sadece kendi faaliyetlerinden sorumludur. Ayrıca ilgili sistemde ortak sorumluluk söz konusu değildir. Bu sistemde meclis ile komite arasında herhangi bir uyuşmazlık yaşanması durumunda son sözü meclis söyler ve meclisin aldığı kararlar doğrultusunda faaliyetlere devam edilir (Gözübüyük, 2007:41-42).

Devlet ve hükümet başkanlığının olmadığı bu sistemde devletin siyasi birliğini meclis başkanı temsil eder. Ancak meclis başkanının devlet başkanlığı sıfatı bulunmaz. Yürütme organının da bir kişinin eline değil de bir komiteye verilmesi herhangi bir kimsenin etkili bir güç elde etmemesi ile ilgilidir. Bu çerçevede de yürütme organı niteliğini taşıyan komite üyeleri, çeşitli nedenlerle birbirlerinin etkinliğini sınırlandırmış olmaktadır. Dolayısıyla meclis hükümeti sisteminde bir devlet başkanının olmaması bu sistemin mantığıyla uyumludur (Ün, 2020:13).

Meclis hükümeti sisteminde meclis sürekli toplantı halindedir. Meclisin sürekli toplantı halinde olmasına “istimrar ilkesi” denilmektedir. Meclisin sürekli toplantı halinde olmasının da bazı sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle yürütme tamamen meclise bağlı olması dolayısıyla onun aldığı kararları iptal edebilmesi ve değiştirebilmesi ile ilgilidir. İkinci olarak, yürütme organının işlem ve faaliyetlerinin denetlenmesi ve görevleri liyakatiyle yerine getirilmesi ile ilgilidir. Son olarak da meclis sürekli toplantı halinde olmaz ise, kendisine bağlı olan yürütme kontrol edilemez bir hale gelebilecektir.

Meclis hükümeti sisteminin yukarıda açıklamaya çalıştığımız özelliklerinin yanı sıra diğer bazı özelliklerine değinecek olursak; meclis hükümeti sisteminde yürütmenin meclisi toplantıya çağırma yetkisi bulunmamaktadır, sadece meclis kendi kendini toplantıya çağırabilmektedir. Yine meclisin feshedilmesi ancak kendisinin aldığı kararla olabilmektedir. Diğer organ ve makamların böyle bir yetkileri yoktur. Meclis, komite üyelerine işlerini nasıl yapacakları konusu ile ilgili emir ve talimat verme hakkına sahiptir. Meclis hükümeti sisteminde genellikle yargı organının durumuna değinilmemektedir, fakat teorik görünümüne baktığımızda ve egemenliğin bölünmez bir bütün oluşuna göre, yargı organı da yasamaya tabiidir (Gözler, 2011:226-228).

Meclis hükümeti sistemi ilk defa Fransa’da uygulanmıştır. Fransa’da yeni bir anayasa hazırlamak üzere Eylül 1792’de toplanan “Milli Konvansiyon Meclisi” döneminde, yürütme, meclise bağlı olan “geçici yürütme komitesi” adlı bir icra organına verilmişti. Bu dönemde yasama, yürütme ve hatta yargılama yetkileri bu mecliste birleşmiş ve bu uygulama meclis hükümeti sisteminin ilk örneğini teşkil etmiştir (Teziç, 2014:480). Yine halen yürürlükte olan 1874 İsviçre anayasası da meclis hükümeti sistemini öngörmüştür. Daha sonraki dönemlerde özellikle Birinci Dünya Savaşından sonra Weimar dönemindeki bütün Alman eyaletlerinde, Baltık ülkelerinde ve Avusturya’da (1920 – 1929) meclis hükümeti sistemi uygulanmıştır (Erdoğan, 2010:220-221). Diğer yandan da kuruluş yıllarında Türkiye’de de meclis hükümeti sistemine rastlanır. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 2. maddesine göre, “icra kudreti ve teşri salahiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder” sözleriyle açıkça kuvvetler birliği ifade edilmiştir. Kanunun 3. maddesine göre ise, “Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti “Büyük Millet Meclisi Hükümeti” unvanını taşır” ifadesiyle yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisine aynı zamanda yürütmenin de yetkileri verilmiştir. Dolayısıyla 1921-1924 yılları arasında Teşkilat-ı Esasiye Kanununa göre, Türkiye devleti meclis hükümeti sistemini tecrübe etmiştir.

2.2. Kuvvetler Ayrılığına Dayanan Hükümet Sistemleri

Hükümet sistemleri yukarıda ifade edildiği üzere “kuvvetlerin birliğine” dayalı olarak şekillenebileceği gibi, “kuvvetlerin ayrılığına” göre de şekillenebilmektedir. Kuvvetler ayrılığına dayanan hükümet sistemleri, kuvvetlerin birbirlerinden ayrılma derecelerine ve ilişkilerine göre iki

ana kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar yasama ile yürütme kuvvetlerinin sert ayrılığını öngören “başkanlık” sistemi ve bu iki kuvvetin yumuşak ya da dengeli ayrılığını öngören “parlamentar” sistemidir. Bu iki ana kategoriye hem başkanlık hem de parlamenter sistemlerinin özelliklerini içinde barındıran ve “yarı-başkanlık” sistemi olarak adlandırılan bir ara (üçüncü) kategori de ilave edilmektedir (Bal, 2001:22).

İfade edilen bu üç hükümet sistemi birbirlerinin alternatifleri durumlarında olup, birindeki problemin çözümü diğer bir sistemde bulunabilmektedir. Dolayısıyla siyasi (yönetim) krizleriyle karşılaşan demokratik ülkelerde bazen hükümet sistemini değiştirme hususunda tartışmalar yaşanabilmekte ve çözüm yolu olarak da alternatif sistemlere başvurulmaktadır (Çekiç, 2016:442). Çalışmanın bu kısmında sözü edilen hükümet sistemleri incelenecektir.

2.2.1. Başkanlık Sistemi

Başkanlık sistemi, temsili demokratik rejim türlerinden biri olup, temel özelliğini kuvvetlerin sert ayrılığın dayandırması oluşturur. Başkanlık sistemi deyimi ilk kez gazeteciler tarafından kullanılmıştır. Gazeteci olan Walter Bagehot 1867 yılında yayınladığı “İngiliz Anayasası” adlı kitabında, İngiliz siyasal sistemini ABD’nin siyasal sistemiyle karşılaştırırken “başkanlık hükümeti” terimini kullanmıştır (Turhan, 1993:32). Başkanlık sisteminin tanımı yapılırken, sistemin ilk örneği olan 1787 tarihli ABD anayasası esas alınarak yapılmaktadır (Boyunsuz, 2017:101). Fakat tanımlamaya geçmeden önce ifade etmemiz gereken önemli bir husus, Yayla’nın ifade ettiği gibi, başkanlık sistemlerinin başkanlık sistemiyle karıştırılmamasıdır. Yayla’ya göre, dünyada başkanlık olan birçok ülke bulunmaktadır ancak başkanlık sisteminin tesis edildiği ülke sayısı nispeten azdır. Bu durumda kurallarına uygun olarak kurulmamış başkanlık sistemleri muhtemelen birer diktatörlüktür (2015:279).

Başkanlık sisteminin herkes tarafından kabul edilen ortak bir tanımının bulunmamasıyla birlikte, genel olarak, *“kuvvetler ayrılığı ilkesini sert bir biçimde tatbik eden, kuvvetleri birbirine kontrol ettirmekle beraber icra organının üstünlüğünü sağlayan temsili bir hükümet biçimidir”* (Kuzu, 1996:14). Bir başka tanıma göre ise başkanlık sistemi, *“başkan olarak adlandırılan yürütmenin başının doğrudan doğruya veya doğrudan benzeri bir yöntemle halk tarafından seçildiği, görevini devam ettirebilmek için yasamanın güvenine ihtiyaç duymadığı ve kuvvetler ayrılığına dayalı bir hükümet sistemidir”* (Eren, 2002:137). Yine farklı bir tanımlamaya göre başkanlık sistemi, *“demokratik rejim türlerinden birisi olup, kuvvetler ayrılığının sert bir biçimde uygulandığı, yürütme organının tek kişiden oluştuğu, yürütme başının (başkanın) halk tarafından belli bir süre için seçildiği, yürütme organının yasamanın güvenine ihtiyaç duymadığı ve yürütmenin de yasamayı feshedemediği bir sistem”* olarak tanımlanmaktadır (Atalan, 2019:104).

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere, başkanlık sisteminin en temel karakteristiği, kuvvetler ayrılığının sert bir biçimde uygulanması ve yasama ile yürütmenin (başkanın), doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesidir. Başkanlık sisteminde yürütme organının üyeleri, yasamanın güvenine ihtiyaç duymamaktadır. Bu sistemde yasama ile yürütme birbirinden tamamen bağımsız bir şekilde faaliyetlerini icra etmektedir.

Başkanlık sisteminde seçmenler, meclisten ayrı olarak bir başkan seçerler. Seçilen başkan tek başına yürütmeyi temsil eder. Yürütmenin başı sıfatını taşıyan başkan aynı zamanda devletin de başkanıdır. Başkan, kendisi tarafından atayacağı kişilerle bir kabine oluşturur. Yani yürütme yetkisini

kendisi tarafından atayacağı sekreterleriyle birlikte kullanır. Bu kişiler doğrudan başkana karşı sorumlu olup, onun verdiği emir ve talimatlar doğrultusunda faaliyetlerini yürütürler. Atanan bu kabine üyeleri, dış ilişkiler, savunma, enerji, sağlık vb. gibi önemli idari bölümleri yönetirler (Yayla, 2015:280). Başkan'ın atadığı sekreterler, başkana kişisel olarak yakın olmaları sebebiyle “başkanın adamları” diye de anılırlar. Başkan yürütme kararlarını alırken, sekreterleriyle toplantılar yaparak görüşlerini alabilmektedir. Ancak başkan, yürütmenin tek başına sahibi olarak, karar verirken hiçbir makama danışmak zorunda değildir (Karatepe, 2015:124). Başkan ve sekreterlerinin yasama organı karşısında tamamen ayrı ve bağımsız olmaları dolayısıyla meclise karşı siyasi sorumlulukları da bulunmamaktadır. Uygulamada “bakanlar” diye de adlandırılan başkan sekreterleri, meclisin dışından seçilmektedirler. Bu görevliler aynı zamanda hem yürütmede hem de yasamada görev alamazlar. Başkanın isteği doğrultusunda atanan sekreterler, yine onun isteği doğrultusunda görevden alınırlar.

Başkanlık sistemde hem başkanın hem de yasama üyelerinin görev süreleri sabittir. Yani hem yürütme hem de yasama organı üyeleri seçtikleri süreler boyunca görevden uzaklaştırılmazlar. Başkan yasamayı feshedemediği gibi, yasama da başkanı “impeachment (suçlama)” dışında istifaya zorlaması mümkün değildir (Gören, 2011:159). Burada belirmemiz gereken önemli bir husus, impeachment usulü, siyasi nitelikte değil, cezai niteliktedir. Diğer bir değişle, impeachment ile başkanın siyasi sorumluluğu değil, cezai sorumluluğu tahrir edilmektedir. Bu sebeple, suç işlememiş bir başkanın siyasi nedenlerle impeachment usulü ile görevden alınması mümkün değildir (Gözler, 2011:236). Bu çerçevede başkanlık sisteminde başkanın grevden alınabilmesi için işlenmiş bir suçun ispat edilmesi ve bu sistemin uygulandığı ülkelere göre iç yasalarının belirledikleri usuller doğrultusunda mahkûmiyet kararları almaları gerekmektedir.

Demokratik rejimler sınıfına tabi olan başkanlık sisteminde, yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri arasında bir fren ve denge mekanizmaları çalışır. Yani bu sistemde erkler birbirlerini dengede tutarken, olumsuzluklara karşı fren görevi görürler (Yayman, 2016:298). Bu çerçevede, kuvvetlerin sert ayrılığına göre yetki alanları çizilen yasama, yürütme ve yargı organlarının kendi alanlarının dışına taşmasının önü kesilmiş olur. Zaten bu temel kuvvetlerin hiçbiri diğerinden öncelikli ve ağırlıklı olmadıklarından, yetkilerinin de kötüye kullanmalarının engellenmesi gerekir. Fren ve denge mekanizmaları tam da bu noktada devreye girmektedir. Bu mekanizmalara istinaden başkanlık sisteminde yasama, yürütme ve yargı organlarına, birbirlerini dengelemeleri ve frenlemeleri için çeşitli yetkiler tanınmıştır (Akçalı, 2016:70). Bu yetkiler arasında, başkanın meclise karşı kanunları veto etme yetkisinin bulunmasıdır. Başkan beğenmediği ya da makul görmediği kanunları yeniden görüşülmek üzere meclise iade edebilmektedir. Bununla birlikte başkan, ona tanınmış olan mesaj gönderme hakkını kullanarak istediği kanunları hatırlatabilmekte ve bu sayede de kendi düşüncelerini ifade etmiş olmaktadır. Yine meclisin onayına tabi olsa bile, başkanın yargı mensuplarının atama yetkisinin bulunması, onun yargı üzerindeki kontrolünün de bir göstergesidir. Buna karşın yasamanın da başkan tarafından sunulan bütçeyi onaylamama yetkisi vardır. Yasama, başkan tarafından sunulan bütçe teklifini dilerse onaylamayabilmekte ya da kısılabilmektedir. Dolayısıyla iyi bir bütçeye ihtiyacı olan başkanın, yasama organı ile iyi ilişkiler yürütmesi gerekmektedir. Ayrıca başkan tarafından yapılan önemli atamaların ve uluslararası anlaşmaların yasamanın onayına sunma zorunluluğu, güçler arasında oluşturulmuş fren ve denge mekanizmalarının bir diğeridir. Öte yandan yargı organının hem başkanın kararname ve eylemlerinin hem de meclisten geçen yasaları anayasaya aykırı bularak iptal etme gücünün olması bu üç kuvvet

arasında oluşturulmuş bir denge ve kontrolün diğer önemli göstergesidir (Fendoğlu, 2012:43; Akçalı, 2016:71). Başkanlık sistemi genel çerçeve ile bu şekilde tanımlanmaktadır. Hemen belirtmemiz gerekir ki, başkanlık sistemleri, ülkeden ülkeye, siyasi kültür, demokrasinin seviyesi, toplumsal yapı, tarihi geçmiş vb. sebeplerle farklılık gösterebilmektedir. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, başkanlık sisteminin tanımlanması, genel olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan başkanlık sistemi merkeze oturtularak yapılmaktadır.

2.2.2. Parlamenter Sistem

Parlamenter sistem, temsili rejim türlerinden biri olup, kuvvetler ayrılığına dayanmaktadır. Ancak bu kuvvetler ayrılığı başkanlık sisteminde olduğu gibi sert bir biçimde olmayıp, yumuşak ayrılık söz konusudur (Teziç, 2014:483). Parlamenter sistem genel olarak, *“yürütme kuvvetinin yasamadan kaynaklandığı ve ona karşı sorumlu olduğu anayasal demokrasi biçimi”* olarak tanımlanmaktadır (İba, 2008:105). Bir başka tanıma göre ise parlamenter sistem, *“yasama ve yürütme ilişkisinde yumuşak güçler ayrımının olduğu, yürütmenin, yasama karşısında belli bir bağımsızlığa sahip olduğu ancak yürütmenin yasamaya karşı sorumlu olduğu”* bir hükümet sistemi modeli şeklinde de tanımlanması yapılmaktadır (Gürbüz, 2008:13). Derdiman'a göre parlamenter sistem, *“yasamanın yürütmeyle ilişki içinde bulunduğu ve yargının bağımsız olduğu, kuvvetlerin yumuşatılmış şekli olan hükümet sistemleridir”* (2014:65). Erdoğan ise parlamenter sistemi kısaca, *“kuvvetlerin yumuşak ayrılığına veya işbirliğine dayanan”* bir hükümet sistemi olarak tanımlamaktadır (2010:213). Tanımlardan da anlaşılacağı üzere parlamenter sistemlerde yumuşak kuvvetler ayrılığı ve kuvvetler arasında işbirliği söz konusudur. Bu hükümet modelinde yürütme kuvveti, yasama kuvvetinin içinden çıkmakta ve ona karşı sorumlu olmaktadır. Yürütme kuvveti çift başlı olmakla birlikte bir tarafta devletlerin yönetim yapılarına göre sorumsuz devlet başkanı, cumhurbaşkanı, kral, imparator var iken, diğer tarafta sorumlu başbakan ve bakanlar kurulu bulunmaktadır. Tüm diğer demokratik sistemlerde olduğu gibi parlamenter sistemlerde de yargı organının konumu bağımsız bir kuvvet olarak nitelendirilmektedir.

Parlamenter sistemlerde yasama ile yürütme kuvvetleri hukuken birbirlerinden bağımsızdır. Ancak bu kuvvetler arasında birtakım işbirliği ve etkileşim araçları söz konusudur. Dolayısıyla da parlamenter sistem, kuvvetleri birbirinden sert bir şekilde ayrıma tabi tutmaz ve devletin işleyişinde kuvvetler arasında uyumu sağlar. Sözü edilen uyum ve işbirliğinin nasıl sağlanacağı konusu ise, bu hükümet sisteminde ilk önce yasama ve yürütme fonksiyonları hukuken birbirinden bağımsız olan iki farklı organa verilmektedir. Yasama fonksiyonu parlamento tarafından, yürütme fonksiyonu da bakanlar kurulu ve devlet başkanı tarafından yerine getirilmektedir (Erdoğan, 2010:213). Bununla birlikte, yasama ile yürütme arasındaki işbirliği fonksiyonel ve organik olarak iki açıdan değerlendirilmektedir. Fonksiyonel açıdan iki kuvvet arasındaki işbirliği, kanunların yapılmasında kendini göstermektedir. Kanunların hazırlanması ve kabul edilmesi iki organın ayrı ayrı girişimi ile gerçekleşmektedir. Kanunlar genel olarak, tasarı şeklinde yürütme tarafından parlamentoya sunulmakta ve buradaki tartışma ve müzakereler sonucunda kabul edilmektedir. Kabul edilen yasaların uygulanması için yine yürütme organının idari düzenleyici işlemleri gerekmektedir. Bu şekilde de iki organ arasında fonksiyonel açıdan işbirliği gerçekleşmiş olmaktadır. Organik açıdan işbirliği ise, yürütme kuvvetinin yasama tarafından belirlenmesi demektir. Parlamenter cumhuriyet rejimlerinde, yürütmenin sorumsuz kanadını oluşturan devlet başkanları ile sorumlu kanadını oluşturan başbakan ve bakanlar kurulu yasama organı içinden çıkmaktadırlar ya da atanmaktadırlar.

Bu da bize organik açıdan iki kuvvet arasındaki işbirliği göstermektedir (Teziç, 2014:483-484). Yani parlamenter sistemde, yasama ile yürütme arasındaki işbirliği ve uyumlu çalışma zorunlu unsurlar olarak nitelendirilmektedir.

Parlamenter hükümet sistemlerinde yürütmenin sorumlu kanadını oluşturan başbakan ve bakanlar kurulu, yasamaya karşı siyasi açıdan sorumludur. Yani başbakan ve bakanlar kurulu yasama kuvvetinin güvenini alması ve görevde kaldığı sürece bu güveni sürdürmeleri gerekmektedir. Aksi halde yasama vereceği güvensizlik oyuyla ya da gensoruyla başbakanı ve bakanlar kurulunu görevlerine son verebilmektedir. Bu parlamenter sistemi, başkanlık sisteminden ayıran en önemli özelliklerden biridir. Şöyle ki başkanlık sistemlerinde yasamanın güvensizlik oyuyla yürütmenin başı olan başkanın görevine son verilmesi mümkün değildir. İmpeachment (suçlama) yoluyla başkanın görevine son verilebilse de bu göreve son verme usulü cezai bir sorumluluk türü olup, siyasi sorumlulukla bir ilişkisi bulunmamaktadır (Turhan, 1993:44). Bu nedenle de parlamenter sistem başkanlık sistemine kıyasla kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayanan bir sistem olarak adlandırılmaktadır.

Parlamenter sistemde yasama kuvvetine karşı sorumlu olan hükümet, seçmenlere karşı dolaylı siyasal sorumluluğa sahiptir. Bu sistemde seçmen doğrudan hükümeti seçmez, bunun yerine hükümeti seçecek olan ve ona karşı sorumluluk taşıyan temsilcilerini (parlamento üyelerini) seçer. Yani hükümet seçilmiş olan temsilciler arasından belirlenir. Temsilciler arasından kabineyi oluşturan bakanları da başbakan seçmektedir. Ancak bakanların zorunlu olarak parlamento üyeleri olmalarına gerek yoktur. Bu sistemde genel olarak parlamentonun çoğunluğunu elinde bulunduran parti liderleri başbakan olarak seçilir. Bu, hükümetin yasama çoğunluğunun güvenine dayanmasının zorunlu bir sonucudur. Zaten yasamanın güvenini kazanmayacak başbakanın kuracağı kabinenin görev yapması da bu sistemde mümkün değildir (Yavuz, 2000:155).

Parlamenter sistemde, bir kişi hem yasamada hem de yürütmede aynı anda yer alabilmektedir. Yani bir kişinin hem parlamento üyesi hem de hükümet üyesi olması mümkündür. Bakanlar kurulu üyeleri parlamento çalışmalarına katılabilmekte ve kanun tasarıları sunabilmektedir. Hükümetin parlamentoya girme, oturma, tartışmaları izleme ve söz hakkı alma hakları da bulunmaktadır. Ayrıca yürütmenin yasama organını toplantıya çağırma yetkisi de vardır. Bununla birlikte yukarıda ifade edildiği gibi yasama organı yürütmeye güvensizlik oyu vererek görevden uzaklaştırabilmektedir. Buna karşın yürütmenin de yasamayı feshetme yetkisi bulunmaktadır. Bu yetkinin kullanılması bazı devletlerde tamamen devlet başkanlarına verilmişken, bazı devletlerde meclis başkanına danışılarak başbakan tarafından da kullanıldığı görülmektedir (Küçük, 2013:62).

Yukarıda açıklamalar ışığında parlamenter sistemin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir: *Bu sistemde yürütmenin yapısı iki (düalist) başlıdır; yürütme organı yasamanın içinden çıkmaktadır; devlet başkanlarının siyasi sorumlulukları bulunmamaktadır; bakanlar kurulunun yasama organına karşı siyasi sorumlulukları bulunmaktadır; yürütme yasamayı feshetme yetkisine haizdir; aynı kişi hem yasamada hem de yürütmede aynı anda görev alabilmektedir; bakanlar kurulunun yasamanın faaliyetlerine katılmaları mümkündür.* Kuvvetler ayrılığına dayanan bir sistem olan parlamenter sistemin temel özellikleri bu şekildedir. Hemen belirtelim ki, bu özellikler ilgili sistemin genel özelliklerindedir ve uygulamasını bulduğu bazı devletlerde farklı özellikleri de barındırabilmektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle parlamenter sistemini özetle ifade etmek gerekirse, yürütme organının yasama organından kaynaklandığı ve yine ona karşı sorumlu olduğu bir anayasal hükümet biçimidir (Turhan, 1993:43). Parlamenter sistem, yumuşak kuvvetler ayrılığına dayanan ve yasama ile yürütme arasında sıkı bir işbirliği bulunan bir sistemdir. Bu sistemde ifade edildiği gibi yürütme çift başlı olup bir tarafta sorumsuz devlet başkanları diğer tarafta ise sorumlu bakanlar kurulu bulunmaktadır. Bakanlar kurulu başbakan ve bakanlardan oluşmasıyla birlikte başbakan yasama üyeleri arasından seçilmektedir. Ancak bakanların yasama üyeleri olmaları şart değildir. Bakanlar kurulunun parlamentoya karşı siyasi sorumluluğu vardır. Başbakan ve bakanların göreve başlayabilmeleri ve sürdürebilmeleri için parlamentodan güvenoyu almaları gerekmektedir. Parlamentonun güvenoyunu yitirmeleri halinde başbakan ve bakanlar istifa etmek zorundadır. Buna karşın yürütme organının da parlamentoyu feshetmeleri mümkündür. Bu yetki genellikle devlet başkanlarına verilmektedir. Yasama ile yürütmenin birbirlerinin görevlerine güvenoyu ve fesih mekanizmalarıyla son verebilmeleri aynı zamanda sistemde yaşanacak tikanıklıkların çözüm yollarından biridir. Çünkü iki kuvvet arasında bir krizin oluşması durumunda bu mekanizmalardan biri devreye girmekte ya bakanlar kurulu düşürülmekte ya da parlamento feshedilmektedir. Bu da parlamenter sistemin üstün yönlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Dünya genelinde günümüzde, İngiltere, Almanya, İtalya, İspanya, Belçika, Hollanda, Danimarka, Yunanistan, Norveç, İsrail, Japonya ve birçok başka devletlerde parlamenter sistem uygulandığı görülmektedir.

2.2.3. Yarı-Başkanlık Sistemi

Yarı-başkanlık sistemi, başkanlık sistemi ile parlamenter sistemin bazı özelliklerini içinde barındıran ve genel olarak bu iki sistemin karışımı olarak nitelendirilen bir hükümet sistemidir. Yarı-başkanlık sistemi, devlet başkanlarının doğrudan halk tarafından seçilmeleri ve geniş yetkilere sahip olmaları yönünden başkanlık sistemine, parlamentonun güvenine bağlı bir başbakan ve bakanlar kurulunun varlığı bakımından da parlamenter sistemine benzerlik göstermektedir (Yazıcı, 2011:92). Yarı-başkanlık sistemi genel olarak, *“halk tarafından seçilen, önemli yetki ve görevleri bulunan devlet başkanı ile yasama organı karşısında siyasi sorumluluğu olan başbakan ve bakanlar kurulu arasında yürütme yetkilerinin paylaşıldığı bir sistem”* (Gül ve diğerleri, 2017:103) olarak tanımlanmaktadır. Karatepe'nin tanımlamasına göre ise, *“yürütmenin başında, yetkileri artırılan ve halk tarafından seçilen bir cumhurbaşkanı bulunan parlamenter sistem”* (2015:136) yarı-başkanlık sistemidir. Yine bir başka tanıma göre, *“devlet başkanının halk tarafından doğrudan seçilmesi ile bakanların yasama organına karşı siyasi sorumluluğunun kaynaştırıldığı sistem”* yarı-başkanlık sistemidir (Küçük, 2013:58).

Yarı-başkanlık sistemi ile ilgili önemli çalışmalarda bulunan Duverger'e göre, bir sistemin yarı-başkanlık sistemi olarak tanımlanabilmesi için, üç temel unsur taşıması gerekmektedir. İlk olarak, devlet başkanı halk tarafından seçilmesi gerekmekte; ikinci olarak, devlet başkanının önemli yetkilere haiz olması gerekmekte; üçüncü olarak da yürütme yetkisini devlet başkanı ile paylaşan ve parlamentonun güvenine dayanan başbakan ve bakanlar kurulunun bulunması gerekmektedir (1996:69). Bu bağlamda Duverger'in tanımlamasından yola çıkarak, bir sistemin yarı-başkanlık sistemi olarak tanımlanması için, devlet başkanının halk tarafından seçilmesinin yanı sıra onun güçlü yetkilerle donatılması ve onun karşısında yürütmeyi paylaşan ve parlamentoya karşı sorumlu olan başbakan ve bakanlar kurulunun da bulunması gerekmektedir.

Yarı-başkanlık sistemi ile ilgili bir diğer önemli tanımlama Sartori tarafından yapılmıştır. Sartori'ye göre bir hükümet sisteminde, “devlet başkanı doğrudan doğruya veya dolaylı olarak belli bir görev süresi için halk tarafından seçiliyorsa ve devlet başkanı yürütme yetkisini bir başbakanla paylaşması sonucu ikili bir otorite yapısı ortaya çıkıyorsa” bu sistem yarı-başkanlık sistemidir (1997:173-174). Bu tanımlamalar ışığında, yarı-başkanlık sisteminin özünü oluşturan temel ilke, yürütme yetkisinin bir yandan parlamentoya karşı siyasi sorumluluğu olan bir başbakan ve bakanlar kurulu ile diğer yandan doğrudan doğruya halk tarafından seçilen bir devlet başkanı tarafından paylaşılmasıdır. Dolayısıyla yürütme kuvvetinde gerçek bir “ikili iktidar (diarşi)” yapısı bulunmaktadır (Erdoğan, 2010:222). Bu çerçevede yarı-başkanlık sistemi hem parlamenter sistemin bazı özelliklerini hem de başkanlık sisteminin bazı özelliklerini bir arada taşımaktadır. İşte sistem bu yapısı dolayısıyla diğer iki temel (parlamenter-başkanlık) sistemden farklılık arz etmektedir. Parlamenter sistemden farklılık gösteren yanı, devlet başkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi ve önemli yetkilere haiz olması oluştururken; başkanlık sisteminden farklılık gösteren yanı da yürütme kuvvetinin düalist yapıya sahip olması ve yürütme yetkisinin başbakan ve bakanlarla devlet başkanı arasında paylaşılması oluşturmaktadır.

Yarı-başkanlık sisteminde yürütmenin önemli yetkileri devlet başkanına ait olup, ikincil yetkiler başbakan ve bakanlar tarafından kullanılmaktadır. Özellikle dış politika, ulusal savunma, bazı üst düzey devlet görevlilerinin atanması ve olağanüstü hollere ilişkin yetkiler devlet başkanları tarafından kullanılırken (Kahraman, 2012:441), yürütmenin rutin işlerini ve iç siyaseti ilgilendiren diğer yetkiler başbakan ve bakanlar tarafından kullanılmaktadır. Bununla birlikte yarı-başkanlık sisteminde devlet başkanının tek başına kullanabileceği yetkiler arasında, başbakanı atamak, çekildiğini bildiren hükümetin istifasını kabul etmek, bazı kanun tasarılarını referanduma götürmek, meclis başkanına danışarak parlamentoyu feshetmek gibi yetkileri de bulunmaktadır. Devlet başkanları, af, parlamentoyu olağanüstü toplantıya çağırarak, yasaları tekrar görüşmek üzere parlamentoya geri göndermek gibi yetkilerini de başbakan ve bakanlarla birlikte kullanmaktadır (Yayman, 2016:308).

Görüldüğü gibi yarı-başkanlık sistemi, başkanlık ve parlamenter sistemlerinin bir karışımı görünümünde olup, her ikisinin de özelliklerini içinde barındırmaktadır (Gözübüyük, 2007:44). Yarı-başkanlık sisteminde devlet başkanları doğrudan veya dolaylı olarak halk tarafından seçilmekte ve yürütme kuvveti devlet başkanı ile başbakan ve bakanlarla birlikte kullanılmaktadır. Devlet başkanları yürütmenin sorumsuz kanadını oluştururken, başbakan ve bakanlar parlamentoya karşı siyasi olarak sorumludurlar. Bu sistemde parlamento devlet başkanının görevine son veremezken, başbakan ve bakanların siyasi olarak sorumlu olmaları dolayısıyla güvensizlik oyuyla görevlerine son verebilmektedir. Buna karşın yürütmenin sorumsuz kanadını oluşturan devlet başkanları da parlamentoyu feshetme yetkisine haizdir. Yine ilgili sistemde yürütme kuvveti iki başlı olması dolayısıyla başkanlık sisteminden farklı bir görünüm arz ederken, devlet başkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi parlamenter sistemden farklılığını göstermektedir. Yarı-başkanlık sistemi için model ülke olarak genellikle Fransa gösterilmektedir. Ancak Fransa'nın dışında, Portekiz, Finlandiya, İzlanda, Polonya, İrlanda ve daha pek çok ülkede yarı-başkanlık sistemine rastlandığı görülmektedir.

3. TÜRKİYE'NİN SON DÖNEMDE BENİMSEDİĞİ HÜKÜMET SİSTEMLERİ

Türkiye'de 12 Eylül 1980 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri, “emir ve komuta zinciri içinde ve emirle” yönetime el koymuşlardır. Yönetimi ele geçiren komutanlar kendilerine “Milli Güvenlik

Konseyi (MGK)” adını vermişlerdir. MGK tarafından darbenin gerçekleştiği 12 Eylül 1980’de yayınlanmış olan 1 numaralı bildiri ile meclis ve hükümet feshedilerek parlamento üyelerinin dokunulmazlıkları da kaldırılmıştır. Aynı gün yayınlanmış olan 4 numaralı bildiriye göre ise, MGK, Genelkurmay Başkanı başkanlığında, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanından teşkil etmiştir. MGK başkanı Orgeneral Kenan Evren’in yaptığı açıklamada, yeni hükümet ve yasama organı kuruluncaya kadar geçici olarak yasama ve yürütme yetkilerinin MGK tarafından kullanılacağı ifade edilmiştir (Karatepe, 2018a:71).

Yeni bir anayasanın yapımı için MGK, 29 Haziran 1981 tarihinde 2485 sayılı “Kurucu Meclis Hakkında Kanun”u kabul etmiştir. Bu kanuna göre, Kurucu Meclis, Milli Güvenlik Konseyi ile Danışma Meclisi’nden oluşmuştur. Danışma Meclisi, toplamda 160 üyeden meydana gelmiştir. Bu üyelerin 40’ı doğrudan MGK tarafından, geriye kalan 120’si de kanunda belirtilen usul ve esaslara göre her ilin valisi tarafından tespit ve teklif ettiği adaylar arasından yine MGK tarafından seçilmiştir. Kurucu Meclisin bu iki kanadı arasında eşitlik söz konusu olmamıştır. Asıl yetkili olan ve son sözü söyleyen organ MGK olmuştur.

Danışma Meclisi, üyelerinin 15 Ekim 1981 tarihinde belirlenmesinin ardından, 23 Ekim 1981’de faaliyetine başlamıştır (Uslu, 2019:3). 23 Kasım 1981 tarihinde de kendi üyeleri arasından anayasa tasarısının hazırlanması için 15 kişilik bir “Anayasa Komisyonu” oluşturulmuştur. Anayasa Komisyonu, anayasanın hazırlanması sürecinde, çeşitli kurum ve kuruluşlardan anayasa konusundaki görüşlerini isteyerek çalışmalarına başlamıştır. Anayasa Komisyonu, yaklaşık 8 ay süren çalışmalarının ardından, hazırlamış olduğu anayasa tasarısını 17 Temmuz 1982 tarihinde Danışma Meclisine sunmuştur. Anayasa tasarısı, bu mecliste yapılan tartışma ve görüşmeler sonucunda bazı değişikliklere uğramış ve 23 Eylül 1982 tarihinde kabul edilerek Kurucu Meclisinin ikinci ve asıl kanadını oluşturan Milli Güvenlik Konseyine sunulmuştur. Milli Güvenlik Konseyi’nde de tasarı üzerinde bazı değişiklikler yapılarak 18 Ekim 1982’de kabul edilmiş ve 7 Kasım 1982’de halkoylamasına sunulmuştur. Anayasa tasarısı, halkoylamasına katılanların %91,37’sinin oyunu almış ve 9 Kasım 1982 tarihinde de Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Çalışmanın bu bölümünde 1982 Anayasası ile kabul edilen hükümet sistemleri üzerinde durulacaktır.

3.1. 1982 Anayasasının İlk Metninin Benimsediği Hükümet Sistemi

1982 Anayasası yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde hazırlanmış ve bu anayasanın değişikliğe uğramayan ilk hali parlamenter hükümet sistemini kabul etmiştir. Ancak kabul edilen sistem, bazı akademik çevreler tarafından saf parlamenter hükümet sistem olarak kabul edilirken, bazı çevreler ise ilgili sistemin bazı özellikleri dolayısıyla tam olarak saf bir parlamenter sistem olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda, 1982 Anayasasının ilk metni Gözler’e göre, saf parlamenter hükümet sistemini benimsemiştir. Çünkü parlamenter sisteme uygun olarak, yürütme kuvveti, cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu olmak üzere düalist (ikili) bir yapıda oluşturulmuştur. Bakanlar kurulu da “başbakan” ve “bakanlar” olmak üzere yine ikili bir yapıyı arz etmiştir. Yine, cumhurbaşkanı, yasama organı karşısında sorumsuz iken, bakanlar kurulunun hem kolektif hem de bireysel sorumlulukları bulunmuştur.

Yani TBMM, bakanlar kurulu hakkında güvensizlik oyu vererek hem kolektif olarak bakanlar kurulunu düşürebilmiş, hem de sadece bir bakanı güvensizlik oyuyla görevine son verebilmiştir. Buna karşın, cumhurbaşkanının da sınırlı da olsa, TBMM seçimlerini yenileme yetkisi bulunmuştur. Diğer

taftan, yine parlamenter sisteme uygun olarak, cumhurbaşkanı halk tarafından değil, yasama organı tarafından seçilmiştir. Başbakan ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından cumhurbaşkanı tarafından atanmış; diğer bakanların atamaları da başbakanın önerisi üzerine yine cumhurbaşkanınca yapılmıştır. Ayrıca aynı kişi hem yasamada hem de yürütmeye görev alabilmiştir. İfade edilen özelliklerin yanı sıra 1982 Anayasası, parlamenter hükümet sistemine uygun olarak, karşı-imza kuralını da getirmiştir (Gözler, 2014:297-299). Tüm bu özelliklere genel olarak bakıldığında Gözler’in ileri sürmüş olduğu görüş doğruluğunu göstermekte ve 1982 Anayasasının saf bir parlamenter hükümet sistemini kabul ettiği görülmektedir.

Ancak 1982 Anayasasının getirdiği hükümet sistemi ile ilgili olarak ifade ettiğimiz gibi farklı yaklaşımlar da bulunmaktadır. Çünkü 1982 Anayasası, 1961 anayasasıyla kıyaslandığında birtakım farklılıklar getirmiş ve güçlü bir yürütme organını yaratmıştır. Bu bağlamda 1982 Anayasasında, yürütme kuvvetinin sorumsuz kanadını teşkil eden cumhurbaşkanı, parlamenter sistemin öngördüğü temsili yetkilerinin ötesinde ve neredeyse tüm sistemi kontrol altında tutabileceği çok geniş yetkilerle donatılmıştır. Bununla birlikte, ilgili anayasada cumhurbaşkanının hangi işlemlerinin tek başına yapabileceğinin sayılmaması, parlamenter sistemlerde normalde karşı-imza ile kullanılması gereken bazı yürütme yetkilerinin tek başına kullanılması sonucunu doğurmuştur. Bu şekilde temel amacı yürütmeyi güçlendirmek olan 1982 Anayasasının yürütme içindeki cumhurbaşkanını güçlendirmiş olması, onu siyasal sistemin merkezine yerleşmesine neden olmuştur. Bu da bazı çevreler tarafından, parlamenter sistemden bir sapma olarak değerlendirilmesine yol açmıştır (Atar, 2007:150).

Bu bağlamda, Uluşahin’e göre, 1982 Anayasası, 1961 anayasasının kurduğu saf parlamenter sistemden uzaklaşarak, “aksak” ya da “bozulmuş” bir parlamenter sistem kurmuştur. Yazar, bu görüşünü: “*Literatürde saf parlamenter sistemin iki başlı bir yürütme öngörmüş olduğuna yer verilse de gerçekte saf parlamenter yapıda tarafsız, arabulucu rol üstlenen devlet başkanı yürütme içerisinde yetkisiz ve sembolik bir unsur teşkil ettiği için sistemi teknik olarak iki başlı kılmaz. Saf parlamenter yapıda yürütme organı iki başlı değil, iki kanatlıdır. İki kanatlı bir yapı ise, tıpkı iki kanatlı bir yaratığın sahip olduğu “uçmak” adı verilen özel bir denge konumunda gerçekleşen ayrıksı bir yeteneğe sahiptir. Bu yeteneği o yaratığa has kılan özellik ise, doğasında sahip olduğu iki kanatla gerçekleşir. Bu anlamda, iki kanatlı olarak nitelendirdiğimiz parlamenter yapı fazlasıyla kendiliğinden ve doğal bir görünüm teşkil eder. Zira kanatlar dengeyi bozan değil, sağlayan araçlardır. İki başlılık ise, normalden bir sapmayı, bir bozukluğu ifade eder. İki başlı bir yaratık, tıpkı mitolojideki iki başlı ejderha gibi açık bir olağan dışılık taşır. Bu olağan dışılık ise, özellikle belirli yetki kombinasyonları ile birleştiğinde çatışmayı davet eden sıra dışı bir düzenek olarak karşımıza çıkmaktadır*” (2011:32) şeklinde açıklamaktadır.

Bu bakımdan Uluşahin, 1982 Anayasasının, yürütmenin içindeki sorumsuz cumhurbaşkanını güçlendirerek saf parlamenter sistemde olması gereken “iki kanatlı” yürütme yerine “iki başlı” bir yürütme kurduğunu ileri sürmüştür. İki başlı bir yürütmenin kurulmasıyla da saf parlamenter hükümet sistemi yerine “aksak” ya da “bozulmuş” bir parlamentarizm ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, vatana ihanet dışında, siyasi ve cezai sorumluluğu olmayan cumhurbaşkanına, anayasanın ilk halindeki 104. maddesinde sayılan çok geniş görev ve yetkilerin verilmesi ve bu yetkilerin hangilerinin tek başına, hangilerinin ise karşı-imza ile kullanılacağına belirsiz olması, bunun üzerine cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemlere karşı yargı yolunun kapalılığı, saf parlamenter sistemdeki iki kanatlı yürütme organıyla hiç örtüşmediğini ifade etmektedir. Ayrıca yazar,

parlamente sisteminin içindeki cumhurbaşkanlığı makamının aktif siyaset içinde rol oynayan ve frenleyen ya da dengeleyen bir makam olmadığını, cumhurbaşkanlığı makamının anayasal monarşilerde zaman içinde gücünü kaybeden monarkın yerine gelen bir kurum olduğunu, dolayısıyla parlamente sistemde bu kurumun etkisiz ve sembolik olması gerektiğini ileri sürerek, “parlamente sistemlerde devlet başkanlığının, varoluş sebebinin organlar arasında denge ve uyumun sağlanmasında değil, aksine bu denge ve uyumun bozulmamasında aranması gerektiğini” belirtmiş ve 1982 Anayasasında bu sayılan özelliklerin bulunmadığını dile getirmiştir (2011:32-33). Bu çerçevede de Uluşahin, 1982 Anayasası ile oluşturulan hükümet sistemini “aksak” ya da “bozulmuş” parlamentarizm olarak nitelendirmiştir.

Özbudun ise, 1982 Anayasasının ilk metninin kurmuş olduğu sistemi daha farklı bir şekilde ifade etmiştir. Yazar, genel olarak 1982 Anayasasında, hükümetin parlamento karşısındaki (kolektif-bireysel) sorumluluğunun bulunması, göreve başlarken güvenoyu alması, cumhurbaşkanının siyasal sorumsuzluğunu benimsemesi ve bunun gereği olarak karşı-imza kuralını getirmesi ile ilgili anayasada parlamente hükümet sisteminin temel özelliklerinin bulunduğu işaret etmektedir. Bunun yanında, 1982 Anayasasının cumhurbaşkanına çok geniş yetkilerin tanınmasına bağlı olarak, ortaya çıkan sistemi, parlamente sistem ile başkanlık sistemi arasında bir “karma” ya da “melez” bir sistem olarak nitelendirilmesinin abartılı olduğunu ifade etmektedir. Bu çerçevede, 1982 Anayasası ile cumhurbaşkanına, klasik parlamente sistemlerdeki devlet başkanına biçilen rolü aşan yetkilerin verilmesi ile de parlamente sistemi anayasanın ilk halinde hala geçerliliğini koruduğunu, fakat bu sistemi “zayıflatılmış parlamentarizm” şeklinde adlandırılabileceğini ileri sürmektedir (2008:349-352).

1982 Anayasasının kurmuş olduğu hükümet sistemi ile ilgili olarak, yukarıda bazı yazarların ileri sürmüş oldukları görüşlerin hepsinin doğruluk payı vardır. Ancak, 1982 Anayasasının ilk halinin getirmiş olduğu hükümet sistemini bazı istisnalar hariç tutulduğunda saf bir parlamente hükümet sistemini kurduğu söylenebilir. Çünkü anayasanın ilgili maddeleri, saf bir parlamente sisteminin hemen hemen bütün özelliklerini taşımaktadır. Bununla birlikte, 1982 Anayasası ile cumhurbaşkanına çok geniş yetkilerin verilmesi ve karşı-imza kuralını net bir şekilde açıklığa kavuşturmaması, onu parlamente sistem olmaktan çıkarmamaktadır. Çünkü bu yetkilerin önemli bir bölümü Özbudun’un belirttiği gibi, cumhurbaşkanına yürütmenin başı sıfatıyla değil, devletin başı sıfatıyla verilmektedir. Ayrıca, kurdukları hükümet sisteminin hiç kuşku olmaksızın parlamente sistem olan bazı modern Batı anayasalarında da cumhurbaşkanlarının tek başına yapabileceği birtakım görev ve yetkileri bulunmaktadır (Özbudun, 2008:351). Dolayısıyla 1982 Anayasasının cumhurbaşkanına geniş yetkiler tanınması onu parlamente sistem olduğundan çıkarmamakta, sadece parlamente sistem olduğu görüşünü zayıflatmaktadır.

3.2. 2007 Anayasa Değişikliğiyle Benimsenen Hükümet Sisteminin Niteliği

1982 Anayasasında, 2007 yılında hükümet sistemini doğrudan ilgilendiren ve bazı tartışmaları da beraberinde getiren değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle Türkiye’nin hükümet sisteminin parlamente sistemden farklı bir sisteme geçip geçmediği tartışılmıştır. Bu bağlamda, yapılan değişikliklerle anayasanın 101. ve 102. maddeleri köklü değişikliklere uğramıştır. 31 Mayıs 2007 tarih ve 5678 sayılı kanunun 4. maddesi ile anayasanın 101. maddesi, “*Cumhurbaşkanı, kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından, halk tarafından seçilir.*

Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır. Bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir. Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri içinden veya Meclis dışından aday gösterilebilmesi yirmi milletvekilinin yazılı teklifi ile mümkündür. Ayrıca, en son yapılan milletvekili genel seçimlerinde geçerli oylar toplamı birlikte hesaplandığında yüzde onu geçen siyasi partiler ortak aday gösterebilir. Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer” şeklinde değiştirilmiş ve bu değişikliklerle, cumhurbaşkanının TBMM tarafından seçileceği, yedi yıllık bir süre görev yapacağı, cumhurbaşkanlığına TBMM üyeleri dışından aday gösterilmesinin meclis üye tam sayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkün olabileceği, bir kimsenin iki defa cumhurbaşkanı seçilemeyeceği gibi anayasanın ilgili maddesinin daha önceki halinde düzenlenen hükümler kaldırılmıştır. Yeni düzenlemeye göre de, cumhurbaşkanının halk tarafından seçileceği, görev süresinin beş yıl olacağı, bir kimsenin en fazla iki defa seçilebileceği, cumhurbaşkanlığına TBMM üyeleri içinden veya dışından aday gösterilmesinin yirmi milletvekilinin yazılı teklifi ile mümkün olabileceği, ayrıca son yapılan milletvekili genel seçimlerinde geçerli oylar toplamı birlikte hesaplandığında yüzde onu geçen siyasi partilerin ortak aday gösterebileceği şeklinde yeni hükümler getirilmiştir (Odyakmaz ve Kaymak, 2020:258).

Yapılan bu değişikliklerle cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin benimsenmesi, Türkiye'nin hükümet sisteminin de değiştiği yönünde tartışmaları beraberinde getirmiştir. Cumhurbaşkanının seçilme usulünde yapılan değişiklik, şüphesiz sistemin genelini etkileyecek nitelikte bir yenilik olmuştur (Efe ve diğerleri, 2015:169). Dolayısıyla birçok çevre tarafından ülkenin hükümet sisteminin ne olduğu konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüş ve farklı yorumlar getirilerek sistem üzerinde tartışmalar yaşanmıştır.

Bu çerçevede Gören'e göre, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi onun demokratik meşruluğunu güçlendirmiştir ancak bu güçlendirilmeye karşın ülkenin hükümet sistemi, parlamenter bir sistem özelliğini yitirip, bir başkanlık ya da yarı-başkanlık sistemine dönüşmemiştir. Çünkü cumhurbaşkanı her ne kadar halk tarafından seçilse de sistemin temel ögesi haline gelmemiştir. Yapılan değişikliklerle cumhurbaşkanına klasik parlamenter sistemdeki devlet başkanının rolünün üstünde bir statü kazandırılmışsa da parlamenter sistemin en temel unsuru olan hükümetin parlamento karşısındaki siyasal sorumluluğu aynen devam etmektedir. Yine yürütme organı düalist (ikici) yapıda olmakla birlikte, bakanlar kurulunun hem kolektif sorumluluğu hem de her bakanın bireysel sorumlulukları mevcudiyetini korumaktadır. Bakanlar kurulunun, göreve başlarken ve görevi sırasındaki güvenoyuna ilişkin kuralları yine aynı şekilde devam etmektedir. Bununla birlikte, yapılan değişikliklerle cumhurbaşkanının siyasal sorumsuzluğu değişmemekte ve karşı-imza kuralı varlığını sürdürmektedir. Parlamenter sistemin temel unsurlarından olan “fesih” mekanizması yine kaldırılmış değildir. Bunların hepsi göz önünde bulundurulduğunda Gören, değişikliklerle birlikte, ülkenin hükümet sisteminin parlamenter sistem olmaktan çıkmadığını belirtmekte, ancak saf bir parlamenter sistem olarak da değerlendirilemeyeceğini ileri sürmektedir (2011:164-166).

Alkan ise, 2007 yılında yapılan anayasa değişikliği sonrasında Türkiye'nin hükümet sisteminin kurumsal anlamda yarı-başkanlık sistemine dönüştüğünü belirtmektedir. Çünkü 1982 Anayasası, yürütme kuvveti içinde güçlü yetkilerle donatılmış bir cumhurbaşkanlığı makamı oluşturmuş ve yapılan bu değişikliklerle cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesinin benimsenmesi, parlamenter sistemin özelliklerinin kaybolmasına neden olmuştur. Dolayısıyla da cumhurbaşkanına

anayasanın verdiği yetkiler ve değişiklik sonrasında getirilen yenilikler göz önünde bulundurulduğunda Türkiye, hükümet sistemi olarak yarı-başkanlık sistemine geçiş yapmıştır (2013:321).

Özbudun'a göre ise, yapılan anayasa değişikliği sonrasında cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin kabul edilmesi, özellikle anayasanın cumhurbaşkanına tanımış olduğu geniş yetkiler birlikte düşünüldüğünde, getirilen hükümet sistemi yarı-başkanlık hükümet sistemine yakınlaşmıştır. Ancak bu değişiklikler cumhurbaşkanını yine de Fransa yarı-başkanlık sisteminde olduğu gibi, sistemin temel unsuru haline getirmemiştir (2008:348). Dolayısıyla yazara göre, tam anlamıyla yarı-başkanlık sistemine geçilmemiştir.

Erat'a göre de 2007 yılında yapılan anayasa değişikliği ile ülkenin hükümet sisteminin niteliği değişmiş ancak yarı-başkanlık sistemine de dönüşmemiştir. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi mevcut hükümet sistemini saf bir parlamenter sistem olarak tanımlanmasına izin vermemektedir. Bunun yanında cumhurbaşkanının yetkileri itibarı ile de düşünüldüğünde yarı-başkanlık sistemi olarak adlandırmanın mümkün olmadığını belirtmektedir (2015:346). Bu bağlamda yazar, anayasa değişikliğinden sonra cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine bağlı olarak ülkenin hükümet sisteminin parlamenter sistemden çıkmadığını, bu sistemin ağırlığını yine de koruduğunu ileri sürmektedir. Yazara göre, getirilen sistemde cumhurbaşkanının yetkileri parlamenter sisteme göre fazla, fakat yarı-başkanlık sistemine göre de azdır. Ayrıca belirtmek gerekir ki cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi, sistem içerisinde onu daha görünür bir hale de getirmiştir. Bu sebeplerle Erat, yapılan değişikliklerle getirilen yeni hükümet sistemini hem parlamento hem de başkan vurgusunun bir arada olduğu başkanlı parlamentarizm şeklinde tanımlamaktadır (2015:350).

Görüldüğü gibi, 2007 yılında yapılan anayasa değişikliğinden sonra ülkenin hükümet sisteminin ne olduğu konusunda çok çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Kimi yazarlar ülkenin hükümet sisteminin kısmi değişikliklere uğrayarak da olsa parlamenter sistemin devam ettiğini ileri sürerken, kimileri yarı-başkanlık sistemine yaklaştığını ve hatta bu sistemi benimsediğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca bazı yazarlar ise başkanlı parlamenter sistem vurgusunu da yapmışlardır. Anayasa değişikliği sonrasında getirilen hükümet sistemi konusunda görüş birliği olmasa da herkesin hemen hemen aynı fikirde olduğu görüş, yapılan değişiklik sonrasında artık ülkenin hükümet sisteminin saf bir parlamenter sistem olmadığıdır. Çünkü anayasada yapılan değişikliklerle, cumhurbaşkanı her ne kadar sistemin temel unsuru haline gelmese de parlamenter sistemde olması gereken devlet başkanı rolünün üstünde bir role ve statüye kavuşmuştur. Bununla birlikte, onun halk tarafından seçilmesi, meşruluk kaynağı bakımından hem parlamento karşısında hem de hükümet karşısında önemli bir konuma yükseltmiştir. Oysa saf bir parlamenter hükümet sistemlerinde devlet başkanları daha pasif bir konumdadır. Dolayısıyla genel çerçeveye 2007 yılında anayasada yapılan değişikliklere baktığımızda ülkenin hükümet sistemi, parlamenter sistemin özelliklerinin pek çoğunu korusa da saf bir parlamenter sistem olmaktan çıkmıştır.

3.3. 2017 Referandumu ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçiş

2014 yılında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün görev süresinin dolmasının ardından 2007 yılında yapılan anayasa değişiklikleri uygulamaya konulmuştur. Türkiye'de ilk defa halk tarafından Recep Tayyip Erdoğan cumhurbaşkanı seçilmiştir. Recep Tayyip Erdoğan'ın halk tarafından

seçilmeye başlaması, anayasanın ona tanıdığı geniş yetkiler, uzun yıllar boyunca başbakanlık ve parti liderliği görevlerini yürütmüş olması gibi hususlar birlikte düşünüldüğünde, cumhurbaşkanı karşısında yeni gelen başbakan daha pasif bir pozisyon almaya başlamıştır. Bunun yanında parlamenter sistemlerde öngörülen tek meşruiyetin çift meşruiyete dönüşmesi, yürütme organı arasında bir çatışmacı ortamı meydana getirmiştir.

Aslında 2007 yılında yapılan değişikliklerin böyle bir ortamın meydana getirebileceği ve Fransa yarı-başkanlık sisteminde “kohabitasyon” şeklinde adlandırılan ve yürütme içindeki cumhurbaşkanı ile başbakanın farklı siyasi gelenek ve partiden geldikleri durumlarda yaşanması muhtemel pek çok krizin meydana gelebileceği daha önce de pek çok yazar tarafından dile getirilmiştir. Ancak meydana gelen kriz, ileri sürülen görüş ve literatürdeki ihtimallerden farklı bir şekilde yaşanmıştır. Çünkü ileri sürülen görüşlerde, öngörülen krizin şekli, parlamentoyu oluşturan çoğunluğun liderinin, yani hükümetin başı sıfatıyla başbakanın, cumhurbaşkanı ile farklı gelenek ve siyasi partilerden olmaları durumunda yaşanmaktaydı. Oysa Türkiye’de meydana gelen kriz, aynı gelenek ve parti kökeninden gelen iki aktör arasında yaşanmıştır. Aynı parti ve gelenekten gelen aktörler arasında yaşanmış olan bu kriz, başbakanın istifası ile sonuçlanmış ve hafif bir şekilde atlatılmıştır (Korkmaz, 2016:55). Krizin bu şekilde çözülmesinin ardından Başbakan Ahmet Davutoğlu’nun yerine Binali Yıldırım seçilmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Başbakan Binali Yıldırım tarafından gelecekte yukarıda sözü edilen, kriz üretmesi kaçınılmaz olan yürütme içindeki çifte meşruiyete sahip sistemin mutlaka değişmesi gerektiği 15 Temmuz 2016 darbe girişimine kadar hep gündemde tutulmuştur (Miş ve Duran, 2017:39).

15 Temmuz 2016 darbe girişiminin bastırılması sonrasında özellikle 2007 anayasa değişikliği ile güncelliğini hep koruyarak gelen hükümet sistemi tartışmalarının nihayete kavuşturulması gerekliliği daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, ülkenin mevcut koşullar altında çıkabilecek herhangi bir istikrarsızlığın ve yönetsel sıkıntının kaldıramayacak olmasının da etkisiyle 2016 yılı sonu itibarıyla hükümet sistemi tartışmaları tekrar gündeme gelmiştir. Tartışmayı başlatan taraf bu kez Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) genel başkanı Devlet Bahçeli olmuştur. Devlet Bahçeli, hukuki boşluklara ve fiili krizlere dikkat çekerek, ortaya çıkan kaotik durumun düzeltilmesi çağrısında bulunmuş ve muhataplarıyla uzlaşmanın sağlanması halinde, başkanlık sistemini kendileri tarafından destekleyebileceklerini dile getirmiştir (Gezici ve Kutlu, 2019:177). Yapılan açıklamaların ardından, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ve MHP arasında görüşmeler başlamış ve 21 maddelik bir anayasa değişikliği teklifi hazırlanmıştır. Hazırlanan teklif 10 Aralık 2016 tarihinde AKP’li 316 milletvekillerinin imzasıyla TBMM başkanlığına sunulmuş ve Anayasa Komisyonunda yapılan müzakereler sonucunda teklif, 18 maddeye düşürülerek Meclis Genel Kuruluna gönderilmiştir (Miş ve Duran, 2017:41).

Meclis Genel Kurulunda yapılan tartışma ve müzakereler sonucunda anayasa değişikliği teklifi 21 Ocak 2017 tarihinde, “6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından üye tam sayısının üçte ikisinden az, beşte üçünden (339) fazla oyla kabul edildiği için halkoylamasına sunulmak üzere 11 Şubat 2017 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanmıştır (Ün, 2020:94). Ardından 16 Nisan 2017’de gerçekleşen halkoylamasında, anayasa değişikliği teklifi oyların %51,18’ini alarak halk tarafından kabul edilmiş ve Türkiye’de “Türk Tipi Başkanlık” veya diğer adıyla “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” kabul edilmiştir.

Anayasa değişiklik paketini içeren 6771 sayılı kanunun kabul edilmesiyle anayasada köklü değişiklikler yapılmış ve o güne kadar yasama ile yürütme organları arasında söz konusu olan kuvvetlerin yumuşak ayrılığı bu değişikliklerin yürürlüğe girmesiyle de kuvvetlerin sert ayrılığına dönüşmüştür. Yapılan bu değişiklikler, 1982 Anayasasında o güne kadar yapılan en esaslı ve kapsamlı değişiklikler olmuş ve II. Meşrutiyet döneminden bu yana bazı dönemler hariç tutulduğunda, uygulanmaya çalışılan parlamenter sistem terk edilerek, yerine yasama ile yürütmenin tam ayrılığı söz konusu olan ve yürütme yetkilerinin doğrudan halk tarafından seçilen cumhurbaşkanında (başkanda) toplandığı başkanlık sistemi benimsenmiştir. Bu çerçevede, kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile 2017 değişiklik öncesinde benimsenmiş olan parlamenter sistemin kısaca temel farkı, parlamentodan doğan, ona karşı sorumlu olan ve görevi ile görevini sürdüren kolektif bir organ olan bakanlar kurulunun varlığının son bulması ve yürütme kuvvetinin tek bir kişide (cumhurbaşkanında) toplanması şeklinde ifade edilebilir (Küçük, 2020:172).

Halkoylaması ile kabul edilen anayasa değişikliği hükümlerinin bir kısmı, yayımlanma tarihinde, bir kısmı birlikte yapılan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerine ilişkin takvimin başladığı tarihte ve bir kısmı da TBMM tarafından seçimlerin yenilenmesi kararın alınması üzerine 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimi ve cumhurbaşkanlığı seçimi sonucunda yeni seçilen cumhurbaşkanının göreve başladığı tarihte yürürlüğe girmiştir (Küçük, 2020:173). Yapılan seçimlerin ardından, 2017 anayasa değişikliği referandumu ile Türkiye’de benimsemiş olan başkanlık (cumhurbaşkanlığı) sistemi, cumhurbaşkanı olarak seçilen Recep Tayyip Erdoğan’ın 09 Temmuz 2018 tarihinde TBMM’de yemin ederek göreve başlaması ile hem fiili olarak hem de hukuki olarak uygulanmaya başlanmıştır.

3.3.1. Sistemin Temel Özellikleri

Türkiye’de 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği neticesinde, anayasanın birçok maddesi değiştirilmiş ve ülke Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini benimsemiştir. Bu hükümet sistemi, hem klasik başkanlık hükümet sisteminin özelliklerini barındırmakta hem de kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. Zira bu sistem aynı zamanda “Türk tipi başkanlık sistemi” olarak da adlandırılmaktadır. Çünkü tasarlanan bu hükümet sistemine, klasik başkanlık sisteminin özelliklerinin yanına bazı yeni, klasik başkanlık sisteminde bulunmayan özellikler getirilmiştir. Şimdi sırasıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin genel özellikleri inceleyelim:

- **Yürütme organı tek (monist yapı) başlıdır:** Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde de aynı başkanlık sisteminde olduğu gibi, yürütme organı tek kişiden (cumhurbaşkanından) oluşmaktadır. Yani tüm yürütme yetkisi cumhurbaşkanına aittir.
- **Cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçilmektedir:** Başkanlık sisteminde olduğu gibi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde de cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçilmektedir.
- **Yasama ile yürütme arasında katı bir ayrılık söz konusudur:** Bu sistemde, yürütme organında görev alan bir kişi, aynı zamanda yasama organında görev alamamaktadır. Yani bir yasama üyesi (milletvekili), yürütme organında bir bakanlık görevine getirilmiş ise, milletvekilliği sona ermektedir. Bu da Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde benimsenen kuvvetlerin sert ayrılığının bir sonucudur.

- **Hem yasama hem de yürütme seçimlerin yenilenmesine karar verebilmektedir:** Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini klasik başkanlık sisteminden ayıran en önemli özelliklerinden biri de seçimlerin yenilenmesine her iki organının karar verebilmesidir. Klasik başkanlık sisteminin uygulandığı ABD’de yasama ile yürütmenin karşılıklı olarak seçimleri yenileme yetkisi bulunmamaktadır. Oysa 2017 yılında Türkiye’nin benimsediği yeni hükümet sisteminde, cumhurbaşkanı herhangi bir koşula bağlı olmadan, meclisle çatışması durumunda, vereceği bir cumhurbaşkanı kararı ile seçimlere gidebilmektedir. Buna karşın yasama organının da aynı şekilde seçimlerin yenilenmesi kararı verme yetkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda, bu iki organdan herhangi birinin seçimlerin yenilenmesine karar vermesi durumunda kimin karar verdiğine bakılmaksızın her iki organ eş zamanlı olarak seçimlere gidecektir. Normal olarak ise yürütme ile yasamanın seçimleri beş yılda bir ve aynı zamanda yapılmaktadır.
- **Cumhurbaşkanının siyasi parti üyeliği devam etmektedir:** Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi kabul edilinceye kadar, Türkiye’de tarafsız olan ve parti üyeliği bulunmayan cumhurbaşkanının, yeni sistemle birlikte, siyasi parti üyesi veya genel başkanı olmasının yolu açılmıştır. Bu sistemde cumhurbaşkanı kendi isteği ile bir siyasi partinin mensubu ya da genel başkanı olabilmektedir.
- **Bu sistemde güvenoyu mekanizması bulunmamaktadır:** İlgili sistemde yürütme üyeleri (cumhurbaşkanı yardımcılar, bakanlar vs.) doğrudan cumhurbaşkanı tarafından atandıklarından ve ona karşı sorumlu olduklarından güvenoyu mekanizması da bulunmamaktadır.
- **Cumhurbaşkanının “cumhurbaşkanı kararnamesi” çıkarma yetkisi bulunmaktadır:** Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde, cumhurbaşkanına yürütme yetkisine ilişkin kararname çıkarma yetkisi verilmiştir. Yani yürütmeyi ilgilendiren konularda cumhurbaşkanı kararname çıkarabilmektedir. Bu bağlamda, bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görev ve yetkileri, teşkilat yapısı vb. konular, üst düzey kamu yöneticilerinin atanması, bunların atanmasına ilişkin usul ve esaslar, gibi yürütmeye ilişkin konularda cumhurbaşkanı kararnamesi çıkarılabilmektedir. Ancak anayasa, temel haklar, kişi hakları, siyasi haklar ve anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi gereken konular ile kanunda açıkça düzenlenen konularda cumhurbaşkanının kararname çıkarma yetkisini sınırlamıştır.
- **Bütçe hazırlama ve bütçe kanun teklifi verme yetkisi cumhurbaşkanına aittir:** Bu sistemde, yürütme organının kanun teklif etme yetkisi bulunmamaktadır. Fakat yürütmeye bir istisna olarak bütçe kanunu hazırlama yetkisi verilmiştir. Ayrıca, yeni sisteme göre, meclis tarafından bütçe kanununun kabul edilmemesi halinde, geçici bütçenin çıkarılabileceği veya bir önceki yılın bütçesinin yeniden değerlendirilme oranına göre arttırılarak devam ettirilebileceği düzenlenmiştir.
- **Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu bulunmaktadır:** Parlamenter sistemlerde, yürütme kuvveti iki kanatlı olup, sorumlu kanadını bakanlar kurulu oluştururken, sorumsuz kanadını cumhurbaşkanı teşkil etmektedir. Yeni getirilen sistemle birlikte, cumhurbaşkanının sorumsuzluğu kaldırılarak, hem halka karşı siyasi sorumluluğu getirilmiş hem de anayasanın belirlemiş olduğu usul ve esaslar doğrultusunda cezai sorumluluğu da benimsenmiştir. Yani

cumhurbaşkanına karşı herhangi bir suç işlediği gerekçesiyle anayasada belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde soruşturma açılarak yargılanması mümkün hale gelmiştir.

Buradan hareketle Cumhurbaşkanlığı sisteminin kurumsal açıdan üç temel özelliğinin bulunduğu belirtilebilir. İlk özellik yasamanın üstünlüğünün kabul edilmiş olmasıdır. Bu yönüyle yeni sistem ne yasama ile yürütme arasında katı ayrılığın benimsediği ABD modeline, ne de yürütmenin sistemi domine edebildiği otoriter başkanlık modellerine benzemektedir. İkinci özellik yürütmenin kendi alanında etkililiğinin sağlanmasıdır. Bu yönüyle sistem yürütme otoritelerinin hızlı kararlar alıp uygulayabilmesini hedeflemektedir. Son özellik ise, sistemi işler kılmak amacıyla kilitlenmeyi önleyici mekanizmalara yer verilmiş olmasıdır (Alkan, 2018:40).

Görüldüğü gibi, yukarıda sıralamaya çalıştığımız Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin bazı özellikleri klasik başkanlık sistemi ile benzerlik gösterirken, diğer bazı özellikleri farklılık arz etmektedir. Genel olarak bu sistemin özelliklerine baktığımızda, sistem, sert kuvvetler ayrılığı prensibini benimsemiş, kendine özgü fren ve denge sistemi tasarlamış ve yürütme organı güçlendirilmiştir. Yürütme organının güçlendirilmesindeki temel düşünce, yönetimde istikrarın sağlanması, etkin ve verimli bir yönetimin ortaya çıkarılması olmuştur. Zira cumhurbaşkanının meclis tarafından seçilmiyor olması, yürütme organını, yasama organı karşısında daha bağımsız bir konuma getirmiş ve özellikle koalisyon dönemlerinde ülkenin kronik sorunlarından biri olan siyasi istikrarsızlığa son verilmiştir. Bununla birlikte, bu hükümet sistemi tasarlanırken, geçmişten günümüze kadarki tarihsel süreç içerisinde yürütmenin konumu göz önünde bulundurulmuş ve daha meşru, hızlı, etkin, hesap verebilir bir yürütme oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi her ne kadar başkanlık sisteminin birçok özelliğini barındırsa da kendine özgü bir sistem olduğunu söylenebilir.

3.3.2. Sistemin Güçlü ve Zayıf Yanları

Türkiye'nin 2017 yılında kabul ettiği Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde tüm diğer hükümet sistemlerinde olduğu gibi birtakım güçlü ve zayıf yanları bulunmaktadır. İlgili sistemin bu güçlü ve zayıf yanları aşağıda yer almaktadır.

Sistemin **güçlü yanları** şu şekilde sıralanabilir (Özdemir, 2019:217):

- Klasik ABD başkanlık sisteminde seçimler iki dönem arasında yapılmakta ve sürelerin esnetilmesi, başkanın düşürülmesi (vatana ihanet hariç) gibi hususlar mümkün olmamaktadır. Yani ne yasama yürütmeyi ne de yürütme yasamayı erken seçime zorlayabilmektedir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde ise, ihtiyacın oluşması halinde erken seçime gidilebilmektedir. Bu yönüyle sistem ABD başkanlık sistemine göre daha avantajlıdır. Bu bağlamda sistemde yasama ile yürütme arasında uyuşmazlıkların çıkması halinde veya sistemsel tıkanıklıkların meydana gelmesi durumunda, bu iki organdan biri seçimlerin yenilenmesi kararı verebilecek ve son sözü söylemeyi halka bırakabilecektir.
- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde yasama organı ile yürütme organının seçimleri aynı günde yapılmaktadır. Bu da her iki organının benzer siyasi görüşlerden seçilmelerini ve böylece bu iki organın daha uyumlu bir şekilde görevlerini ifa etmeleri sağlanmış olacaktır.

- Hükümet kurulurken yasamadan güvenoyu alma zorunluluğu bulunmamaktadır. Dolayısıyla güvenoyu alamadığı için kurulamayan veya güvensizlik oyu ile düşürülen hükümet örneğine rastlanmayacaktır.
- Herhangi bir bakanın görevine son verilmesi durumunda, yasamanın güvenoyuna ihtiyaç duyulmadığından, yürütmeye başarılı bulunmayan aktörler hızlı bir şekilde değiştirilebilecektir.
- Bu sistemde yürütme iki başlı değildir. Dolayısıyla iki başlı yürütmenin olduğu parlamenter sistem ile yarı-başkanlık sistemlerde ortaya çıkabilen ve sistemin olumsuz yanı olarak bilinen çifte meşruiyet sorununa rastlanmamaktadır.
- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Bu da temsilde adalet açısından avantajlı bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Bu sistemde cumhurbaşkanının kararname çıkarma yetkisinin bulunması, yürütme yetkisini daha etkin ve verimli kullanılmasına imkân tanımaktadır.
- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde bütçe cumhurbaşkanı tarafından hazırlanmakta ve yasama tarafından da onaylanmaktadır. Bütçenin yasama tarafından onaylanmaması halinde yaşanacak tıkanıklıkları giderici birtakım alternatif (bkz. anayasa 161. madde) yöntemler bulunmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin yukarıda belirttiğimiz güçlü yanlarının yanı sıra zayıf yanları da bulunmaktadır. Bu **zayıf yanları** şu şekilde sıralanabilir:

- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde, cumhurbaşkanının meclis onayı almadan üst kademe kamu yöneticilerini atama yetkisi bulunmaktadır. Bu da yürütmeye yasamayla uzlaşmadan, yasamanın iradesini dikkate almadan, kendileri tarafından uygun bulunan kişileri atama imkânı vermektedir. Dolayısıyla bu iki organ arasında uzlaşarak yönetme prensibi zayıflayabilmektedir.
- Bu sistemin denetim mekanizmaları arasında, parlamenter sistemde olan *gensoru* mekanizması bulunmamaktadır. Bu durum yürütme organını, yasama organı karşısında güçlendirmektedir. Bununla birlikte, ilgili sistemde, yasama organının yürütmeye karşı denetim mekanizmaları olan, meclis soruşturması, yüce divana sevk gibi mekanizmaları bulunsa da bunları işletebilmek için karar yeter sayısı zorlaştırılmıştır. Yani meclis soruşturmasının açılması için 360 milletvekilinin oyu, yüce divana sevk edilmesi için de 400 milletvekilinin oyu gerekmektedir (Coşkun, 2017:20). Cumhurbaşkanı ile yasama üyelerinin çoğunluğunun aynı partiden geldiğini düşündüğümüzde, bu denetim mekanizmalarının işletilmesi neredeyse imkânsız hale gelmektedir.
- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde, cumhurbaşkanı olarak seçilen bir kişi en fazla iki dönem için seçilebilmektedir. Ancak, seçilen bir cumhurbaşkanının ikinci döneminde yasama tarafından seçimlerin yenilenmesine karar vermesi durumunda, mevcut cumhurbaşkanının bir dönem daha aday olma hakkı bulunmaktadır. Dolayısıyla mecliste çoğunluğa (beşte üçüne)

sahip ve halk tarafından seçilebileceğine inanan bir cumhurbaşkanının görevinin ikinci döneminde bilerek kendi partisinden olan ve çoğunluğu oluşturan meclis üyelerine seçimlerin yeniletebilmesi, ona üç dönem cumhurbaşkanlığı yapma imkânı tanımaktadır.

- İlgili sistemde cumhurbaşkanına kararname çıkarma yetkisi tanınmıştır. Parlamenter sistemlerde de yürütmenin böyle bir yetkisi söz konusudur, ancak bu yetki meclisten çıkarılan yetki kanunu ile kullanabilmektedir. Oysa Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde cumhurbaşkanı bu yetkiye doğrudan anayasadan almaktadır. Ayrıca cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan kararnameler meclisin onayına da sunulmamaktadır. Bunun yanı sıra olağanüstü dönemlerde ise, anayasada belirtilen konu sınırlaması kalkmakta, ancak üç aylık süre içerisinde parlamento onayına ihtiyaç duyulmaktadır. Her ne kadar meclisin bu süre içinde onay verip vermeme yetkisi bulursa da cumhurbaşkanı olağanüstü dönemlerde belli bir süre yasamaya ait yetkiyi kullanabilmektedir (Keser, 2021:179). Bu da sistemin zayıf yanını oluşturan bir diğer özelliğidir.
- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde, cumhurbaşkanı yardımcılarını, seçimle değil atama ile göreve gelmektedirler. Cumhurbaşkanı yardımcılarını, dokunulmazlık hakkına ve cumhurbaşkanlığına vekâlet ettiği süre zarfında cumhurbaşkanının yetkilerine sahiptirler. Cumhurbaşkanlığının herhangi bir sebepten dolayı boşalması halinde süre şartına bağlı olarak bir yıla kadar cumhurbaşkanı olarak görev yapabilmektedirler (Coşkun, 2017:23). Dolayısıyla ilgili sistemde böylesine önemli bir makama seçimle değil atamayla cumhurbaşkanı yardımcılarının gelmesi meşruiyet bakımından sistemin zayıf yanlarının bir diğer örneğini oluşturmaktadır.

Görüldüğü gibi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin birtakım güçlü ve zayıf yanları bulunmaktadır. İlgili sistemin güçlü yanları, diğer sistemlerde ortaya çıkabilen tıkanıkların giderilmesi için tasarlanmış ve böylece hızlı karar alınabilen, güçlü, istikrarlı ve krizlere dayanıklı bir yönetim şeklinin getirilmesi istenmiştir. Bununla birlikte sistemin tüm diğer sistemlerde olduğu gibi, güçlü yanlarının yanı sıra zayıf yanları da bulunmaktadır. Sistemin bu zayıf yanları genel olarak yürütme organını güçlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Yani bir taraftan yürütme organı güçlendirilmeye çalışılırken diğer taraftan yasama organı zayıflatılmıştır. Bu da sistemin geneline yansımış ve sistemin zayıf yanları olarak ortaya çıkmıştır.

3.3.3. Yasama ile Yürütme Organları Arasındaki İlişkiler

1982 Anayasasında 2017 yılında yapılan değişiklik ile ülkenin hükümet sistemi değişmiş ve uzun süre uygulanmakta olan parlamenter sistemin yerini Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi almıştır. Anayasa değişikliği öncesinde uygulanmış olan parlamenter sistem de değişiklik sonrası kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi de kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanan sistemlerdir. İfade edilen her iki sistemde de devletin görev ve yetkileri yasama, yürütme ve yargı şeklinde üç ayrı kuvvete bölünmüştür. Ancak parlamenter hükümet sisteminde, kuvvetlerin yumuşak ayrılığı söz konusu iken, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde tıpkı başkanlık sisteminde olduğu gibi kuvvetler sert bir ayrıma tabi tutulmuştur (Doğan ve Geyik, 2020:30). Çünkü anayasa değişikliği öncesinde, yürütmenin sorumlu kanadını oluşturan hükümet, yasamanın içinden çıkmış ve ona karşı siyasi sorumluluk taşımıştır. Değişiklik sonrasında ise, ortaya çıkan hükümet sisteminde yürütme organı tek kanattan oluşmakta ve yasama organı gibi, doğrudan halk tarafından seçilmektedir.

Dolayısıyla yasama ile yürütme organları arasında sert bir ayrım oluşmakta ve ilgili sistem kuvvetlerin sert ayrılığına dayanan bir sistem olarak nitelendirilmektedir.

Bu durumu Alkan (2018a) “2017 yılı Anayasa değişikliği ile monist bir yürütme yapılanması tercih edilmesine bağlı olarak Cumhurbaşkanı hem devlet başkanı hem de hükümetin başı olma sıfatlarını birlikte taşımaktadır” şeklinde değerlendirmekte ve 1982 Anayasasınının 104. Maddesine atıf yapmaktadır. Bu maddede Cumhurbaşkanının devletın başı olduğu, bu sıfatla Türkiye Cumhuriyeti’ni ve Türk Milleti’nin birliğini temsil ettiği, Anayasa’nın uygulanmasını ve devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözeticeği belirtilmektedir. Anayasa bu ön kabulden sonra Cumhurbaşkanının yasama, yürütme ve yargı ile ilgili görevlerini saymaktadır.

Hemen belirtmek gerekir ki, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi de tıpkı başkanlık sistemi gibi, yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin sert ayrımına tabi tutan ve bu sisteme göre şekillendirilen bir sistem olarak kabul edilse de aslında bu iki sistem arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Zira sistem özellikle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ya da diğer adıyla Türk tipi başkanlık sistemi şeklinde adlandırılmıştır. Çünkü klasik başkanlık sisteminde, yasama ile yürütme kuvvetleri birbirlerinin görevlerine son veremezken Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde bu özellik mevcuttur. Yine, yasama ile yürütme organının seçimleri klasik başkanlık sisteminde farklı tarihlerde yapılırken, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde bu iki organın seçimleri aynı tarihte yapılmaktadır. Klasik başkanlık sisteminde başkanının yasama yetkisi bulunmazken, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde cumhurbaşkanının cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma ve bu yolla yasal düzenleme yetkisi bulunmaktadır. Üst düzey yönetici atamalarında da klasik başkanlık sisteminde yasamanın onayı gerekirken, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde böyle bir usul bulunmamaktadır. Dolayısıyla da ilgili sistem başkanlık sistemi değil, özellikle cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi şeklinde adlandırılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin kabul edilmesiyle birlikte, devletin temel organları olan yasama ile yürütmenin birbirleriyle olan ilişkilerinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde, yukarıda da ifade edildiği gibi hem yasama hem de yürütme organları birbirlerini feshedebilmektedirler. Yürütme (cumhurbaşkanı) bu kararı tek başına ve herhangi bir şarta bağlı kalmadan verebilirken, yasamanın seçimleri yenileme kararı verebilmesi için, üye tamsayısının beşte üçünün (360) bu yönde karar vermesi gerekmektedir. Bu çerçevede ilgili sistemde, kimin seçimlerin yenilenmesine karar vermesine bakılmaksızın her iki organ seçimlere gitmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde yürütme yasamadan doğmamakta ve ilgili sistemde gensoru mekanizması bulunmamaktadır. Dolayısıyla yasama yürütmeyi bu mekanizmaya başvurarak düşürememektedir. Bu sistemde yürütme doğrudan halk tarafından belirlemektedir (Keskinsoy, 2020:471). Bu nedenle cumhurbaşkanı siyasi olarak doğrudan halk karşı sorumludur. Bu bağlamda da halk, ancak seçimler yoluyla güvenmediği cumhurbaşkanına seçimlerde oy vermeyerek görevden uzaklaştırılabilmektedir. Cumhurbaşkanının siyasi bakımdan sorumluluğunun bulunmasa da cezai yönden sorumluluğu bulunmaktadır. Anayasasının 105. maddesine göre, “*Cumhurbaşkanı hakkında bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir*”. Anayasa hükmünden de anlaşılacağı gibi, cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunda suç ayırımına gidilmemiştir. Yani

cumhurbaşkanının işlediği suçlar ister görevleriyle ilgili olsun ister göreviyle ilgili olmasın her iki durumda da aynı sürecin işlemektedir.

Yasama ile yürütme arasındaki ilişkilerde önemli bir düzenleme de cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile ilgilidir. Bilindiği gibi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde cumhurbaşkanının kararname çıkarma yetkisi bulunmaktadır. Bu kararname, yürütme yetkisine ilişkin olup sadece bu konularla ilgili çıkarılabilmektedir. Yani, temel hak ve kişi hakları alanında; anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi emredilen alanlarda ve kanunlarda açıkça düzenlenen konularda cumhurbaşkanlığı kararname çıkarılamaz. Cumhurbaşkanlığı tarafından çıkarılan kararname kanunlarla çatışması durumunda kanun hükümlerinin uygulanacağı, çıkarılan kararname ile ilgili konularda TBMM bir kanun çıkarması halinde, cumhurbaşkanlığı kararname hükümsüz hale geleceği belirtilmektedir. Bu durumda her ne kadar cumhurbaşkanlığı kararname normları hiyerarşisinde, kanunlarla aynı düzeyde yer alsada kanunların üstünlüğü söz konusudur.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde yasama organının yürütme faaliyetlerine ilişkin birtakım bilgi edinme ve denetleme mekanizmaları bulunmaktadır. Bu mekanizmalar, “yazılı soru”, “genel görüşme”, “meclis araştırması” ve “meclis soruşturması” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yani bu mekanizmalar sayesinde yasama organı yürütmeden bilgi alabilmekte ve gerek görülmesi halinde de denetleyebilmektedir. Bu bağlamda yazılı soru mekanizmasıyla yasama, yürütmeden faaliyetlerine ilişkin cevaplandırılması için bir soru sorabilmekte, genel görüşme mekanizması ile TBMM Genel Kurulunda belli bir konunun görüşülmesi yapılabilmekte, meclis araştırması ile belli bir konuda bilgi edinebilmek için inceleme yapabilmekte ve meclis soruşturmasıyla da cumhurbaşkanı yardımcılar ile bakanlar hakkında bir suç işledikleri iddiasıyla soruşturma açılmasını isteyebilmektedirler.

Bununla birlikte, bütçe kanununun kabul edilmesinde de yasama ile yürütmenin önemli ilişkileri bulunmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde yürütmenin kanun teklifi verme yetkisi bulunmamaktadır. Bunun tek istisnası ise, bütçe teklifidir. İlgili sistemde bütçe teklifi yürütme tarafından hazırlanmakta ve meclisin onayına sunulmaktadır. Her ne kadar, anayasa meclise bütçe üzerinde son sözü söyleme yetkisi tanınmış olsa da hemen belirtmek gerekir ki, meclisin onaylamaması durumunda yürütme, yeni bütçenin kabulüne kadar, bir önceki yılın bütçesini yeniden değerlendirme oranına göre arttırılarak uygulanmaya devam edebilecektir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, 2017 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmeden önce yasama üyesi aynı zamanda yürütmede de görev alabilmiştir. Bu da dönemin sisteminin (parlamentar sistem) yumuşak ayrılığın dayanağıdır. Oysa Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde, kuvvetlerin katı bir ayrılığı dolayısıyla bir kişinin aynı zamanda her iki organda görev alması mümkün değildir. Zira bu, sistemin mahiyetine aykırıdır. Bu bağlamda, bir yasama üyesinin yürütmede herhangi bir göreve atanması halinde, yasama üyeliği sona ermekte ve ilgili üye yasama faaliyetlerine katılamamaktadır.

Görüldüğü gibi Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde de her ne kadar yasama ile yürütmenin katı ayrılığı söz konusu olsa da aralarında birtakım ilişkiler bulunmaktadır. Bu ilişkiler zorunlu ilişkilerdir. Çünkü siyasal istikrarın sağlanmasında ve kaotik bir ortamın yaşanmamasında bu ilişkilerin yürütülmesi ve kuvvetler arasında bir denge sağlanması gerekmektedir. Bu dengeler

sağlanırken, bir taraftan yetkilerin kötüye kullanılmasının önüne geçilmekte, diğer taraftan ise, devlet erkinin kullanılmasında kuvvetler arasında denge sağlanmaktadır.

SONUÇ

Kuvvetler ayrılığı yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, devlet otoritesini temel organlar olan yasama, yürütme ve yargı organları arasında paylaşılmasını öngören ve böylece devlet erkinin tekelleşmesinin önüne geçilmesini sağlayan bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuvvetler ayrılığı düşüncesinin temelinde, devlet otoritenin yasama, yürütme ve yargı organları arasında paylaşılması sonucu, bir kuvvetin diğer bir kuvvet tarafından sınırlandırılması ve bu şekilde kuvvetler arasında dengenin sağlanması yatmaktadır. Demokratik hükümet sistemleri bazı istisnalar (İsviçre gibi ülkelerde uygulanan ve kuvvetler birliğine dayanan meclis hükümeti sistemi) hariç tutulduğunda genel olarak kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanmakta ve üç ana kategoride sınıflandırılmaktadır. Birinci sınıflandırmada kuvvetlerin sert bir biçimde tatbik edildiği başkanlık sistemi yer almakta, ikincisi sınıflandırmada kuvvetlerin yumuşak ayrılığının söz konusu olduğu parlamenter hükümet sistemi yer almakta ve son sınıflandırmada da ifade edilen bu iki sisteminin özelliklerini bir arada barındıran ve karma bir sistem olarak adlandırılan yarı-başkanlık hükümet sistemi yer almaktadır. Bu hükümet sistemlerinin üçü de demokratik hükümet sistemleri niteliğinde olup, ülkeler kendi siyasal, toplumsal ve kültürel geçmişlerine bakarak birini tercih etmektedirler.

Bu çerçevede Türkiye’de 1982 Anayasasının kabul edilmesiyle, değişikliğe uğramadığı ilk haliyle kuvvetler ayrılığına dayanan ve demokratik hükümet sistemleri arasında yer alan parlamenter hükümet sistemini benimsemiştir. 1982 Anayasası her ne kadar parlamenter sistemi kabul etse de bu sistemin temel özelliklerinden biri olan sembolik devlet başkanlığı yerine güçlü ve geniş yetkilere haiz bir devlet başkanlığı makamını öngörmüştür. Oysa parlamenter hükümet sistemlerinin öngördüğü devlet başkanlığı makamı dar yetkilere sahip bir makamdır. Kabul edilen sistem, bu özelliğinden dolayı akademik çevrede uzun süre tartışılmıştır. Yaşanan tartışmalarda bazı yazarlar ilgili sistemi “bozulmuş” veya “aksak” bir parlamenter sistem olarak nitelendirirler de 1982 Anayasası bir hükümet sisteminin saf parlamenter sistem olarak nitelendirilmesi için bütün özellikleri taşıdığı ifade edilebilir. Ayrıca, belirtmek gerekir ki 1982 Anayasasının ilk haliyle devlet başkanına önemli yetkilerin verilmesi, ona yürütme başı olması sıfatından değil, devletin başı sıfatının taşımasından dolayı verildiği belirtilmektedir. Bu bakımdan, 1982 Anayasasının ilk halinin benimsemiş olduğu hükümet sistemini saf bir parlamenter sistem olarak nitelendirmemiz mümkündür.

1982 Anayasasının ilk halinin kabul ettiği sisteme dair bir taraftan bu tartışmalar yaşanırken, diğer taraftan 2007 yılında hükümet sistemini kökten etkileyecek biçimde bir anayasa değişikliğine gidilmiştir. Bu değişiklikte birlikte, o güne kadar meclis tarafından seçilen devlet başkanının, doğrudan halk tarafından seçilmesi öngörülmüştür. 1982 Anayasası ile geniş yetkilere haiz olan devlet başkanının doğrudan halk tarafından seçileceği kuralının getirilmesiyle, zaten tartışılmalı olan ülkenin hükümet sistemi konusu daha da alevlenerek devam etmiştir. Kimi yazarlar değişiklik sonrasında anayasanın kabul ettiği hükümet sistemini yarı-başkanlık sistemi olarak nitelendirmişken, kimileri de ilgili sistemi başkanlı parlamentarizm şeklinde nitelendirmişlerdir. 2007 anayasa değişikliği sonucunda ülkenin hükümet sistemi konusunda görüş birliği olmasa da herkes tarafından kabul edilen husus bu değişiklikte birlikte, ülkenin hükümet sisteminin artık saf bir parlamenter sistem olmadığıdır.

Sonuç olarak, ortaya çıkan karışıklıkları noktalamak ve ülkeye yeni bir sistem kazandırmak için Türkiye’de 2017 yılında tekrar bir anayasa değişikliği yapılmıştır. Bu değişikliklerle Türkiye başkanlık sisteminin bir türevi olan ve kendine özgü özellikleri bulunan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini kabul etmiştir. Bu hükümet sisteminin kabul edilmesiyle birlikte, yasama ile yürütme organı birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış ve daha etkin, hızlı kararlar alabilen ve hesap verebilir bir sistem oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, 1982 Anayasasında yapılan değişikliklerle tartışmalar noktalanmak istense de sistem tartışmaları geçmişte olduğu gibi günümüzde de güncelliğini korumaktadır.

KAYNAKLAR

- Akçalı, Pınar (2016), Karşılaştırmalı Devlet Sistemlerine Giriş, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Alkan, Haluk (2013), Karşılaştırmalı Siyaset Başkanlık ve Parlamenter Sistemler Işığında Yarı Başkanlık Modelleri, 1. Baskı, Açılım Kitap, İstanbul.
- Alkan, Haluk (2018a), Kurumsalcı Yaklaşım Işığında Yeni Siyasetin Analizi: Cumhurbaşkanlığı Sistemi. Ankara: Liberte Yayınları.
- Alkan, Haluk (2018b), “Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Kurumsal Özellikleri ve Demokratikleşme Sürecine Olası Etkileri”, Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı, 139-153, ISSN: 2630-6220, DOI: 10.17829/turcom.461355.
- Atalan, Mustafa (2019), Başkanlık Sistemi ve Türkiye, Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Kırıkkale.
- Atar, Yavuz (2007), Türk Anayasa Hukuku, Güncelleştirilmiş 4. Baskı, Mimoza Yayınları, Konya.
- Bal, Bülent (2001), İstikrarsız Parlamenterliğe Karşı Başkanlık Sistemi, Der Yayınevi, İstanbul.
- Boyunsuz, Şule Özsoy (2017), Dünyada Başkanlık Sistemleri Karşılaştırmalı Bir Analiz, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara.
- Coşkun, Vahap, (2017), 16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi”, Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi, C:22, S:36.
- Çekiç, Mahmut (2016), 1982 Anayasasının Hükümet Sistemi Açısından Değerlendirilmesi, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, S:7.
- Dal, Kemal (2006), Anayasa Hukuku, Alter Yayıncılık, Ankara.
- Demirkol, Ferman (2015), Anayasa Hukuku, Genel Esaslar, Türk Anayasa Hukuku, 7. Baskı Ders Notları, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Derdiman, Cengiz (2014), Anayasa Hukuku, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa.
- Doğan, Bayram ve Geyik, Ali Fuat (2020), “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kuvvetler Ayrılığı İlkesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi, C:10 S:2.
- Duverger, Maurice (1996), “Yeni Bir Siyasal Sistem Modeli: Yarı Başkanlık Hükümeti”, Devlet ve Hukuk Üzerine Yazılar Kitabı, Derleyen: Mehmet Turhan, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Efe, Haydar, Kemahlı, Funda ve Kotan, Muhammed Lütfi (2015), “Türkiye’nin Parlamenter Sistem Deneyiminin Önemi”, Kafkas Üniversitesi, İİBF Dergisi, C:6, S:11.

- Erat, Veysel (2015), “Türkiye’de Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesinin Hükümet Sistemi Üzerine Etkileri”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C:13, S:25.
- Erdoğan, Mustafa (2010), *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitabevi, Tıpkı Basım 8. Baskı, Ankara.
- Eren, Emrah Karaca (2002), “Başkanlık Sisteminin Türk Parti Sistemi Açısından Türkiye’de Uygulanabilirliği”, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, C:4, S:3.
- Ertaş, Türker (2017), “Kuvvetler Ayrılığı İlkesi Bağlamında Yasama, Yürütme ve Yargı Organları Arasındaki Modern İlişkiler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi*, İzmir.
- Fendoğlu, Hasan Tahsin (2012), “Başkanlık Sistemi”, *İnönü Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi*, C:2, S:2.
- Gezici, Hikmet Selahaddin ve Kutlu, Önder (2019), *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Gözler, Kemal (2011), *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, (Güncelleştirilmiş Genişletilmiş İkinci Baskıdan Ek Baskı), Ekin Kitabevi, Bursa.
- Gözler, Kemal (2014), *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, 16. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Gözübüyük, A. Şeref (2007), *Anayasa Hukuku*, Güncelleştirilmiş 15. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Gören, Zafer (2011), *Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Gül, Hüseyin, Kamalak, İhsan ve Gül, Songül Sallan (2017), “Amerikan Başkanlık ve Fransız Yarı-Başkanlık Sistemleri Işığında Türkiye’nin Yeni Cumhurbaşkanlığı Hükümeti Sistemi”, *Strategic Public Management Journal*, C:3, Özel Sayı.
- Gürbüz, Reşit (2008), *Anayasa Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- İba, Şeref (2008), *Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar*, Güncelleştirilmiş 2. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Karakul, Selman (2015), “Yeni Kuvvetler Ayrılığı Teorisi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C:2 S:2.
- Kahraman, Mehmet (2012), “Hükümet Sistemi Tartışmaları Bağlamında Başkanlık Ya Da Yarı-Başkanlık Sistemlerinin Türkiye’de Uygulanabilirliği”, *Mustafa Kemal Üniversitesi, SBE Dergisi*, C:9, S:18.
- Karatepe, Şükrü (2018), *Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)*, 3. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Karatepe, Şükrü (2018a), *Türk Anayasa Hukuku, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Uyumlu 2. Baskı*, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Karatepe, Şükrü (2015), *Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)*, 2. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Keser, Hayri (2021), “Başkanlık Sisteminde Yasama ve Yürütme Organları Arasındaki Karşılıklı Etkileşim Araçları Açısından Türkiye – ABD Hükümet Sistemlerinin Karşılaştırması”, *Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi*, C:11, S:2.
- Keskinsoy, Ömer (2020), *Anayasa ve Türk Anayasa Hukuku*, Güncellenmiş 5. Baskı, Monopol Yayınları, Ankara, 2020.

- Korkmaz, Tuğrul (2016), “Hükümet Sistemleri ve Türkiye Üzerine Bir Analiz”, Akademik Hassasiyetler, C:3, S:6.
- Kuzu, Burhan (2016), “Türkiye İçin Başkanlık Sistemi I”, Liberal Düşünce Dergisi, C:1 S:2.
- Küçük, Adnan (2013), Anayasa Hukuku, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Orion Kitabevi, Ankara.
- Küçük, Adnan (2020), Türkiye’de Başkanlık Sistemi, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Lijpart, Arend (1999), Patterns of Democracy, Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries, Yale University Press. <http://digamo.free.fr/lijphart99.pdf> (01.12.2022).
- Miş, Nebi ve Duran, Burhanettin (2017), “Türkiye’de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi”, Türkiye’de Siyasal Sistemin Dönüşümü ve Cumhurbaşkanlığı Sistemi Kitabı, Editörler: Nebi Miş ve Burhanettin Duran, SETA Yayınları, Ankara.
- Odyakmaz, Zehra, Kaymak, Ümit (2020), THEMIS Anayasa Hukuku, Yenilenmiş 24. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Okutan, Çağatay (2012), Siyasal Sistemler, Siyaset Bilimi Kitabı, Editör: Halis Çetin, 3. Baskı, Orion Kitabevi, Ankara.
- Özbudun, Ergun (2008), Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 9. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Özdemir, Abdülkadir (2019), Hükümet Sistemleri Politığı: Türkiye Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz, Gazi Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, Ankara.
- Sartori, Giovanni (1997), Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine bir Değerlendirme, Çeviren: Ergun Özbudun, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Şahin, Köksal (2014), “Türkiye’deki Hükümet Sistemi Tartışmalarına Siyasi Kültür ve Demokrasi Eksenli Bir Yaklaşım”, Sakarya İktisat Dergisi, C:3 S:3.
- Teziç, Erdoğan (2014), Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, 17. Bası, İstanbul.
- Turhan, Mehmet (1993), Hükümet Sistemleri, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Uluşahin, Nur (2011), “Türkiye’de Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği ve Rejimin Başkanlık Sistemine Kaymasının Getireceği Tehdit ve Tehlikeler” Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt:3, No:1.
- Uslu, Ferhat (2019), Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Göre Türk Anayasa Hukuku, Yenilenmiş ve Güncellenmiş 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Uygun, Oktay (2017), Devlet Teorisi, On İki Levha Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul.
- Ün, Lütfullah (2020), Türkiye’de Hükümet Sistemlerinin Kamu Yönetimine Etkileri Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, Samsun.
- Yayla, Atilla (2015), Siyaset Bilimi, Adres Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Yayman, Hüseyin (2016), Türkiye’de Devlet Reformu ve Başkanlık Sistemi, Doğan Kitap Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul.

Yavuz, K. Haluk (2000), Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışları ve Yürütmenin Güçlendirilmesi, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yazıcı, Serap (2011), Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Türkiye ve Avrupa Birliği Arasında Gümrük Birliğinin Güncellenmesine İlişkin Genel Bir Değerlendirme

A General Evaluation of Revision of the Customs Union between Turkey and the European Union

Taner TÜMER · Baybarshan Ali KAZANCI-

Makale Geliş Tarihi / Received :01.08.2022
Makale Kabul Tarihi / Accepted :24.12.2022

ÖZET

Türkiye'nin özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde başlamak üzere, ekonomik ve siyasi anlamda gelişimi bir anlamda Batı ile kurmuş olduğu ilişki paralelinde seyretmiştir. Kurumsal anlamda bu ilişkinin ekonomik boyutu zirve noktasına Gümrük Birliği'nin tesis edilmesiyle ulaşmıştır. Söz konusu Birlik, Türkiye ve Avrupa Birliği tarafında entelektüel çevrelerde pek çok tartışmaya konu olsa da hem statik hem de dinamik olumlu etkilerinin olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. İmzalanmasının üzerinden yaklaşık çeyrek asrın geçtiği Gümrük Birliği gerek kuruluşunda düşünülemez unsurlar ve gerekse aradan geçen zamanda dünya ticaretinde ve tarafların ticaret politikalarında meydana gelen değişimler neticesinde bir modernizasyona tabi tutulmak durumundadır. Bu makalenin amacı mevcut Gümrük Birliği'nin olumlu ve olumsuz taraflarını tespit ederek bir dizi çözüm önerileri sunmaktır. Çalışmaya göre Türkiye ve AB arasında politik sorunlar olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye ve AB arasında yaşanan siyasi problemler ekonomik ilişkilerden ayrı tutulmaktadır. Ayrıca taraflar arasında mevcut Gümrük Birliğinin rasyonel bakış açısı ile yeniden modernize edilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kavramlar: *Gümrük Birliği, Ekonomik Entegrasyon, Avrupa Birliği, Türkiye*

ABSTRACT

Especially since the post-Cold War era, Turkey's economic and political development has been influenced by its relationship with the West. Institutionally, the economic dimension of this relationship reached its peak with the establishment of the Customs Union. Although the Customs Union issue is the subject of discussion between Turkey and the European Union, it is a fact that it has both static and dynamic positive effects. The issues that could not be considered in the Customs Union agreement, which has passed for nearly a quarter of a century, have to be modernized again the trade policies of the parties and in world trade. The purpose of this article is to offer some solutions the positive and negative sides to about of the existing Customs Union. According to the study, it has been determined that there are political problems between Turkey and the EU. In this context, political problems between Turkey and the EU are kept separate from economic relations. In addition, it was concluded that the existing Customs Union between the parties should be modernized again with rational thought.

Keywords: *Customs Union, Economic Integration, European Union, Türkiye*

· Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, tanertumertt@gmail.com, **ORCID No:** 0000-0003-3138-592X

· Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi Fatma Şenses Sosyal Bilimler MYO Yönetim ve Organizasyon Bölümü kazancı@kku.edu.tr
ORCID No: 0000-0002-3407-3692

GİRİŞ

Türkiye'nin batılılaşma geçmişi cumhuriyetten öncesine dayanmaktadır. Osmanlı döneminde başlayan ve Tanzimat'tan bu yana yönünü batıya çeviren Türk Devleti eğitimden askeriye, hukuktan ekonomiye birçok alanı kapsayacak bir batılılaşma süreci yaşamıştır. Yaşanılan bu süreç akademik çalışmalarda yer bulmuş olup işlenen konular sıklıkla batının akıl ve biliminden ziyade kültürel değerlerinin ithali şeklinde eleştiriye uğramıştır.

Genç Türkiye Cumhuriyeti I. Dünya Savaşı'nın mağlubu bir imparatorluğun devamı olarak devraldığı ülkeyi, gelişmiş özel teşebbüsün yokluğunda devletçi bir çizgide yürütmeye çalışmıştır. Bilhassa cumhuriyetin ilk yıllarında güvenlik kaygılarının ekonomi politikalarına baskın gelmesi nedeniyle üçüncü ülkelerle ittifak girişimlerinin güvenlik eksenli oluşturulduğu görülmüştür.

İki Dünya Savaşı'nın acı tecrübesini yaşayan Orta Avrupa ülkeleri ise; bu acı deneyimi fırsata dönüştürme ve savaş çöküntüsünün tekrarına geçit vermemek adına arayışlara girmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası güvenlik kaygıları ile Avrupa ülkelerinin birlikteliği gelişim göstermiş ve 1951 yılında ekonomik bütünleşmenin ilk tohumları atılmıştır. İlerleyen süreçte bu birliktelik şimdiye kadar görülen en başarılı entegrasyon örneği olarak dünya tarihinde yerini almıştır. Avrupa Birliği (AB) ismini alan bu organizasyon 70 yıllık serüvenden geçerek; ticaret, tarım, ulaşım, istihdam, hukuk gibi ortak politikaları eşgüdümlü gerçekleştirme başarısını elde etmiş ve iktisadi/parasal birlik seviyesine ulaşan topluluk haline gelmiştir (Kazancı, 2021). Avrupa Birliği bünyesindeki ülkeler entegrasyon olgusunu başarıyla gerçekleştirmiş ve birlik dışı ülkelere karşı ortak politikalar belirlemiştir. Türkiye Cumhuriyeti ise gerek tarihi-coğrafi sebepler gerekse ekonomik ilişkilerin dinamizmi içerisinde Avrupa Birliği ile ilişkilerini sürdürmektedir. Ayrıca AB'ye tam üyelik için gerekli girişimlerde bulunan Türkiye için birliğe entegre olma aşamalarında tamamen farklı bir politika uygulanmıştır.

Genelde entegrasyon teorisinin, özelde AB entegrasyon uygulamasının aksine, Türkiye tam üyeliğe bir geçiş aşaması olacağı inancıyla, tam üye olmadan Gümrük Birliği (GB) kapsamına dahil edilmiştir. 1 Ocak 1996 itibari ile başlayan GB dinamikleri, Türkiye'nin dış ticarete olumlu etkilerinin yanı sıra, rekabetçi yapıların oluşturulması, verimlilik kazanımları ve serbest piyasa için gerekli hukuki mevzuatın yerleştirilmesi gibi bütünleşme noktasında katkıda bulunmuştur. Fakat aradan geçen 25 yıllık dönemde üretim sistemlerinin ve teknolojik gelişmelerin ilerlemesi özellikle Türkiye'nin AB ile yaptığı ticaret dengesini değiştirmiştir. Mamafih, iki tarafta mevcut ticari kazançların nasıl artırılabilirliği noktasında arayışlarda bulunmuş, bu anlamda en yoğun çaba Türk tarafından gelmiştir.

Yukarıdaki açıklamalara bağlı olarak iki taraf arasında ticaret anlaşmaları, karayolu taşıma kotaları ile vize sorunlarına ilave olarak standartlaşma ve teknik sorunlar ön plana çıkan faktörlerdir. Böylelikle gelecek yıllarda olası senaryoların politik ve ampirik sonuçları bilimsel çalışmalara yansımakta, tarafların yeniden ekonomik entegrasyon aşamalarını göz önünde bulunduracak adımlara yol gösterici nitelik taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, AB ve Türkiye arasındaki GB anlaşmasının güncellenmesi durumunu ekonomik perspektiften ele almak ve elde edilen veriler ışığında nitel veri analiz yöntemlerinden içerik analizi aracılığı ile politik çıkarımlarda bulunmaktır. Ayrıca oluşan ticari ortaklığın geleceğe yönelik olası ekonomi politikalarını değerlendirmektir. Bu çerçevede ilk olarak ekonomik

entegrasyonlarda gümrük birliğinin yeri teorik açıdan ele alınacak, takip eden bölümde AB – Türkiye arasındaki GB'nin mevcut görünümü anlatılacak, daha sonra tespit edilen sorunlar masaya yatırılacak, sorunların veya eksikliklerin giderilmesi durumunda elde edilebilecek olası kazanım ve kayıplar yorumlanacaktır.

1. EKONOMİK ENTEGRASYON KAPSAMINDA GÜMRÜK BİRLİĞİNİN YERİ

Ekonomik entegrasyonlar gelişmekte olan ülkeler özelinde değer atfetmektedir. Bu bağlamda entegrasyon hareketleri sayesinde gelişim trendi yakalayan bu ülkeler dış ticaretin ve iktisadi ilişkilerin gelişmesi ile ekonomik büyümeye ivme kazandırabilmektedir. Dolayısıyla Ekonomik entegrasyon aşamalarına giden süreç hiyerarşik düzende beşe ayrılmıştır. Entegrasyon teorisinde bu aşamalar; 1) Serbest Ticaret Bölgesi, 2) Gümrük Birliği, 3) Ortak Pazar, 4) Ekonomik Birlik ve 5) Tam Entegrasyon olarak tanımlanmıştır (Balassa 1962). Ancak bazı akademik çalışmalarda yer almasa da entegrasyon aşamalarının ilki olarak tercihli ticaret anlaşmaları değerlendirilmektedir (Kazancı, 2021: 19). Serbest ticaret bölgelerinin bir üst aşamasını oluşturan gümrük birliği ise en çok uygulama alanı bulan basamaklardan bir tanesidir. Viner (1950) tarafından ticareti arttırıcı ve ticareti saptırıcı etkinin analizi GB kapsamında ele alınmış ve böylece Çakmak'ın (2017) belirttiği gibi; Viner ile birlikte gümrük birliği kavramı ayrı bir başlık olarak entegrasyon teorisinde yer edinmiştir.

Gümrük birlikleri ekonomik bütünleşmelerinin motorudur. Tercihli tarifeler ve serbest ticaret bölgeleri tarifeler üzerinden açıklanmaya çalışılırken, tarifelerin kaldırılması ve ortak politika belirlenmesini öngören seviye, gümrük birliği ile nihayete ermektedir. Gümrük birliği teorik zeminine inşa edilen ortak pazar ve parasal/ekonomik birlik aşamaları bu sayede daha iyi seviyeye gelebilmektedir. Ertürk (1996), ekonomik entegrasyon türleri içerisinde hem teorik hem uygulamada önemli bir yer tutan gümrük birliklerinin bazı yararlarından bahsetmektedir. Oluşturulan GB bölgesinde ticaret ile birlikte kazançlar artışa geçerek yeni endüstriler açılır ve yeni yatırım alanlarının oluşması ile bölgesel ticaret hadlerinde iyileşme sayesinde ekonomik kalkınma hızlanabilir. Dolayısıyla GB'lerin ekonomik etki alanı oldukça genişir.

Literatürde Gümrük Birliğinin statik ve dinamik olmak üzere iki etkisinden bahsedilmektedir. Statik etki; üretim, tüketim, gelir dağılımı ve ticaret etkileri olarak çeşitlendirilir (Çimen, 1996). Dinamik etki ise, birliğin gerçekleşmesi durumunda ülkelerin üretim kapasitesi, kaynak verimliliği ve üretim yapılarında uzun dönemde meydana gelen değişimleri ifade eder. Uzun vadede GB'nin dinamik etkileri; ölçek ekonomileri, dışsal ekonomiler, risklerin azalması, rekabeti artırma gibi şekillerde görülür (Çak ve Çak, 2007).

AB-Türkiye arasında gümrük birliğinin dış ticaret hadlerini incelemeye önce taraflar arasında kurulan ilişki çok boyutlu düşünmeyi gerektirmektedir. AB ile ticaret Türkiye'nin ekonomik büyümesi ve istikrarı için oldukça önem taşıırken Türkiye'nin hinterlandında yer alan ortak tarihi, siyasi, kültürel bağları bulunan Arap devletleri ve İran ile ilişkiler AB tarafından göz önünde bulundurulmaktadır (Alpogu, 2015). Bu faktörlere ek olarak, Orta Doğu'dan Avrupa'ya yönelen yaşanan mülteci akını ve Avrupa ile Asya kıtası arasındaki ticaret ve enerji lokasyonlarının en güvenilir köprü görevini Türkiye'nin üstlendiği düşünüldüğünde ilişkilerin dinamikliği güncelliğini her an korumaktadır. Bu cihette yıllardır süregelen ve gelecek yıllarda devam etmesi beklenen ikili-çoklu ilişkilerin gümrük birliği özelinde tarihsel süreci derinlemesine anlamak gerekmektedir.

2. TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN KISA TARİHİ

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile kronolojik kurumsal ilişkilerinin tarihsel boyutuna geçmeden önce, iki taraf arasında var olan ilişkilerin ekonomik ve siyasi boyutlarının olduğu ve bu iki boyut içerisinde daha istikrarlı olan tarafın ekonomik ilişkiler olduğu görülmektedir. Değişen siyasi kadroların meseleye kendi perspektiflerinden bakmaları neticesinde siyasal anlamda yaşanan gerilimlerle kıyaslandığında, asıl ilerlemenin ekonomi boyutunda olduğu müşahede edilmekte ve ilerleyen sayfalarda bu durum rakamlar ile teyit edilmektedir.

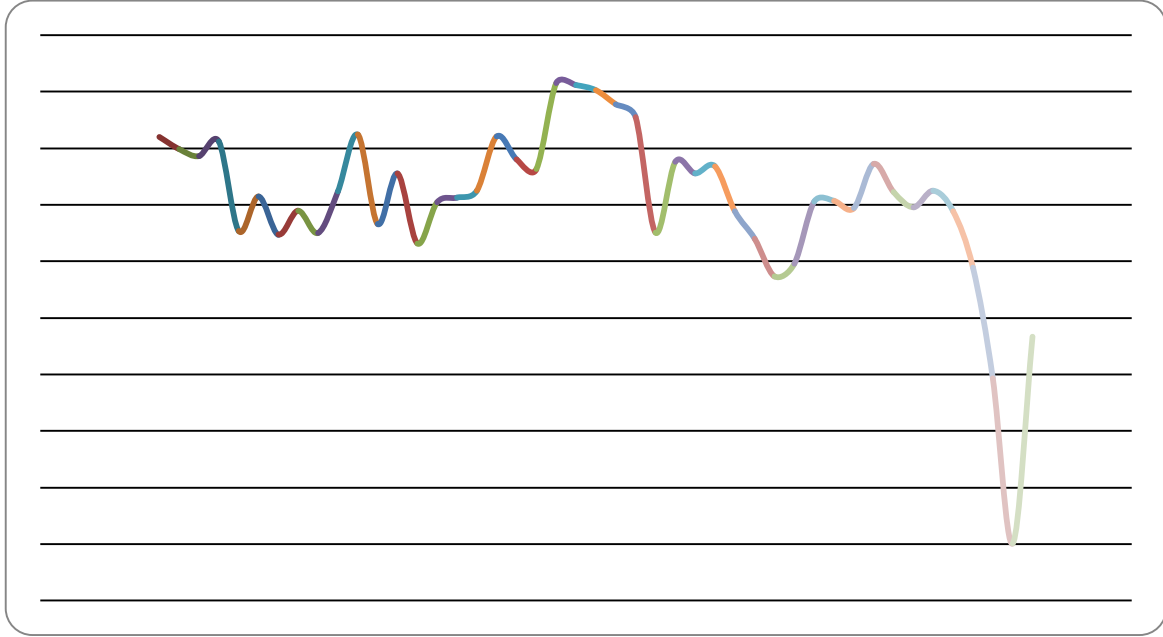
Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran 1957 tarihli Roma Antlaşması'nın imzalanmasına müteakip iki yıl gibi çok da fazla sayılamayacak bir zamanda ortak üyelik başvurusunda bulunmuştur. 12 Eylül 1963'te imzalanan Ankara Antlaşması ile Türkiye'ye ortak üye statüsü tanınmakla birlikte, serbest ticareti hayata geçirecek olan GB amaçlanmış ve nihai hedefin tam üyelik olduğu belirtilmiştir. İlişkilerin hukuki temelini oluşturan Ankara Antlaşması, Türkiye'nin topluluğa katılımını hedeflemekle birlikte bu süreçte 'hazırlık', 'geçiş' ve 'son dönem' olmak üzere, her iki tarafça yerine getirilmesi gereken yükümlülükleri içeren bir takvim öngörmüştür. Taraflar arasında ortaklık ilişkisinin ilerleyişine yönelik 'Ortaklık Konseyi' (OK) oluşturulmuştur. Çerçeve bir metin olarak adlandırılan Ankara Antlaşması'nın içeriği 1970 tarihinde imzalanıp 1973'de yürürlüğe giren Katma Protokol ile genişletilmiştir. Bu protokolde Ankara antlaşması ile hedeflenen GB'nin sanayi ürünlerinde 12 yıl, bazı hassas sanayi ürünlerinde ise 22 yıllık bir geçiş süreci ile gerçekleşmesi hedeflenmiş, tarım ürünlerinde ise daha uzun süreli bir perspektif çizilmiştir. Hedeflenen GB sadece gümrük vergilerinin değil, bunlara eş etkili vergilerin ve miktar kısıtlamalarının kaldırılmasının yanı sıra birliğin ortak gümrük tarifesine uyumu da içermektedir. Bu süreçte AB tarafı 1971 gibi erken bir tarihte tek taraflı olarak Türkiye'den ithal ettiği sanayi mallarında gümrük vergilerini birkaç istisna dışında zaten sıfırlamıştır. Dolayısıyla takvimde öngörülen uyum sürecinde yükümlülüğün Türk tarafında olduğu görülmektedir. 6 Mart 1995 tarihli Türkiye-AB Ortaklık Konseyi toplantısında alınan 1/95 sayılı kararla söz konusu GB kurulmuş ve Ankara Antlaşması'nda belirtilen son döneme girilmiştir. GB'nin yasal dayanağını oluşturan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol, GB kapsamında tarım ürünlerinin de olmasını ve bu ürünlerin iki taraf arasında serbest dolaşımını ön görmesine rağmen, kararda sadece sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünleri için bir GB uygulanmasına karar verilmiştir. Bu durum karşılaştırmalı üstünlükler perspektifinde Türkiye'nin aleyhine görülse de ilerleyen süreçte Türk imalat sektörünün rekabetçi piyasalara uyumu ve iç pazarın daha kaliteli ve çeşitli ürüne ulaşımı noktasında kazançlar doğurduğu görülmüştür (AB Başkanlığı, 2020; Dikkaya ve Acar, 2018). Günümüz karşılıklı ilişkilerde siyasi ve mülteci sorunlar gibi inişli çıkışlı seyirler izlense de gümrük kapsamı ön görülen takvim doğrultusunda ilerlemektedir. Ancak karşılıklı yaşanan siyasi ve ekonomik problemlerin gümrük birliğine tesir edebilme ihtimali gözlerden kaçmamalıdır. Bu perspektiften bakıldığında gelecek yıllarda yeniden revize edilme ihtimali olan GB anlaşmasından sağlıklı neticeler elde edebilmek için mevcut görünüm önem arz etmektedir.

3. AB-TÜRKİYE ARASINDA GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN MEVCUT GÖRÜNÜMÜ

Gümrük Birliği'nin tesisi ile birlikte, gümrük kapsamına ilişkin endişelerin var olduğu bir ortamda AB-Türkiye arasında olası kazanç ve kayıplara ilişkin birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Korkulanın aksine, esasen bebek endüstriler tezi bağlamında geçiş süreci öngörülen

sanayi ürünlerinde, ilerleyen süreçte rekabetçi piyasaların sanayi sektöründe verimlilik artışlarına yol açtığı gözlenmiş, genel manada Türkiye'nin dış ticaret açığında AB'nin payının giderek azaldığı görülmüştür. Bu ilişki Grafik 1'de gözlenmektedir. Toplam dış ticaret açığında AB'nin payı GB'nin yürürlüğe girdiği 1996 yılı itibariyle bir miktar artış eğilimine girmiş olsa bile daha sonraki dönemde bu oran azaldığı, Türkiye'nin 1950'ler sonrası oluşan kronik dış açık sorununun, 1990'lardan sonra AB dışı ülkeler ile gerçekleştirilen dış ticaretten kaynaklandığı yorumu yapılabilir.

Grafik 1: Türkiye'nin Toplam Dış Ticaret Açığında AB'nin (27) Payı (%)

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

AB-Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin mevcut durumu tablo 1'de 2020 yılı itibariyle aktarılmıştır. Taraflar arasında yapılan ticaret, içeriğe dair ayrıntılı bir görünüm arz etmesi nedeniyle, Kalaycı ve Küçükali (2018)'den esinlenilerek, Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması'na (Standard International Trade Classification-SITC-3) göre sunulmuştur. Bu sınıflandırma ayrıca taraflar arasındaki ticaretin endüstri boyutunun durumunu da ortaya koyma açısından elverişlidir.

Toplam ihracat ve ithalat değerlerine bakıldığında, Türkiye'nin dış ticaretinde AB'nin payı ihracatta %41, ithalatta %33 düzeyindedir. Türkiye'nin AB'ye toplam ihracatı içerisinde en fazla payı makineler ve ulaştırma araçlarının (%53) aldığı ve yine Türkiye'nin AB'den ithalatında da en yüksek payın makineler ve ulaştırma araçları (%50) olduğu görülmektedir. Bu veriler, Kalaycı ve Küçükali'yi (2018) teyit eder şekilde, iki taraf arasındaki ticaretin endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleştiğini göstermektedir.

Tablo 1: SITC Mal Grupları İtibariyle Türkiye'nin AB (27) ile Ticareti (2020, Milyon \$)

SITC	SITC Adı	Toplam İhracat	AB (27)'ye İhracat	AB (27) Payı (%)	Toplam İthalat	AB (27)'den İthalat	AB (27) Payı (%)
0	Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri	16,043	4,748	30	8,506	2,136	25
1	İçki ve Tütün	1,225	292	24	781	254	33
2	Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler	4,454	1,640	37	15,405	5,334	35
3	Mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler	3,464	1,662	48	9,467	1,261	13
4	Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	1,041	45	4	1,353	52	4
5	Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri	11,457	2,991	26	30,046	13,259	44
6	Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar	42,710	15,916	37	30,858	11,291	37
7	Makinalar ve ulaştırma araçları	46,891	24,968	53	60,405	30,047	50
8	Çeşitli mamul eşya	28,581	13,224	46	10,288	3,938	38
9	SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar	4,798	534	11	42,418	1,874	4
Genel Toplam		160,664	66,020	41	209,527	69,446	33

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Endüstriler arası ticaret üzerine kurulan geleneksel gümrük birliği teorisine göre, bir ülke bir ürünü hem ihraç hem de ithal etmez. Ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları ürünlerde uzmanlaşarak üretimde verimliliği artırır, dolayısıyla taraflar arasındaki ticaret birbirinden tamamen farklı yapıdaki ürünleri içeren endüstriler arasında gerçekleşir. Ancak Uluslararası ticareti içeren verilere bakıldığında, aynı sanayi dalı kapsamındaki ürünlerin taraflar arasındaki ticarete önemli bir yer edindiği görülmektedir. Endüstri içi ticaret olarak adlandırılan bu durum aynı sanayi dalında üretilen farklılaştırılmış ürünleri içermektedir. Taraflar arasında baskın bir karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığına işaret eden bu durum, sağlanan ürün çeşitliliği ve üretimde sağlanan ölçek ekonomileri açısından tüketicilere kazanç getirmektedir (Küçükahmetoğlu, 2013).

Aynı sınıflandırma itibariyle bir başka analiz, Türkiye'nin AB ile ticaret dengesine bakılarak yapılabilir. Tablo 2'de SITC mal grupları kapsamında Türkiye'nin hem genel hem de AB ile dış ticaret dengesi ve ihracatın ithalatı karşılama oranları verilmiştir. Yine aynı tabloda Türkiye'nin 2020

yılı yaklaşık toplam 49 milyar dolar dış ticaret açığının, yaklaşık 3,5 milyar dolarının AB ile yapılan ticaretten kaynaklandığı görülmektedir. Genel anlamda dış ticaret açık/fazla verilen ürün gruplarında AB ile aynı paralelde açık/fazla verildiği görülmektedir. AB ile yapılan ticarete en fazla açığın verildiği kalemler sırasıyla, başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri (10,2 milyar dolar), makinalar ve ulaştırma araçları (5 milyar dolar) ve akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddelerdir (3,7 milyar dolar).

Tablo 2: SITC Mal Grupları İtibariyle Türkiye'nin AB (27) ile Dış Ticaret Dengesi (DTD) ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (İİKO) (2020, Milyon \$)

SITC	SITC Adı	DTD (Milyon \$)		İİKO (%)	
		Toplam	AB	Toplam	AB
0	Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri	7,537	2,612	189	222
1	İçki ve Tütün	444	38	157	115
2	Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler	-10,951	-3,694	29	31
3	Mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler	-6,003	401	37	132
4	Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar	-312	-7	77	87
5	Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi vb.	-18,589	-10,268	38	23
6	Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar	11,852	4,625	138	141
7	Makinalar ve ulaştırma araçları	-13,514	-5,079	78	83
8	Çeşitli mamul eşya	18,293	9,286	278	336
9	SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar	-37,620	-1,340	11	28
	Genel Toplam	-48,863	-3,426	77	95

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

AB ile yapılan ticarete fazla verilen ürün grupları ise; çeşitli mamul eşya (9,2 milyar dolar), başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar (4,6 milyar dolar), canlı hayvan ve gıda maddelerden (2,6 milyar dolar) oluşmaktadır. Türkiye'nin toplam dış ticaretinde %77 olan İİKO, AB ile yapılan ticarete %95 gibi oldukça yüksek bir rakama işaret etmektedir. Mal grupları itibariyle bakıldığında, AB ile yapılan ticarete İİKO'nun en yüksek olduğu kalemler; çeşitli mamul eşya (%336), canlı hayvanlar ve gıda maddeleri (%222), başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar (%141) şeklindedir.

Özetlenecek olursa, GB'nin kurulmasının üzerinden çeyrek asırlık bir zaman dilimi geçmiş olmasına rağmen ekonomilerin yapısal karakteristiklerini yansıtan ithalat ve ihracat rakamları, korkulanan aksine dış ticaret açıklarında olumsuz bir izlenim vermemiştir. AB ile olan dengenin Türkiye lehine bir gelişme gösterdiği, ticaretin de geleneksel kalıplardan ziyade endüstri içi ticaret şeklinde gözlemlendiği görülmüştür. Endüstri içi ticarete ağırlık verilen sektörel süreçlerin dinamikleri farklı disiplinlere yön vererek GB güncelleme durumlarını gündeme getirmektedir.

4. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN GÜNCELLENMESİNİN NEDENLERİ

Genelde AB'ye, özelde ise GB'ye üye olma sürecinin Türk ekonomisine birçok alanda katkılarının olduğu gerçektir. Ekonomik kazançlarının yanı sıra, yargı mevzuatı, insan hakları, ifade ve düşünce özgürlüğü, asker-sivil ilişkileri vb. demokratikleşme başlığı altında sayılabilecek

düzenlemelerden, çevre politikaları, teknik ve standarda ilişkin konularda yapılan düzenlemelere kadar birçok alanda söz konusu entegrasyon düzeyinin önemli katkısı olmuştur.

Türk imalat sektörünün rekabet ve verimlilik düzeyleri ile Türkiye'ye yapılan yabancı yatırımlarda görülen artışlar Gümrük Birliği'nin ekonomik anlamda dinamik katkıları sayılabilir. Piyasaların liberalizasyonu yerli firmaları daha rekabetçi bir yapıya kavuştururken, üretim yapısını çeşitlendirmiş, kaliteli ve güvenli ürün üretimini sağlamıştır (AB Başkanlığı, 2021). 1/95 sayılı Ortaklık Konsey Kararı'nda (OKK) Gümrük Birliği tesis edilirken, aslında bu sürecin geçici olduğu ve nihai hedefin tam üyelik olacağı öngörülmekteydi. Dolayısıyla tüm ayrıntıların, en azından Türk tarafınca detaylı ve kapsamlı bir şekilde analiz edilmediği görülmektedir. Tam üyelik gerçekleşmeden kurulan GB, San Marino ve Andorra gibi küçük ülkeleri saymaz isek Türkiye'ye özgü bir model olduğu söylenebilir. Bu açıdan düşünüldüğünde Türk tarafına özel oluşturulan GB modeli bazı sorunları da beraberinde getirmektedir (Cengiz ve Kurtbağ, 2015; Kurter, 2020):

- AB'nin imzalamış olduğu Ticaret Anlaşmaları meselesi
- Karayolu taşıma kotaları ve vize sorunları
- Teknik sorunlar ve standartlardır.

Yukarıda belirtilen sorunlar AB ve Türkiye tarafından tespit edilmesine rağmen, yine siyasi unsurlar ekonomik çıkarlara üstün gelmektedir. Bu sorunlardan ilk ikisi alt başlıklarda detaylandırılırken üçüncü konu olan teknik sorun ve standartlar nispeten daha yüzeysel ele alınmıştır.

4.1. AB'nin İmzalamış Olduğu Ticaret Anlaşmaları Meselesi

Daha önce belirtildiği gibi Türkiye-AB Gümrük Birliği sadece gümrük vergilerinin karşılıklı kaldırılmasını değil aynı zamanda AB tarafının tercihli ve otonom ticaret rejimi kapsamında üçüncü ülkelerle imzalamış olduğu ticaret anlaşmalarına Türkiye'nin uyumunu da gerektirmektedir. Hal böyleyken Türkiye açısından üstlenilmesi gereken bir yükümlülüğü içeren bu madde, aynı yükümlülüğün masada müzakere sürecine izin vermemektedir. AB'nin üçüncü ülkelerle imzalamış olduğu ticaret anlaşmaları, Türk pazarını üçüncü ülkelere gümrüksüz bir şekilde açarken, Türk mallarının bu üçüncü ülke pazarlarına serbest bir şekilde girme olasılığı Türkiye'nin ayrıca yapacağı ikili anlaşmalara bırakılmaktadır. Bir başka nokta ise GB kapsamında Türkiye bağımsız bir şekilde istediği herhangi bir ülke ile Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalayamamaktadır. Bu noktada bir otorite devrinden söz edilmektedir.

Gümrük Birliği'nin mevcut halinde, Türk firmaları üçüncü ülkelere yapacakları ihracatta AB firmaları karşısında dezavantajlı duruma düşmektedir. Üstelik üçüncü ülke firmaları da Türk firmalarına kıyasla iç pazarda avantajlı konuma gelmektedir. Açık bir şekilde asimetric bir yapıya işaret eden durum, hem Türk firmalarını ve Türk ihracatını hem de Türk Devletinin vergi gelirlerini olumsuz etkilemektedir.

Türkiye bu süreçte söz konusu olumsuz yükü azaltmak için toplam 38 adet STA imzalamış, bunlardan 11'i ilgili ülkelerin AB üyelikleri neticesinde feshedilmiştir. 22 adet STA ise EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Birliği), İsrail, Makedonya, Bosna-Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Morityus, Güney Kore, Malezya, Moldova, Faroe

Adaları, Singapur, Kosova, Venezuela ve Birleşik Krallık ile yürürlüktedir (Ticaret Bakanlığı, 2021). Meksika, Güney Afrika, Ukrayna, Japonya ve Cezayir gibi ülkelerle ise müzakereler devam etmektedir. Bu ülkelerle yapılan müzakerelerde, yukarıda bahsi geçen sebeplerden dolayı pazarlık gücü karşı tarafın elindedir ve anlaşma imzalamaya yanaşmamaları ‘rasyonel iktisadi birimlerin’ doğası ile örtüşmektedir.

Tablo 3’te Türkiye’nin STA imzalamak istediği ülkelerle dış ticaret dengesi 2020 rakamları ile gösterilmiştir. Tabloya ABD’nin dahil edilme nedeni ise, AB ile ABD arasında Transatlantik Ticaret ve Yatırım Anlaşmasının (TTIP) imzalanması ihtimalidir. Dünya ticaretinin iki önemli aktörü arasında imzalanacak bu anlaşma, Türkiye’nin hâlihazırda ABD’ye karşı dış ticaret açıklarının artma riskini içerisinde barındırmaktadır. Felbermayr ve Larch (2013), anlaşmanın gerçekleşmesi halinde Türkiye’nin milli gelirin yaklaşık %2,5’i kadar bir refah kaybına maruz kalacağını, fakat taraflar arasında STA yerine karşılıklı tarife indirimlerinin uygulanması durumunda Türkiye’nin kaybının %0,27 olacağını hesaplamışlardır.

Tablo 3: Türkiye’nin Gümrük Birliği Kapsamında STA İmzalamak İsteddiği Bazı Ülkelere İhracatı (2020, Milyon \$)

	İhracat	İthalat	Denge
Ukrayna	1,898	2,526	-628
Cezayir	1,381	530	851
Meksika	488	780	-292
Japonya	434	3,585	-3,151
G. Afrika	555	776	-221
Kanada	650	980	-330
ABD*	10,184	11,525	-1,341

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

AB ile bir STA imzalayan ve Türkiye ile anlaşmaya uzak duran ülkeler arasında dış ticaret dengesinde hissedilir düzeyde açık yoktur. AB özellikle Doha Turu’nun ardından ekonomik entegrasyon politikasında STA’lara yönelmesi, yeni nesil olarak adlandırılan bu STA’ların hizmetleri, kamu alımlarını ve fikri hakları da kapsamı Türkiye’yi zor durumda bırakabilecektir. Dolayısıyla geniş kapsamlı bir STA yeni entegrasyon anlaşmalarını beraberinde getirecektir.

Teorik anlamda gümrük birliğinden ziyade Serbest Ticaret Anlaşmalarında ortaya çıkması beklenen ticaret yönlendirme (trade deflection) etkisinin Türkiye-AB Gümrük Birliği anlaşmasında ortaya çıkması muhtemeldir. STA kapsamındaki ülkeler birbirlerine karşı ortak gümrük tarifesi uygularken, üçüncü ülkelere karşı bağımsız politika uyguladıkları için, bölge dışında kalan ülkeler tarife farklarından yararlanarak ticaret yönlendirme girişiminde bulunurlar (Balassa, 1961). Ülkeler menşe kuralları adı verilen ve bürokratik işlemlere yol açan bir uygulama ile söz konusu durumun ortaya çıkışını engellemeye çalışırlar. Türkiye de mevcut durumun oluşturduğu olası kayıpların önüne

geçmek için bu mekanizmayı sıkı bir şekilde kullanması AB İlerleme Raporlarında eleştirilere maruz kalmaktadır (AB İlerleme Raporu, 2020). Ayrıca bürokratik engeller sebebiyle en çok sorun çıkacak alanlardan bir diğeri ise karayolu taşımacılığının kota ve vize sorunlarıdır.

4.2. Karayolu Taşıma Kotaları ve Vize Sorunları

Yıllar itibariyle Türkiye'nin ihracat taşımacılığına bakıldığında ilk sırada denizyolu taşımacılığı, ikinci sırada karayolu taşımacılığı yer almaktadır. AB'ye yapılan ihracat taşımacılığında bu sıralama aynı şekilde devam etmektedir. Gümrük Birliği kararında yer alan bir boşluktan yararlanan AB üyesi ülkeler, karayolu ile yük taşıyan Türk araçlarına kota uygulamaktadırlar. Bu ülkeler söz konusu taşımacılık faaliyetinin hizmetler kapsamına girdiğini, dolayısıyla malların serbest dolaşımını içeren GB'nin ruhuna aykırı bir durumun olmadığı tezini ileri sürmektedirler. Öne sürülen tez hukuki olarak geçerli olsa da iktisadi açıdan mantıksız olduğu görülmektedir. Çünkü sonuçta taşımaya konu olan ürün GB kapsamındaki mallardan başka bir şey değildir. Bu durum Türk ihracatçısının mallarını AB ülkelerine serbest ve sınırsız bir şekilde ulaşımını engellemekte, geçiş ücretleri ve güzergâh değişiklikleri neticesinde ortaya çıkan ek maliyetler artmakta ve dolayısıyla rekabette dezavantajlı duruma yol açmaktadır (Ülengin vd., 2015). Dünya Bankası'nın 2014 yılında yayınlamış olduğu raporda belirttiği gibi; ticaretin önündeki söz konusu engeller GB ruhuna aykırı olmakla birlikte Türk ihracatçısı için artan maliyetler Birlik içerisinde rekabet yapma imkanını da elinden almaktadır (World Bank, 2014).

Ülengin ve diğerleri (2014), 2005-2012 yılları arasında Türkiye'nin 18 AB ülkesi ile olan ticaretinde karayolu kotalarının etkisini tespit etmişlerdir. Çekim modeline dayalı panel veri yönteminin uygulandığı çalışmada, Türkiye'nin ihracatında önemli bir yere sahip olan tekstil sektörü incelenmiştir. Türkiye'den yapılan ihracatın karayolu geçiş kotalarından önemli oranda olumsuz etkilendiği, toplam ihracat açısından kaybedilen tahmini rakamın 10,65 Milyar dolar, tekstil sektörü açısından yaşanan kaybın ise 5,65 Milyar dolar civarında olacağı belirtilmiştir.

Ankara Anlaşması'nın 12. maddesinde işçilerin serbest dolaşımının kademeli olarak gerçekleştirilmesi öngörülmüş, Katma Protokol'ün 36. maddesinde ise bu sürecin yirmi iki yıllık bir zaman diliminde gerçekleşeceği teyit edilmiştir. Oysa bugün Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin gerçekleşmemesinin ana nedenlerinden birinin de olası işgücü akımlarından duyulan korku olduğu dile getirilmektedir. İşçi ve işverenlere uygulanan vize zorunlulukları, ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılmasına dayanan gümrük birliği teorisinin muhtevasına aykırı bir diğer uygulamadır. Nihayetinde ticari ilişkiler, işverenlerin ikili temasları ile gelişmekte ve bağlantılar ise hedef ülkeye yapılacak ziyaretler ile sağlanabilmektedir. Söz konusu sorun Türk vatandaşları tarafından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne de götürülmüş, lehe çıkan kararlara rağmen AB tarafınca gerekli adımların atılmadığı görülmüştür. Bu minvalde AB merkezli GB teorisine ters düşecek teknik, diplomatik ve yönetsel vb. yeni problemler ticareti kısıtlayıcı engeller olarak bahse konu olmaktadır.

4.3. Diğer Sorunlar

Gümrük Birliğinin sorun alanları incelendiğinde sahada karşılaşılan durumların yanında teknik durumlarda göze çarpmaktadır. Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin işleyişinde önemli bir yere sahip olan teknik komitelere katılım konusunda bazı teknik problemler yaşanmaktadır. Bunlardan biri

OKK’de yasal dayanak olmasına rağmen, Türk tarafının bu komitelere katılımı sınırlı olmakta, komisyon bünyesinde bulunan 450 komiteden yalnızca 17 tanesine gözlemci olarak katılmaktadır. Bu olgu, GB’nin AB içerisindeki işleyişinin izlenmesi, yükümlü olunan mevzuatta meydana gelecek değişiklikler ile ilgili bilgilerin alınması ve süreci yöneten kurumsal yapının tanınması noktasında Türkiye aleyhine sonuçlar doğurmaktadır (İKV, 2012).

Gümrük Birliği’nin işleyişinde karşılaşılan bir diğer sorun teknik sorunlar ile standartlara ilişkin konulardır. Nihai hedefi ticareti kolaylaştırmak, tüketicinin haklarını korumak ve rekabeti artırmak olan GB anlaşmaları, standartları uygulama aşamasında ortaya çıkan teknik sebeplerden dolayı ticareti kısıtlayabilmektedir. Ayrıca AB üyesi ülkelerde bir standardizasyon olmaması, standartların tescilinde ödenmesi gereken ücretlerin yüksekliği ve denetim metotlarının sürekli değişmesi ticareti kısıtlayıcı ve maliyetleri artırıcı bir unsurdur. Bahsi geçen bu konular Türk ihracatına zarar vermektedir (Kurter, 2020). Togan (2015) GB sürecinde teknik standartların uyumlaştırılması kapsamında taraflarca yapılan harcamaları hesaplamış, bu bağlamda, Türk tarafının 536 milyon dolar civarında bir maliyete katlandığını, bu maliyetin 30 milyon dolarının AB fonları ile karşılandığını belirtmiştir.

Gümrük Birliği’nin işleyişinde karşılaşılan bu sorunlar, karşılıklı diyalog ile çözülmediğinde ticareti kısıtlamakta ve bu mekanizmalar Türkiye’nin ticaret saptırıcı etkilerini artırmaktadır. Dolayısıyla Türkiye GB sorunlarına karşı yeni refleksler oluşturmaktadır. İlerleme Raporlarında Türkiye’nin tam üyeliğe GB anlamında iyi düzeyde hazırlıklı olduğu vurgulanırken, üçüncü ülke menşeli ürün ithalatına ilave vergiler ile menşe belgesi zorunluluğu gibi uygulamalar olumsuz bir durum olarak sıralanmaktadır. Yine Türkiye GB’nin temel hükümlerini ihlal ettiği gerekçesi ile bu konularda eleştiri almaktadır (AB Türkiye İlerleme Raporu, 2020). Türkiye-AB Gümrük Birliği’nin işleyişinde karşılaşılan ana sorunlar yukarıda sıralansa da taraflar bu sorunların bilinci ile hareket etmektedir. Mamafih GB anlaşmasının güncellenmesi durumunda alternatif senaryoların olası engelleri gelecek adına önem arz etmektedir.

5. ALTERNATİF SENARYOLAR VE GÜNCELLEME SENARYOSUNUN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Ekonomik entegrasyonun en kilit aşaması olan gümrük birlikleri ileri düzey bir anlaşma olduğundan büyük organizasyon gerektirmektedir. Ancak uygulamada karşılaşılan sorunlar bir otorite devrini gerektirmediği için sorunla ortak ekonomik akıl ile çözülebilmektedir. Böylece Türkiye-AB ilişkilerinin kurulduğu ilk günden günümüze ortaya çıkan krizlerin ekonomi haricindeki disiplinleri de harekete geçirmesi alternatif senaryoları akla getirmektedir.

Berulava ve diğerleri (2019), çalışmalarında Türkiye’nin GB’ye alternatif olabilecek dört senaryodan bahsetmişlerdir. Birinci senaryoda, olası AB-ABD Transatlantik Anlaşması’nın Türkiye açısından zararlarını minimize edecek bir modernizasyonun en rasyonel seçenek olmasıdır. İkinci senaryoda, Avrupa Ekonomik Alanı üyeliğinden bahsedilmiş fakat bunun için ya AB ya da EFTA üyesi olma zorunluluğunun bu seçeneği anlamsız kılmasıdır. Üçüncü senaryo, GB’nin derin ve kapsamlı bir serbest ticaret anlaşmasına dönüştürülmesi seçeneği dile getirilse de bu dönüşüm tam üyelik hedefinin terk edilmesi anlamına geleceği için makul bulunmamasıdır. Dördüncü senaryo ise radikal bir dönüşümü içeren, Türkiye’nin Şanghay İşbirliği Örgütü’ne üyeliğidir. Türk devlet adamları tarafından kriz anlarında dile getirilen son senaryo, Türkiye’nin modernleşme serüveni göz

önüne alındığında, ekonomik, siyasi, sosyolojik ve kültürel pek çok açıdan uygulanabilir olmaktan uzak gözükmemektedir. Neticede bahsedilen senaryolar mevcut ilişkilerin yeniden yapılandırılmasını içeren bir nevi içsel çözümlerdir.

Türkiye ve AB tarafları GB ile ilgili sorunların çözümüne ve alternatif senaryoların getirilerine yönelik ayrı ayrı çalışmalar yapmışlardır. Bu anlamda AB Komisyonu 2014 yılında bağımsız bir kurum olması nedeniyle Dünya Bankası'na bir rapor hazırlatmıştır. Raporda, yapısal sorunlar sıralanmış, farklı alternatifler arasında en uygun seçeneğin tarım ve hizmetler sektörünü de kapsayacak şekilde güncellenmesi olduğu, olası bir STA'ya dönüşüm durumunda Türk tarafının ihracatının azalacağı belirtilmiştir (World Bank, 2014)

Avrupa Komisyonu ayrıca 2016 yılında kendi uzmanlarına bu konuda bir etki analizi çalışması yaptırmıştır. Üç alternatif politika seçeneği arasında en uygun iki seçenek ekonometrik analize tabi tutulmuştur. İlk seçenek, mevcut GB'nin modernize edilmesini ve ek STA'lar ile kapsamının genişletilmesini içermektedir. Bu seçeneğin uygulanması durumunda tarafların karşılıklı ihracat rakamlarında, refahlarında ve GSYİH değerlerinde olası değişimler Tablo 4'ün taraflara ayrılan sütunların ilk bölümünde gösterilmektedir.

Tablo 4: Gümrük Birliği Senaryolarının Ekonomik Etkileri (Milyar Euro)

	Türkiye		AB	
	Ek STA'lar	Derin ve Kapsamlı STA'lar	Ek STA'lar	Derin ve Kapsamlı STA'lar
İhracatta Değişim	4,96	-4,3	27	7,9
Refahta Değişim	12,5	-0,144	5,4	1,1
GSYİH Değişimi	%1,44	%0,26	%0,01	%-0,01

Kaynak: Avrupa Komisyonu, 2015

GB'nin yerini kapsamlı ve derin bir serbest ticaret anlaşmasının aldığı diğer seçeneğin uygulanması durumunda ise olası değişimler ikinci sütunlarda gösterilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi, Dünya Bankası raporunu teyit eder şekilde, modernizasyon senaryosunun daha rasyonel bir seçenek olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı da konu ile ilgili bir çalışma yapmış, dört farklı senaryo arasında en çok fayda sağlayacak olan seçeneğin, mevcut yapısal sorunların çözüme kavuşturulması ve tarım ve hizmetler ile kamu alımları sektörlerinin de GB kapsamına dahil edilmesi olacağı sonucuna varmıştır. Tablo 5 olası değişimin Türkiye açısından kazanımlarını ortaya koymaktadır.

Tablo 5: Türkiye'nin Gümrük Birliği Güncelleme Etki Analizi Beklentileri

GSYİH	%1,9
AB'ye İhracat	%24
Toplam İhracat	%15
Hanehalkı Tüketimi	%1,6
TÜFE	%-1,5

Kaynak: Ticaret Bakanlığı,2018

Tabloya göre Türkiye'nin hem toplam hem de AB'ye ihracatında beklenen artışların büyüklüğü dikkat çekici boyuttadır. Ek olarak yıllardır kronik soruna haline gelen enflasyon probleminin GB anlaşmasının güncellenmesi katkı verebilecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin her ekonomik olumsuzlukta yüzleştiği enflasyon kavramı dikkate değerdir.

Her iki tarafın yapmış olduğu çalışmalar neticesinde taraflar anlaşmaya hazırlanırken, Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi ve sonrasında gelişen olaylar sürecin tıkanmasına neden olmuştur. Türkiye'nin iç siyasetinde yaşamış olduğu bu travmanın etkisiyle oluşturduğu refleksler, AB tarafınca baştan beri vurgulanan insan hakları, temel hak ve özgürlükler gibi konularla çelişince siyasi boyut ekonomik aklın önüne geçmiştir. Nitekim 26 Haziran 2018 tarihli Genel İşler Konseyi sonuç belgesinde, Türkiye'nin AB değerlerinden uzaklaştığı, GB'nin güncellenmesi bir yana, tam üyelik müzakereleri kapsamında yürütülen fasılların da durdurulduğu belirtilmiştir (AB Genel İşler Konseyi Sonuç Raporu, 2018).

Farklılaşmış entegrasyon olarak adlandırılan bir başka yaklaşımda ise Ertürk (2018), tam üyelik hedefi ile çıkılan yolda, teorik ve pratik teamüllerin dışında Türkiye'ye özgü bir şekilde oluşturulan Gümrük Birliği ve mülteci anlaşması örneklerinde olduğu gibi, taraflar arasında tek bir hedefe odaklanmaktan ziyade, esnek modeller ile tıkanan ekonomik entegrasyon sorunlarını ortadan kaldırma ihtimalinin bulunduğunu belirtmiştir.

İlişkilerin siyasi alanda krize yol açtığı bir başka mesele Doğu Akdeniz'de yaşanan gelişmelere ilişkindir. Türkiye'nin kırmızı çizgisi olan Kıbrıs meselesi, siyasi alanda yaşanan sorunların başat konusunu teşkil etmektedir. Güney Kıbrıs gemilerinin Türk limanlarına kabul edilmemesi ile Kıbrıs karasularında hidrokarbon arama çalışmalarına başlayan farklı devletlerin bu girişimine, Türkiye'nin kayıtsız kalmaması AB ile sorunları derinleştirmiştir. 15 Temmuz 2019 tarihinde AB Konseyi Türkiye'ye karşı bir dizi yaptırım kararı almıştır. GB süreci ile ilgili bir hususun yer almadığı kararda, hava taşımacılığı müzakerelerinin askıya alınması ve katılım öncesi mali yardımlarda kesintiye gidilmesi konuları yer almıştır. Bu faktörlere ek olarak Türkiye ve AB ikileminde sosyolojik bunalıma davetiye çıkaran diğer mevzu Orta Doğu'da ve Asya'da yaşanan göç dalgalarıdır.

2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı sonrasında oluşan göç dalgası bölge ülkeleri içinde en fazla Türkiye'yi etkilemiştir. Afganistan, Irak ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri vatandaşlarının oluşturduğu yasa dışı göçmen akımına Suriyelilerin de eklenmesi ile Türkiye toprakları gerek varış

gerekse de transit geçiş ülkesi olması noktasında kaldırılması güç bir yükün altına girmiştir. Bu göç dalgasının kökenlerinde, ABD ve AB gibi güçlerin söz konusu bölgelerde oluşturduğu kargaşa ortamının yer aldığını düşünen Türk Devleti, sorumluluk paylaşımının gerekliliğini vurgulamıştır. Suriye tarafından gelen askeri saldırılar neticesinde verilen kayıplar, Türkiye'nin mültecileri Yunanistan sınırına yönlendirmesi ile karşılık bulmuş, böylelikle Türkiye'nin elinde koz olan mülteci kartı, mali yardımların devam etmesini sağlasa da GB güncellemesi ile ilgili bir takvim oluşturamamış ve güncelleme durumu revize edilememiştir.

Gümrük Birliği'ni kuran 1/95 sayılı OKK'nin bütün olarak revize edilmemesi durumunda, bahsedilen sorunları içeren konu başlıklarının ayrı ayrı çözümü noktasında geliştirilebilecek farklı politikalar mevcuttur. AB'nin yeni süreçte sıklıkla başvurduğu STA süreçlerinde Türkiye'nin kazanımlarını koruyacak gerekli katılımın tesisi sağlanabilir. Taşıma kotaları ikili ilişkilerle ortadan kaldırılabilirdiği gibi, kota miktarlarının ihtiyacı karşılayacak seviyede belirlenmesi sağlanabilir. Vize sorununa, konunun AB Adalet Divanı'nda lehe çıkan kararlar örnek gösterilerek Lahey Adalet Divanı'na ve dahası Dünya Ticaret Örgütü'ne başvurularak çözüm yolları aranabilir. Bu süreçlerde Türkiye, Kurter'in (2020) de belirttiği gibi AB'ye olan bağımlılığını azaltmaya yönelik politikalara devam etmeli, mülteci geri kabul anlaşmasında olduğu gibi elinde bulunan tüm fırsatları değerlendirmelidir.

SONUÇ

Ülkeler ortak ticaret politikaları belirlemek, mal ve sermaye akımlarını serbestleştirmek için ekonomik bütünleşmelere yönelmektedir. Ülke gruplarının ortak gümrük politikaları ile beraber ticari perspektifte gümrük birliği bütünleşme hareketlerinden en önemlisidir. Ülkeleri birbirine bağımlı getiren bu organizasyon AB – Türkiye ikileminde ekonomik etkileşim oluşturmaktadır. Dolayısıyla yapılan bu çalışmadan asırlık geçmişi barındıran ikili ilişkilerin dönemin koşullarına göre değiştiği gözlemlenmiştir. Esasında ekonomik ilişkiler siyasi ve politik ilişkilere göreceli olarak daha istikrarlı bir seyir izlemektedir.

Üzerinden yaklaşık çeyrek asırlık bir zaman geçen GB anlaşmasının güncellenme durumu ortaya çıkmış ve iki taraf nitel-nicelik yönden çalışmalar gerçekleştirmiştir. AB tarafı GB anlaşmasının genişletilmiş STA'ya dönüştürülmesinin yararlı olacağını düşünürken Türkiye tarafı ise GB anlaşmasının mevcut anlaşmaya ek olarak tarım ve hizmetler sektörünü dahil etmek istemektedir. Yapılan çıkarımlara göre STA'lar AB'nin çıkarlarına, GB ise Türkiye'nin çıkarlarına uygun düşmektedir. Dolayısıyla gelecek yıllarda mevcut anlaşmanın modernizasyonu iki taraf için zorunlu hale gelecektir. Ancak ekonomik gelişmeleri gelecek yıllarda etkileyecek bölgesel problemlerde bulunmaktadır. Taraflar arasında yaşanan Doğu Akdeniz, Kıbrıs ve mülteci vb. faktörler mevcut GB anlaşmasının revize edilmesini de şüphesiz etkileyecektir.

Ayrıca karayolu taşımacılığında kotaların AB tarafından kaldırılması Türkiye'nin lehine sonuçlanacak bir durumdur. Aksi halde gümrük birliği yapısına aykırı bir şekilde dış ticarete yaşanan bu durumun Türkiye'ye zarar vermeye devam etmesi kuvvetle ihtimaldir. Ek olarak ticarete AB üyesi ülkelerde ticari standardizasyonun olmaması ve denetim metotlarının dinamik oluşu ticareti kısıtlayarak maliyetleri artırdığı için bu sorunlar çözüme kavuşmalıdır.

KAYNAKLAR

- Acar, M. ve Dikkaya, M. (2018). *Ekonomik entegrasyon, Avrupa Birliği ve Türkiye*. Savaş Yayınları, Ankara
- Achiele vd. (2016). Going deep: The trade and welfare effects of TTIP revised, *Ifo working paper* no.219
- Alpagu, H. (2015). International taxation and the role of customs union between Turkey and the EU. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*. 10(2), 133-142
- Avrupa Birliği Genel İşler Konseyi Sonuç Raporu, (2018). Erişim Adresi: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/06/26/council-conclusions-on-enlargement-and-stabilisation-and-association-process/>
- Avrupa Komisyonu. (2015). Inception impact assessment: Enhancement of EU-Turkey bilateral trade relations and modernisation of the EU-Turkey Customs Union. Erişim Adresi: http://ec.europa.eu/smartregulation/roadmaps/docs/2015_trade_035_turkey_en.pdf
- Avrupa Komisyonu. (2020). *2020 Türkiye İlerleme Raporu*, Erişim Adresi: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2020-10/turkey_report_2020.pdf
- Balassa, B. (1961). Towards a theory of economics integration. *Kyklos*, 14(1), 1-17.
- Berulava, G., Manoli P. ve Selcuki C. vd. (2019). Modes of regional cooperation and their political economy, *FEUTURE Online Paper* No. 29.
- Çak, D. ve Çak, M. (2007). Gümrük birliği'nin getirdikleri ve götürdükleri: Dış ticaret vergileri ihracat gelirleri analizi, *İTO Yayın*, Yayın No: 2007-68
- Çimen, A. (1996). *Gümrük birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye ilişkileri*. Ankara: Adil
- Ertürk, A. C. (2018). AB-Türkiye arasında gümrük birliğinin güncellenmesi: Fırsatlar ve sorunlar. *Global Political Trends Center (GPOT)*, 59, Erişim Adresi: <http://www.jstor.com/stable/resrep19337>
- Felbermayr, G. ve M. Larch. (2013). The transatlantic trade and investment partnership (TTIP): potentials, problems and perspectives, *CESifo Forum* 14(2), 49–60.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV). (2021). Gümrük birliği, Erişim Adresi: <https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=38>,
- Kazancı B. A. (2021). *Türk cumhuriyetleri arasında olası gümrük birliği ve diğer entegrasyon modellerinin analizi*. Doktora Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Kalaycı, C, Küçükali, C. (2018). Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerinin geleceği: Gümrük birliğinin güncellenmesi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 6 (3), 13-23.
- Kurter, O. (2020). Avrupa ve Türkiye arasında yürürlükte olan ortak gümrük birliği antlaşması güncellenmesi üzerine bir araştırma. *International Journal of Arts and Social Studies*, 3(5), 62-76.

- Küçükahmetoğlu, O. (2013). Reel Entegrasyon Teorisi, Osman Küçükahmetoğlu vd. (Ed), *Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım* içinde (ss. 53-91), Bursa: Ekin Kitabevi, 3.Baskı.
- Nas, Ç. (2018). Turkey-EU customs union: Its modernization and potential for Turkey-EU relations. *Insight Turkey*, 20(3), 43-60.
- Togan, S. (2015). Technical barriers to trade: The case of Turkey and the European Union. *Journal of Economic Integration*. 30(1), 121-147.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2018). 1/95 sayılı ortaklık konseyi kararı (Gümrük birliği kararı). Erişim Adresi: <http://www.mfa.gov.tr/1-95-sayili-ortaklik-konseyi-karari-gumrukbirligi-karari.tr.mfa>
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2018b). Gümrük birliği. Erişim Adresi: https://www.ab.gov.tr/gumruk-birligi_46234.html
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı (2018a). Gümrük birliğinin güncellenme süreci. Erişim Adresi: <https://eb.ticaret.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ab/gumruk-guncellenme-sureci>
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı (2018b). Gümrük birliği'nin güncellenmesi etki analizi çalışması basın bildirisi. Erişim Adresi: <https://ticaret.gov.tr/data/5b87239113b8761450e18ee6/Etki%20Analizi%20-%20Bas%C4%B1n%20Bildirisi.pdf>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Dış ticaret istatistikleri Erişim Adresi <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>
- Ulengin F., Cekyay B., Palut P.T., Ulengin B., Kabak O., Ozaydin O., Ekici S.O. (2015). Effects of quotas on Turkish foreign trade: A gravity model, *Transport Policy*, 38, 1-7.
- Viner, J. (1950) *The customs union issue*. Carnegie endowment for international peace. New York.
- World Bank (2014), Evaluation of the EU-Turkey customs union, Report No. 85830-TR, (March 18, 2014), Erişim Adresi: <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/turkey/tr-eucustoms-union-eng.pdf>

Göç ve Ekonomik Gelişme¹

Migration and Economic Development

Özgür KANBİR *

Makale Geliş Tarihi / Received :16.10.2022
Makale Kabul Tarihi / Accepted :02.12.2022

ÖZET

Bu makalede göç ve ekonomik gelişme ilişkisi ele alınmaktadır. Ekonomik gelişmenin pek çok farklı kaynağı arasında göç konusu da yer almaktadır. Özellikle işgücü hareketleri bakımından göç olgusu, göç veren ve göç alan ülkelerde farklı etkiler yaratmaktadır. Bu açıdan çalışmada farklı göç türlerinin, göç veren ve alan ülkelerin ekonomik gelişmesine olan olumlu ve olumsuz etkileri incelenmiştir. Çalışmanın amacı, göçlerin türlerine göre ekonomik sonuçlarını çeşitli ülke ve bölge örnekleri ile ortaya koymaktır. Bu çerçevede ekonomik gelişme açısından Avrupa ülkeleri, Asya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan göçlerin ekonomik gelişmeye olan etkileri değerlendirilmekte; göçlerin, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerindeki ekonomik fayda ve maliyetleri ortaya konmaktadır.

Anahtar Kavramlar: *Göç, Ekonomik Gelişme, Göç Türleri, Küreselleşme, göçlerin olumlu-olumsuz etkileri*

ABSTRACT

This paper discusses the relationship between migration and economic development. Migration is one of the many different sources of economic development. The phenomenon of migration, especially in terms of labor force movements, creates different effects in countries that emigrate and receive immigration. In this respect, the positive and negative effects of different types of migration on the economic development of the sending and receiving countries is examined. The aim of the paper is to reveal the economic results of migrations according to types of migration with examples from various countries and regions. In this context, the effects of immigration on economic development is evaluated for Europe, some Asian countries and the United States of America. In the study the economic benefits and costs of migration will be revealed for the developed and developing countries.

Keywords: *Migration, Economic Development, Types of migration, Globalization, positive-negative effects of migration*

¹ Bu makale 14-15 Nisan 2022 tarihinde gerçekleştirilen “Ekonomik, Sosyal, Siyasal ve Kültürel Boyutlarıyla Göçlerin Geleceği” adlı uluslararası sempozyumda sunulan ve tam metni yayımlanan bildirilen hazırlanmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Dereli Meslek Yüksekokulu, ozgurkanbir@yahoo.com.tr, **ORCID No:** 0000-0001-5696-4077

GİRİŞ

İnsanoğlunun farklı coğrafyalara göçü, insanlık tarihinin temel bir özelliği olmuştur. Bu göçlerin sebepleri ve etkileri büyük farklılık gösterse de uygarlık temelde bu göç hareketlerinin etkileri ile şekillenmiştir. Bu açıdan bakılırsa uygarlığın, göçün ürünü olduğu söylenebilir. Uzun mesafeli göçlerin yarattığı bilgi ve kültür alışverişi sosyal ve ekonomik gelişmeyi tetiklemiştir. Tacirler, kâşifler, baharatçılar, kumaşçılar, savaşçılar, sömürgeciler, köleler, istilacılar, felaketlerden kaçanlar vb. formlardaki insan hareketliliği büyük bir bilgi ve kültür havuzu oluşturmuştur. Bu havuz ulus devletlerin ortaya çıkması ile farklı kaplara dökülse de günümüzde küresel ekonomi ve toplum, tarihten gelen bu nüfus hareketlerinin birikiminden oluşmaktadır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) son yayımladığı verilere göre, dünyada 82,4 milyon insan zorla yerinden edilmiş durumdadır. Bu rakamın 26,4 milyonu mülteci, 48 milyonu kendi ülkeleri içinde yerlerinden edilmiş kişi, 3,9 milyonu Venezüellalı yerlerinden edilmiş kişi ve 4,1 milyonu ise sığınmacıdır. Tüm mültecilerin %68'i beş ülke kaynaklıdır. Bunlar Suriye 6,7 milyon, Venezüella, 4 milyon, Afganistan 2,6 milyon, Güney Sudan 2,2 milyon ve Myanmar 1,1 milyondur. Mültecilere en fazla ev sahipliği yapan ülkeler ise Türkiye 3,7 milyon, Kolombiya 1,7 milyon, Uganda 1,5 milyon, Pakistan 1,4 milyon ve Almanya 1,2 milyondur. Bu beş ülke tüm mültecilerin %39'una ev sahipliği yapmaktadır (UNHCR, 2021:3).

Bu sayılar her ne kadar birer istatistiki bilgi olsa da bu olgunun ardında olumlu ve olumsuz etkilenen bireyler ve toplumlar söz konusudur. Bu etkilerin sosyal yönlerinin analizi kadar, ekonomik boyutlarının analizi de önemlidir.

Göç olgusunun hem iç göç ve hem de dış göç olarak ekonomik etkileri söz konusudur. Bu etkilerin analiz edilmesi de göç politikalarına yön verilmesi açısından yararlıdır. Bu çalışmada göç olgusunun ekonomik gelişmeye olan olumlu ve olumsuz etkileri üzerine bir analiz yapılmaktadır. İlk kısımda ekonomik gelişme seyri bağlamında uluslararası göçlerin genel bir çerçevesi çizilmekte, farklı coğrafyalarda yaşanan göçlerin tarihsel seyrinde, merkantilizmden 21. yüzyıla uzanan küreselleşmeye gelinceye kadar farklı göç türlerinin nedenleri ve etkileri analiz edilmektedir. Bu zaman dilimlerinde, göç ile ekonomik gelişme arasındaki bağlantılar ele alınmaktadır. İkinci kısımda teorik olarak ekonomik gelişme ve göç ilişkisi ele alınarak, göçlerin gelişme sürecine olumlu ve olumsuz etkileri ortaya konmaktadır. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme ve politika önerilerine yer verilmektedir.

1. EKONOMİK GELİŞME SÜRECİNDE GÖÇLERİN SEYRİ ve YAKIN DÖNEMDEKİ GÖÇLER

Göç ve ekonomik gelişme süreci modern öncesi dönemlere kadar takip edilebilir. Ancak günümüzde oluşan uluslararası sistemin kökleri büyük ölçüde merkantilizm, kapitalizm ve sanayileşme süreçlerinde yatmaktadır. Bu nedenle ulusal ve uluslararası göç olgusunun modern dönemdeki etkilerini ele almak, konumuz açısından daha işlevsel bir çerçeve sunabilecektir.

Modern dönem özellikle Batılı ülkelerin yeni coğrafyalara açıldığı bir süreçte şekillenmektedir. Bu dönem büyük nüfus hareketlerinin, göçlerin, köleciliğin yoğunlaştığı ve yeni ülkelerin oluştuğu, kimi toplumların ya da devletlerin yok olduğu bir zaman dilimidir.

Merkantilizm, batı kaynaklı bir ekonomik anlayıştır. Kıymetli maden kaynaklarının ele geçirilmesi ile zenginlik ve refahın sağlanacağı görüşüne dayanmaktadır. Bu anlayış ile Amerika kıtası fethedilmiş ve diğer coğrafyalarda da merkantilist sömürgecilik yayılmıştır. Atlantik ötesi köle ticareti, modern dönemde göçün en dramatik örneğini oluşturmuştur.

Ortalama yaşam süresinin uzaması ile birlikte Avrupa'daki nüfus artışı 18. yüzyılın ortasından 19. yüzyıl ortalarına doğru 208 milyondan 430 milyona yükselmiştir (Güran, 2013: 143). Bu nedenle de göçün en kapsamlı örnekleri Avrupa halklarının kendi sınırları dışına taşmasına dayanmaktadır. Bu taşma ile birlikte Kuzey Amerika, Asya, Avustralya, Afrika kıtalarında yerleşik koloniler kurulmuştur. Aynı zamanda bölgede yaşayan yerliler de yerlerinden sürülmüştür (Cohen, 2016:533, 534). Aşağıda yer alan tabloda modern dönemle başlayan bu sürece dair veriler yer almaktadır.

Tablo 1. Modern Dönemde Amerika Kıtasına Yönelik Göçler (bin kişi)

Yıl	Kuzey Amerika	Güney Amerika	Karayipler	Amerika Kıtası Toplam
1500	-	10350	300	10650
1600	-	7900	200	8100
1700	370	8850	500	9720
1800	6040	12900	2000	20940
1900	23700	47600	6500	77800

Kaynak: Szirmai (2015: 60)'den uyarlanmıştır.

1500 ile 1600 yılları arasında, Amerika kıtasında toplam nüfus 2,5 milyon kişi azalmıştır. Bu azalmanın %96'sı Güney Amerika'da gerçekleşmiştir. Yerli nüfus 9,3 milyondan 6,9 milyona düşmüştür. Bu azalma, kıtanın istila edilmesi ve bu süreçte yerli nüfusun savaş, salgınlar ve benzeri yollar ile azaltılması ile açıklanabilir. Ancak daha sonra büyük bir göç hareketi ve gemiler ile köle işgücünün getirilmesi sonucunda kıtanın her iki bölümü de hızlı bir nüfus artışı eğilimi içerisine girmiştir. Böylelikle 1600-1700 yılları arasında kıta nüfusu 6,9 milyondan 7,6 milyona çıkmıştır. 18. yüzyılda ise özellikle Batı Afrika'dan getirilen kölelerin sayısı 6 milyonu aşmıştır. Sonraki yüzyılda ağırlıklı olarak Avrupa'dan gelen göçmenler nedeniyle kıtanın nüfusu yaklaşık 21 milyondan 78 milyona kadar çıkmıştır (Szirmai, 2015:60). Bu artış, yıllık bazda %1,32'ye varan bir büyüme oranına tekabül etmektedir. Oysa dünyanın genel nüfus artışına bakıldığında aynı dönemde nüfus artış oranının %0,55 olduğu görülmektedir (Roser, Ritchie, Ortis-Ospina, 2019). Tablo 3'te görüldüğü gibi, 19. yüzyılda Amerika kıtasının nüfusu göçlerle birlikte 57 milyonluk bir artış göstermiştir. Güneydeki artış, Kuzey'e kıyasla çok daha fazla olmuştur.

Köle ticareti Afrika kıtasının gelişme seyrini sekteye uğratmıştır. Bir yandan doğal kaynakların sömürgeciler tarafından ele geçirilmesi diğer yandan da köle ticaretinin etkileri yıkıcı olmuştur. 1500'lü yıllardan itibaren özellikle Batı Afrika kıyılarından Kuzey ve Güney Amerika'ya yönelik köle ticareti başlamıştır. 15. yüzyılda 150 bin olan köle sayısı, 16. yüzyılda 1,6 milyona ulaşmış, 18. yüzyılda ise 6 milyonu geçmiştir. Afrika'nın batı kıyılarındaki kimi devletler köle ticareti sayesinde görece zenginleşmiştir. Köle ticaretine maruz kalan bölgelerde nüfus artışı düşmüş, verimli tarım alanları köle baskınlarına maruz kalınmasından dolayı terk edilmiştir. Artan köle talebi ise iç savaşları, çatışmaları ve eşkıyalık ve terörü beslemiştir. Özellikle Batı Afrika'da ekonomik kaynaklar verimli alanlara değil silahlanmaya ve askeri faaliyetlere yönlendirilmiştir (Szirmai, 2015:62). Kölecilik olgusu ve onun getirdiği komplike sorunların, özellikle sahra-altı Afrika ülkelerinin ekonomik

gelişme sürecini sekteye uğrattığı tarihi bir gerçektir. Kıtada 21. yüzyıla kadar uzanan iç çatışmalar ve terör olaylarının izleri bu döneme kadar sürülebilir.

19. yüzyıldan 21. yüzyılın ilk yirmi yılına kadar Avrupa, Asya, Ortadoğu, Afrika ve Latin Amerika ülkelerine yayılmış beş önemli göç akımı ortaya çıkmıştır. Bu akımların ilki *Avrupalıların göçüdür*. 1846-1932 döneminde Avrupa'dan 58,6 milyon insan daha ılıman bölgelere doğru göç etmiştir. Bu göçün yaklaşık üçte ikisi ABD'ye doğru olmuştur. Ancak onun dışında Arjantin, Kanada, Brezilya, Avustralya, Güney Afrika ve Yeni Zelanda'ya da büyük miktarda Avrupalı göçü yaşanmıştır (Szarmai, 2015: 62, 63). Avrupalılar gittikleri yerlere, başına *new* ön eki getirerek eski dünyanın yer adlarını yeni dünyaya taşımışlardır. Örneğin New York, New England, New Jersey, New Hampshire, New Orleans, Nova Scotia, New Glasgow, New Brunswick, New Zealand gibi yerler eski dünyadan taşınmış yer adlarıdır. Bütün bu “*yeni dünyalar*”ın toprağı ve doğal kaynakları bol, nüfus yoğunluğu ise düşüktü. Yerliler ise göçmenler tarafından -genel bir eğilim olarak- her yerde ya elimine, ya asimile, ya da sürgün edilmiştir.

Öte yandan nüfus yoğunluğunun düşük olmasından dolayı yeni bölgelerde ücretler yüksek düzeydeydi. Bu durum Avrupa'dan göç akınlarını oldukça cazip kılıyordu. Diğer yandan işgücü başına düşen sermayenin yüksek olması da iş gücü verimliliğini artıran önemli bir faktördü. Bu nedenle, 19. yüzyıldaki nüfus yoğunluğu ile Amerika'daki teknolojik gelişme arasında önemli bir ilişki söz konusu olmuştur (Güran, 2013: 173).

Sanayileşmenin İngiltere'de buhar gücüyle çalışan makinenin icadı ile başlaması akabinde, Amerika'daki ekonomik ve teknolojik gelişme, göç hareketleri paralelinde hız kazanmıştır. Özellikle Amerika'da emeğin düşük yoğunluklu olması teknolojik gelişme için bir teşvik işlevi görmüştür. Avrupa'nın görece bol olan işgücüne karşı, büyük tarım arazilerinde emek kıtlığı yaşayan A.B.D'de emekten tasarruf eden teknoloji yoğun bir üretim biçimi gelişmiştir (Kanbir, 2017: 29). Göçmenlerin geldikleri ülkelerden taşıdıkları bir teknoloji transferinden de ayrıca söz edilebilir. Çünkü bu ülkeler temelde sanayileşme sürecinde olan nihai mal ihraç eden ülkelerdi (Szarmai, 2015: 63). Bununla birlikte ABD'nin 19. yüzyıldan itibaren ekonomik gelişmesinde, bu göç hareketinin ve onun desteklediği teknolojik ilerlemenin rolü çok büyüktür. Örneğin 1850'den itibaren, tarımda tırpanın yerini alacak olan McCormick biçeri ilk olarak ABD'li çiftçiler tarafından kullanılmaya başlanmıştır (Basalla, 2008: 204-206). Benzinli motorla çalışan ilk traktör 1892 yılında ABD'nin Iowa eyaletinde geliştirilmiştir (Britannica, 2021). Bununla birlikte tıpkı Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi, Amerika'nın güney eyaletlerinde de -yoğun köle emeği kullanılması nedeniyle- teknolojik gelişme süreci Kuzey'e kıyasla daha yavaş olmuştur. Dünyada genel olarak tarımın makineleşmesindeki ağırlık 1930'larla birlikte ABD ve Kanada'da gerçekleşmiştir.

İkinci ana göç akımı ise *kötü yaşam koşullarından* kaynaklanan göçlerdir. Bu göçler özellikle Hindistan, Çin ve Java'daki yoğun nüfuslu bölgelerde yaşanmıştır. Bu ülkelerdeki yaşam koşullarının korkunçluğu, gönüllü göçü teşvik edici olmuştur. Bu göçün yönü ağırlıklı olarak Karayipler, Afrika ve Asya'daki tropik bölgelerdir. Özellikle Asya'daki yoğun nüfuslu yerlerden, seyrek nüfuslu yerlere yönelik göç daha ağırlıklı olmuştur. 1846-1937 döneminde Hindistan'ın verdiği göç miktarı 30 milyon olarak hesaplanmaktadır. En önemli göç yerleri Burma, Seylan ve Malacca olmuştur. Diğer önemli uluslararası göç veren bir ülke de Çin'dir. 1880-1932 arasında Çin'in dışarıya verdiği göç sayısı 8 milyonu bulmuştur. Bu göçmenler özellikle Hollanda Doğu Hint Adaları, Tayland, Malacca ve Güneydoğu Asya'nın diğer bölgelerine yerleşmişlerdir. Keza Java'dan da Endonezya'nın

takımadalarına doğru bir göç akışı olmuştur. Bütün bu göçler ve köle ticareti bir arada düşünüldüğünde Asya, Latin Amerika ve Afrika ülkelerinde nüfusun demografik yapısında da değişiklikler meydana gelmiştir (Szirmai, 2015: 62-64).

Üçüncü önemli göç akımı *çevreden merkeze* doğru göçlerdir. Bu göçler yoğun olarak 1950-2010 aralığında yaşanmıştır. Bahse konu dönemin temel özelliği, doğrudan sömürgeciliğin bittiği bir dönem olmasıdır. Eski sömürgeler artık yeni bağımsız ülkeler halini almıştır. Bu defa çevre ülkelerden, merkez ülkelere doğru bir göç başlamıştır. Cezayirli Fransa'ya, Hintliler ve Pakistanlılar İngiltere'ye, Kongolular Belçika'ya, Endonezyalılar ve Surinamlılar ise Hollanda'ya göç etmişlerdir. Buna ek olarak aynı dönemde, doğrudan sömürgeleşmemiş bölgelerden de gelişmiş ülkelere doğru bir göç yaşanmıştır. Bu göç akımları Latin Amerika ülkelerinden ABD'ye doğru ve Türkiye, Fas ve diğer Kuzey Afrika ülkelerinden Avrupa'ya doğru ve son olarak Koreliler de Japonya'ya doğru göç etmiştir. OECD verilerinde 1950-2007 dönemindeki toplam göç akışının yaklaşık 67,5 milyon görülmektedir (Szirmai, 2015: 64).

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın yeniden inşası sürecinde işgücü kıtlığı söz konusu olmuştur. Bu dönemde kimi Avrupalı devletler yabancı işgücü talebinde bulunmuşlar ve işgücü ihtiyacının karşılanmasını, ekonomik gelişmelerinin bir kaynağı olarak ele almışlardır (Kanbir, 2016: 104). 1960'lardan itibaren Federal Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, Avusturya ve Hollanda gibi ülkeler yabancı işçi alımı konusunda önde gelen ülkeler olmuştur. İşgücü kıtlığı çekilen bu ülkelerde yabancı işçiler, genel olarak yerli işgücüne rakip değil tamamlayıcı unsur olarak konumlandırılmıştır. Bu nedenle yabancı işgücü alımı refah üzerinde olumlu etkiler doğurmuştur (Seyidoğlu, 2015: 729,730).

Göç alışverişini yetkin bir şekilde uygulayan iki ülke Avusturya ve Kanada olmuştur. Bu ülkeler, ekonomik gelişme sürecinin ihtiyaç duyduğu işgücünü göçmen politikalarını seçici bir şekilde yapılandırarak temin etmişlerdir. Buna paralel olarak hedef ülkeye yatırım sağlayan ve iş yapan girişimci göçmenler de memnuniyetle karşılanmıştır (Cohen, 2016:536).

Türkiye de 1960'lı yılların başında itibaren kimi Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri ile işgücü anlaşmaları yapmıştır. Bu anlaşmalara bağlı olarak işgücü ihraç etmiş ve bu göçün yarattığı ağırlıklı olarak olumlu ekonomik etkilerle karşılaşmıştır. Öncelikle kırsal kesimde meydana gelen gizli işsizlik ve atıl işgücünün Avrupa ülkelerine doğru göç etmesiyle ülke içinde işsizlik oranları baskılanmıştır. Aynı zamanda döviz kıtlığı çeken bir ülke olarak işçi dövizleri kalemi 2014 yılına kadar önemli bir kaynak olarak kullanılmıştır. Kimi yıllarda işçi dövizlerinin ihracat gelirlerine oranı %15'ler düzeyine kadar çıkmıştır. Bu ülkelerde bulunan Türk vatandaşlarının dövizlerinin Türkiye'ye aktarılması konusunda “kredi mektuplu döviz tevdiat hesabı” ve “süper döviz hesabı” gibi yöntemler uygulanmıştır. Ancak işçi dövizlerinin son dönemlerde gittikçe azalan seyri karşısında Merkez Bankası 2014 yılında bu hesapları tasfiye etmiştir (Seyidoğlu, 2015: 740). Diğer yandan 1973 yılında yaşanan petrol şoku ve stagflasyon olgusunun yarattığı olumsuz konjonktür, gelişmiş Batılı ülkelerde göç politikalarında tersine bir dönüş etkisi yaratmıştır. Yükselen işsizlik nedeniyle göçmen politikaları sıkılaştırılmış ve yeni göçlerin önünü kesecek politikalara geçilmiş ve varolan göçmenlerin ülkelere dönmelerine yönelik kimi teşvikler uygulanmıştır.

Öte yandan bu dönemde, *politik göçler* olarak adlandırılacak dördüncü bir göç olgusu da yaşanmıştır. Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Doğu Almanya, Bulgaristan Küba, Çin ve Kuzey Kore

gibi siyasal rejimleri sosyalist olan ülkelerden Batılı kapitalist ülkelere yönelik göçler de 21. yüzyılda yaşanan göç türlerinden birini oluşturmaktadır. Otoriter siyasal rejimlerde yaşayan insanların, liberal rejime sahip gelişmiş ülkelere doğru göçü 1950'lerin sonlarından itibaren artarak devam etmiştir.

Politik göçlerdeki ikinci önemli dalga ise, eski doğu bloku ülkelerindeki rejim değişiklikleri ile birlikte küresel ve bölgesel çapta göçlerin hız kazanmasıyla ortaya çıkmıştır. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve ardından SSCB'nin dağılmasıyla hem bölge içinde hem de bölge dışına doğru nüfus hareketleri meydana gelmiştir. Cohen'in (2016: 535) de belirttiği gibi, Soğuk Savaş sonrası dönem, sivil kargaşa ile birlikte ekonomik göçmenler ile siyasal mültecileri ayırt etmek zorlaşmaya başlamıştır. Özellikle rejim değişikliklerinin yarattığı karmaşa ortamında ortaya çıkan yeni devletler, dini ve etnik aidiyetlerle yeni göçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Örneğin 1991 sonrasında Kazakistan'da yaşayan önemli miktarda Rus, Slav ve Alman kökenli Kazakistan vatandaşı ülkeden ayrılarak Rusya'ya göç etmiştir (Kanbir, 2017b: 374).

Beşinci önemli göç akımı da savaş ve etnik veya dini çatışmaların yarattığı göçler ve zorunlu mübadeleler ile ortaya çıkmıştır. Türkiye'de kurtuluş savaşı dönemi ve sonrasında yaşanan mübadeleler bunun bir örneğini oluşturmaktadır. 1922 Büyük Taarruz sonrasında bir milyon Rum Yunanistan'a göç etmiştir. Bunun akabinde 1923 Lozan anlaşması sonrasında ise üç yüz elli bin Müslüman Türk ve iki yüz bin Hıristiyan Rum karşılıklı olarak zorunlu göçe tabi tutulmuştur (Bozdağlıoğlu, 2014: 10). Beşinci göç dalgasının yakın dönem bir örneği ise 2011 yılından itibaren bölgesel çatışmaların, savaşların tetiklediği göç akımlarıdır. Özellikle Arap Baharı ile başlayan gelişmeler ve Suriye iç savaşı bu göç akımının hâlâ devam eden önemli bir kaynağıdır. Bu bağlamda diğer bir göç ise 24 Şubat 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile başlayan sığınmacı göçü olmuştur. Kiev Ekonomi okulunun sağladığı verilere göre 6 milyon insan ülke dışına göç eder iken 8 milyon Ukraynalı da ülke içinde bir başka bölgeye göç etmiştir (KSE, 2022).

Muhtemel altıncı göç dalgasının ise içinde bulunduğumuz dönemde etkilerini hissettiğimiz iklim krizinden kaynaklanması beklenmektedir. Önümüzdeki yirmi-otuz yıl gibi yakın gelecekte olması muhtemel iklim krizi ile 1,5 milyardan fazla insanın göç etmek zorunda kalacağı tahmin edilmektedir. Özellikle küresel ısınma kaynaklı iklim krizinin göç hareketlerini de beraberinde getireceği beklenmektedir. Bu konuda yapılan senaryolara göre dünyanın bir ile altı derece aralığında ısınması mümkün görünmektedir. Bu sıcaklık artışları ise iklim felaketleri ve kuraklık anlamına gelmektedir. Sonuçta özellikle dünyanın güney yarım küresinden kuzey ülkelerine doğru bir iklim krizi göçü yaşanması olası senaryolar arasında yer almaktadır (Demirsoy, 2022).

2.GÖÇ KURAMLARI VE EKONOMİK GELİŞME

Küreselleşme ile birlikte göç hareketleri tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar büyük ölçekli olmaya başlamıştır. Özellikle ulaşım, teknoloji, iletişim, medya ve internetin gelişmesiyle birlikte insan hareketliliği hem daha hızlı ve hem de daha büyük ölçeklerde gerçekleşmektedir (Giddens, 2008: 573). Castles ve Miller (1993) geçen yüzyılı "göç çağı" olarak nitelendirmişlerdir. Ancak göç çağı bitmemiş etkisini bir sonraki yüzyılda da artarak hissettirmektedir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda göç hareketleri hem hacim hem de hız olarak artmış yeni bir göç çağı başlamıştır.

2.1.Temel Göç Modelleri

Temel göç modelleri 1945 sonrasında dört başlıkta toplanmaktadır (Giddens 2008: 569);

1.Klasik göç modeli: Ekonomik ve sosyal gelişimini "göçmen uluslar" olarak sağlayan ülkeleri açıklamaktadır. Kanada, A.B.D., Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkeler bu şekilde oluşmuştur.

2.Sömürgeci göç modeli: Sömürgeci ülkelere, eski sömürgelerinden gelen göçmenleri ifade etmektedir. Fransa, Birleşik Krallık gibi ülkeler, diğer ülkelerden gelenlere nazaran eski sömürgelerinden gelen göçmenleri daha çok tercih etmektedirler.

3.Misafir işçi modeli: Modele göre bir ülke, emek piyasalarının talebini karşılamak üzere göçmen işçi kabul etmektedir. İkinci dünya savaşından sonraki dönemde Almanya, Hollanda, Avusturya, İsviçre ve Belçika gibi ülkeler buna örnek gösterilebilir.

4.Yasadışı göç modeli: Bu model gizli ya da göçmen değilmiş gibi bir ülkeye giriş yapılarak orada kalınması durumunu ifade etmektedir. ABD'ye göç eden Meksikalılar buna örnek olarak gösterilebilir.

Ancak bu dört model göç olgusunun bir bölümünü dışarıda bırakmaktadır. Özellikle çatışmalar, savaşlar ve işgallerin meydana getirdiği zorunlu göçler bu modeller arasında yer almamaktadır. Bu nedenle bu çalışma ile yüz yıldan daha önce kullanılan, bir deyim hatırlatmakta yarar vardır. *Kaç-Kaç*, Anadolu'da Osmanlı-Rus savaşından itibaren birinci dünya savaşı yılları da dahil olmak üzere kullanılan bir deyimdir. Doğu Anadolu bölgesinin Rus işgali karşısında Anadolu'nun iç kesimlerine zorunlu göçleri halk arasında *kaç kaç/kaç ha kaç* olarak isimlendirilmiştir (Uğurlu, 2021:189). Keza Kurtuluş Savaşı döneminde Adana bölgesinin Fransızlar tarafından işgal edilmesi sürecinde de "kaç kaç" olayı yaşanmıştır. Ancak daha çok bir ülke içinde yaşanan bu olgu 2010'lardan itibaren bölgesel seviyede gerçekleşmektedir. Arap Baharı sonrası yaşanan iç savaşlar sonucunda milyonlarca insan ülkelerinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Her ne kadar mültecilik ve sığınmacılık olarak kavramsallaştırılan benzer tanımlamalar var olsa da "kaç-kaç" tanımlaması sığağı sığağına ve çok acil, hayati önemde yaşanan bir savaş, işgal, çatışma ve ölüm riskini vurgulamaktadır.

Yaşanan son *kaç-kaç olayı*, 24 Şubat 2022 günü yine Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik başlattığı işgal hareketi ile başlamıştır. 2022 Eylül'ü itibariyle ulaşılan son rakamlara göre, altı milyon Ukraynalı güvenli bölge ülkelerine doğru göçer iken sekiz milyon kişi de ülke içinde başka bölgelere doğru göç etmiştir (Kanbir, 2022: 356). Dolayısıyla, Giddens'in yukarıda ifade ettiğimiz genel sınıflandırmasına 2000'li yıllardan itibaren özellikle savaş kategorisini vurgulaması açısından "kaç-kaç" modeli adıyla, yeni bir kategorinin de eklenmesi mümkün görünmektedir.

Öte yandan Castels ve Miller (1993) göç olgusunun gelişimine dair birkaç öngöründe bulunmuşlardır. Bunlar göçün hızlanması, farklılaşması, küreselleşmesi ve kadınlaşması eğilimleridir. *Göçün hızlanması*, göçün önceki dönemlere kıyasla çok daha fazla sayıda gerçekleşmesidir. *Göçün farklılaşması* ise günümüzde işgücü göçü ve mültecilik dışında farklı tiplerde göçmenlerin varlığını ifade etmektedir. *Göçün küreselleşmesi* ise göç alan ve göç veren ülkelerin çok sayıda olmasıdır. *Kadınlaşma* ile ifade edilen durum ise kadın sayısının göçmenler arasında artış göstermesine atfen kullanılmaktadır. Özellikle ev içi hizmetlerin artması ve seks turizmi gibi olgular dünyada kadın göçmen sayısını artırmıştır (Giddens, 2008: 570).

2.2. Kalkınma Modelleri ve Yaklaşımlar

Göç ve ekonomik gelişme konusundaki yaklaşımlar, göçün gelişmeye olan etkileri bakımından olumlu ya da olumsuz etkileri olduğunu savunan yaklaşımlar olarak sınıflandırılabilir. Bunun dışında ulusal ya da uluslararası emek göçüne yönelik olarak geliştirilmiş spesifik modeller de söz konusudur.

2.2.1. Göç ve Ekonomik Gelişme Konusunda İyimser ve Kötümser Yaklaşımlar

Göç ve kalkınma konusundaki tartışmalar dönem dönem iyimser ve kötümser senaryolar ile ele alınmıştır. 1950'li ve 1960'lı yıllarda, kalkınmacı bir iyimserlikle meseleye yaklaşılmıştır. 1970-80 dönemi ise karamsar bir neo-Marksist dönemdir. 1990'lar ve 2000'ler ise daha iyimser görüşlerin hâkim olduğu, küreselleşme olgusunun genel bir paradigma olarak iyice ortaya çıktığı bir dönemi ifade etmektedir (De Hass, 2010: 227). Ancak 2010'lardan sonraki görünüm yine tersine dönmüştür. Özellikle Ortadoğu, Asya ve Afrika'daki bölgesel istikrarsızlıkların tetiklediği “kaç-kaç” şeklinde yaşanan uluslararası göç akımları, Türkiye gibi hedef ülkelerin emme kapasitelerini zorlamıştır. Hedef ülkelerdeki göçmen, sığınmacı ve mülteci formlarındaki hareketler, sosyal ve ekonomik kaynaklar üzerinde bir stres oluşturmuştur. Öte yandan kaynak ülkeler açısından da beyin göçü gibi farklı sorunlar söz konusudur.

Kimi yaklaşımlar göçün hem kaynak ve hem de hedef ülke açısından olumlu etiklerine vurgu yapar iken, kimi yaklaşımlar da olumsuz sonuçlarına yoğunlaşmıştır. Gerçekte ise iktisadi ve sosyal olayların bir görünen bir de görünmeyen maliyetleri ve yararları söz konusudur (Acar, 2018). Dolayısıyla önemli olan hangi etkinin ağır bastığını saptayabilmektir. Aşağıda yer alan tabloda göç konusunda iyimser ve kötümser yaklaşımlar yer almaktadır.

Tablo 2. Göç ve Kalkınmaya Yönelik Farklı Görüşler

Göç Konusunda İyimserler		Göç Konusunda Kötümserler
İşlevselci Yaklaşım	↔	Yapısalcı Yaklaşım
Neo-Klasik Yaklaşım	↔	Neo-Marksist Yaklaşım
Modernleşme Teorisi	↔	Entegre olmama
Net Kuzey-Güney Transferi	↔	Net Güney-Kuzey transferi
Beyin Kazancı	↔	Beyin Göçü
Daha fazla eşitlik	↔	Daha fazla eşitsizlik
Havale yatırımı (işçi dövizleri)	↔	Tüketim
Gelişim	↔	Bağımlılık
Daha az göç	↔	Daha fazla göç

Kaynak: De Haas (2010: 229)'dan alınmıştır.

Göç ve kalkınma ilişkisi ele alındığında ilk olarak göçün nedenleri ve etkileri ayrı ayrı ele alınmaktadır. Öte yandan, göç konusunda sadece hedef ülkenin ekonomik gelişme sürecine odaklanmak madalyonun bir yüzünü ifade etmektedir. Göç sürecinin kaynak ülke açısından da ekonomik gelişmeye etkileri söz konusudur. Göç teorileri genel olarak olgunun bu yönünü ele almamaktadır. Diğer önemli bir nokta da göç, bir ülkenin kalkınma sürecinin parçası olarak da görülebilir (De Haas, 2010: 228). Zira sosyoekonomik gelişme sürecinin hem iç hem de dış göç konusunda etkileri olmaktadır.

Tablo 3. II. Dünya Savaşı Sonrasında Araştırmaların Temel Aşamaları ve Göç ve Kalkınmaya Yönelik Politikalar

Dönem	Araştırma Topluluğu	Politika Alanı
1973'e kadar	Göç ve kalkınma iyimserliği	Kalkınmacı görüşler; göçmenler tarafından sermaye ve bilgi transferleri, kalkınma hamlesinde gelişmekte olan ülkelere yardımcı olacaktır. Gelişme, dönüşüm ile güçlü bir bağlantı içindedir.
1973-1990	Kalkınma ve göç konusunda karamsarlık (bağımlılık, beyin göçü)	Şüphecilğin artması; beyin göçü ile ilgili endişeler: alıcı ülkelerdeki geri dönüş ile ilgili deneyimlerden sonra, entegrasyon politikalarına odaklanma. Göçün, kalkınma alanının dışında görünmesi, göç politikalarının sıkılaştırılması.
1990-2001	Açık olmayan görüşlerin, görgül çalışmaların etkisi ile yeniden düzenlenmesi (NELM-Emek Göçünün Yeni Ekonomisi, geçim yaklaşımı, ulusötecilik).	Devam eden şüphencilik ve konunun neredeyse ihmal edilmesi; "göç ve kalkınma, buna artık neredeyse kimse inanmıyor" (Taylor ve ark. 1996a: 401) görüşünün ağır basması; göç politikalarının daha da sıkılaştırılması.
2001-2010	Havaleler konusundaki araştırmalarda çoğalma. Genel olarak olumlu görüşler. Gelişmenin, geri dönüşlerle bağlantısının kesilmesi.	Göçmenlerin anavatanlarına yaptıkları havalelerin artmasının etkisi altında göç ve kalkınma konusunda iyimserlik ve görüşlerin aniden değişmesi: hayati gelişme araçları olarak, işçi dövizleri havaleleri, beyin kazancı, diaspora yatırımları. Göçün gelişmeye katkısı çerçevesinde dönüşler ve tersine göçler konusunda umutların yenilenmesi.
2010-2022	Göç ve kalkınma konusunda kötümserlik	Bölgesel istikrarsızlıklar, iç savaşlar, gelir eşitsizlikleri ve yoksulluğun yarattığı Kuzey-Güney, Doğu-Batı gerilimi; artan düzensiz göçmenler, mülteciler ve milyonlarca sığınmacı sorunu.

Kaynak: De Haas'ın (2010: 230) çalışmasından hareketle geliştirilmiştir.

2.2.2. Temel Yaklaşımlar

Hem iç göçün ve hem de dış göçün ekonomik gelişmeye olumlu ve olumsuz etkileri ya da sonuçları söz konusudur. Bu sonuçlar hem göç-kalkınma ilişkisine yönelik teorilerinin oluşmasına ve tartışılmasına, ya da eleştirilmesine de zemin hazırlamıştır.

Göç konusunda iyimser görüşler Neo-klasik göç teorilerinde yer almaktadır. Bu yaklaşımlar göçü, üretim faktörlerinin etkin kaynak tahsisi açısından ele almaktadır. Bu da her iki ülke (ya da bir ülkenin farklı bölgeleri) açısından olumlu sonuçlanacak bir dengeleme sağlayacaktır. Dengeli büyüme yaklaşımında emeğin kırsal alanlardan, kentsel endüstriyel alanlara (ülke içine ya da ülke dışına) doğru hareketi ekonomik büyümenin ve gelişmenin bir ön koşulu olarak değerlendirilmektedir. Bu varsayım altında istihdam artışı söz konusu olacaktır (De Haas, 2010: 231).

Öte yandan 1960'ların sonunda itibaren göç konusunda kötümser yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Özellikle 1973 petrol krizinin yarattığı ortam ülkeleri göç konusunda daha muhafazakâr olmaya itmiştir. Bu durum kalkınma kuramlarında da gözlenmiş ve neo-klasik iyimserlik yerini tarihsel-yapısalcılık ve bağımlılık yaklaşımı gibi yeni yaklaşımlara doğru bir paradigma kaymasına neden olmuştur (De Haas, 2010: 232).

Bu bağlamda değinilmesi gereken teorilerden biri de Lewis'in *Sınırsız Emek Arzı İle Kalkınma Modeli*dir. Lewis'in modeli kalkınmayı, iç göç çerçevesinde ele almaktadır. Bu modelde ikili bir

sosyal ve ekonomik yapı temel alınmıştır.² Bu modele göre tarımın hâkim olduğu geçimlik üretim yapılan bir sektör söz konusudur. Bu sektörde insanlar ancak hayatta kalmalarına yetecek, belirli bir düzeyde geçimlerini sağlayabilmektedir. Diğer ekonomik yapı ise modern kapitalist ilişkilerin hâkim olduğu, sanayi sektörünün hâkim olduğu bir yapıdır. Modele göre sanayi sektöründe verimlilik ve ücretler yüksektir. Aynı zamanda sektörün emek gücüne de ihtiyacı vardır. Öte yandan geçimlik tarım sektöründe verimsizlik, gizli işsizlik ve görece düşük ücret düzeyi söz konusudur. Aynı zamanda tarımsal sektörde emeğin marjinal verimliliği sıfırdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelere bakıldığında, nüfusun çoğunluğu kırsal bölgelerde bulunur ve kentleşme seviyeleri düşüktür. Aynı zamanda hızlı nüfus artışı ile birlikte hem arazi sınırlılıkları ve hem de tarımsal istihdam sınırlılıkları ile birlikte bir emek fazlası ortaya çıkacaktır (Kaynak, 2011: 2012).

Lewis'in modeline göre kapitalist sektörde ücretler yüksek, tarımsal sektörde ise ücretler görece daha düşüktür. Bu nedenle sanayi sektörü tarımsal kesimdeki fazla olan iş gücünden yararlanabilecektir. Bunun için o sektördeki çalışanlara geçimlik ücret düzeyinin üzerinde bir ücret ödemesi söz konusu olduğunda, emek arzı sınırsız olacaktır. Buradaki sınırsızlık ifadesi, kapitalist sektörde geçerli olan ücret düzeyi üzerinden çalışmak isteyenlerin sayısının, emek talebinden daha fazla olmasını ifade etmektedir. Diğer bir deyişle emek arz eğrisi yatay bir hal alarak sonsuz esnek olacaktır (Gönel, 2016: 91). Bir süre sonra geçimlik sektördeki ücretler, azalan emek faktörü nedeniyle yükselmeye başlayacaktır. Bu da tarım sektörünü "sınırsız" emek arzı konumundan çıkartacaktır. Çünkü iç ticaret hadlerinde tarım lehine bir hareket de söz konusu olmaktadır. Bir taraftan tarım sektörü ticarileşmekte ve diğer taraftan da sektörde emek faktörü üzerinden bir rekabet gerçekleşmektedir. Hem verimlilik artışları ve hem de reel ücret artışları bir arada yaşandığından dolayı modele göre, ekonomi kendi kendini besleyen bir kalkınma sürecine girmiş olacaktır (Kaynak, 2011:219).

Diğer bir yaklaşım Hecksher-Ohlin *Faktör Donatımı Teoremi* olarak bilinmektedir. Buna göre ülkelerde üretim faktörleri farklı yoğunluklar içindedir. Kimi ülkelerde sermaye bol iken kimi ülkelerde emek bol olarak bulunan faktördür. Uluslararası işgücü akımlarının serbest olması durumunda, emeğin bol ve ücretlerin düşük olduğu ülkelere, emeğin kıt ve ücretlerin yüksek olduğu ülkelere doğru bir emek göçü yaşanacaktır. İşçi akımının sürmesi durumunda zaman içinde ülkeler arasında ücret farklılıkları ortadan kalkacak şekilde, arbitraj mekanizmasına uygun bir dengelenme meydana gelecektir (Seyidoğlu, 2015: 728). Bu durum hem etkin kaynak kullanımı ve hem de verimliliği artıracak ve dolayısıyla ekonomik büyüme ve gelişme için önemli bir zemin oluşturacaktır. Ancak gerçek hayatta uluslararası emek göçü teoride olduğu gibi gerçekleşmediği için hem göç hareketleri bu kadar hızlı ve kolay olmamakta ve hem de ücretler arasında bir eşitleme gerçekleşmemektedir.

Tarihsel-yapısalcı yaklaşım göçün nedeninin küresel kapitalizmin yarattığı bölgesel ve uluslararası eşitsizliklerden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Buna göre uluslararası göçler, bu göçlere neden olan yapısal sorunları çözemeyen bir "sefaletten kaçış" durumudur. Aynı zamanda *beyin göçü* gibi nedenlerle de az gelişmişliği derinleştirmektedir (De Haas, 2010: 233).

² Kalkınma literatüründe bu türden iki farklı ekonomik yapının bulunması durumu, ikili (dualist) kalkınma modelleri olarak ifade edilmektedir.

Kötümser görüşler, işçi dövizlerinin kaynak ülkede üretken yatırımlar yerine tüketime yöneldiği ve enflasyonu artırdığı şeklinde bir eleştiri de getirmektedir. Ancak bu iyi bir kaynağın yerli yerinde kullanılamaması ile ilgili bir sorun olarak değerlendirilmiştir.

Göç ve ekonomik gelişme konusundaki olumsuz çerçeve Myrdal'ın *nedensellik ve kutuplaşma* teorisine dayanmaktadır. Bu teoriye göre kapitalist gelişme kaçınılmaz olarak derinleşen mekânsal eşitsizlik yaratmaktadır. Farklı büyüme ve gelişme süreçleri iki kutuplu bir yapı meydana getirmektedir. Avantajlı ülkeler ve gelişmiş bölgeler en yetenekli işgücünü çevre bölge ve ülkelerden kendilerine doğru çekeceklerdir. Geri kalmış bölgeler de bu durumda kaynak kaybına uğrayacaklardır. Bu süreç kapitalist eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Neo-Marksist yaklaşımın da ifade ettiği bir *merkez-çevre* ayrımı oluşmaktadır. Eşitsizlikler artacak ve asimetrik bir büyüme süreci meydana gelecektir (De Haas, 2010: 234).

2.2.3. Uluslararası Emek Göçünün Kaynak ve Hedef Ülkeler Üzerindeki Etkileri

Yukarıda ifade edilen olumlu ve olumsuz görüşler göçün gelişme sürecinde etkileri açısından aynı anda meydana gelen etkilerdir. Gerçek resim her iki etkinin aynı zamanda meydana gelmesinden oluşmaktadır. Ancak önemli olan ağır basan etkinin hangisi olduğudur.

Küreselleşme sürecinde mal ve hizmet hareketlerinde yaşanan serbestleşme, emek hareketleri için söz konusu olmamıştır. Emegın serbest dolaşımı önünde hâlâ çok önemli engeller söz konusudur. Ancak mevcut haliyle bile uluslararası işgücü hareketlerinin yarattığı pek çok etki söz konusu olmuştur. Bunlar kaynak ülke ve hedef ülke için farklı farklı etkilerdir. Bu etkileri derli toplu olarak şöyle sıralayabiliriz (Seyidoğlu, 2015: 731-736):

A. Kaynak Ülke Üzerindeki Etkiler

Emek göçünün kaynak ülke üzerindeki *olumlu etkileri* şöyle ifade edilebilir:

- İşsizlikte bir azalma yaşanabilir. İşsizlik dışarıya göç için önemli bir motivasyondur. Bu durumda meydana gelecek olan dışarıya göç, ülke içindeki işsizlik oranının düşmesine neden olacaktır.
- Ülkede bol olan emek faktörü dışarıya göç ettiğinde hem işsizlik azalacak ve hem de sermayeye kıyasla emek gücü fazlalığı azaldığından ücretlerde bir artış meydana gelebilecektir. Bu da halihazırda çalışanlar için olumlu bir durum olacaktır.
- Kalan işçilerin verimliliği artacaktır. İşçi başına kullanılan sermaye ve diğer faktörler artacak ve ülkede net bir gelir artışı meydana gelecektir.
- İç tasarruflar artacaktır. Diasporaların, kaynak ülkelerin kalkınması için işçi dövizini göndermek gibi önemli bir özelliği vardır. Göçmen işçiler, anavatanlarına önemli miktarda döviz havaleleri yapmaktadırlar. Bu ise özellikle gelişmekte olan ülkelerde yetersiz olan iç tasarrufların ve yatırımların artmasına neden olacaktır. Sonuçta bu dövizler kalkınma çabaları için bir kaynak niteliğinde olacaktır. Kimi çalışmalarda bu dövizlerin, gelirin yeniden dağıtımı, yoksulluğun azaltılması, ekonomik büyüme ve bürokratik kalkınma programları ve

yardımlarından daha etkili bir araç olduğu vurgulanmaktadır (Jones, 1998; Kapur, 2003; Ratha, 2003: Akt. De Haas, 2010: 228).

- Dış ödemeler bilançosu iyileşecektir. Özellikle döviz darboğazı çeken ülkelerin yurt dışındaki vatandaşları, ülkelerine gönderdikleri döviz havaleleri ile ülkenin döviz sıkıntısını hafifleten bir etki yaratmaktadırlar.
- Bilgi ve deneyim kazanma: Yurt dışında, sermaye yoğun üretim tekniklerinin kullanıldığı gelişmiş bir ülkede kazanılan bilgi ve deneyimler kaynak ülke için önemlidir. Özellikle ülkelere bir süre sonra beşerî sermayeleri artmış olarak dönen çalışanlar, ülkenin gelişmesine katkı sağlayabileceklerdir. Ancak bu katkı, kaynak ülkenin de aşama aşama sermaye yoğun üretim tekniklerine geçmesi ile realize olabilecektir.

Diğer yandan kaynak ülkenin dışarıya emek göçünden *olumsuz etkilenmesi* de söz konusudur. Bu olumsuz etkiler şöyle sıralanabilir:

- Nitelikli iş gücü kaybı, yaşanacaktır. Özellikle beyin göçü olarak ifade edilen durumda, ülkenin yetiştirmek için uzun yıllar ve önemli miktarlarda kaynak aktardığı insanların kaybı verimliliği, üretimi ve ekonomik gelişmeyi olumsuz etkileyecektir.
- Dışarıya bedelsiz beşerî sermaye ihracı meydana gelecektir. Nitelikli emek olsun ya da olmasın, bir üretim faktörü olarak emeğin göç etmesi, emeği ihtiyacı olan hedef ülke için bedelsiz bir kazanç iken, kaynak ülke için üretim faktörü kaybı ve dolayısıyla bedelsiz bir beşerî sermaye ihracı anlamına gelecektir.
- Göç sadece beyin göçü şeklinde bir olumsuzluk yaratmayacak, aynı zamanda “*kas göçü*” şeklinde daha düşük vasıflı işgücünün kaybı anlamına da gelecektir. Çünkü bu emek gücünün üretilmesi için de ülke kaynakları kullanılmıştır. Bu kaynaklar bedelsiz bir şekilde göç yoluyla dışarıya transfer edilmektedir (Pennix, 1982: 793, akt. De Haas: 2010:235).
- Göç eden nitelikli işgücünün dinamizminin kaybolması ile kalkınmanın yavaşlaması söz konusu olacaktır.
- Ülkelerine geri dönen insanlar kültürel farklılaşma ve uyumsuzluk sorunları yaşayabileceklerdir. Ayrıca göçmenlerin sahip oldukları kentsel zevkler ve görece refah farklılıkları, kırsalda bulunan insanları geleneksel sektörlerde çalışmaktan caydırmakta ve dışarıya doğru daha fazla göçü cezbetmektedir (De Haas: 2010:237).
- İşçi dövizleri beklendiği gibi üretken alanlara değil, gösterişçi tüketim, arazi ve konut gibi alanlara yönelecek ve aynı zamanda bu alanlarda enflasyonist etkiler yaratacaktır. Ayrıca bu durum ülkedeki gelir dağılımını da daha kötü hale getirecektir. Bütün bu olumsuz senaryoların gerçekleşmesi durumunda bir “*göçmen sendromu*” meydana gelecektir. Özellikle Neo-Marksist yaklaşıma göre göç, sınıfsal ve mekânsal eşitsizliklere dayalı kapitalist sistemi hem yeniden üretir ve hem de pekiştirir (De Haas: 2010:237).

B. Hedef Ülke Üzerindeki Etkiler

Emek göçünün (emek ithal eden) hedef ülke üzerindeki olumlu etkileri şunlar olacaktır:

- Sermaye ve doğal kaynakların bol, iş gücünün kıt faktör olması nedeniyle, emek ithali sermayenin tam kapasite kullanılmasına katkı sağlayacak ve ülke refahını artıracaktır.
- Ek işgücü nedeniyle ülkede ücret artışları yaşanmayacak ve üretim maliyetleri düşebilecektir. Bu da uluslararası ticarete rekabet avantajı yaratan unsurlardan biridir.
- Sermayenin tam kapasite kullanımı ve genel verimlilik artışları ile rekabet avantajları nedeniyle ülkede refah artışı meydana gelecektir.
- Dil eğitimi gibi çok düşük birkaç maliyet dışında önemli hiçbir maliyete katlanmadan çok ucuza bir beşerî sermaye ve emek faktörü elde edilmiş olunacaktır. Ülkeye gelen işçiler için eğitim, sağlık, beslenme, barınma gibi harcamalar yapılmadan bir üretim faktörü olarak yararlanmak, yine hedef ülke için önemli bir maliyet avantajı sağlaması anlamına gelecektir.

Emek göçünün hedef ülke üzerinde yaratacağı olumsuz etkiler ise şunlar olacaktır:

- Nüfus artışı dolayısıyla ülkede eğitim, sağlık vb. alanlara yönelik harcamalar artacaktır.
- Yine nüfus artışı dolayısıyla, gelecekte işsizlik sorunlarında artış yaşanabilecektir.
- Ülkede demografik sorunlar yaşanma olasılığı gündeme gelebilecektir. Yabancı işçilerin, ülke içindeki oranının artması ve uyum politikalarının yeterli olmaması durumu ile birlikte kültürel uyumsuzluk ve mikro milliyetçilik sorunları yaşanabilecektir.

Gelecekte emek piyasalarının uluslararası alanda daha çok liberalleşmesi söz konusu etkilerin daha hızlı ve net biçimde gözlenmesini sağlayacaktır. Liberal iktisat yaklaşımı açısından bakıldığında, uluslararası faktör hareketleri önünde engellerin olmaması durumunda, göç hareketleri dünya refahını artıracak bir etkide bulunacaktır. Hem kaynakların etkin kullanımı sağlanmış olunacak ve hem de ekonomik refah ve gelişme hızlanacaktır.

Aynı zamanda göç konusundaki olumsuz senaryolarla ilgili eleştiriler de söz konusudur. Özellikle bu görüşler, determinist ve döngüsel olmaları ve aynı zamanda argümanları konusundaki mantıksal tutarsızlıklar nedeniyle eleştirilmişlerdir.

Göçe olumsuz yaklaşan teoriler determinist ve kendi kendini olumlayan bir doğaya sahiptir. Bu nedenle heterojenlik içermemektedir. Örneğin işçi dövizlerinin pozitif yayılma etkilerinin olabileceği konusunda herhangi bir olasılık içermemektedir. İşçi dövizlerinin belirli koşullarda olumlu etkileri olabileceğini ve buna ilişkin empirik kanıtları reddetmektedirler. Dövizlerin üretken olmayan sektörlerle ve lüks tüketime yönelmesi konusundaki değerlendirmeler, işçi dövizlerinin yarattığı bir olumsuzluktan ziyade, ülke vatandaşlarının üretim, tüketim ve tasarruf davranışlarının, karakteristik özellikleri ile ilgili olması durumu göz ardı edilmektedir.

Diğer yandan merkezin gelişmesine karşın çevrenin yoksullaşmasının bir *kısırdöngü*³ olarak sonsuza kadar devam edeceği varsayılmaktadır. Bu yaklaşım sahipleri böyle bir süreci durduran ya da tersine çevirebilecek hiçbir olumlu karşı mekanizma olabileceğini göz önüne almamaktadırlar. Oysaki gözlemsel kanıtlara göre çevre ülkelerde de ekonomik gelişme meydana getiren karşı güçler vardır. Aynı zamanda kaynak ülkenin ekonomik gelişme sürecine girmesinin göç hareketleri üzerinde yavaşlatıcı ve tersine çevirici etkileri de vardır. Bu süreçte göç ve sosyo-ekonomik gelişme arasındaki ilişki doğrusal değil, ters U şeklinde eğriseldir. Toplumlar geliştikçe daha fazla değil daha az hareketli olmaktadır (Skeldon, 1997 akt. De Haas, 2010: 239). Ek olarak kısırdöngü kuramı tarihsel veriler ile de doğrulanmamaktadır. Gelişmiş ülkeler de bir zamanlar azgelişmişlik sorunu yaşamış ancak, bir kısırdöngü söz konusu olmadan ekonomik gelişme sürecine girmişlerdir. ABD örneğinde görüldüğü gibi bir zamanlar İngiliz sömürgesi olan bir çevre ülke zamanla ekonomik gelişme sürecine girerek dünyanın en etkin ekonomilerinden biri haline gelebilmiştir.

Gözleme dayalı kanıtlar 1980 ve 1990'larda göçün kalkınma üzerinde olumlu bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Örneğin, kaynak ülke olarak İspanya ve İtalya gibi güney Avrupa ülkeleri ve Malezya, Güney Kore gibi Doğu Asya ülkelerinde, göçmen havaleleri, girişimciler ve kamu kaynaklarına yapılan çeşitli katkılar ekonomik kalkınmada olumlu bir rol oynamıştır (Massey ve ark., 1998; Aguinas, 2006; De Haas, 2007a; akt. De Haas, 2010: 240). Hatta Nepal ve Liberya gibi bazı ülkelerin GSYH'sinin üçte birini göçmen havaleleri oluşturmaktadır. Bazı ülkelerde ise bu transferlerin boyutu doğrudan yabancı yatırımlar ve resmi kalkınma yardımlarını da geçecek oranlara ulaşmıştır. Özellikle cari açığın finansmanı, yoksulluğun azaltılması, tüketimin artırılması ve genel olarak ülkedeki tasarruf ve yatırımları artırması bakımından göçmen havaleleri kritik önemdedir (Özyakışır, 2017: 1184). Bu bakımdan göçmen havalelerini göçün ekonomik gelişme üzerindeki olumlu etkisi olarak saymak gerekmektedir.

SONUÇ

Hem iç göçler ve hem de dış göçler ekonomik gelişme sürecine çok yönlü etkilerde bulunmaktadır. Uluslararası göçlerin genel eğilimi gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğrudur. Bir ülke içinde yaşanan göçlerin temel ekonomik nedenleri bölgesel dengesizliklerden kaynaklanmaktadır. Tıpkı arbitraj olgusunda olduğu gibi bölgesel yaşam koşulları ve refah farklılıkları bir ülke içinde nüfusun yer değiştirmesine neden olmaktadır.

Öte yandan uluslararası göçler de uluslararası refah ve gelişmişlik düzeyi farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Bu göçlerde sadece ekonomik etkiler değil, hukuk, demokrasi ve insan hakları gibi etkenler de önemli olmaktadır. Bu göç türünde hem göç veren ülkeler için ve hem de göçlere ev sahipliği yapan ülkeler için çok yönlü ekonomik etkiler meydana gelmektedir.

Ekonomik faktörlerin başat olduğu bu eğilim göç veren ülke için işsizlik oranlarının düşmesine ve kamu kesimi üzerindeki hizmet baskısının da azalmasına, işçi dövizleri ile tasarruf ve yatırım kapasitesinin artmasına, döviz açığının kapanmasına neden olmaktadır. Ancak beyin göçü olarak

³ Nurkse, "bir ülke fakir olduğu için fakirdir" sözüyle yoksulluk kısırdöngüsü kuramını ifade etmiştir. Ancak bu kuram tarihsel veriler ile de doğrulanmamaktadır. Gelişmiş ülkeler de bir zamanlar azgelişmişlik sorunu yaşamış ancak, bir kısırdöngü söz konusu olmadan ekonomik gelişme sürecine girmişlerdir. ABD örneğinde görüldüğü gibi bir zamanlar İngiliz sömürgesi olan bir çevre ülke zamanla ekonomik gelişme sürecine girerek dünyanın en etkin ekonomilerinden biri haline gelebilmiştir.

adlandırılan insan kaynağının da göç etmesi, göç veren ülkeler açısından en kritik büyüme ve gelişme kaynağının kaybedilmesi anlamına gelmektedir. İçsel büyüme teorilerine göre ekonomik gelişmenin en kritik unsuru beşerî sermayedir. Bu sermayenin hem üretilmesi büyük maliyetlere neden olmakta ve hem de kaybedilmesi durumunda ekonomik büyüme ve gelişmeyi sekteye uğratmaktadır. Bu nedenle beşerî sermaye kaybeden ülke için ekonomik gelişme süreci olumsuz etkilenmektedir. Öte yandan beşerî sermayeyi çeken ülke için çok küçük maliyetler ile nitelikli emek kaynağı elde edilmiş olacaktır ki bu da büyüme sürecinin devamlılığı açısından büyük bir kazanımdır.

Uluslararası göç sürecinde, göçmenlerin gittikleri ülkelere ve bölgelere hem sermaye ve hem de bilgi ve deneyim götürmesi durumunda, ekonomik gelişme için önemli bir kaynak elde edilmiş olacaktır. Öte yandan diaspora göçmenlerinin anavatanlarına yaptıkları para havalelerinin de özellikle yoksul ülkeler açısından önemli bir kaynak olduğu açıktır.

Hem bölgesel hem de uluslararası gelişme ve refah düzeyi farklılıkları olduğu müddetçe göç hareketleri olağan bir durum olarak varlığını koruyacaktır. Geri kalmış ülkelerde de genel ekonomik refahın artması, demokratikleşme ve sosyal gelişme ile birlikte göç hareketlerinin yavaşlaması ve azalması beklenmektedir. Ulusal ve uluslararası gelişme farklılıklarının azalması göç ve göçmenlikle ilgili sorunları hafifletici en önemli unsurlar olacaktır. Türkiye’de olduğu gibi, iç göçün yoğun yaşandığı ülkelerde, bölgesel sosyoekonomik dengesizliklerin giderilmesine yönelik etkin teşvik politikaları ihtiyacı devam etmektedir.

Göçü olgusuna yol açan faktörler ortadan kalkmadıkça, göçlerin azalması mümkün görünmemektedir. Bölgesel düzeyde yaşanan savaşların 21. yüzyılda tekrar artıyor olması mültecilik ve sığınmacılık kategorisindeki nüfus hareketlerinin büyük bir hacim ve hız ile devam etmesine neden olmaktadır. Bu nedenle Ortadoğu’da, Kuzey Afrika’da, Asya ülkelerinde ve son yaşanan Rusya-Ukrayna savaşında olduğu gibi, uluslararası sorunların etkili bir şekilde barışçıl yollar ile çözüme kavuşturulamaması halinde bu göçlerin yarattığı sorunlar ile uluslararası kamuoyu yüzleşmek durumundadır. Bölgesel istikrarsızlıklar, savaşlar ve ekonomik dengesizliklerin devam etmesi durumunda uluslararası göçler devam edecektir.

KAYNAKLAR

- Açıkalin, A. ve Turan, S. (2020). *Bir Anlam Köprüsü İnşa Etme Aracı Olarak Okullarda Etkili İletişim* (5. Baskı). Pegem Akademi
- Acar, M. (2018). *İktisadın Evrensel Yasaları ve Kadim Sorunları*. Konya: Literatürk Academia Yayınları.
- Basalla, G. (2008). *Teknolojinin Evrimi*. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2014). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 180(180), 9–32. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsadergisi/issue/21490/230358> adresinden erişildi.
- Britannica, T. E. of E. (2021). Tractor. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/technology/tractor-vehicle#ref141985> adresinden erişildi.

- Castles, S. ve Miller, M. J. (1993). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. London: Palgrave Macmillan.
- Cohen, R. (2016). Göç. *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. Adres Yayınları.
- De Haas, H. (2010). Migration and development: A theoretical perspective. *International Migration Review*, 44(1), 227–264. doi:10.1111/j.1747-7379.2009.00804.x
- Demirsoy, A. (2022). *2035 Sonun Başlangıcı* (1. Baskı.). İstanbul: Sarmal Kitabevi.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. (Ş. P. Güzel, Çev.) (1.Baskı.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gönel, F. D. (2016). *Kalkınma Ekonomisi* (3. bs.). Ankara: Efil Yayınevi.
- Güran, T. (2013). *İktisat Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Kanbir, Ö. (2016). Avrupa Göçmen Krizinin Uluslararası Ekonomi Politikleri. Ö. Paksoy, H.M.; Sarıçoban K.; Yildirimci, E.; Özkan (Ed.), *II.International Middle East Conferances: Migration Issues in The Context of Conflict in The Middle East Kilis 7 Aralık Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi* içinde (ss. 102–115). Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Matbaası.
- Kanbir, Ö. (2017a). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Tarım Sektörü*. Mauritius: Lap Lambert Academic Publishing.
- Kanbir, Ö. (2017b). Türkiye-Orta Asya İlişkilerinde Kazakistan'ın Merkezi Rolü. M. Dikkaya (Ed.), *Bağımsızlıktan Günümüze Türk Cumhuriyetleri Ekonomi Politikleri* içinde (ss. 369–394). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Kanbir, Ö. (2022). Rusya Ukrayna Savaşının Küresel ve Bölgesel Etkileri. E. Sever (Ed.), *Krizler ve Savaşların Gölgesinde 21. Yüzyılda Küresel Ekonomi* içinde (ss. 333–364). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Kaynak, M. (2011). *Kalkınma İktisadı* (4. Baskı.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- KSE. (2022). Agricultural War Damages Review. *Kyiv School of Economics*. 10 Eylül 2022 tarihinde <https://kse.ua/agricultural-war-damages-review/> adresinden erişildi.
- Özyakışır, D. (2017). Ekonomik Kalkınmada Göçmen Transferlerinin Rolü : Mit mi Gerçek mi ? *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 6(2), 1172–1188.
- Roser, M.; Ritchie, H.; Ortis-Ospina, E. (2019). World Population Growth. *Ourworldindata*. <https://ourworldindata.org/world-population-growth> adresinden erişildi.
- Seyidoğlu, H. (2015). *Uluslararası İktisat* (20.Baskı.). İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Szirmai, A. (2015). *Socio-Economic Development* (Second Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

UNHCR. (2021). *Global Trends: Forced Displacement in 2020*. UNHCR Global Trends. <https://www.unhcr.org/60b638e37/unhcr-global-trends-2020> adresinden erişildi.

Simbiyotik İlişkiler: Akademisyenler Üzerine Fenomenolojik Bir Çalışma

Symbiotic Relations: A Phenomenological Study On Academicians

Ebru DEMİREL *

Makale Geliş Tarihi / Received :26.10.2022
Makale Kabul Tarihi / Accepted :21.12.2022

ÖZET

Bu çalışmanın amacı biyoloji kökenli bir kavram olan simbiyoz kavramını örgütsel bakış açısıyla ele almaktır. Buna göre simbiyoz, örgüt içinde çalışanlar arasındaki ilişkiler kapsamında ele alınarak akademisyenlerin deneyimleri ve görüşleri doğrultusunda simbiyotik ilişkilerin varlığı, nedenleri ve etkileri araştırılmıştır. Bu bağlamda bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenolojik desen kullanılmıştır. Akademik örgütlerde simbiyotik ilişkilerin varlığını belirlemek için katılımcılara yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak derinlemesine görüşme yapılmıştır. Araştırma bulguları, akademisyenlerden alınan cevaplar doğrultusunda dört tema çerçevesinde oluşmuştur. Bunlar; akademisyenler arasında simbiyotik ilişkilerin türleri, simbiyotik ilişkilerin nedenleri, simbiyotik ilişkilerin etkileri ve simbiyotik ilişkilerin yönetilmesidir. Akademik örgütlerde simbiyotik ilişkiler kapsamında işbirlikçi simbiyotik ilişki, sığıntı simbiyotik ilişki ve asalak simbiyotik ilişkinin varlığının olduğu ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda bu çalışma, simbiyotik ilişkilerin çalışanlar arasında da var olduğunu ve çalışanların bu ilişkiler doğrultusunda davranışlarının şekillendiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Kavramlar: *Simbiyotik İlişki, Fenomenolojik, Örgüt, Akademisyen*

ABSTRACT

The aim of this study is to discuss the concept of symbiosis, which is a concept originating from biology, from an organizational point of view. Accordingly, symbiosis was handled within the scope of relations between employees in the organization and the existence, causes and effects of symbiotic relations were investigated in line with the experiences and opinions of academicians. In this context, phenomenological design, which is one of the qualitative research methods, was used in this study. In order to determine the existence of symbiotic relationships in academic organizations, in-depth interviews were conducted with the participants using a semi-structured interview form. The research findings were formed within the framework of four themes in line with the answers received from the academicians. These; the types of symbiotic relationships among academics, the causes of symbiotic relationships, the effects of symbiotic relationships and the management of symbiotic relationships. It has been revealed that there are collaborative symbiotic relationships, shelter symbiotic relationships and parasitic symbiotic relationships within the scope of symbiotic relationships in academic organizations. In this context, this study is important in terms of showing that symbiotic relationships exist among employees and that employees' behaviors are shaped in line with these relationships.

Keywords: *Symbiotic Relation, Phenomenological, Organization, Academician*

* Öğr. Gör. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Gülşehir Sosyal Bilimler MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü,
ebrudemirel@nevsehir.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-5073-0683

GİRİŞ

Biyoloji kökenli bir terim olan simbiyoz, fiziksel olarak birbirine bağlı olarak yaşayan veya birinin diğerinin içinde yaşadığı organizmaların durumunu ifade etmektedir. Simbiyotik ilişkinin anahtarı, her organizmanın diğerinin bağlantılı varlığı nedeniyle gelişmesidir (Zaccaro ve Horn, 2013: 770). Başka bir ifadeyle simbiyoz, karşılıklı yararlılık olarak bilinen özel bir ortak yaşam türü olan, birbiriyle ilişkisiz en az iki türün karşılıklı yarar sağlayacak şekilde materyal, enerji veya bilgi alışverişinde bulunduğu mutualistik, parazitik ve kommensal ortaklıkları içeren yakın bir ilişkidir (Saffo, 1992: 18; Chertow, 2000, 314). Buna göre doğadaki canlılar bu bağlantılı ilişki sayesinde yaşamlarını devam ettirebilmektedir.

Mutualizm simbiyoz ilişki, karşılıklı faydayı ifade etmektedir. Yani her iki canlının da fayda sağladığı türler arası bir etkileşim olarak ele alınmaktadır (Penn ve Lui, 2018: 248). Bu simbiyotik ilişkide birlikte yaşamak evrimsel açıdan bir zorunluluk haline gelmekte ve buna “zorunlu simbiyoz” adı da verilmektedir. Örneğin alg ve mantarın birleştiği likenlerde mantarın görevi alglere inorganik madde ve su sağlamaktır. Algler ise bu birlik için gerekli olan organik molekülleri sentezlemekte ve oksijen üretmektedir (Kaya vd., 2015: 93). Komensalizm, bir organizmanın diğerinden yararlandığı ancak diğerini hiçbir şekilde etkilemediği bir ilişkiyi ifade etmektedir. Parazitizm ise insan kanıyla beslenen ve insan derisinin tahriş olmasına neden olan yatak böcekleri gibi bir türün yarar sağlayıp diğerinin zarar gördüğü bir ilişki türüdür (Battistella-Lima vd., 2020: 820).

Simbiyoz terimi, 1876'da mikolog Anton de Bary tarafından ilk defa kullanılmıştır. Simbiyoz kavramı biyolojide kullanılan bir kavram olmasına rağmen bireyler veya kuruluşlar arasında basit, optimal bir ilişkiyi belirtmek için de kullanılmaktadır. Genel itibariyle toplumlar, karşılıklı kazanımları dengelendiğinde simbiyotik ilişkiler kurmaktadır. Bu ilişkiler, enerji ve bilgi alışverişine veya ekonomik veya kültürel alışverişe dayanmaktadır (Rosnay, 2000: 72). Simbiyoz kavramından sembiyonomi olarak da bahsedilmektedir (Erçetin, 2000). Buna göre sembiyonomik evrim, kaos kuramı ve karmaşıklık bilimleri açısından ele alınarak birlikte evrim, kendini seçme ve ortak yaşam yoluyla karmaşık sistemlerin ortaya çıkış sürecini açıklamaya çalışmaktadır (Erçetin, 2000). Bu bağlamda simbiyotik ilişkileri sadece organizmalar arasında değil bireyler ve kurumlar arasında da kendini gösteren ve temelinde fayda sağlamak olan ilişkiler olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Görüldüğü üzere simbiyoz kavramı disiplinlerarası bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada ise simbiyoz kavramı simbiyotik ilişkiler kapsamında değerlendirilerek işletme ve yönetim disiplini açısından ele alınmaktadır. İşletme ve yönetim literatürü kapsamında simbiyotik ilişkilere bakıldığında karşımıza ilk olarak örgütler arası simbiyotik ilişkiler çıkmaktadır. Örgütler arası kurulan simbiyotik ilişkiler genel itibariyle iki tarafın da kazandığı, sinerjinin ortaya çıktığı, örgütlere rekabet avantajı kazandıran, maliyetleri düşüren, örgütlerin hayatta kalmasına yardımcı olan, değişen çevre koşullarına uyum sağlamasında yardımcı olan, örgütlerin birbirleri ile yardımlaşarak hareket ettiği işbirlikçi simbiyotik ilişki olan mutualizm simbiyoz ilişkiler olarak ele alınmaktadır. İki ya da daha fazla örgütün yardımlaşarak bilgi akışını ve kaynak akışını daha kolaylaştırdığı ilişkiler literatürde endüstriyel simbiyoz olarak değerlendirilmektedir (Davis ve Eisenhardt, 2010; Sozen ve Devrani, 2020; Hällstedt, 2016; Ali, 2016; Walls ve Paquin, 2015; Kaya vd., 2015). Günümüzde örgütler rekabet koşulları ile mücadele etmek ve yaşamlarını devam ettirebilmek için çeşitli işbirliği

stratejisi yollarına başvurmaktadır. Son yıllarda örgüt literatüründe endüstriyel simbiyoz işbirliği stratejisi olarak, araştırmacıların ilgisini çekmeye başlayan bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. İşletme ve yönetim literatürü kapsamında simbiyotik ilişkilere bakıldığında ikinci olarak karşımıza sınırlı sayıda yapılan araştırma ile örgüt içi ilişkileri ele alan, bireysel ve çalışan davranışlarını inceleyen ve mikro seviyede konuyu ele alan çalışmalar çıkmaktadır. Örgüt içi simbiyotik ilişkilerde, iki ya da daha fazla kişinin karşılıklı yarar, işbirliği ya da menfaat kapsamında hareket ettiği bireysel ilişkiler ele alınmaktadır. Buna göre çalışanların neden birbirleriyle ilişkiler kurduğu, örgüt içinde çalışanlar arasındaki ilişkilerin boyutu, yönetici davranışları, çalışanlar arasındaki güven ve iletişim sosyal yönüyle simbiyotik ilişkiler kapsamında incelenmektedir (Mücevher, 2021; Köksal, 2011; Singh ve Jha, 2022; Battistella-Lima vd., 2020).

Bu kapsamda bu çalışmada simbiyotik ilişkiler, örgüt içinde çalışanlar arasındaki ilişkiler olarak mikro düzeyde ele alınacaktır. Buna göre Mücevher (2021) tarafından yapılan çalışmadan esinlenerek mutualizm karşılıklı fayda içerdiğinden dolayı işbirlikçi simbiyotik ilişki, kommensalizm bir tarafın fayda diğer tarafın ise ne yarar ne de zarar gördüğü bir ilişki olduğu için ve başkasının gölgesine sığınmayı da içine aldığı için sığıntı simbiyotik ilişki ve en son paratizm ise bir tarafın fayda diğer tarafın zarar gördüğü ilişkiyi barındırdığı için ve başkasının sırtından geçinme durumunun da olmasından dolayı asalak simbiyotik ilişki olarak ele alınacaktır (Mücevher, 2021: 174). Bu sayede nasıl ki doğadaki canlılar hayatta kalabilmek için birbirleriyle simbiyotik ilişkiler kurarak stratejiler uyguluyorsa aynı şekilde örgüt içinde çalışanlar da hayatta kalabilmek, sinerji elde edebilmek, başarıyı yakalayabilmek, eksik taraflarını tamamlayabilmek ve değişen çevre şartları ile mücadele edebilmek için bu üç tür simbiyotik ilişkiyi (işbirlikçi, sığıntı, asalak) uygulamaktadır.

Genel olarak simbiyotik ilişkiler ile ilgili çalışmalar karşılıklı fayda kapsamında işbirlikçi simbiyotik ilişki olarak ele alınmıştır. Oysa örgüt içinde çalışanlar sadece karşılıklı fayda elde etmek için değil başkasının gölgesine sığınmak veya karşı tarafı kullanarak ona zarar verip kendisi fayda elde etmek için de hareket edebilmekte ve bu kapsamda diğer çalışanlarla ilişkiler kurabilmektedir. Bu kapsamda bu çalışmada simbiyotik ilişkiler fenomeni ele alınarak akademik örgütlerdeki varlıkları incelenmektedir. Buna göre örgüt içinde çalışanlar arasındaki simbiyotik ilişkileri ele alan çalışmaların sınırlı sayıda olması ve teoride kalması bu çalışmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle bu çalışma ilgili yazındaki boşluğa dikkat çekmek amacıyla nitel araştırma yöntemiyle akademik örgütlerde yaşanan simbiyotik ilişkilerin varlığının belirlenmesi ve akademik yapı üzerindeki etkisinin araştırılması bakımından önem kazanmaktadır. Bu sayede örgütlerdeki çalışan ilişkilerinin ve davranışlarının belirlenmesi sağlanacaktır. Örgüt içinde bu tarz davranışların önceden tahmin edilmesi, örgüte zarar vermeden daha kolay bir şekilde kontrol edilmesinde yardımcı olacağı düşünülmektedir. Yine bu çalışma akademik örgütlerdeki simbiyotik ilişkilerin etkili bir şekilde yönetilmesine ilişkin önerileri de ele alarak incelemektedir.

1. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma metodolojileri, insan yaşamının ve sosyal dünyalarının anlam ve deneyim boyutlarının anlaşılmasını geliştirmeye yöneliktir. Nitel araştırma, araştırmaya katılanların bakış açılarına ayrıcalık vermeyi ve araştırılanların öznel anlamını, eylemlerini ve bağlamını aydınlatmayı amaçlamaktadır (Fossey vd., 2016: 723-730). Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni benimsenmiştir.

Fenomenoloji araştırmaları, insan deneyimlerini, ilgili kişiler tarafından sağlanan açıklamalar aracılığıyla incelemektedir. Fenomenolojik çalışmaların amacı, deneyimlerin her bir konu için taşıdığı anlamı ve önemi belirlemek ve betimlemektir. Bu tür araştırmalar genel itibariyle az bilgi bulunan alanları incelemek için kullanılmaktadır (Yıldırım ve şimşek, 2021: 66). Araştırmacılar, kişilerin bir fenomen hakkında yaşanmış deneyimlerini anlamaya çalıştığında bu deseni kullanmaktadır (Creswell vd., 2007: 241). Bu çalışmada fenomenolijik bir desenin tercih edilmesinin sebebi bir fenomen olarak kabul edilen simbiyotik ilişkilerin akademisyenlerce nasıl anlamlandırıldığını, sebeplerini, etkilerini ve nasıl etkin bir şekilde yönetilebileceğini deneyimleri kapsamında incelemektir.

1.1.Çalışma Grubu

Araştırma farklı üniversitelerde, farklı düzeylerde yer alan ve simbiyotik ilişkiler fenomenini yansıtacak akademisyenler üzerine yapılmıştır. Bu kapsamda simbiyotik ilişkiler deneyimini aktarabilecek akademisyenler çalışmaya dahil edilmiştir. Buna göre katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme ile belirlenmiştir. Kartopu rnekleme yaklaşımı cevabı aranan problem için zengin bilgi kaynağı olabilecek durum ve bireylerin saptanmasında etkilidir (Yıldırım ve şimşek, 2021: 120). Fenomenolijik desenlerde örnekleme dahil edilecek birey sayısı genel itibariyle 10'u geçmemelidir. Yine bu tür çalışmalarda görüşmeler uzun tutulmaktadır (Yıldırım ve şimşek, 2021: 67). Buna göre araştırmanın çalışma grubu simbiyotik ilişkiler fenomeni yansıtacak farklı düzeylerde ve üniversitelerde görev alan 8 akademisyenden oluşmaktadır. Çalışmanın katılımcı grubunun iş deneyimi 5 yıl ile 13 yıl arasında değişmektedir. Çalışma grubunda 4 kişi kadın akademisyen 4 kişi ise erkek akademisyendir. Her bir akademisyenin çalıştıkları niversite, çalıştıkları alan ve kimlik bilgileri gizli tutulmuştur. Katılımcıların her birine kod isimleri verilmiştir. Katılımcılara ait bilgiler aşağıdaki Tablo 1. de sunulduğu gibidir:

Tablo 1. Katılımcı Bilgileri

No	Kod ismi	Unvan	Deneyim
1	Sanem	Doç. Dr.	13
2	Hamdi	Dr. Öğr. Üyesi	5
3	Salih	Öğr. Gör.	12
4	Zülfiye	Arş. Gör. Dr.	6
5	Ece	Doç. Dr.	6
6	Tamer	Öğr. Gör.	7
7	Kaan	Dr. Öğr. Üyesi	5
8	Bade	Öğr. Gör. Dr.	9

1.2. Veri Toplama

Çalışmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda araştırmacı önceden hazırlanan konulara sadık kalarak hem önceden hazırlanmış soruları sorma hem de konu kapsamında ek sorular sorma özgürlüğüne sahip olmaktadır (Yıldırım ve şimşek, 2021: 130). Görüşme soruları;

1. Akademisyenler arasında ne tür simbiyotik ilişkiler vardır? Bu ilişkilerin nedenlerine ilişkin görüşleriniz nelerdir?

2. Simbiyotik ilişkiler kapsamında yaşadığınız deneyimler nelerdir? Bu durum sizi ve karşı tarafı nasıl etkiledi?
3. Simbiyotik ilişkilerin etkili bir şekilde yönetilmesine yönelik önerileriniz nelerdir?

Örnekleme dahil edilen akademisyenlerle kendilerini rahat ifade edebilecekleri yer ve zamanda randevulu olarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler en az 35 dakika en çok ise 65 dakika sürmüştür. Görüşmelerden önce katılımcılara çalışma ile ilgili bilgiler sunulmuş, ses kaydı alınması konusunda izinleri alınarak kimliklerinin gizli tutulacağı belirtilmiştir. Görüşmeler esnasında katılımcılara açık uçlu sorular sorulmuş bu doğrultuda hem ses kaydı alınmış hem de notlar tutulmuştur. Veri doygunluğuna ulaşıldığı düşünüldükten sonra görüşmeler sonlandırılmıştır.

1.3.Verilerin Analizi

Çalışmada yüz yüze gerçekleştirilen, ses kaydı ve notlar alınarak elde edilen görüşmeler kelimesi kelimesine yazılı doküman şekline dönüştürülmüştür. Örnekleme dahil edilen katılımcılara gizliliği sağlamak adına kod isimler verilmiştir. Bu çalışmada verilerin analiz edilmesinde tematik analiz kullanılmıştır. Tematik analiz, bir veri setindeki anlam kalıplarını (temaları) sistematik olarak tanımlamaya, organize etmeye ve bunları anlamlandırmaya yönelik bir yöntemdir. Tematik analiz, bir veri seti genelinde anlama odaklanarak, araştırmacının kolektif veya paylaşılan anlamları ve deneyimleri görmesi ve anlamlandırmasıdır (Braun ve Clarke, 2012: 57).

1.4.Geçerlilik ve Güvenirlilik

Çalışmada iç geçerliliği sağlamak adına uzun süreli etkileşimi sağlamak için katılımcılarla minimum 35 dakika maksimum 65 dakikalık görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme formu hazırlandıktan sonra katılımcılarla görüşme yapılmadan önce iki uzman akademisyen görüşü alınmış ve soruların açıklığı, anlaşılabilirliği ve konuya uygunluğu kapsamında inceleme yapılarak revize edilmiştir. Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler esnasında yanlış anlaşılmalara yol açmamak adına katılımcılar tarafından verilen cevaplar tekrar ve teyit edilmiştir. Görüşmeler öncesinde katılımcılara bilgi verilmiş ve rahat edebilecekleri ortamlarda görüşmeler yapılmıştır. Katılımcıların görüşleri bulgular kısmında birebir aktarılmıştır. Dış geçerliliği sağlamak için amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada iç güvenirliliği sağlamak için benzer yaklaşımla sorular katılımcılara yöneltilmiş, kayıt altına alınmış ve kodlanmıştır. Dış güvenirliliği sağlamak için ise çalışmada elde edilen sonuçlarla ham veriler karşılaştırılıp teyit edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

2. BULGULAR

Çalışmanın bulgular kısmında akademisyenlerle yapılan görüşmeler doğrultusunda elde edilen ifadeler yer verilmiştir. Buna göre bu çalışmada akademisyenler arasında simbiyotik ilişkilerin türlerine ilişkiler bulgular, simbiyotik ilişkilerin nedenleri, simbiyotik ilişkilerin etkileri ve simbiyotik ilişkilerin yönetilmesine ilişkin bulgular olarak dört ana tema belirlenmiştir.

Tablo 2. Akademisyenler Arasında Simbiyotik İlişkilerin Türlerine İlişkin Bulgular

Kategori	Kod	Katılımcılar
İşbirlikçi simbiyotik ilişki	Dostluk	Zülfiye, Sanem
	Ortaklaşa hareket etme	Bade, Kaan, Tamer, Sanem
	Karşılıklı fayda	Bade, Zülfiye, Hamdi, Ece
	Destekleme	Zülfiye, Sanem
	Takım çalışması	Salih, Hamdi
	İş paylaşımı	Hamdi
Sığıntı simbiyotik ilişki	Menfaate dayalı	Zülfiye
	Yararlanma	Kaan, Zülfiye, Tamer, Salih, Hamdi, Sanem
	Yalakalık	Bade, Zülfiye
	Kullanılma	Sanem
Asalak simbiyotik ilişki	Kurallara uymamak	Bade
	Düşmanlık	Bade, Hamdi, Sanem
	Kötü niyet	Tamer, Ece, Zülfiye
	Sorumsuzluk	Hamdi, Sanem, Salih

Akademisyenler arasında simbiyotik ilişkilerin türlerine ilişkin katılımcılar genel olarak üç türün varlığından da bahsetmiştir. Örneğin, Zülfiye işbirlikçi simbiyotik ilişkinin varlığını “...her iki tarafın karşılıklı fayda sağladığı ve yürüttüğü ilişkiler var. Dostluklar sevgi bağı var. Akademik olarak birbirini destekleme söz konusu her iki tarafın kazandığı ilişkiler vardır...” şeklinde ifade etmiştir. Salih ise işbirlikçi simbiyotik ilişkinin varlığını “...kurumda yapılması gereken işlerde sorumluluk alan, takım çalışması, veya yetiştirilmesi gereken bir iş varsa birlikte çalışma durumları yaşanmaktadır. Herkes taşın altına elini koyar...” sözleri ile ifade ederken, Ece bu durum için “...işbirliği ile yapılan çalışmalarda her iki tarafında kazanması söz konusudur...” ifadesinde bulunmuştur.

Sığıntı simbiyotik ilişkinin varlığını Kaan, “...karşı tarafın talepleri vardır ama dostluk kapsamında bu durumdan yararlanma durumları olmaktadır...” şeklinde ifade etmiştir. Zülfiye ise sığıntı ilişkiyi “...akademik alanda yalakalık gözlemler yakalıyorum...” şeklinde ifade ederken Tamer ise bu durumu “...bazen bazı hocalarımızın kariyerinde iyi ilerlemiş olanların yanlarında kendilerini de yükseltmek için durduklarını hissediyoruz...” şeklinde belirtmiştir.

Akademisyenler arasında asalak simbiyotik ilişkiyi Bade, “...amirin kurallarına uymayan çalışanlarında görülür. Alt üst ilişkisi dışında kişiselleşen düşmanlığa dönüşür. Özellikle uymamayı kendisi tercih eder...” şeklinde ifade ederken Hamdi ise “...akademik çalışmada iş bölümü yapıldığı halde kendine düşen görevi yerine getirmemeyi tercih edenler var...” şeklinde ifade etmiştir. Ece ise akademiye asalak simbiyotik ilişkiyi “...bazı kötü niyetli akademisyenler astlarını çalıştırarak sadece kendilerine yarar sağlarken karşı taraf ise bu durumdan olumsuz etkilenir...” şeklinde ifade etmiştir.

Tablo 3. Simbiyotik İlişkilerin Nedenlerine İlişkin Bulgular

Kategori	Kod	Katılımcılar
İşbirlikçi simbiyotik ilişki	Kişisel özellikler	Bade, Zülfiye
	Kazanç	Ece, Bade
	Öğrenmek	Kaan
	Eksik yönleri tamamlama	Tamer, Kaan

	Bilgi elde etme	Kaan, Sanem
	Ortak yayın	Tamer, Kaan, Hamdi, Sanem, Bade
	Katma değer	Sanem
	Sinerji	Kaan, Tamer, Salih
	Hız	Tamer, Salih
Sığıntı simbiyotik ilişki	Kendini koruma	Sanem, Bade
	Statüden yararlanma	Zülfiye, Tamer, Bade
	Güvence	Bade
	Sosyal sermaye	Zülfiye
	Kişisel özellikler	Hamdi, Zülfiye, Bade
	Tolerans elde etme	Salih
	Teknik yetersizlik	Hamdi, Salih
	Özgüven eksikliği	Hamdi
	Yalnız kalmaktan korkma	Sanem
Asalak simbiyotik ilişki	Yükselmek	Zülfiye, Hamdi, Ece
	Başkasının sırtından geçinmek	Tamer
	Tembellik	Sanem, Tamer, Zülfiye
	Kolaycılık	Salih
	Bedavacılık	Salih
	Kaytarma	Sanem
	Beceriksiz algısı oluşturma	Sanem
	Hayalet çalışan	Tamer, Sanem
	Mobbing	Zülfiye

Akademisyenlerin neden işbirlikçi simbiyotik ilişkiye gittiklerini Bade “...olumlu davranışsal ve kişisel özellikler taşıyan sergileyen kişiler işbirlikçi ilişki tercih ederler. Her iki tarafın kazancı olur. Karşılıklı olarak birbirlerine fayda getirebilir. Mesela ortak makale gibi...” sözleri ile ifade ederken, bir diğer katılımcı Kaan “...ilk başta herkes bir şeyler öğrenmek ve eksikliklerini tamamlamak için işbirliğine gider. Bilgi elde edebilmek için...” şeklinde ifade etmiştir. Tamer ise “...bir elin nesi var iki elin sesi var... akademik camiada tek başına çalışmak yapmak kolay değil, iş bölümü yapmak işi daha hızlandırır ve kolaylaştırır. Tek başına yaparken bazen hataları göremiyorsun ama işbirliği içinde yapıldığında hatalar da hemen fark ediliyor karşı taraftan...” ifadesinde bulunmuştur.

Akademisyenlerin sığıntı simbiyotik ilişkiye gitmelerinin nedenlerini Sanem “...yalnız kalma korkusundan da kaynaklanabilir. Camia içerisinde dışlanma korkusu, gruplaşma ve birinin desteğine ihtiyaç duymaktadır. İlişkiler dengesini korumak için bunu yapmak zorunda kalabilirsin. Özellikle mobbing varsa, ilişkiler hassas ise ve güç dengesi sürekli değişiyorsa kendini koruma iç güdüsü ile ...” ifadesinde bulunmuştur. Hamdi ise nedenlerini “...teknik yetersizlik, özgüven eksikliği, beceri eksikliği niteliğinin zayıf olması, biraz tembellik, karakterinde olması, hatta sığıntı ilişkinin nedeni çocukluk dönemine kadar gidebilir. Her şeyi anne babası sağlamışsa ileriki yaşamında da buna alışıp bu şekilde davranmaktadır...” şeklinde ifade etmiştir. Katılımcı Salih bu duruma ilişkin görüşlerini “...bazı görevlerden kurtulmak için tolerans elde etmek için sığıntı ilişkiyi tercih edenler oldu...” şeklinde ifade ederken Zülfiye sığıntı ilişkinin nedenleri arasında statüden yararlanmak olduğunu

“...kişinin sosyal gücünden yararlanmak için birbirine yaklaşanlar olabiliyor. Başkalarının sosyal sermayesinden yararlanma söz konusu olabiliyor. Akademik olarak kendini geliştirmiş kişilerin daha çok dikkat çektiği ve diğerlerinin bunlara daha çok ilgi gösterdiğini gözlemliyorum...” şeklinde ifade etmiştir.

Akademisyenlerin neden asalak simbiyotik ilişki kurduklarını Tamer, “...bazıları başkalarının sırtından geçinmeyi sever. Başkası çalışır sende ondan faydalanırsın. Yorulmamak için, tembel olduğu için ve çok fazla yetenekleri de yoktur bu kişilerin. Başkası ile bu durumu gizler. Tembellik ağır basmaktadır...” şeklinde ifade ederken, Sanem bu durumun nedenini “...bazıları bilerek işleri geç teslim eder, hatalı teslimler yapar... bir süre sonra o kadar beceriksiz algısı oluşturur ki hayalet çalışan olur. Çünkü akademik olarak kendine yatırım yaparak kendi gelişimine vakit ayırır...” şeklinde ifade etmiştir. Ece asalak ilişkilerin nedenini “...asalak ilişkiler ise genellikle hiyerarşik kademe ortaya çıkmaktadır. Mesela ast-üst ilişkisi şeklinde. Bu durum akademiye genellikle danışman hocaların kendini ön plana çıkartarak yüksek lisans, doktora öğrencilerini veya asistanları kullanarak ortaya bir şeyler çıkarması (makale, kitap bölümü, proje veya bildiri) şeklinde gerçekleşmektedir...” ifadesinde bulunmuştur. Zülfiye ise bu duruma farklı bir bakış açısı sunarak duruma sebep olarak amirlerin davranışlarından kaynaklandığı ileri sürmektedir. Bunu da “...sonra bununla birlikte hiyerarşik yapıdaki üst kademe de yer alan amirler de bizi bu duruma itiyor. Amirler bize o kadar mobbing uygulayıp soruna itiyor ki bu sorunlardan kaçmak ve kurtulmak için sığıntı ve asalak simbiyotik ilişkiyi tercih ediyoruz...” şeklinde ifade etmiştir.

Tablo 4. Akademisyenlerin Yaşadıkları Deneyimler Kapsamında Simbiyotik İlişkilerin Etkilerine İlişkin Bulgular:

Kategori	Kod	Katılımcılar
İşbirlikçi simbiyotik ilişki	Beklentileri karşılama	Bade, Kaan
	Hız	Sanem, Kaan
	Mutluluk	Zülfiye, Tamer, Kaan
	Verimlilik	Hamdi, Zülfiye, Sanem
	Üretkenlik	Hamdi, Sanem
	Motivasyon	Ece
Sığıntı simbiyotik ilişki	Güven problemi	Zülfiye
	Kullanılmış hissi	Bade, Zülfiye
Asalak simbiyotik ilişki	Duygusal zarar	Bade
	Kullanılmış hissi	Zülfiye
	Ön yargı	Salih
	Güven problemi	Ece
	Zarar	Zülfiye

Yaşadığı işbirlikçi simbiyotik ilişki deneyimini ve etkisini Kaan “...işbirlikçi ilişki ile hız kazanıyorum, mutlu oluyorum ortaklaşa iş yaptığımda, ekip çalışması adı altında karşılıklı olarak fayda sağlıyorum...” şeklinde dile getirmiştir. Sanem bu durumu “...işbirliği içinde çalışmak gelişime katkı sağladı. Bilgi paylaşımı arttı...” şeklinde ifade ederken Ece işbirlikçi simbiyotik ilişki yaşadığını bunu da “...işbirlikçi ilişkiler motivasyonumu artırırken...” şeklinde ifade etmiştir. Hamdi ise yaşadığı işbirlikçi simbiyotik ilişkiyi “...ben burada daha çok işbirlikçi simbiyotik ilişki

yaşadım. Hem kitap bölümünde hem de makale çalışmalarında hem de ders paylaşımlarında, sınav gözetmenliklerinde yardıma ihtiyacım olduğumda yaşadım. Karşı tarafın dürüstlüğünü gördüm, sinerji takım çalışmaları yaşadım. İki üreteceğimiz yer de üç üretmiş oluyoruz. Üretkenlik ve verimliliğim arttı...” şeklinde bu ilişkiden olan memnuniyetini dile getirmiştir.

Yaşadığı sığıntı simbiyotik ilişki deneyimini ve etkisini Zülfiye “...karşı tarafın kendi çevremden bildiği kişilere daha yakın olma isteği bana daha çok yakın ve samimi davranmasına neden oldu. Bu ilişkiden faydalandığı ortaya çıktı. Sosyal sermayemden yararlanmak için bana yaklaştı ama buradan istediği verimi elde edemeyince ilişki son buldu. Ben büyük güven problemi yaşadım...” şeklinde ifade ederken bu durumu Bade “...ihtiyaç duyduğu zamanlarda benimle ilişkiye geçti ve sığıntı davranışlar gösterdi. Mesela mazlum rolünde oldu ve bu yüzden onun yanında yer aldım. Ama beklentileri gerçekleştiğinde ve bana ihtiyacı kalmadığında bu ilişkiyi bitirme yoluna gitti. Kendimi kullanılmış ve üzgün hissettim...” şeklinde ifade etmiştir.

Asalak simbiyotik ilişki kapsamında yaşadığı deneyimi ve etkisini Salih “...benim yaptığım işleri kendileri yapmış gibi gösterdiler ya da işin içine kendilerini dahil ettiler. Bunu da göze girmek, göz önünde olmak için, fayda sağlamak için yaptılar. Bu durumu fark ettiğimde önlemler aldım olayın içine o kişileri dahil etmemeye çalıştım. Her şeyi kendim yaptım aradan çıkardım. Ön yargı meydana geldi ben de daha sonra...” şeklinde ifade ederken Ece yaşadığı asalak ilişkiyi “...asalak ilişkiler herkese güvenilmeyeceğini ve herkesle çalışma yapılmayacağını öğretti...” şeklinde ifade etmiştir. Zülfiye ise yaşadığı deneyimi “...akademik çalışma yaparken adım hiçbir şekilde kullanılmadı. Üç çalışmanın büyük kısmını ben yaptığım halde tecrübeli olmadığım için prosedürleri çok fazla bilmediğim için karşı taraf beni kullandı. Ben zarar gördüğümü çok sonra öğrendim. Yayınlar tek isimle yayınladı. Ve bu ilişkiden zarar gördüm...” şeklinde ifade etmiştir.

Tablo 5. Simbiyotik İlişkilerin Etkili Bir Şekilde Yönetilmesine İlişkin Bulgular:

Kategori	Kod	Katılımcılar
İşbirlikçi simbiyotik ilişki	Geliştirilmeli	Bade, Hamdi, Ece
	Ortak hedef belirlenmeli	Kaan
	Akademik teşvik	Zülfiye, Tamer,
	İşbirlikçi kişiler seçilmeli	Salih, Kaan, Zülfiye
Sığıntı simbiyotik ilişki	İşbirliğine dönüştürmeli	Bade, Tamer
	Tecrübeli olmalı	Bade
	Yönetim tarafsız olmalı	Zülfiye
	Hatır devreden çıkmalı	Tamer, Salih
	İletişim becerisi	Bade
	Yönetim elemeli	Bade
	Kaçınmalı	Ece, Bade, Kaan, Zülfiye
	Hayır diyebilmeli	Tamer, Hamdi, Sanem
Asalak simbiyotik ilişki	Mobbing üzerine çalışılmalı	Sanem
	Yönetim elemeli	Bade
	Uzaklaşmalı	Kaan, Bade, Zülfiye, Salih, Ece
	Red edilmeli	Tamer, Hamdi
	Yönetim yönlendirme yapmalı	Tamer

Yönetim denetim sağlamalı	Salih
Dışlanma yapılmalı	Salih
Yöneticiler liyakat sahibi olmalı	Sanem

Katılımcılar simbiyotik ilişkilerin yönetilmesine ilişkin görüşlerini üç tür altında toplayarak ifade etmiştir. İşbirlikçi simbiyotik ilişki kapsamında genel itibariyle geliştirilmesi ve sürdürülmesine ilişkin görüş bildirmişlerdir. Örneğin Ece “...*bence hedef veya plan ne olursa olsun daha fazla işbirlikçi ilişkiler geliştirilmeli...*” ifadesini kullanırken Kaan “...*işbirlikçi için aynı karakter ve aynı beklentiler olması gerekmektedir. Aynı çalışma alanında olmak gerekir. Eğer karşılıklı fayda olmazsa çalışma yapmam...*” ifadesini kullanmıştır.

Sığıntı simbiyotik ilişkinin yönetilmesine ilişkin Tamer, “...*yönlendirme yapılmalı. Hatır devreden çıkmalı. Teşvik edici olmalı. Teşvikler ortaya konulmalı. Hayır demeyi öğrenmeli...*” şeklinde ifade etmiştir. Sanem bu tarz ilişkileri yönetebilmek için “...*Hayır diyebilmek gerekir. Mobbing üzerine çalışılmalı ve dikkat edilmesi gerekir...*” şeklinde dile getirirken Bade ise hem sığıntı hem de asalak ilişkileri etkili bir şekilde yönetebilmek için “...*yeki ve sorumluluk, makamı ve gücü kullanmak gerekir. Etkili bir şekilde kullanmak gerekir. Yetkinizi bunları elemek için kullanmalı, iyi bir gözlem ve analizle kişilerin niyetlerini belirlemek gerekir...*” ifadesinde bulunmuştur. Zülfiye ise “...*bence tarafsız ve kimse ile çok yakın olunmamalı, hiyerarşik yapı net olarak belli ve eşit seviyede durmalı. Yöneticiler a şahsı ve b şahsı herkese eşit davranmalı ki insanlar bu tarz ilişkilere girmenin gereksiz olduğunu görmesi gerekir...*” şeklinde ifade etmiştir.

Asalak simbiyotik ilişki kapsamında ise Tamer “...*art niyetli insanlar kesinlikle red edilmeli...*” şeklinde ifade etmiştir. Salih “...*dışlanma yapılmalı kötü niyetli kişilere... uyarı yaparım ve ilişki bitiririm. Asalakta işim artar ve benim işimi sahiplenir. O kişiden uzaklaşırım...*” şeklinde ifade ederken Sanem ise “...*yöneticilerin daha liyakat sahibi olması gerekiyor. Kaytarma ve tembellik ilişkileri için özellikle bunu yapabilmeli ve hayalet çalışanları tespit edilmesi gerekiyor. Bu kapsamda tespitler yapılması gerekir...*” şeklinde ifade etmiştir.

SONUÇ

Doğal yaşamda canlılar birbirleri ile işbirliğine gittiği gibi diğer tarafa zarar verme yoluyla ya da ona sığınma yoluyla hayatta kalabilmek için mücadele vermektedir. Canlıların ya da organizmaların hayatta kalabilmek için diğer canlılarla kurduğu bu ilişki biyolojide simbiyoz olarak tanımlanmaktadır. Bu mücadele sadece doğadaki organizma ve canlılar için değil örgüt yaşamında çalışan bireyler için de geçerli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın çıkış noktası biyoloji kökenli simbiyotik ilişkiler kavramını örgüt içerisinde çalışan davranışları kapsamına indirgeyerek örgütlerdeki varlıklarını araştırmaktır. Bu sayede simbiyotik ilişkiler sadece doğal yaşamda canlıların hayatta kalabilmek için uyguladığı strateji olarak değil aynı zamanda örgüt içerisinde çalışan davranışlarını şekillendiren bir strateji olarak değerlendirilmektedir. Böylelikle simbiyotik ilişkilere farklı bir bakış açıcısı sunulması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada akademik örgütlerde akademisyenlerin neden birbirleri ile ilişki içerisinde olduğunu, simbiyotik ilişki türlerinin varlıklarını ortaya çıkartabilmek için nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır.

Araştırma bulguları akademisyenler arasında simbiyotik ilişkilerin türleri, simbiyotik ilişkilerin nedenleri, simbiyotik ilişkilerin etkileri ve simbiyotik ilişkilerin yönetilmesi olarak dört başlık altında toplanmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar kısıtlı literatürü destekler nitelikte çıkmıştır. Mücevher (2021) tarafından yapılan çalışma simbiyotik ilişkileri örgüt yaşamına indirgeyerek başkası üzerinden geçinen asalaklar, bir başkasının gölgesine sığınan sığıntılar ve iş birliği içerisinde hareket eden çalışanlar olarak üç farklı çalışan tipinden bahsetmiştir. Yine çalışma işbirlikçi simbiyotik ilişkiyi sinerji, takım çalışması, yardımlaşma olarak, sığıntı simbiyotik ilişkiyi yalalaklık, bedavacılık, beceriksizlik olarak ve asalak simbiyotik ilişkiyi ise başkalarının sırtından geçinme, kaytarma, üretmeyip tüketmek olarak bahsetmektedir. Başka bir çalışmada ise Özcan (2017) simbiyotik ilişkileri örgütler arası ilişkiler olarak ele alarak bu durumdan ortak yaşam olarak bahsetmiştir. Çalışma okulların dış paydaşları ile yarar görme ve zarar görme kapsamında ne tür ilişkilere girdiğini ve bu ilişkilerin nasıl yönetilmesi gerektiğini araştırmaktadır.

Çalışmada katılımcı akademisyenler tarafından verilen cevaplar sonucunda akademik örgütlerde üç tür simbiyotik ilişkilerin varlığı tespit edilmiştir. Buna göre işbirlikçi simbiyotik ilişkinin varlığı akademisyenler tarafından; dostluk, ortaklaşa hareket etme, karşılıklı fayda, destekleme, takım çalışması, iş paylaşımı olarak ortaya çıkmıştır. İkinci tür olan sığıntı simbiyotik ilişkinin varlığı, menfaate dayalı ve temelinde yalalaklık olduğu vurgulanırken; üçüncü tür olan asalak simbiyotik ilişki ise kurallara uymamak, düşmanlık, kötü niyet, sorumsuzluk olarak tanımlanmıştır.

Akademik örgütlerde akademisyenlerin neden simbiyotik ilişkilere geçtikleri ise işbirlikçi, sığıntı ve asalak kategorileri altında incelenmiştir. Akademisyenleri işbirlikçi simbiyotik ilişkiye iten en önemli nedenler sinerji, ortak yayın yapma isteği, bilgi edinme, eksik yönlerini tamamlama olarak katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Buna göre akademisyenler çevresiyle işbirlikçi simbiyotik ilişki kurarak daha başarılı olmakta ve etkinlikleri daha da artmaktadır. Bir tarafın fayda sağladığı diğer tarafın ise bu ilişkienden etkilenmediği sığıntı simbiyotik ilişkilerin sebepleri; yalnız kalmaktan korkma, kendini güvence altına almak, statüden faydalanma, teknik yetersizlik ve özgüven eksikliği gibi durumlardır. Bireyler sığıntı simbiyotik ilişki sayesinde örgüt içinde varlıklarını daha rahat sürdürülebilmektedir. Sığıntı simbiyotik ilişkilerin varlığı bireyin aile içerisindeki rolüne ve çocukluğuna kadar dayanabilmektedir. Bu tarz ilişkileri tercih eden bireylerde genel itibarıyla ailesine bağımlı, kararları hep başkaları tarafından alınmış, özgüvensiz ve korkak olma özellikleri görülmektedir. Bir tarafın kazanç sağladığı diğer tarafın ise zarar gördüğü asalak simbiyotik ilişkilerin akademik örgütlerde görülmesinin sebebi ise yükselmek, başkasının sırtından geçinmek, kolaycılık, bedavacılık, işten kaytarma, beceriksiz algısı oluşturarak tembellik yapma, hayalet çalışan olma isteği gibi durumlardır. Bu tür ilişkileri tercih eden çalışanların temel amacı menfaat elde etmek, karşı tarafı kullanarak kendi ihtiyaçlarını karşılamaktır.

Akademisyenlerin yaşadığı deneyimler sonucunda simbiyotik ilişkilerin kişiler üzerinde etkilerine bakıldığında işbirlikçi simbiyotik ilişkienden herkesin fayda sağladığı, mutlu oldukları, üretkenliği ve verimliliği artırdığı, motive edici olduğu ortaya çıkmıştır. Akademisyenlerin yaşadıkları sığıntı simbiyotik ilişki ve asalak simbiyotik ilişkinin etkileri güven problemi, önyargı ve kullanılmış hissi olarak onlarda miras kalmıştır. Akademisyenler asalak ve sığıntı simbiyotik ilişkiye bu yüzden tekrar girmek istemediklerini dile getirmişlerdir.

Araştırma bulguları doğrultusunda akademik örgütlerde simbiyotik ilişkilerin etkili bir şekilde yönetilebilmesinde hem akademisyenlerin kendilerine hem de üst yönetime büyük görevler

düşmektedir. Bu kapsamda akademik örgütlerde simbiyotik ilişkilerin yönetilebilmesi için ortaya çıkan öneriler şu şekildedir:

1. Akademik örgütlerde işbirlikçi simbiyotik ilişki verimlilik ve etkinliği sağladığı için üst yönetim akademik teşviklerle bu durumu destekleyip geliştirmeli,
2. İşbirlikçi simbiyotik ilişkilerde etkili bir gözlem yaparak uygun çalışma arkadaşı seçilmeli,
3. Sığıntı simbiyotik ilişkiyi etkili bir şekilde yönetebilmek için hatır devreden çıkartılmalı ve hayır demeyi öğrenebilmeli,
4. Sığıntı simbiyotik ilişkileri işbirlikçi simbiyotik ilişkiye dönüştürebilmek için karşı taraf cesaretlendirilmeli,
5. Bazı sığıntı simbiyotik ilişkilerin temelinde mobbing olduğu ortaya çıkmıştır. Mobbing üzerine odaklanmalı ve bunun üzerine çalışılmalı,
6. Akademik örgütlerde asalak simbiyotik ilişkiyi etkili bir şekilde yönetebilmek için üst yönetim liyakat sahibi olmalı,
7. Asalak simbiyotik ilişkilerde red edebilmeyi öğrenmeli,
8. Asalak simbiyotik ilişkiye girmek isteyenler dışlanmalı ve üst yönetim etkin bir denetim mekanizması kurmalı,
9. Akademik örgütlerde kendi menfaatleri için asalak ilişkileri tercih eden hayalet çalışanlar üst yönetim tarafından tespit edilmeli,
10. Akademik örgütlerde üst yönetim herkese eşit mesafede durarak kişilere asalak ve sığıntı simbiyotik ilişkilere girmenin gereksiz olduğunu göstermeli.

Bu çalışmanın sadece akademik örgütlerde akademisyenler üzerine yapılmış olması bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Bu doğrultuda gelecek çalışmalarda diğer kamu kurumları ve özel sektörlerde çalışanlar arasındaki simbiyotik ilişkilerin varlığının ve nedenlerinin araştırma konusu olabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmada akademisyenler arasındaki simbiyotik ilişkilerin varlığını belirlemek için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bu konu hakkında çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için gelecekte nicel ya da karma yöntemlerin uygulanabileceğidir. Bu sayede sınırlı sayıda çalışma yapılan örgüt içinde simbiyotik ilişkiler literatürüne katkı sağlanabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ali, I. (2016), "Doing The Organizational Tango: Symbiotic Relationship Between Formal and Informal Organizational Structures For An Agile Organization", *Interdisciplinary Journal Of Information, Knowledge, and Management*, 11, 55-72.
- Battistella-Lima, S., Veludo-de-Oliveira, T. ve Barki, E. (2020), "Symbiotic Relationships in Educational Services For Vulnerable Adolescents", *Journal of Services Marketing*, 34/6, 819–831.
- Braun, V., ve Clarke, V. (2012), "Thematic analysis. In H. Cooper (Ed.)", *APA Handbook of Research Methods in Psychology: Vol. 2. Research designs* (pp. 57-91) Washington, DC: American Psychological Association.
- Chertow, M. R. (2000), "Industrial Symbiosis: Literature and Taxonomy", *Annual Review Of Energy and The Environment*. 25, 313–37.

- Creswell, J. W., Hanson, W. E. ve Plano Clark, V. (2007), “Qualitative Research Designs: Selection and Implementation”, *The Counseling Psychologist*, 35(2), 236-264.
- Davis, J. ve Eisenhardt, K.M. (2011), “Rotating Leadership and Collaborative Innovation: Recombination Processes In Symbiotic Relationships”, *Administrative Science Quarterly*, 56(12).
- Erçetin, Ş.Ş. (2000), “Örgütsel zeka, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi,” 24, 509-526.
- Fossey, E., Harvey, C., McDermott, F. ve Davidson, L. (2016), “Understanding and Evaluating Qualitative Research”, *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* 2002(36), 717–732.
- Hållstedt, U. (2016), “Inter-Organizational Symbiotic Relationships Key Factors For Success”, *Industrial Ecology Royal Institute Of Technology, Master Of Science Thesis, Stockholm*.
- Kaya, O., Harman, S. ve Polat, E. (2015), “Advantages Of Symbiotic Organization Forms: A Research On Companies Operating in A Shopping Centre İn Çanakkale”, *Yeni Fikir*, 6(15), 91-100.
- Köksal, O. (2011), “Organizasyonel Etkinliği Sağlamanın Yeni Yolu: Simbiyotik Liderlik”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 55-72.
- Mücevher, M. (2021), “Örgütlerde Simbiyotik Yaşam: İşbirlikçiler, Sıgıntılar ve Asalaklar”, *İdari Ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 172-184.
- Özcan, E. G. (2017), “Ortaöğretim Kurumlarının Diğer Örgütlerle Ortakyaşar İlişkileri”, *Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara*.
- Penn, A. C. ve Lui, A. (2018), “Coevolutionary and Symbiotic Relationships in Design, Manufacturing and Enterprise”, *Procedia CIRP* 70, 247–252.
- Rosnay, J. (2000), “The Symbiotic Man: A New Understanding Of The Organisation Of Life And A Vision Of The Future”, (Trans. Aronoff,P.,Charest, R., Scott, H., Taylor,W.R.) McGraw Hill.
- Saffo, M. B. (1992), “Coming to Terms with a Field: Words and Concepts in Symbiosis”, *Balaban, Philadelphia/Rehovot*, 14, 17-31.
- Singh, A. ve Jha, S. (2022), “Relationship Between Employee Well-Being and Organizational Health: Symbiotic Or İndependent?”, *Industrial And Commercial Training*, 54(2), 231-249.
- Sozen, C. ve Devrani, T. K. (2020), “Introduction Of A New Method For Retailing and Marketing Research: The Case Of Shopping Malls”, *Property Management*, 38 (3), 365-381.
- Walls, J. L. ve Paquin, R. L. (2015), “Organizational Perspectives Of Industrial Symbiosis: A Review and Synthesis”, *Organization & Environment*, 28(1), 32–53.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, 12. Baskı, Ankara.
- Zaccaro, S. J. ve Horn, Z. N. J. (2003), “Leadership Theory And Practice: Fostering An Effective Symbiosis”, *The Leadership Quarterly*, 14, 769-806.

Mukaddime'nin İktisat Okulları Bağlamında Değerlendirilmesi

Evaluation of Muqaddimah in the Context of Economic Schools

Serkan DİLEK * Murat FİDAN **

Makale Geliş Tarihi / Received :15.11.2022
Makale Kabul Tarihi / Accepted :21.12.2022

ÖZET

İbni Haldun yazdığı Mukaddime isimli kitabıyla sosyoloji ve tarih başta olmak üzere sosyal bilimlere yaptığı katkılar bilim adamlarının genelince kabul görmüş Ortaçağ İslam Arap bilim adamlarından biridir. Ancak Mukaddime iktisadi içeriği bakımından da oldukça önemli bir eserdir, çünkü gelir dağılımı, kalkınma, kamu maliyesi gibi konularda rasyonel ve bilimsel tahlillerde bulunmuştur. 21. yüzyılda iktisatçıların İbni Haldun ve Mukaddime'ye olan ilgisi artarak devam etmektedir. Yaklaşık 400 yıl geçtikten sonra Mukaddime içinde yer alan iktisadi içerik, Batılı iktisatçılar tarafından teori haline getirilmeye başlanmıştır. Bu da Mukaddime'nin iktisadi düşünce tarihi açısından önemini ortaya koymaktadır. Mukaddime içeriğinin klasik iktisat mı yoksa sosyalist iktisat önerileriyle mi uyumlu olduğu konusu önemli bir tartışma konusudur. Bu çalışmada Mukaddime eserinin iktisat bilimine yaptığı katkı, kapitalist ve sosyalist iktisat görüşleri ile benzer ve farklı yönleri araştırılmıştır. Mukaddime'nin; aşırı vergilendirmenin zararları, emek-değer ilişkisi, iktisadi kalkınma, işbölümü, fiyatlandırma, girişimcilik konularında iktisat bilimine katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Mukaddime düşük vergilendirme yanlısı tutumuyla arz yanlı iktisatçılarla uyumaktadır. Ancak devletin gerekli harcamayı yapmaması durumunda kriz olacağını belirtmesi yanıyla Keynesçi görüşlerle benzeşmektedir. Diğer yandan işbölümüne bakış açılarında Adam Smith ile benzerlik bulunmaktadır. Marx'ın devrimci süreci ile İbni Haldun'un devletlerin yaşam ve yıkım süreci arasında önemli farklılıklar mevcuttur.

Anahtar Kavramlar: *İbni Haldun, Mukaddime, Laffer-Haldun Eğrisi, İslami İktisat Düşünce Tarihi, Adam Smith*

ABSTRACT

Ibn Khaldun is one of the medieval Islamic Arab scientists whose contributions to social sciences, especially sociology and history, with his book called Muqaddimah, are generally accepted by scientists. However, the Muqaddimah is also a very important work in terms of its economic content, because it has made rational and scientific analyses on issues such as income distribution, development, and public finance. In the 21st century, economists' interest in Ibn Khaldun and Muqaddimah continues to increase. After nearly 400 years, the economic content contained in the Muqaddimah began to be theorized by Western economists. This reveals the importance of the Muqaddimah in terms of the history of economic thought. The issue of whether the content of the Muqaddimah is compatible with the proposals of classical economics or socialist economics is an important topic of debate. In this study, the contribution of the Muqaddimah work to economic science, capitalist and socialist economic views and similar and different aspects were investigated. Muqaddimah; it has been concluded that excessive taxation contributes to economic science in terms of harms, labor-value relationship, economic development, division of labor, pricing, entrepreneurship. The Muqaddimah is in line with supply-side economists with its pro-low taxation stance. However, the fact that the state states that there will be a crisis if it does not make the necessary expenditures is similar to Keynesian views. On the other hand, there is a similarity with Adam Smith in their view of the division of labor. There are significant differences between Marx's revolutionary process and Ibn Khaldun's process of the life and decimation of states.

Keywords: *Ibn Khaldun, Muqaddimah, Laffer-Khaldun Curve, History of Islamic Economic Thought, Adam Smith*

* Prof.Dr., Kastamonu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, serkan.dilek@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-0393-4509

** Doç.Dr., Kastamonu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, mfidan@yandex.com, ORCID No: 0000-0003-1545-9749

GİRİŞ

İbni Haldun'un genel anlamda sosyal bilimde yeni bir metodolojinin temellerini attığı ve daha ziyade “iktisadî görüş” ağırlıklı “*Mukaddime*” isimli eseri, hem zaman hem mekan farkı olan Adam Smith'in “*Ulusların Zenginliği*” kitabından yaklaşık 400 sene evvel yazılmıştır. 1377 yılında yazılan ve içinde Kuran-ı Kerim'den bolca alıntılarının bulunduğu Mukaddime, 16. yüzyılın Türk aydınlarının da katkısıyla Avrupa'da bilinir hale gelmiş, 1850 yılında da basılmıştır (Adil, 2007:89-90; Belge, 2018:268). Görüşleri ile önemli İslam iktisatçılarından biri olan İbni Haldun'u (1332-1406) Tonybee, zaman ve mekan fark etmeksizin en büyük tarih felsefesinin sahibi olarak gördüğünü ifade etmektedir (McCaffrey, 2014:1; Ahmad, 1953:53; Fidan ve Dilek, 2022:117; İbrahim vd. 2019:2). Mukaddime eseri salt ekonomi eseri değildir, zira İbni Haldun da diğer 14. yüzyıl düşünürleri gibi eserinde sosyoloji, tarih, ekonomi, yönetim gibi birden çok bilimi harmanlamıştır (Boulakia, 1971:1106; Rizkiah ve Chachi, 2019:71). Bu yaklaşım “*Mukaddime*” eserinin disiplinler arası ilişkilerin giderek güçlendiği günümüz iktisat bilimi açısından taşıdığı önemi çok daha fazla ön plana çıkartmaktadır.

Üretim, üretkenlik ve işbölümü konularını iktisadî ilişkilerin toplumsal bağlamı düzeyinde tartışan İbn Haldun Petty, Malthus, Smith, Saint Simon, Ricardo, Marx, Keynes, Weber, Laffer, Porter, Romer gibi 17. ila 21. yüzyıl sosyolog, iktisat, ekonomi politik ve işletme düşünürlerine, görmezden gelinmiş olsa da düşünce babalığı yaptığı anlaşılmaktadır. (Abbadı, 2004:41-42; Ead ve Eid, 2014:54; Rıdwan ve Mawardı, 2019:118-128, Özaydın vd. 2020:32; Özyer ve Kılınç, 2022:40; Zakaria, 2020:35). Bu nedenle İbni Haldun'u “*İktisadın Babası*”, “*Büyük Öncü İktisatçı*” vb. olarak tanımlayan çalışmalar dikkat çekmektedir (Spengler, 1964, Irijanto vd. 2013; Beik ve Arsyianti, 2006:2). İbni Teymiyye, Gazali, Ebu Yusuf ve El Makrizi gibi İslam bilim tarihinin önemli isimleri arasında yer alan İbni Haldun'un “*Mukaddime*”si, “*iktisat klasiği*” olarak kabul edilmektedir (Özel, 2006:1; Yiğit, 2021:10). Buna rağmen Avrupalı bilim adamları tarafından Adam Smith ve “*Ulusların Zenginliği*” kitabı öne çıkarılmış ama diğer Müslüman bilim adamları gibi İbni Haldun ve “*Mukaddime*” hak ettiği ilgiyi görmemiştir (Maulidizen, 2019:74, Ali ve Bashir, 2012:25-26). Literatürde İbni Haldun'un iktisadi düşünce tarihi açısından hak ettiği öneme dikkat çeken çalışmalar mevcuttur (Andic, 1965; Kavakçı ve Yardımcıoğlu, 2018).

İbni Haldun'un iktisadi düşüncelerindeki zenginlik farklı düşünceleri etkilediği teorilerini de beraberinde getirmektedir. İbni Haldun'un rakip kavimin iktidarı devirmesi düşüncelerinin sosyalist teoriye yakın olduğunu iddia eden çalışmalar vardır (Gellner, 1961; Muheramtohadı, 2018). Adil (2007) ise kapitalist üretim süreci açısından İbni Haldun'u değerlendirmiştir. İyem vd. (2019) emeğe bakış; Küçükkalay (2021) ise değer, ticaret ve servet konuları açısından İbni Haldun ile Marx arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları incelemiştir. Buna karşın İbni Haldun'un görüşlerinin arz yanlı iktisatçıların, liberallerin görüşlerinin öncüsü olduğunu belirten çalışmalar da mevcuttur (Aktan, 2009:45; Arslan, 2009:127, Gölçek, 2017:588). Bu çalışmalarda işe kamu maliyesi açısından yaklaşmaktadır. Kısaca İbni Haldun'un heterodoks mu yoksa ortadoks iktisat mı yanlısı olduğu bakış açılarına göre değişmektedir (Gürkan, 2013:7-8). Çalışmanın amacı İbni Haldun'un Mukaddimesinde ifade ettiği tüm içeriğin klasik iktisada mı yoksa sosyalist iktisada mı yakın olduğunun değerlendirilmesidir. Gellner (1961), Muharemtohadı (2018), Aktan (2009), Gölçek (2017), İyem vd. (2019) ve Adil (2007) çalışmalarına kıyasla İbni Haldun ve Mukaddime'ye sadece iş bölümü, kalkınma veya kamu maliyesi açısından değil tüm içeriği dikkate alan; iş bölümü ve uzmanlaşma,

kamu maliyesi, iktisadi kalkınma başlıkları altında daha geniş bir bakış açısına göre değerlendirme yapılacak ve sonuçlara ulaşılabacaktır.

1. MUKADDİMENİN İÇERİĞİNİN İNCELENMESİ

Yetiştirdiği toplumsal koşullar, sahip olduğu din inancı ve siyasi ortam İbni Haldun'un düşüncesini şekillendirmiştir. Döneminin şartlarını ve yaşadığı coğrafyayı akıl ve mukayese bağlı kalarak analiz eden İbni Haldun, insan ve toplumu ilgilendiren olayları bulunduğu dönemden bağımsız olarak analitik düşünce yapısı içinde geniş bir perspektifle çağdaşlarından oldukça farklı bir şekilde değerlendirmiş, neredeyse günümüz sosyal bilimlerinin her alanına hitap eden yaratıcı yaklaşımlar ortaya koymuştur (Lacoste, 1993:223-224). İbni Haldun'la ilgili farklı sosyal bilim alanlarında fazlaca çalışma yapıyor olmasına rağmen özellikle; devlet, maliye ve bir bütün halinde ekonomi alanındaki görüşlerinin yeterince tartışılmadığı anlaşılmaktadır.

İbni Haldun, Kitâbü'l-İber isimli eserine giriş olarak Mukaddime isimli eserini yazmıştır (Spengler, 1964:268). Dünya tarihinin (Araplar, Yahudiler, Romalılar, Gotların tarihini) anlatıldığı bu kitabın başlangıç kısmını oluşturan Mukaddime ise tarih dışında diğer sosyal bilimler hakkında da görüşler içeren bir içeriğe sahiptir (Weiss, 1995:29). Giriş ve altı bölümden oluşan Mukaddime, iktisadi yaklaşımının anlaşılabilmesi hususunda kendi içinde bir bütünlüğe sahiptir. Bedevi ve hadarilerin iktisadî, zirâî, sınaî, ticarî ve malî konuları ayrıntılı bir biçimde incelendiği Mukaddime meslekler ve sanatlar hakkında ayrıntılı bilgiler verilir. İktisadın devletle, siyasetle, ahlakla ve dinle ilişkisi üzerinde durulur (Görgün, 2006:118; Uludağ, 2015:22). Bu kapsamda Mukaddime İş Bölümü ve Uzmanlaşma, Emek (İşgücü), Girişimcilik, Devletin Ekonomideki Rolü ile Kalkınma ve Göç başlıkları altında içerik ele alınarak incelenecektir.

1.1. İş Bölümü ve Uzmanlaşma

Adam Smith 1776 yılında *Ulusların Zenginliği* kitabında iş bölümünün işgücü verimliliğini nasıl artırdığını açıklamakta ve gelişmiş ile gelişmemiş ülkeler arasındaki farkın iş bölümü ve uzmanlaşmadan kaynaklandığını ifade etmektedir. İbni Haldun ise Adam Smith'ten yaklaşık 400 sene evvel iş bölümünden bahsetmiştir (Weiss, 1995:30; Abdullahi ve Salawi, 2012:28; Mohammed, 2017:27). İbni Haldun'un işbölümü hakkında yaptığı katkıların ihmal edilmesi iktisat bilimi açısından önemli bir eksiklik (Bocutoğlu, 2015:11).

İbni Haldun'a göre insan bir topluluk içinde yaşmalıdır, zira insan ihtiyaçlarını tek başına karşılayamaz. İnsan ihtiyaçları, toplumun ilerleme seviyesi ile ilişkili olarak, sayıca artıp çoğalırlar ve ihtiyaçların çoğu, bir defa karşılanmakla ortadan kaldırılamaz (Ulusoy, 2020:1). Allah (cc) insanı toplum içinde yaşayacak biçimde yaratmıştır. Toplumsal hayat işbölümü ile başlamaktadır. İbni Haldun buğday üretimi ile işbirliğini açıklarken Adam Smith ise toplu iğne örneği ile açıklamıştır. Bu farklılık ise yazarların yaşadıkları dönemlerle alakalıdır. Adam Smith sanayi devrimi yani insanların fabrikalar içinde üretime başladıkları dönemde, İbni Haldun ise ekonomik faaliyetlerin tarım ve küçük zanaat ile sınırlı kaldığı dönemde yaşamıştır. Bu nedenle Adam Smith fabrikada üretilen toplu iğne örneğini kullanırken İbni Haldun ise buğday üretimi örneğini kullanmıştır. İbni Haldun toplum içinde meslekler arası işbölümünü konu edinirken Adam Smith ise bir malın fabrika içinde üretimi esnasında işbölümünü çalışmıştır.

Her iki yazardan daha önce Gazali (1058-1111) işbölümünü anlatırken buğday ve iğne üretimi örneğini kullanmıştır. Gazali'ye göre ekmek üretimi için çiftçinin toprağı hazırladığını, işlediğini, sürmek için öküz ve pulluk temin ettiğini, toprağı suladığını, otları ayıkladığını, ürünü hasat edip tahılı temizlediğini ve sonra değirmende öğüttüğünü belirtmektedir. Bir somun ekmeğin üretimi için çok sayıda kişinin çalışıp işbölümü yapması gereklidir. Gazali'ye göre bir iğne üretimi için bile 25 farklı işlem yapılmaktadır. Gazali'nin iğne ve buğday üretimi örneklerinin İbni Haldun ve Adam Smith tarafından tekrar edilmesi dikkat çekicidir (Bocutoğlu, 2015:14). İbni Haldun'un Gazali'den farkı ise işbölümü etrafında asabiyet teorisini geliştirmiş olmasıdır (Mohammed, 2017:29). Adam Smith'in kitabını yazdığı dönemde Gazali'nin eserleri İngilizceye çevrilmişti ve Adam Smith'in Gazali'den etkilendiği de bilinmekteydi (Çöpoğlu ve Kuran, 2019:140).

İbni Haldun'a göre insanlar buğday üretirken öğütme, yoğurulma ve pişirme işlemlerinin gerçekleştirilmesi gereklidir. Ayrıca bu üç işlemin yapılması yani buğday üretilmesi için de gerekli olan aletleri demirci, marangoz ve çömlekçinin üretmesi gereklidir. Buğday tane halinde üretilse bile ekilmesi, biçilmesi, dövülmesi ve bu işlemlerin yapılması için tarım aletlerine ihtiyaç vardır. İnsan tek başına bu işlemleri yapamaz. Buğday üretimi için 6 ila 10 kişi arasında insanın birbiri ile işbirliği yapmasının gerekli olduğu kanaati vardır. İnsanlar arasında yapılacak işbirliği tüm toplumun ihtiyaçlarını gidermektedir, hatta ihtiyaçlarından daha fazlasını üretmelerine neden olmaktadır (İbni Haldun, 2021:77, 534). Adam Smith ise toplu iğne üretiminde 18 farklı işlemin olduğunu ve insanların bu işlemler için işbölümü yapmaları durumunda verimliliklerinin oldukça arttığını belirtmektedir (Smith, 2006:7-8).

İbni Haldun'un işbölümünün önemine değinirken kullandığı diğer örnek ise büyük abidevi eserlerin inşaatıdır. Mısır piramitleri veya Ad Kavminin yapıları, bu halkın çok iri veya güçlü olmasından dolayı inşa edilmemiştir. Güçlü bir devlet, çeşitli bölgelerden çalışacak işçi toplamış ve bunların işbirliği yapmasını sağlamıştır. Mühendislerin makineler ve vinçler inşa etmesini sağlamıştır. Yani büyük inşaatlar, binalar içinde uzmanlaşan mühendis ve işçilerin işbölümü sayesinde olmuştur (İbni Haldun, 2021:511-512). Bu yapıların inşa edilmesi için gerekli teknik ve işbölümü birlikteliğini ise sadece büyük devletler gerçekleştirebilir (İbni Haldun, 2021:266,509). Bedevi toplumda insanlar zorunlu ihtiyaçlarını karşılamayı amaçladığı için işbirliği minimum seviyededir. Ancak zamanla bedevi toplum değişir ve yerine ürün fazlası ortaya çıkaracak biçimde ekonomiye sahip işbölümüne dayalı hadari toplum gelir (İbni Haldun, 2021:185). Gürkan (2013:9), İbni Haldun'un hadari toplumundaki ekonominin işbölümüne dayalı kapitalist "Pazar Ekonomisi" olduğunu belirtmektedir. Adam Smith de gelişmiş ile gelişmemiş uluslar arasındaki farkın işbölümüne dayalı üretim yapısı olduğunu belirtmektedir (Smith, 2006:8-9). Dolayısıyla hem İbni Haldun hem de Adam Smith gelişmiş toplumlarda üretimin işbölümüne dayandığı konusunda hemfikirdir.

Mukaddime'de iş bölümünün verimliliği de artıracığı ifade edilmektedir. Eğer işbölümü ihtiyaçlara göre yapılırsa minimum çaba yeterli olacaktır. Ortaya fazlalık çıkacak ve bu fazlalık da lüksü artıracak ve kişilerin kendilerinde olmayanı takas veya satın alma yoluyla elde etmesine neden olacaktır (İbni Haldun, 2021:534). İşbölümünün ortaya artık değer çıkaracağı konusunda Marx ile İbni Haldun'un görüşleri birbirine benzemektedir. Marx üretken güçlerin kapitalist ile arasındaki çatışma nedeniyle bir devrimin gerçekleşeceğine inanırken İbni Haldun da yönetilen insanların tecrit edilmesinin yeni kurumların ortaya çıkmasına neden olacağını düşünmektedir (Adil, 2007:92). Marx,

işbölümünü olumsuz biçimde yorumlamakta ve bir sömürü aracı olarak görmektedir. İşbölümü sayesinde üretim artmaktadır ve bu da toplumda güç farklılıkları ortaya çıkartarak mülkiyetin oluşumuna katkı sağlamaktadır (İyem vd. 2019:173, 176). Kısaca hem İbni Haldun hem de Marx, işbölümünün verimliliği artıracığı ve artık değer oluşumuna neden olacağını kabul etmektedir. Lakin Marx, işbölümünün bir sömürü aracı olarak görmektedir. İşbölümü, toplumsal çatışmaya, sınıfsal eşitsizliğe, özel mülkiyete ve yabancılaşmaya neden olacaktır ve bu nedenle Marx, işbölümüne karşıdır (Palabıyık, 2012:269).

Adam Smith de işbölümünün verimliliği artıracığını belirtirken bunun üç nedeninden bahsetmektedir. Bunlar çalışan işçinin el alışkanlığı ve maharetinin artması yani uzmanlaşma; bir işten diğerine geçerken vakit kaybının olmaması ve makineleşme olarak sıralanmaktadır (Smith, 2006:10). Smith'in işbölümü ve uzmanlaşmanın nedenleri üzerine değinmesi İbni Haldun'a göre işbölümü analizini ilerlettiğini göstermektedir. Smith'in belirttiği birinci neden konusunda İbni Haldun da aynı düşünceye sahiptir. Belirli bir eylemi zihinde sabitlenene kadar defalarca tekrarlamak beceriyi yani uzmanlaşmayı sağlamaktadır (İbni Haldun, 2021:588). Bu görüşü ile İbni Haldun, belirli zanaatleri gerçekleştiren ustaların uzmanlaşmayı sağladıklarını kabul etmektedir.

İbni Haldun uzmanlaşmanın sadece belli bir zanaat kolunda olabileceğini, birden fazla zanaatte uzmanlaşmanın nadiren mümkün olabileceğini savunmaktadır. Bunun nedeni olarak da insanın istidat ve ruhunda ilk edindiği melekenin izinin kalmasını gösterir (İbni Haldun, 2021:594-595). Boulakia (1971:1108), İbni Haldun'un yüksek üretkenliğe sadece uzmanlaşma ile ulaşabileceğini savunduğunu belirtmektedir. İbni Haldun, uzmanlaşma hakkında İbni Teymiyye'nin ortaya koyduğu analizi oldukça geliştirmiştir. İbni Teymiyye, insanların iyiliğe ulaşmak için bir araya gelmesi gerektiğini belirtmiş ama bunun ekonomik bir temele oturtmamıştır (McCaffrey, 2014:2-3).

İbni Haldun'a göre lüks mallar ve belirli zanaat kolları sadece büyük şehirlerde olur. Bir şehirde iş bölümü olduğu için tüm faaliyetler birbirine bağlıdır. Şehir geliştikçe lüks mallara ve belli zanaat kollarının ürünlerine talep artar. Böylece şehirde yeni meslekler ortaya çıkar ve bazı meslekler sadece belli şehirlerde varlığını sürdürür. Camcılık, kuyumculuk, parfümcülük gibi meslekler büyük şehirlerde ortaya çıkar (İbni Haldun, 2021:555). İbni Haldun'un bu düşünceleri aslında şehirler arası ve uluslararası ticaretin de şehirlerin belirli zanaat kollarında uzmanlaşmasına yani beşeri özelliklere dayalı ortaya çıktığını belirtmektedir (Özel, 2006:4; İbni Haldun, 2021:540-541). Adam Smith; İskoçya'nın birbirinden uzak köylerinde her ailenin kendi fırıncısı, kasabı vs. olduğunu belirtmektedir. Şehirlerde her işi farklı birey yaparken birbirinden uzak köylerde aynı kişi birden çok işi yapabilmektedir, işbölümü ve uzmanlaşma çok azdır. Smith, bir hamalın köy ve kasabada kendisi için yeterli işi bulamayacağını ama şehirlerde yeterli iş imkanına sahip olduğunu belirtmektedir (Smith, 2006:19-20). Kısaca her iki yazar da piyasa genişledikçe işbölümünün artacağını ifade eder. İşbölümünün şehirlerde daha ileri olduğu konusunda Adam Smith ile İbni Haldun'un fikirleri şaşırtıcı biçimde benzerlik göstermektedir. İşbölümünün nedeni konusunda İbni Haldun asabiyeti görürken, Adam Smith ise kişisel çıkarları görmektedir (Mohammed, 2017:40-41).

Bocutoğlu (2015:23); Adam Smith ile İbni Haldun'un işbölümü hakkında fikirlerinin şaşırtıcı biçimde benzediğini belirtmektedir. Adam Smith'in İbni Haldun'dan esinlendiğine dair bir delilin olmadığını ama iki yazar arasında etkileşim varsa bunun İbni Haldun'dan Adam Smith'e doğru olması gerektiğini belirtmektedir. İbni Haldun'un işbölümünü Adam Smith'den daha önce incelemiş

olması da aslında İbni Haldun'un öncü bilim adamı olduğu fikrini güçlendirmektedir (Genç, 2015:143). Choudhury (2016:26), hem İbni Haldun hem de Adam Smith'in işgücü verimliliğinin işgücü piyasalarındaki rolünü açıklamaya çalıştığı düşüncesindedir.

1.2 Emek (İşgücü)

İbni Haldun'a göre insan zahmetsizce rızıkına kavuşabilir ama aslında olması gereken insanın çabalayarak, çalışarak rızıkına kavuşmasıdır. Kazanç ve rızık birbirinden farklıdır. Kazanç, insan emeğinden ortaya çıkar. Eğer kazanç insanın kendi ihtiyaçlarını gidermesi için kullanılıyorsa rızıktır, ama ihtiyaçları gidermiyorsa rızık değildir. Yani her kazanç rızık değildir. Kazancın, rızıktan sonra kalan bölümünün de sermaye birikimine, refah seviyesinin artmasına neden olacağını belirtmektedir (İbni Haldun, 2021:564). Rızık elde etmek için insanın çaba ve çalışma içinde olmasının gerekli olduğunu; bu durum da temel üretim faktörü olarak emeği kabul ettiğini göstermektedir (Boulakia, 1971:1107).

Adam Smith ve David Ricardo'dan önce İbni Haldun, bir malın değerinin harcanan emeğe eşit olduğunu belirtmiştir (Genç, 2015:144). Marx da emek-değer konusunda İbni Haldun ve Adam Smith ile aynı düşüncededir ama emek sonucu ortaya çıkan artık değeri kapitalistlerin sömürdüğünü düşünmektedir (İyem vd. 2019:172). İbni Haldun, bir kazancın meşru, helal olması için çaba harcanması gerektiğini ifade etmektedir ki bu da İslamiyet'in kurallarından biridir (İbni Haldun, 2021:564; Özkılıç, 2006:7). Değerin içinde emeğin belli bir payı vardır. Bu az veya çok olabilir. Bazı mesleklerde emeğin payı rahatça görülebilir. Örneğin; marangoz ve dokumacının emeği, değerinde rahatça görülebilir. Ama tarım ürünlerinde emeği, değerinde görmek kolay değildir (İbni Haldun, 2021:565).

Mukaddime, yetenekli bir adamı ucuza istihdam etmenin mümkün olmadığını belirtmektedir. Böylece beşeri sermaye ve yetenekli işgücünün önemine değinmektedir (İbni Haldun, 2021:568). İbni Haldun, bir şehrin veya ülkenin ekonomik büyümesini ve kalkınmasını gerçekleştirememesinin ana nedenini kalifiye işgücü eksikliği olarak nitelendirmektedir. Bir şehrin zenginliği sahip olduğu altın veya doğal kaynaklar değildir. Bir şehrin zenginliği kalifiye işgücünden ve iş bolluğundan kaynaklanmaktadır. İbni Haldun bunu izah ederken İran, Çin ve Hindistan'ın zenginliğinin sahip olduğu altınlardan kaynaklanmadığını örnek olarak vermiştir. Bu şehirlerde üretilen mallar başka ülkelere ihraç edilmektedir (İbni Haldun, 2021:540-541). İbni Haldun bu yönüyle Adam Smith, Paul Romer ve Micheal Porter gibi bilim adamlarıyla benzer düşüncelere sahiptir (Özel, 2006:5). Porter (2010:206)'a göre bir ülkenin zenginliğine yol açan rekabet avantajıdır ve rekabet avantajının kaynağı da verimlilik, inovasyon yapabilme ve kalite yükseltebilme becerisidir.

İbni Haldun, kalifiye işgücünün artışı şehir umranının yükseliş süreci ile bağdaştırmaktadır. Medeniyetin gelişmesiyle beraber lüks arayışı artar ve buna paralel olarak bazı zanaatlara ve mesleklere talep artar. Yeni zanaatlar ve meslekler (parfümcü, pirinç işçisi, hamamcı, aşçı vb) ortaya çıkar ve zamanla bu zanaatlar çok gelişir. Bu zanaatları yapanlar emeğini daha iyi kullanmayı öğrenirler, kazançları artar ve zengin olurlar (İbni Haldun, 2021:590). Aslında bu analizi ile İbni Haldun emek arz ve talebini kullanarak umranı gelişmiş, nüfusu fazla olan şehirlerde işgücünün neden daha fazla kazanacağını, ücretlerin yükseleceğini açıklamıştır.

Kuran-ı Kerim ve sünnet dolayısıyla İslam ekonomik düzeni kayırmacılığı yanlış bulmakta ve onaylamamaktadır (Dilek vd. 2019b:3195). Lakin İbni Haldun hükümdarın asabiyet sahibi kişileri kayırmasını onaylamaktadır. Hatta asabiyet sahibi olmayanların danışma meclisinde yer almaması gerektiğini zira arkalarında asabiyet olmadığı için sözlerini kabul ettiremeyeceklerini ifade etmektedir. Alimler ibadetlerin yapılış biçimi, insanlara davranış biçimleri hakkında şeriatın hükümlerini merak eden kişilere bilgi veren kişilerdir (İbni Haldun, 2021:338-339). Bir hükümdarın arkasındaki asabiyetin zayıflaması da devletin yıkılma nedenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir ve devletin ömrünü üç kuşak olarak ele almaktadır (İbni Haldun, 2021:257).

Hem İbni Haldun hem de Marx, işbölümünün verimliliği artıracığını ve artık değer ortaya çıkaracağını belirtmektedir. İbni Haldun'un anlattığı buğday üretimindeki işbölümü sürecini erken kapitalist sürece benzetmektedir. Sağ ve sol gibi iki ayrı kesimin bulunmadığı zamanda yaşayan İbni Haldun'un çoğu düşüncelerinin Heterodoks politik iktisada uygun olduğunu ileri süren araştırmalar mevcuttur (Adil, 2007:91-102). İbni Haldun'un emek-değer ilişkisine bakış açısını Candan (2007:240), Marx'a yakın olarak değerlendirmektedir. İbni Haldun (2021:567-568), lüks içinde yaşayan bir kesimin hizmetlerinin görülmesi için kişi istihdam edebileceğini ileri sürmektedir, ancak hem istihdam eden hem de istihdam edilene olumlu açıdan yaklaşmamaktadır. İnsanın kendisinin yapması gereken işi başkasına yaptırması mertçe değildir. Diğer yandan başkasına bağımlı olarak çalışmak da acizliktir. Marx, kapitalist sistemin doğasında işçileri sömüren kapitalist olduğunu ve bunun da kapitalist sistemi sonlandıracağını ifade etmektedir. İbni Haldun da hükümdarın lüks tüketime yönelmesinin devletin sonunu getireceği görüşündedir. Dolayısıyla İbni Haldun ve Marx'ın görüşlerinde benzerlik bulunmaktadır (Muheramtohadı, 2018:62). Marx'ın analizinde kapitalist, işçileri; İbni Haldun'un analizinde ise hükümdar ülkedeki vatandaşları sömürmektedir. İbni Haldun hükümdarın insanları zorla çalıştırmasının (ücret ödemedi) zulüm olduğunu belirtmektedir (İbni Haldun, 2021:425).

İbni Haldun'un analizinde devletlerin yaşam süreci ile Marx'ın devrimci analizi arasında benzerlikler Adil (2007:103) tarafından tespit edilmiştir. İbni Haldun'a göre her devletin bir yaşam süreci mevcuttur. Asabiyeti güçlü olan taraf devleti kuracaktır. Başlangıçta devleti kuranlar lüksten uzaktırlar, bu nedenle düşük vergilerle yetinebilirler. Başlangıçta hükümdarların durumu sağlamdır, onları yıkmak için çok güçlü asabiye sahip başka bir taraf bulunmalıdır. Zamanla devlet görevlileri maaş almaya başlarlar. Hükümdar ve çevresinin lüks harcamaları artar, ahlakı azalır ve erdemlerini kaybederler. Lüks harcamaları karşılamak için vergileri artırır. Önce sınırdaki eyaletlerde ayaklanmalar başlar ve devlet önce sınırdaki eyaletlerde zayıflar. En sonunda da merkezdeki gücünü kaybeder ve yeni asabiye dayalı devlet kurulur (İbni Haldun, 2021:185-265). Hem Marx hem İbni Haldun'un analizinde devrim söz konusudur. Ancak Marx'ın analizinde devrim kapitalist sınıfa dayalı iktidara karşıdır. İbni Haldun'da ise devrim hükümdara karşıdır. Hem Marx hem İbni Haldun'un analizinde sömürü vardır ama Marx'ın analizinde sömürüyü kapitalist sınıf yapmaktadır. İbni Haldun'un analizinde ise sömürüyü devletin son aşamalarındaki hükümdar yüksek vergilerle yapmaktadır. Marx'ın analizinde devrimi proleterya yapacak ve iktidara işçi sınıfı gelecektir. İbni Haldun'un analizinde ise bir asabiyet gidecek ve yerine başka bir asabiyet gelecektir. Marx'ın analizinde kapitalist başından itibaren işçiyi sömürecek. İbni Haldun'un analizinde ise hükümdar ve çevresi başlarda lüks harcamalar yapmadığı için düşük vergiler uygulayacak ve halkı sömürmeyecektir. Marx'ın analizinde işçi sınıfının devrimi ile süreç bitecektir, ama İbni Haldun'un

analizinde süreç tekrarlanacaktır. Bir asabiyet iktidara gelecek, süresi bittikten sonra devlet yıkılıp yerine başka bir asabiyetin kurduğu devlet gelecektir.

Marx çalışmayı olumsuz manada; İbni Haldun ise olumlu manada değerlendirmektedir. Marx'a göre çalışma nedeniyle insan dört ayrı görünümde (emeğine, üretim faaliyetine, kendi doğasına ve başka insanlara) yabancılaşmaktadır (İyem vd. 2019:171). İbni Haldun ise insanın rızkını elde etmesi için çalışması gerektiğini; tek başına ihtiyaçlarını karşılayamadığı için de diğer insanlarla işbölümü ve yardımlaşma yapması gerektiğini belirtmektedir. Yani Marx ve İbni Haldun'un emeğe, çalışmaya bakış açılarında keskin farklılıklar bulunmaktadır.

1.3 Girişimcilik

Bireysel çıkarlar, Adam Smith'in analizinin temelini oluşturmaktadır. Her sabah ekmek yememizin nedeni fırıncının hayırsever olması değil, kendi çıkarını düşünmesidir. Herkesin kendi çıkarını düşünmesi de görünmez el mekanizması ile toplumsal refahı maksimize etmektedir. Toplumdaki herkes pazarlık sürecinde diğer insanların bencilliğine seslenmektedir. İnsanlar, kendilerine istediği verilirse karşı tarafa da istediğini vereceklerini söyleyerek karşı tarafı ikna etmeye çalışmaktadır (Smith, 2006:16-17).

Adam Smith'in bireysel çıkarlar hakkında söylediklerinin benzerini İbni Haldun yaklaşık 400 sene önce söylemiştir. İbni Haldun'a göre insanlar boşuna çalışmak istemeyecektir. Bu nedenle de şehirlerinde değerli olan şeyler için emek sarf edeceklerdir. Bir sanat veya zanaat şehirde talep görürse insanlar da o sanat ve zanaate ilgi gösterecekler, öğrenmek isteyeceklerdir. İbni Haldun ayrıca devletin zulüm yaparak vatandaşlarının mülküne saldırması durumunda insanların mülk sahibi olma hevesinin yok olacağını ve refahın azalacağını belirtmektedir (İbni Haldun, 2021:592, 423). Rizkiah ve Chachi (2020:74), İbni Haldun'un mülkiyet kavramının içinde fikri mülkiyetin de bulunduğunu ve bu yönüyle Marx ve sosyalistlerden farklılaştığını ifade etmektedir. İslam ekonomisinde sadece kendi çıkarını düşünen Homo Economicus değil, toplumdaki diğer kişileri de düşünen diğergam Homo Islamicus birey yer almaktadır (Dilek vd. 2017). İbni Haldun, "girişimci" tabirini kullanmamış ama çeşitli zanaatlarla uğraşanları ve tacirleri incelemiştir. İbni Haldun, tüccarları incelerken karakterleri hakkında olumlu düşüncelere sahip değildir. Kâr etmeyi düşünen tüccarın girişken, kurnaz, pazarlıkçı, yetenekli ve inatçı olması gerektiğini ama bunun da erdemlilik ve mertliğe aykırı olduğunu belirtmektedir (İbni Haldun, 2021:586). Hayatının bir döneminde kadılık da yapmış olan İbni Haldun'un bu tespitinin önemi aşikardır.

Marx da İbni Haldun gibi girişimcinin ahlakı konusunda kötümserdir, kâr elde etmek isteyen kapitalistin işçilerin emeklerini sömürdüğünü düşünmektedir. Ancak İbni Haldun girişimcilerin başrolde olduğu, kamu girişimciliğinin olmadığı bir ekonomiyi hedeflemektedir. Aşırı vergi yükünün girişimciliği zayıflatacağı ve devleti yıkacağını düşünmektedir. Marx ise işçilerin uyanması sonucu altyapının üstyapıyı belirleyeceğini ve bir devrim aracılığıyla toplumsal mülkiyetin ortaya çıkacağını düşünmektedir. Bu açıdan İbni Haldun ile Marx birbirinden ayrılmaktadır (Muheramtohadı, 2018).

Adam Smith, kâr elde etmek için gayretli başka insanları çalıştırarak, istihdam ederek üretim yapan kişileri belirtmiştir ki bunlar da girişimcilerdir. Bu kişiler çalışanlara, üretimde kullanılan makine ve araç gerece bedel ödemekte, birikimini riske atmaktadır (Smith, 2006:46). Girişimcilik literatürüne önemli katkılar Say ve Cantillon tarafından yapılmıştır ve günümüzde çok sayıda

girişimci tanımı bulunmaktadır. Örneğin; piyasadaki fırsatları tespit edip takip edecek yeni örgüt yapıları inşa ederek yeni iş fırsatları ortaya çıkaran kişi biçiminde tanım yapılabilir (Top vd. 2012:935; Dilek vd. 2019a:90; Bygrave &Hofer, 1991:14). İbni Haldun, gerekli ihtiyaçlar karşılandıktan sonra emeğin bir fazlalık ortaya çıkaracağını belirtmektedir ki bu da sermaye birikiminin nedeni olmaktadır (İbni Haldun, 2021:540). Adil (2007:97) İbni Haldun’un bu sözleri ile emek olmadan girişimcinin kâr etmesinin mümkün olmadığını kabullendiğini gösterir.

İbni Haldun ticaretin “malı ucuza alıp pahalıya satma” biçiminde tanımlamıştır. Bu aynı zamanda girişimci için kârın tanımıdır. İbni Haldun, tacirleri incelemiş ve tacirlere tavsiyelerde bulunmuştur. İbni Haldun’un tavsiyelerinin rakip tacirleri yok etmeye veya zarar vermeye yönelik olmadığı ama daha başarılı ve hesaplı iş yaparak onların önüne geçmeye yönelik olduğu Kozak (2012:165)’ın dikkatini çekmiştir. İbni Haldun, öncelikle orta kalitede mal alınıp satılmasını tavsiye eder, çünkü malı satın alabilecek kişi sayısı çoktur. Lüks mal ise sadece hükümdar ve birkaç zengin aileye satılabilir ki onlar malı almazlarsa tacir zarar edecektir. İkincisi ise uzak ve tehlikeli yollardan mal getirilip satılmasını tavsiye etmektedir. Zira uzak ve tehlikeli yollardan mal getiren az sayıda tacir vardır ve bu nedenle malın fiyatı pahalı olur, tacir yüksek kar elde eder (İbni Haldun, 2021:582-583). Bunlar ise tacirin gelirinin malın fiyatı ile satış miktarının çarpımına eşit olduğunun Mukaddime içerisinde yer aldığını göstermektedir.

İbni Haldun’a göre büyük şehirlerde zanaatkarlar, küçük şehirlerdekilere göre daha fazla kazanırlar. Bunun üç nedeni vardır. Birincisi; lüks talep fazladır. İkincisi; fazla çalışmaya ihtiyaçları yoktur. Üçüncüsü ise kendilerine fazladan para ödemeye razı olan bir kesim vardır (İbni Haldun, 2021:538). Böylece girişimlerin neden büyük şehirlerde toplandığı İbni Haldun tarafından açıklanmıştır.

Şehirlerin büyüklüğüne göre fiyatların değişebileceği de İbni Haldun tarafından açıklanmıştır. İbni Haldun’a göre müreffeh bir şehirde temel gıda mallarının (buğday, arpa vb.) fiyatı düşük, lüks malların (baharat, çeşni, meyve) fiyatı da yüksektir. Küçük şehirlerde ise temel gıda mallarının fiyatı yüksek, lüks malların fiyatı ise düşüktür. Bunun nedeni ise arz ve talep ile açıklanmaktadır. İbni Haldun’a göre zorunlu gıda mallarını kimse ihmal etmez. Büyük şehirlerin etrafında tahıl üretimi çoktur, hatta insanlar stok yapmasalar bedava dağıtılabilecek kadar çoktur. Lüks malların ise üretimi azdır. Büyük şehirlerde lüks mala talep çok olduğu için fiyat yüksektir. Küçük şehirlerde ise lüks mala talep çok az olduğu için fiyatı düşüktür (İbni Haldun, 2021:537). Yani İbni Haldun, piyasa fiyatlarının oluşumunda arz ve talebin rolünün farkındadır. Bu şaşırtıcı değildir, zira İbni Teymiyye, Gazali ve Ebu Yusuf gibi isimlerin fiyat oluşumunu arz ve taleple açıkladığı bilinmektedir (Fidan ve Dilek, 2022:106). İbni Haldun, işgücü piyasasını ve ücret oluşumunu da arz ve talebi kullanarak açıklamıştır (İbni Haldun, 2021:590). Kısaca İbni Haldun ve öncesindeki bilim adamları (İbni Teymiyye, Gazali, Ebu Yusuf) arz ve talebin piyasa fiyatına etkisini bilmektedir.

İbni Haldun’a göre ticaret ve tarım faaliyetleri ile uğraşan bazıları hükümdara telkinlerde bulunarak onu ticarete yönlendirebilir. Bu telkinleri kendi çıkarları için yaparlar. Ancak İbni Haldun bunun sonuçları hakkında kötümserdir, çünkü diğer tacir ve çiftçilerin durumunun bozulacağını ve vergi gelirlerinin azalacağını, asabiyet bağlarının zayıflayacağını ve devletin çöküş döneminin başlayacağını düşünmektedir. Vergi gelirlerinin azalmasını ise iki nedene bağlamaktadır. Birincisi; tacirler birbirine yakın servete sahiptir. Kendilerinden daha zengin hükümdarın ticarete başlaması

diğer tacirleri rahatsız, huzursuz eder. İkincisi; hükümdar diğer alıcı ve satıcıları zorlayarak piyasa fiyatından ucuza alıp piyasa fiyatından pahalıya satabilir ki bu da diğer tacirleri ve çiftçileri zora düşürebilir. Zamanla sermayeleri tükenen tacirler de ticareti bırakabilir. Hükümdar ticaretten para kazanabilir ama vergi kaybı daha fazla olur. Üstelik kendi ticaretinden vergi alınmaz, oysa o ticareti başkası yapsaydı vergi geliri olacaktı (İbni Haldun, 2021:416-418). Kısaca İbni Haldun, ekonomide kamu girişimciliğinden çok özel girişimciliğin bulunması gerektiğini, devletin güven ortamı sağlayarak özel girişimciliğin önünü açması gerektiğini belirtmektedir (Özkılıç, 2006:9-10; Genç, 2015:150). Bu da İbni Haldun'un klasikler, liberaller, arz yönlü iktisatçılar, monetaristler ile aynı noktada bulunduğunu ve kamu girişimciliğinin dışlama (crowding-out) etkisi ortaya çıkaracağına inandığını göstermektedir.

Serbest piyasa ekonomisi, piyasanın tamamen başıboş bırakılması değildir. Devlet yaptığı düzenlemeler (regülasyonlar) ile piyasada kurallar koyup bu kurallara uyulup uyulmadığını denetlemelidir (Dilek, 2017:235-236). İbni Haldun, hisbe kurumunun dini bir görev olduğunu belirterek çarşı ve pazarın denetlenmesinin önemini kabul etmektedir. Hükümdarın görevlendirdiği kişi yardımcılarını ile beraber suistimalleri araştırıp soruşturur ve gerekirse cezalandırır (İbni Haldun, 2021:341). İbni Haldun'un tüccarların ahlakına dair kuşkularından dolayı hisbe kurumunun önemini kabullendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Tüccarın yapabileceği hile ve sahtekarlıkların önlenmesi, ölçü ve tartının doğru olması, sokak ve çarşı yollarının tıkanmaması, hamalların aşırı yük almaması hisbe vazifesinin sorunluluğundadır.

Hem İbni Haldun hem Adam Smith'in analizinde girişimciler önemli yer tutmaktadır. Gölçek (2017:587)'e göre İbni Haldun'un iktisat teorisi, malların serbest dolaşımı, girişimci riskin önemi, fiyatların arz ve talebe göre belirlenmesi ilkeleri üzerine kurulmuştur. İbni Haldun açısından girişimciler devlete vergi verdikleri için önemlidir. Devlet, kamu girişimciliği yapmamalı ve aşırı vergi oranı uygulamamalıdır ki vergi hasılatı artsın. Devletin vergi gelirinin yeterli gelmemesi ise devletin yıkılması ile sonuçlanmaktadır. Adam Smith ise kendi bireysel çıkarlarını düşünen girişimciler sayesinde toplumsal refah maksimize olacağına inanmaktadır.

1.4 Devletin Ekonomideki Rolü

Mali sosyoloji yaklaşımı, İbni Haldun'un Mukaddime kitabında geliştirilmiştir ve bu nedenle İbni Haldun, kamu maliyesi bilimi açısından önemli bir isimdir (Gürkan, 2013:3). İbni Haldun vergi oranlarının düşük olması durumunda vergi hasılatının yüksek; vergi oranlarının yüksek olması durumunda ise vergi hasılatının düşük olduğunu belirtmektedir. Devletin ilk kurulduğu zamanlarda asabiyet bağları güçlüdür, devletin lüks harcaması yoktur. Dolayısıyla vergi gelirleri kamu harcamalarını karşılamaktadır. Ancak zamanla devletin lüks harcamaları artar ve vergi gelirleri yetmemeye başlar. Bu durumda devlet ya vergi oranlarını yükseltir ya da hükümdar ticarete başlar. Her ikisi de devletin çöküşüne giden yolu açar. Vergi oranları arttıkça insanlar gelirlerini yeterli bulmazlar ve üretim faaliyetlerini durdurur. Vergi oranları artmasına rağmen vergi hasılatı azalır (İbni Haldun, 2021:413-414). İbni Haldun'un bu görüşü aslında 600 sene sonra Arz yönlü iktisatçılar ve Arthur Laffer'in ileri sürdüğü görüşlerin çok benzeridir (İsmail ve Jafaar, 2017:2). Bu görüşü ile İbni Haldun vergi hasılatının maksimum olması için optimal vergi oranı yani hakkaniyet sınırlarının olması gerektiğini analizinde bulunmaktadır. İbni Haldun'un optimal vergi oranı yanlısı tutumu Laffer haricinde Dupuit, Smith, Hume gibi iktisatçılarca da savunulmuştur (Aktan, 2009:44-45).

İsmail ve Jaafar (2017)'ın yaptığı inceleme İbni Haldun'un optimal vergi oranı hakkındaki düşüncelerinin günümüzde de geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca devletin aşırı lüks harcamalara girişmemesi ve devlet bütçesinin denk olması gerektiğini savunmaktadır (Candan, 2007:242). İbni Haldun'a göre devlet refahı sağlamak ve asli görevlerini (eğitim, güvenlik, adalet) yerine getirmek için vergi toplamalıdır (Demir, 2018:58).

İbni Haldun'un ülkenin sürdürülebilir kalkınmasını sağlamak için devletin yapması gerektiği ödevler sosyal ve kültürel büyüme, güçlü ahlaki yapı, güçlü ve meşru asabiyete dayalı katılımcı hükümet, hukukun üstünlüğü ve çevrenin korunmasıdır (Mohammad, 2010:15). Devlet zulüm yapmamalı, halkına iyi davranmalı, vatandaşlara üstünden kalkamayacağı görevler yüklememelidir. Çalışanları ücretsiz zorla çalıştırmak, kişilerin mallarına el koymak, haksız vergi koymak zulümdür ve devlet bu tür uygulamalardan uzak durmalıdır (İbni Haldun, 2021:283-284, 424). İbni Haldun aynı zamanda önemli bir fikri mülkiyet savunucusudur (Rizkiah, ve Chachi, 2020:74). Günümüz iktisatçıları da orta gelir tuzağından çıkmak ve yüksek gelirli ülkelerden olmak için fikri mülkiyet haklarını korumayı, yenilikçiliği savunmaktadır (Kesgingöz ve Dilek, 2016b:660-662). Devlet otoritesi nezaketle uygulandığında halkın kendine güveni ve çalışma şevkleri artar. Bu da umranın gelişmesini ve nüfusun artmasını sağlar. Chapra (2008:841), kalkınma olması için İbni Haldun'un adaletin gerekliliğine vurgu yaptığını belirtmektedir. Ülkenin zengin olması için devletin kaynakları halkın şartlarını iyileştirmesi, zulüm yapmaması ve güvenliği sağlaması gereklidir (Kozak, 2012:171). İbni Haldun'a göre devletin yıkılması sürecinde iki faktör önemli rol oynar. Birincisi; asabiyetin zayıflaması ve ikincisi de idarecilerin yozlaşması ve ahlaklarının bozulmasıdır (Erol, 2012:52).

Adam Smith ve klasikler ise her bireyin kendi çıkarlarını düşünmesi durumunda görünmeyen bir elin devreye girerek toplumsal refahı maksimize ettiğini ve dolayısıyla dışsal bir gücün (devletin) devreye girmesine gerek olmadığını belirtmektedir. Bu nedenle devletin klasik görevleri (iç güvenlik, dış güvenlik, adalet) dışında faaliyet göstermesini klasikler onaylamamaktadır. Bu görüş İbni Haldun'un devletin lüks harcamalara girişmemesi, denk bütçe uygulaması ve düşük vergi oranı görüşleri ile uyumaktadır (Dilek, 2017:349).

Klasikler ile devletin ekonomideki rolü hakkında çok benzer görüşlere sahip olmasına rağmen İbni Haldun, kamu harcamalarının azalmasının ekonomiye olumsuz etkisinden de bahsederek Keynesyen görüşün harcama çarpanına da değinmiştir (Genç, 2015:148). Bu nedenle Chapra, İbni Haldun'u *Keynes'in öncüsü* olarak nitelendirmektedir (İslahi, 2015:6). İbni Haldun'a göre devlet ölçülü biçimde harcama yaparak talebi artırmalıdır, zira talep azalırsa bunalım ortaya çıkacaktır. Devlet en büyük pazardır ve devlet vergi gelirlerini harcamaz ve istiflerse maiyetindeki memurlar geçinemez olurlar. Ticaret zayıflar ve vergi gelirleri de düşer (İbni Haldun, 2021:422). İbni Haldun'a göre Sultanın görevlerinden biri de vergilerin toplanması ve kamu harcamalarıdır, yani maliye politikasını izlemektir. Devlet hakimiyetini iyice pekiştirdikten sonra maliye ve vergi dairesi kurulur ve etkin biçimde vergi toplanmaya başlanır. Bir başka ifadeyle devlet kurulduktan sonra kalem, kılıcın önüne geçer (İbni Haldun, 2021:356, 366, 383). Bunlar da İbni Haldun'un devlet yönetiminde ekonomiye, vergi toplanmasına ve kamu harcamalarına verdiği önemi göstermektedir.

Devleti yücelten ve devletin yüceliğine inanan İbni Haldun, devleti ekonomik hayatın merkezi olarak kabul eder ve devleti sahip olduğu ve yönettiği ekonomik güce göre “en büyük pazar” olarak

görür. Piyasadaki paranın önemli bir bölümünün kaynağı kamu harcamaları ve çalışanlara ödediği maaşlarla devlettir. Devletin toplanan vergileri ve diğer kazançlarını olağan ve meşru yollardan piyasaya sürmesi gerektiğini savunmaktadır. Devletin ekonomi üzerinde doğrudan bir müdahalesinin olmamasını, devlet adamlarının kendi nam ve hesaplarına ticaretle uğraşmamasını aksi durumun ülke ekonomisini olumsuz etkilemesinin yanı sıra toplum içerisinde zulme neden olacağı düşüncesindedir. Diğer taraftan devleti pasifize etmeye yönelik yaklaşımları da dikkat çeken İbni Haldun, devletin, serbest piyasayı kurması; adaleti sağlaması ve piyasanın tekele dönüşmesine engel olması gerektiği düşüncesini ön plana çıkarmaktadır. O'na göre, çağdaş ekonomi literatüründe serbest piyasa diye tanımlanan piyasa özellikleri içinde fiyatlar arz ve talebe göre piyasa içerisinde kendiliğinden ortaya çıkmalıdır. Bütün bu kapsam dikkate alındığında İbni Haldun'un düşüncelerinde günümüz liberalizm düşüncelerini hatırlatan yaklaşımlar dikkat çekmektedir.

Karl Marx'ın "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi" (1843) adlı eserinde devlet ekseriyetle ön planda olmasına rağmen Marx, geleceğin toplumunda devlet tanımlamasına yönelik geliştirilmiş bir kuram üretmemiş, kapitalizmin yerini alacak açık bir model ortaya koymamıştır. Buna rağmen, devlet "diğer kurumlara göre, işlevi sınıf egemenliği ve sömürsünü devam ettirmek ve savunmak" anlamında Marksist düşüncenin en önemli kavramları arasında yerini almıştır (Harris vd. 2012:131). Bob Jessop'a göre, devlet kavramı Engels, Lenin, Trotsky ve Marx'ta altı farklı yaklaşım ile ortaya konulmaktadır. Buna göre; Devlet ve iktidar, mülkiyet ilişkileri ve bu ilişkilerden ortaya çıkmış ekonomik sınıf mücadelesinin bir yansıması olarak ele alınır. Devlet, sınıf egemenliğinin bir vasıtası ve belirli bir toplumdaki bütünleşme unsuru; Modern devlet iktisadi üretim ve yeniden üretimde ehemmiyetsiz bir parazit; bir kurumlar dizisi olarak ele alınır ve bu nedenle devletin sınıf doğası üzerine genel bir varsayım yapılamaz. Devlet, sınıf mücadelesi üzerinde özgül etkiler ortaya çıkaran bir siyasi egemenlik sistemidir (Jessop 2005:37-43; Torun, 2019:106). Karl Marx, liberalizm muhalifi bir düşünceyle, öncelikli olarak üretim araçları üzerindeki kapitaliste ait mülkiyetin kaldırılıp üretimin kamulaştırılması ve sonrasında ise zaman içinde bir kurum olan devletin varlığının sonlandırılması gerekliliğini savunmuştur.

Devletin görevlerine dair görüşleri de dikkat çekicidir. Çöküş aşamasında vergi gelirleri lüks harcamalar için yeterli gelmediğinde eğer devlet asker sayısını azaltma yoluna giderse bu, komşu ülkeler ve rakip asabiyetlerin devlete saldırmasına neden olur. Sonuç da devletin çöküşüdür (İbni Haldun, 2021:255). Bu görüşü İbni Haldun'un dış ve iç güvenliği devletin asli görevlerinden biri olduğu düşüncesinde olduğunu ve bu görevi ifa ederken tasarruf etmesinden yana olmadığını göstermektedir. Devletin görevi iç ve dış güvenliği sağlamaktır, çünkü insanlar güven içinde yaşamak için işbölümü yapmakta ve şehirlerde yaşamaktadır. Günümüzde de yabancı doğrudan sermayeyi çekmek için güven ortamının sağlanmasının gerekliliği kabullenilmiştir (Özkılıç, 2006:6). Devletin ikinci görevi de denetim görevini ifa etmektir. Hisbe kurumu vasıtasıyla yolların açık olması, hamalların aşırı yük almaması, tacirlerin malları doğru tartması gibi konular denetlenmelidir. Üçüncü olarak İbni Haldun, uzaktakilerle devletin haberleşmesinin önemine değinmektedir. İbni Haldun'a göre devleti üç ana sütun ayakta tutmaktadır. Bunlar; ordu, para ve uzaktakilerle haberleşmedir (İbni Haldun, 2021:367). Dördüncü olarak devletin görevi adaleti sağlamaktır. Hakim ve polis, suçları araştırmalı ve zanlıların adil biçimde yargılanmasını sağlamalıdır (İbni Haldun, 2021:375). Beşinci ve son olarak hastaneler kurmak ve hastanelerin etkin biçimde çalışmasını sağlamaktır (Genç, 2015:149).

Aynen insanlar gibi devletlerin de yaşam süresi mevcuttur. Devletin yaşamının beş önemli aşaması mevcuttur. İlk aşamada asabiyetin rakibini yenerek iktidarı devralması aşamasıdır. İkinci aşamada hükümdarın kendi ailesi içindeki rakiplerini bertaraf etmektedir. Üçüncü aşamada hükümdar kalıcı eserler koymaktadır ve sükunet mevcuttur. Dördüncü aşamada hükümdar, seleflerinin ortaya koyduğu eserden memnundur ve seleflerini taklit eder. Beşinci aşamada ise hükümdar artık israfa, gösterişe danır. Devlet görevlerine liyakatsiz kişiler alınır ve devlet çöküşe başlar (İbni Haldun, 2021:263-265).

İbni Haldun, para politikasını izlemekten görevli olan Sikke kurumunun kalpazanlıklara karşı tedbir almak, madeni para basmak, madeni paraların üzerine ayarını gösterene hükümdar mührünü basmak gibi görevleri olduğunu belirtmektedir. Sikkelerin ağırlık ve ayarının belirlenmesi önemli görevlerden biridir (İbni Haldun, 2021:342-343, 388-389).

1.5. Kalkınma ve Göç

Kalkınma ve göç kavramı da İbni Haldun tarafından incelenen konulardan biridir. İbni Haldun'a göre devletin insanların çalışma şevklerini ortadan kaldıracak biçimde yüksek vergi koyması, mülkiyet haklarına saygı duymaması, halkına zulüm yapması devletin çöküşünü başlatır. Bu durumda umran geriler, insanlar başka ülkelere ve şehirlere göç eder, nüfus azalır (İbni Haldun, 2021:413-414, 283-284, 424). Diğer bir deyişle; İbni Haldun devletin düşük vergi uygulaması, mülkiyet haklarına saygı göstermesi durumunda ülke nüfusunun artacağını, umranın gelişeceğini ve kalkınmanın sağlanacağını belirtmektedir. Bu da Malthus ile arasındaki farkı ortaya çıkarmaktadır. Çünkü Malthus nüfus artış oranının tarımsal üretim artış oranından fazla olması durumunu inceleyerek nüfus artışına karşı çıkmaktadır. İbni Haldun ise nüfus artışının üretken emek artışına neden olacağını düşünmekte ve Malthus'tan bu noktada ayrışmaktadır (Özaydın et. al. 2021:33).

İnsan sosyal bir varlıktır ve bu nedenle diğer insanlarla işbölümü yapmak zorundadır. Gerek işbölümü yapma gerekse dış tehditlere karşı can ve mal güvenliğini sağlamak nedeniyle insanlar bir araya gelirler. Bedevi toplumdaki hadari topluma geçişle beraber insanların ihtiyaç ve istekleri artar, lüks mallara olan talep de artar. Refah düzeylerini artırmak isteyen insanlar şehirlere göç ederler (İbni Haldun, 2021:188). Şehirlerde nüfusun artması ile beraber üretken emek artış gösterir. Üretken emek artışı ve şehirlerdeki işbölümü imkanları üretim fazlasına neden olur. Üretim artışı da insanların servetlerini biriktirmesine refahın artmasına neden olur. İbni Haldun'un kalkınma analizinde bedevi toplum ile Rostow'un geleneksel toplumu arasında benzerlikler mevcuttur, ancak Rostow daha sonra kalkınmayı kalkışa hazırlık, kalkış, olgunluk ve kitle tüketimi safhası ile devam ettirmiştir (Kesgingöz ve Dilek, 2016a:182). İbni Haldun ise bedevi toplumdaki Hadari topluma geçiş yapmıştır. Yani İbni Haldun, kentleşme-göç-kalkınma ilişkisini inceleyen ilk düşünürlerden biridir.

SONUÇ

14. yüzyılda Kuzey Afrika'da yaşamış olan Müslüman bilim adamı İbni Haldun, günümüz sosyoloji ve tarih bilimi açısından olduğu kadar sosyal bilimler açısından da çok önemli bir isimdir. İbni Haldun, Kitâbü'l-İber isimli eserine giriş olarak yazdığı Mukaddime en fazla tanınan eseridir. Mukaddime iktisat açısından da önemli içeriğe sahip bir kitaptır. Smith, Ricardo, Malthus, Laffer, Keynes gibi iktisatçılardan yüzyıllar önce onların bahsettikleri, teori haline getirdikleri konulardan bahsetmiştir. Bu açıdan pek çok iktisadi teorinin öncüsüdür.

“İktisat nedir?” sorusuna Mukaddimeyi okuduğumuzda “İktisat eşittir İnsandır” cevabının verilmesi mümkündür. Zira özellikleri kısıtlanmış bir varlık olarak yaratılan insan aynı zamanda yüce yaratıcı tarafından ihtiyacı olan bir varlık olarak dizayn edilmiştir. Balçıktan yaratılan insan topraktan ve sudan elde edilen tüm ürünler ile tatlı suya ihtiyaç duyan bir varlıktır. Yaşam alanı olarak gönderilmiş olduğu dünya ise tıpkı insan gibi Yüce yaratıcı tarafından özellikleri kısıtlanmış bir yaşam alanıdır. Coğrafi alanları, mevsimleri, gece ve gündüzü, tatlı su kaynaklarının azlığı bu kısıtlılıklar arasında yer almaktadır. Duyguları olan ama özellikleri kısıtlı olan insan sürekli beslenme, barınma ve güvenlik ihtiyaçlarını tek başına karşılayamamaktadır. Bir arada yaşayarak bu ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir. Aile ile başlayan ve devlet ile devam eden bu birliktelik, duyguları olan insanın ihtiyaçlarının karşılanması görevini yerine getirmektedir. Merkezine insanı alan bir yaklaşımla eserini kale alan İbni Haldun, ihtiyacı olan ama aynı zamanda duyguları olan insanın ihtiyaçlarının karşılanması noktasında sistemler bütünü olarak ifade edebileceğimiz devlet sistemi içinde iktisat sistemlerini kendi zaman ve bilgi birikimine göre açıklamaya çalışmıştır.

İktisadî anlayışı değerlendirildiğinde İbni Haldun’un Batı kökenli iktisat anlayışı ile benzerlikleri olduğu kadar farklılıklarının da olduğu görülmektedir. En önemli farkı İbni Haldun’un iktisat anlayışının insanı merkeze alıyor olmasıdır. Batı kökenli iktisat anlayışı ise insanı yabancılaştırmakta ve merkezine parayı alan bir yaklaşım sergilemektedir. Günümüzde Batı kökenli kapitalist iktisat anlayışının sürekli krizlere neden olması, başta gelir dağılımı olmak üzere pek çok iktisadi soruna çözüm getirememesi de yeni bir iktisat anlayışının gerekliliğini ortaya koymaktadır. İnsanı merkeze alan İbni Haldun’un iktisadi anlayışının da en iyi alternatiflerden biri olduğu söylenebilir.

İbni Haldun ve Gazali, Adam Smith’den yüzyıllar önce işbölümünün iktisadi önemine ve verimliliğe etkisini incelemişlerdir. İbni Haldun, insanların toplum içinde yaşamlarının ve işbölümüne gitmelerinin bir ihtiyaç olduğunu düşünmektedir, zira Allah (cc) insanı sosyal bir varlık olarak yaratmıştır. Adam Smith, toplu iğne üreten bir üretim tesisi içerisinde işçilerin işbölümüne gitmelerini örnek olarak göstermiştir. İbni Haldun ise işbölümünü buğday üretimi ve büyük abidevi inşaat projelerini örnek göstererek anlatmıştır. Buğday üretimi toplumsal işbölümüdür ve Adam Smith’in toplu iğne örneğinden daha geniş kapsamlı ve farklıdır. Buna karşılık İbni Haldun’un büyük inşaat projeleri örneği, Adam Smith’in toplu iğne örneğine daha çok benzemektedir. Hem Adam Smith hem İbni Haldun işbölümünün verimliliği artıracığı konusunda hemfikirdir. Ancak İbni Haldun tüm endüstriyi (buğday üretimi) incelerken Adam Smith ise sadece tek bir üretim birimi içerisindeki işçilerin işbölümünü incelemiştir.

Marx da Adam Smith ve İbni Haldun gibi işbölümünün verimliliği artıracığını düşünmektedir. Ancak girişimcinin işçilerin emeğini sömürerek artık değer ürettiğini ileri sürmektedir. İbni Haldun, tacirlerin ahlak olarak sıkıntılı olabileceklerini belirtmektedir. İnsanların zorunlu olarak çalıştırılmasının zulüm olduğunu ve haklarını alması gerektiğini belirtmektedir. İnsanlar haklarını alacaklarına dair güvenleri yok olursa üretim şevkleri gidecek ve göç artacak, umran gerileyecektir. Yani insanların haklarını alması gerektiğini ifade etmektedir. Klasikler ise herkesin kendi çıkarını düşünmesi durumunda ücretlerin işgücü piyasasında belirleneceğini ve işçilerin sömürülmesinin söz konusu olmayacağı düşüncesindedirler. Bu açıdan İbni Haldun’un klasikler ile Marx arasında bir konumda bulunduğunu ancak klasiklere biraz daha yakın olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan Marx’ın proleteryası ile İbni Haldun’un bedevilerini benzeten araştırmalar mevcuttur. Ancak Marx’ın proleteryası belli bir merkezde girişimcinin emrinde çalışıp maaş alan bir sınıftır. İbni

Haldun'un analizindeki bedeviler ise çoğunlukla hayvancılıkla uğraşan, çağdaş anlamda üretim faaliyetlerine girişmemiş bir toplumdur. Bu açıdan benzetmenin mümkün olmadığını düşünüyoruz.

Adil (2007:103), İbni Haldun'un rakip hanedanın iktidara gelmesi sürecini devrimci bir sürece benzetmektedir. Bu noktada bazı benzerlikler ve farklılıklar ifade edilebilir. Birincisi; Marx da kapitalist sınıf, proleterya'yı sömürmektedir. İbni Haldun'un analizinde ise hükümdar ve yakın çevresi yüksek vergilerle halkı sömürmektedir. İkincisi; Marx da proleterya ayaklanarak devrim yapacak ve işçi sınıfı iktidara gelecektir. İbni Haldun'un analizinde ise bir hanedan gidip yerine başka bir hanedan gelecektir. Yani işçi sınıfı iktidara gelmeyecektir. Zaten İbni Haldun'un yaşadığı dönemde fabrika tipi üretim olmadığı için güçlü bir işçi sınıfı yoktur. Üçüncüsü; İbni Haldun'un analizinde iktidara gelen hükümdar başlarda düşük vergiler ile idare edecek lüks harcamalar yapmayacaktır. Ancak ondan sonra gelecek olan oğulları ise zamanla lükse alışacak ve vergileri yükselterek halkı sömürmeye başlayacaklardır. Yani Marx'ın analizinde işçi sınıfının devrimi ile sömürü sonlanacak ama İbni Haldun'un analizinde süreç periyodik olarak tekrarlanacaktır. Dördüncüsü; Marx'ın analizinde sömürüyü yapan kapitalist sınıftır. İbni Haldun'un analizinde ise sömürüyü hükümdar ve çevresi yapacaktır. Yani İbni Haldun'da sömürüyü yapan iktisadi bir sınıf değildir.

Marx çalışmayı olumsuz anlamda nitelendirmektedir, çünkü çalışmanın insanı emeğine, üretim faaliyetine, kendi doğasına ve başka insanlara yabancılaştırdığını düşünmektedir. İbni Haldun ise insanın rızkını elde etmesi için çalışması gerektiğini, tek başına ihtiyaçlarını karşılayamadığı için de diğer insanlar ile işbölümü ve yardımlaşması gerektiğini ifade etmektedir. Bu da iki bilim adamının emeğe bakış açılarının farklı olduğunu göstermektedir.

Bireysel çıkarlar, Adam Smith ve klasiklerin analizinin temelini oluşturmaktadır. İnsanlar bireysel çıkarlarını düşündükleri için üretecekler ve tüketeceklerdir. Bu da görünmez el mekanizması sayesinde toplumsal faydayı maksimize edecektir. İbni Haldun da insanları rızkını kazanmak amacıyla çalışacağını söylemektedir ve bu yönden Adam Smith ile benzeşmektedir. İbni Haldun, ticaret ile uğraşanların çok erdemli ve ahlaklı kişiler olmama ihtimalini düşünmektedir ki kapitalistlerin işçileri sömürerek ahlaksızca hareket ettiğini söyleyen Marx ile benzeşmektedir. Ancak İbni Haldun girişimcilerin başrolde olduğu, kamu girişimciliğinin olmadığı, devletin sosyal ve kültürel büyümeye önem verdiği bir ekonomiyi amaçlamaktadır. İbni Haldun'un hedefinde lüks harcamalar yapmayıp düşük vergi uygulayan, güçlü ve asabiye dayalı katılımcı hükümet, hukukun üstünlüğü, mülkiyete saygı duyan bir devlet vardır. Marx ise toplumsal mülkiyete dayalı bir ekonomiyi hedeflemektedir. Kısaca Marx ile İbni Haldun hedefledikleri ekonomik sistem açısından ayrışmaktadır.

İbni Haldun'un vergi politikalarının arz yanlı iktisatçılar ve klasikler ile örtüştüğü görülmektedir. İbni Haldun, devletin lüks harcamalar yapmaması ve denk bütçe uygulamasına önem vermesi gerektiğini ifade etmektedir. Vergi oranlarının yükseltilmemesi gerektiğini, çünkü vergi oranlarının yükselmesinin vergi hasılatını düşüreceğini düşünmektedir. Yüksek vergi oranları insanların çalışma şevklerini azaltacak, insanlar diğer ülke ve şehirlere göç edecek, ümran gerileyecek ve vergi hasılatı da düşecektir. Bu da arz yanlı iktisatçılar ve Laffer'in görüşleri ile uyumludur. Bununla beraber devletin hiç harcama yapmadan parayı istiflememesi gerektiğini belirtmektedir. Zira devlet gerektiği kadar harcama yapmazsa ekonomide talep eksikliği ortaya çıkacak ve kriz olacaktır. Bu yönüyle de Keynes'in görüşleri ile benzer görüşlere sahiptir.

KAYNAKLAR

- Abbadi, S. (2004). Ibn Khaldun Contribution To The Science Economics. *Journal of Al-Azhar University-Gaza*, 7(1), 41-48.
- Abdullahi, A. A., ve Salawu, B. (2012). Ibn Khaldun: a forgotten sociologist?. *South African Review of Sociology*, 43(3), 24-40.
- Adil H. Mouhammed (2007) On Ibn Khaldun's Contribution to Heterodox Political Economy, *History of Economics Review*, 46(1), 89-105.
- Ahmad, R. (1953). Ibn Khaldun—A Great Pioneer Economist. *The Panjab University economist: the journal of the Department of Economics, University of Panjab*, 2 (1), 52-61.
- Aktan, C. C. (2009). Arz Yönlü İktisat Teorisi ve Haldun-Laffer Etkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 1(2), 40-54.
- Ali A.A. ve Bashir S. (2012) Ibn Khaldun: A Forgotten Sociologist?, *South African Review of Sociology*, 43(39), 24-40.
- Andic, S. (1965). A Fourteenth Century Sociology of Public Finance. *Public Finance*, 20(1-2), 22-44.
- Arslan, A. (2009), *İbni Haldun*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Beik, I. S., ve Arsyianti, L. D. (2006). Ibn Khaldun's contribution on modern economics development: an analysis based on selected economic issues. In *international Conference on Ibn Khaldun*, Madrid.
- Belge, R. (2018). İbn Haldun'un Mukaddime'sinde İktisadi Coğrafya. *Öneri Dergisi*, 13(50), 266-287.
- Bocutoğlu, E. (2015). İbn-i Haldun ve Adam Smith'in İşbölümü Konusundaki Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Emek ve Toplum*, 4(8), 8-25.
- Boulakia, J. D. C. (1971). Ibn Khaldun: a fourteenth-century economist. *Journal of Political Economy*, 79(5), 1105-1118.
- Bygrave, W.D. ve Hofer, C.W. (1991). Theorizing About Entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 16 (2), 13-22.
- Candan, N. (2007). İbni Haldun'un Gözüyle Kamu Maliyesi Yaklaşımı. *Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), 235-245.
- Choudhury, M. A. (2016). Ibn Khaldun's Political Economy. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi/Journal of Islamic Economics and Finance (JIEF)*, 2, 1-33

- Çöpoğlu, M. ve Kuran, M. (2019). İbn Haldun'da Çalışma Hayatına Yönelik Üç Temel Kavramın İncelenmesi Çalışma, Emek Değer ve İş Bölümü. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(38), 131-142.
- Demir, Z. (2018). İbni Haldun'un iktisadi kuramı: Devletin ekonomi üzerindeki rolü ve fonksiyonları. *JOMELIPS-Journal of Management Economics Literature Islamic and Political Sciences*, 3(1), 43-67.
- Dilek, S., Keskingöz, H., & Nergiz, E. (2019a). Ekonomi okuryazarlığının girişimcilik niyeti üzerine etkisi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi/Third Sector Social Economic Review*. 54(1), 89-107.
- Dilek, S, Özdirek, R ve Kesgingöz, H., (2019b). Kayırmacılık kavramının islam ekonomisi bağlamında incelenmesi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (4), 3186- 3210.
- Dilek, S. (2017). *Oyun Teorisi Eşliğinde Sanayi Ekonomisi*. Seçkin Yayınları.
- Dilek, S., Küçük, O., & Özdirek, R. (2017). Homo Economicus mu? İslami İnsan mı?. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 635-641.
- Ead, H. A. ve Eid. N.H. (2014).Between Ibn Khaldun and Adam Smith (Fathers of Economics). *IOSR Journal of Business and Management*. 16(3), 54-56.
- Fidan, M. ve Dilek, S. (2022). Devletin Ekonomideki Rolünün İslam İktisatçıları ile Klasik İktisatçıların Bakış Açıklarına Göre Değerlendirilmesi, *Asia Minor Studies*, 10(1), 105-121.
- Gellner, E. (1961). From Ibn Khaldun To Karl Marx. *Political Quarterly*, 32(4), 385-92.
- Genç, S. Y. (2015). İbni Haldun'un Devlet Anlayışı Çerçevesinde “Refah Devleti” ve “İktisadi Kalkınma” Düşüncesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 141-154.
- Gölçek, A. G., ve Gülşen, M. A. (2017). İbn Haldun ve Serbest Piyasa Fikri: İbn Teymiyye ve Gazali'den Kanıtlar. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 57, 576-590.
- Görgün, T. (2006). Mukaddime. *TDVİA*, Cilt 31, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Gürkan, C. (2013). Modern Maliye Teorisinin Klasik Kökenleri: İbni Haldun'dan “Post-Kameralizm” e Mali Düşünce. *Maliye Dergisi*, 164, 1-26.
- Ibrahim, M. Y., Ismail, N., ve Sumandar, A. (2019). A comparative study of Khaldun, Smith, and Marx thinking about the labor theory of value. *International Journal of Advanced Research in Islamic and Humanities*, 1(3), 1-8.
- Irijanto, T. T., Shah, M. A., ve Ismail, A. G. (2013). The Thoughts of Economic Growth Theories of Classical Muslim Scholars, A Contribution. *TRIKONOMIKA*, 12(2), 168-189.
- Islahi, A. (2015). Ibn Khaldun's theory of taxation and its relevance. *Turkish Journal of Islamic Economics*, 2(2), 1-19.

- İbni Haldun (2021). Mukaddime. Çeviren: Cemal Aydın. Timaş Yayınları.
- Ismail, A. G., ve Jaafar, A. B. (2017). Vergi oranı ve belirleyicileri: İbn Haldun'dan bir görüş. *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 1-20.
- İyem, C., Yıldız, F. Z., ve Öztürk, D. G. (2019). İbn Haldun'un Emek Anlayışı: Marx ile Karşılaştırmalı bir İnceleme. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 167-186.
- Jessop, B. (2005). *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet*. (B. Yarar, ve A. Özkazanç, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kavakcı, S., ve Yardımcıoğlu, F. (2018). Türkiye'de İbn Haldun üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(2), 317-342.
- Kesgingöz, H., ve Dilek, S. (2016a). Investigation of TR82 region according to the growth stages of Rostow. *Asian Journal of Economic Modelling*, 4(4), 180-189.
- Kesgingöz, H. ve Dilek, S. (2016b) Middle Income Trap and Turkey. *The Empirical Economics Letters* 15(7), 658-666.
- Kozak, İ. E. (2012). İbn Haldun'un İşletme ve Kamu Yönetimine İlişkin Görüşlerine Günümüzden Bir Bakış. *İş Ahlakı Dergisi*, 5(9), 163-184.
- Küçükcalay, B. E. (2021). İbn Haldun'da ve Marx'daki Emek-Değer ve Kâr Düşüncelerinin Karşılaştırması ve İktisat Tarihi Dinamikleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 99-115.
- Lacoste, Y. (1993). *İbni Haldun: Üçüncü Dünyanın Geçmiş Tarih Biliminin Doğuşu*. (M. Sert, Çev.) İstanbul: Sosyalist Yayınları.
- Maulidizen, A. (2019). Ibn Khaldun's Economic Thought; The Fair Tax And Its Relevance To The Modern Economy. *International Journal of Islamic Business and Economics (IJIBEC)*, 3(2), 73-89.
- McCaffrey, J. (2014). Ibn khaldun: the forgotten father of economics. *ISOR Journal of Business and Management*, 16(3), 1-7.
- Mohammad, T.S.H.M. (2010). Principles of Sustainable Development in Ibni Khaldun's Economic Thought. *Malaysian Journal of Real Estate*. 5(1). 1-19.
- Mohammed, Y. (2017). The Division of Labor and Its Theoretical Foundations: Comparing Ibn Khaldun and Adam Smith. *Labor In an Islamic Setting*. Editors:Necmettin Kızılkaya and Toseef Azid. Routledge.
- Muheramtohadı, S. (2018). A Comparative Study: The Economic Thoughts of Ibn Khaldun and Karl Marx. *International Journal of Islamic Business and Economics (IJIBEC)*, 2(1), 51-64.
- Özaydın, A., Arslan, İ., ve Bayar, İ. (2020). İbn Haldun'un İktisadi Kalkınma Anlayışını İnşa Eden İktisadi Faktörler. *İlahiyat Akademi*, (13), 31-56.

- Özel, M. (2006). Bir İktisat Klasığı Olarak İbn Haldun'un Mukaddimesi. *Divan İlmi Araştırmalar*. 21, 1-8.
- Özkılıç, İ. (2006). İbni Haldun'da İktisadi Kalkınmanın Dinamikleri ve Girişimcilik. *Akademik Bakış*. 10, 1-14.
- Özyer, K., ve Kılınc, M. B. (2022). Modern İşletme Yönetiminin Kökenleri, Doğudan: İbn Haldun. *Yönetim ve Örgüt Tarihi Dergisi*, 1(1), 39-53.
- Palabıyık, A. (2012). Marx'ın Sosyolojisi'nde gözden uzak kalmış bir kavram: "İşbölümü". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 266-298.
- Porter, M. (2010). Ulusların Rekabet Üstünlüğü. *Rekabet Üzerine*. Çeviren: Kıvanç Tanrıyar, Optimist Yayınları.
- Ridlwani, A. A., ve Mawardi, I. (2019). The Contribution of Ibnu Khaldun's Economic Thoughts. *Kalimah: Jurnal Studi Agama dan Pemikiran Islam*, 17(1), 121-132.
- Rizkiah, S. K., ve Chachi, A. (2020). The Relevance of Ibn Khaldun's Economic Thought in the Contemporary World. *Turkish Journal of Islamic Economics-Tujise*. 7, 70-90.
- Smith, A. (2006). *Ulusların Zenginliği 1*. Çeviren: Metin Saltoğlu. Palme Yayınları.
- Spengler, J. J. (1964). Economic Thought of Islam: Ibn Khaldun. *Comparative Studies in Society and History*, 6(3), 268-306.
- Top, S; Çolakoğlu, N.; Dilek, S. (2012). "Evaluating Entrepreneurship Intentions of Vocational High School Pupils Based On Self-Efficacy Concept", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 58, 934-943.
- Torun, T. (2019). Karşılaştırmalı Bir Çalışma: İbni Haldun ve Karl Marx'ın İktisadi Görüşleri. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Uludağ, S. (2015). *İbn Haldun Hayatı-Eserleri-Fikirleri*. Ankara: Harf Yayınları.
- Ulusoy, T, Civek F. (2020). İnsani İhtiyaçlar Değişiyor Mu? Maslow İhtiyaçlar Hiyarirşisinden Covid-19 İhtiyaçlar Hiyararşisine Teorik Bir Değerlendirme. *Social Sciences Studies Journal*, [10.26449/sss.2797](https://doi.org/10.26449/sss.2797).
- Yiğit, R. (2021). İbn Haldun ve İktisadi Görüşleri, *Maruf İktisat İslam İktisadi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), s.4-17.
- Zakaria, M. (2020). Khaldunian understanding of economico-legal philosophy: A living mechanism for civilizational existence. *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*. 5(1), 33-54.
- Zorlu, A. (2020). Gereksinimlerin, İhtiyaçların ve Arzuların Dönüşümü Bağlamında İbn Haldun'un İhtiyaçlar Kuramı, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 12 (2), 487-528.

Gösterge Kaynaklı Tüketim

Consumption for Indicative Purposes

Kamil ŞAHİN * Mine Arya ŞENGÜL **

Makale Geliş Tarihi / Received :04.12.2022
Makale Kabul Tarihi / Accepted :26.12.2022

ÖZET

İnsanları toplum halinde yaşamaya iten husus birtakım ihtiyaçların birlikte daha kolay biçimde karşılanabilmesidir. İhtiyaçları karşılandıkça yeni ihtiyaçlar üreten ve ihtiyaçları sürekli değişen insan, yeni ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için üretim yapmak zorundadır. Üretim olgusu ise başlı başına ele alınması gereken bir olgudur. Çeşitli faktörlerin etkisiyle değişen üretim yeni ihtiyaçların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Aynı şekilde insan için ihtiyaç algısı da çeşitli faktörlerin etkisiyle değişmektedir. Sanayi öncesi toplumlarda ‘ihtiyaç’ nispeten insan yaşamını sürdürmek için gerekli olan meta ve koşulları niteler iken sanayileşmeyle birlikte ve sanayi sonrası toplumlarda ‘ihtiyaç’ algısı temel yaşamsal faktörleri aşmıştır. Sanayileşmeyle birlikte üretim makineler aracılığı ile gerçekleşmeye başlamış ve kol gücüne yönelik ihtiyacı zayıflatmıştır. Bu durum üretim ve tüketim olgusuna yeni bir ivme kazandırmıştır. İnsanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için zaruri olan ve ‘ihtiyaç’ kavramının anlamını tam olarak karşılayan gereksinimleri ihtiyaç kaynaklı tüketim başlığı altında incelenirken; sanayileşme akabinde gelişen ve değişen olgular neticesinde oluşan, satın almı nesne ve sembole indirgeyen tüketim türü gösterge/gösteriş kaynaklı tüketim olarak isimlendirilmeye başlanmıştır. Gösterge kaynaklı tüketim genel olarak ihtiyaç duyma halinden kaynaklandığı sanılan, aşırıya kaçan bir düzeyde seyreden ve esasında sosyal ve toplumsal alanlarda görünür kılınmak amaçlı tüketme eğilimi göstermek anlamına gelmektedir. İnsanlara, gösterge kaynaklı tüketme yöneliminde olmasına rağmen ihtiyaç duyduğu sanısıyla tükettiğini düşündüren sosyolojik ve psikolojik bağlamlar gösterge kaynaklı tüketimde incelenmesi zorunlu olan bir düzlemi ihtiva eder. Söz konusu yanılga, bireyin tükettikçe mutlu olduğu sanısı ile fark edilemez/görünmez hale gelmiştir. Bu çalışmada; tüketim şekillerinin yaşam tarzlarını da büyük oranda etkilediği ve belirlediği göz önüne alındığında, gösterge kaynaklı tüketimin sebepleri birey-toplum ilişkisi bağlamında tartışılacak ve bazı ihtiyaçların belirlendiği ve yönlendirildiği gerçeği çeşitli kaynak ve argümanlarla desteklenecektir.

Anahtar Kavramlar: Sanayileşme, Kapitalizm, Üretim, Tüketim, Gösterge, Hayat Tarzı

ABSTRACT

What drives people to live in society is that certain needs can be met more easily together. Human beings, who generate new needs as their needs are met and whose needs are constantly changing, have to produce in order to meet their new and various needs. The phenomenon of production is a phenomenon that needs to be handled on its own. Changing production under the influence of various factors leads to the emergence of new needs. Likewise, the perception of need for human beings also changes under the influence of various factors. While 'need' in pre-industrial societies relatively characterized the commodities and conditions necessary to sustain human life, with industrialization and in post-industrial societies, the perception of 'need' has gone beyond basic vital factors. With industrialization, production started to be carried out through machines and weakened the need for manual labor. This has given a new impetus to the phenomenon of production and consumption. While the needs that are essential for people to sustain their lives and that fully meet the meaning of 'need' are examined under the title of need-based consumption, the type of consumption that is formed as a result of the developing and changing phenomena following industrialization, which reduces the purchase to objects and symbols, has begun to be named as indicator / ostentatious consumption. Display-induced consumption generally means a tendency to consume at an excessive level, which is thought to arise from the state of need, and which is essentially intended to be made visible in social and social areas. The sociological and psychological contexts that make people think that they are consuming out of need, despite the fact that they tend to consume based on signs, contain a plane that must be examined in sign-induced consumption. The said misconception has become unrecognizable/invisible with the belief that the individual is happy as he/she consumes. In this study, considering the fact that consumption patterns affect and determine lifestyles to a great extent, the reasons for indicator-based consumption will be discussed in the context of the individual-society relationship and the fact that some needs are determined and directed will be supported by various sources and arguments.

Keywords: Industrialization, Capitalism, Production, Consumption, Indicator, Lifestyle

* Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, sahin-kamil@kku.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-8208-3916

** Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ABD., minee.sng@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-8331-6451

GİRİŞ

En basit tanımıyla üretilen şeylerin kullanılıp harcanması anlamı taşıyan tüketim kavramı, üretimin devamlılığını sağlayan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketimcilik ise ekonomik ve kişisel tatmin açısından yarar sağladığından, sürekli olarak tüketimi teşvik eden zengin toplumların ortak yaşam biçimidir (Giddens & Sutton, 2020: 148). Tanımın teori boyutu, tüketim olgusunun üretimin sürekliliğini ve çeşitliliğini sağlaması, belirlemesi üzerine kuruludur. Ancak değişen üretim-tüketim ilişkisinin bağlamı, üretimin tüketimi şekillendirmesi, belirlemesi ve devamlılığını *çığ* gibi artan bir formda sağlaması yoluyla paradoksal bir düzlemi ihtiva eder.

Tüketim toplumlarının bir takım ortak karakteristik özellikleri söz konusudur. Bunlar genel olarak kitlesel popüler kültür, bireycilik, tüketim sektörlerinin çeşitliliği vb. şeklinde sıralanabilir (Marshall, 1999: 768). Tüketim toplumları, sanayileşme olgusu ile bağdaştırılmış, geleneksel devlet ve toplum modelinden kopmuş toplumlar olarak da ele alınır. Storey, kapitalizm öncesi toplumları tüketim toplumları olarak adlandırmaz. Bunun sebebini ise kapitalizmden önceki dönemde, malların çoğunlukla hemen tüketilmesi ya da diğerleri ile takas edilmesi olarak gösterir. Storey'e göre kapitalist ekonomiden sonra tüketim olgusu basit bir ihtiyaç şekli olmaktan çıkmış ve ciddi bir insan faaliyeti haline dönüşmüştür (Storey, 2000: 135-137). Tüketimin tarihin her döneminde farklı tezahür ettiği göz önünde bulundurulursa farklı toplum biçimlerinin yaşayış şekilleri, karşılık geldiği tarih ve dönemin şartları gibi etkenler, tüketimin ideolojik ya da kuramsal içeriklerle oldukça bağlantılı olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Giddens, tarihsel bağlamda avcı ve toplayıcı toplumlardan, tarım toplumlarından ve sanayi toplumlarından bahsetmektedir (Giddens, 2013: 73). Her toplum tipinin ekonomik örgütlenme biçiminden yaşam tarzlarına kadar farklı özellikleri bulunmaktadır. Fakat insanlık tarihinden en farklı toplumsal örgütlenme biçimi sanayi toplumları olarak nitelendirilebilir. Sanayileşme ile üretim ve tüketim ilişkilerinde köklü değişimler meydana gelmiştir. Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan üretime ve tüketime dayalı kar amaçlı bir sistem olarak kapitalist ekonomik sistem insanların yaşam alışkanlıklarında ve gayelerinde köklü değişimler ortaya çıkartmıştır.

Kapitalist ekonomik sistem ile her türlü mal ve hizmet alışveriş metası haline gelmiştir (Demir ve Acar, 1993: 198). Kapitalist ekonomik sistemin temel karakteristiği olan özel mülkiyet ve kişisel çıkarların ön planda olması hali, nesneye ve maddeye dönük her eylemin alım-satım konu olması, paranın yaşamın hemen her alanında zorunlu kılınması birtakım yaşam alışkanlıklarının ve farklı değerlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Böylece hedonizm, pragmatizm, egoizm anlayışları ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştır.

Diğer taraftan hedonizm, pragmatizm ve egoizm yaşam felsefelerinin fikri temelleri çok daha gerilere götürülebilir. Bu açıdan öncelikle hazcı felsefenin en başta gelen ismi ilkçağ filozoflarından Epiküros'tur. Ona göre, duyuşal zevklerin peşinden koşmak son derece doğaldır. Fakat Epiküros duyuşal zevklerin peşinde koşmayı doğal görmekle birlikte bu gaye içinde olunan yaşamı da teşvik etmek pozisyonunda değildir (Solomon ve Higgins, 2020: 102). Kinetik hazlar ile statik hazlar arasında ayırım yapan Epiküros, zihinsel ve tinsel dinginliğini sağlayan, kalıcılığı olan ve uzun süren hazların statik hazlar olduğunu dile getirir. Gelip geçici olan ve yoğun olarak istenilen aynı zamanda da *şimdi* 'yi ve *an* 'ı önceleyen hazlar ise kinetik hazlardır. Böylelikle insan doğasına aykırı bulmadığı

ve olağan gördüğü hazları kategorize eden Epiküros, insan aklını ölçülülüğü ve dolayısıyla mutluluğu sağlaması açısından önemli bir noktada görmektedir.

Haz veren şeyi ‘‘iyi’’ olarak tanımlayan ve Epiküros’un hazcılığından tamamen ayrı bir yapıda seyreden radikal hazcılık ise pragmatik felsefe ile bağdaştırılabilir. Faydacılığın kurucusu olarak bilinen Bentham, mutluluğun haz ve fayda ile eş güdümlü olduğunu dile getirir. Bentham’ın faydacılığını gerekli kılan hedonizm öğretisi, bireye haz/mutluluk vermesi açısından faydayı öncelemektedir (Bentham, 2017: 17).

Bireysel anlamda mutluluğun ve faydanın öncelenmesi bencil duyguların psikolojik açıdan daha fazla ön plana çıkmasına yol açmaktadır. Bu açıdan egoizm özellikle psikolojik bağlamda çözümlenmesi gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan egoizmin rasyonalizmin bir sonucu olarak değerlendirilmesi durumu da söz konusudur. Bu açıdan aydınlanma düşüncesi insan aklını temel alan bir düşünce ve yaşam geleneği ortaya çıkartmıştır. Bireyciliğin hedonist öğretisi ve egoizm ile aynı kulvarda tutulmasının sebebi, bireyciliğin yaşam felsefesi olarak bireye dışsal olan ötekinin haklarını göz önünde bulundurmaksızın istediğinin istediği gibi yapabileceği şeklinde algılanmış olmasıdır (Can, 2020: 189-190). Böylece egoizm, salt bireysel fayda temelinde insanın hareket etmesi anlamına gelmektedir. Bireysel fayda temelinde hareket edebilmenin ekonomik ve toplumsal koşulları da en elverişli olarak sanayi toplumlarında ortaya çıkmıştır.

Sanayi toplumlarının hakim ekonomik örgütlenme biçimi olan kapitalizm kendi varlığını ve temel amaç olan kar elde etme gayesini gerçekleştirmek adına bireyleri sonu olmayan tüketime teşvik etmektedir. Daha önceleri nispeten ihtiyaç kaynaklı olan tüketim, artık ne pahasına olursa olsun, ihtiyaç olsa da olmasa da tüketme zorunluluğuna dönüştürülmüştür.

Tüketim olgusunun ihtiyaç kaynaklı ve gösterge kaynakları tüketim olarak iki ayrı kulvarda incelenebilmesi için öncelikle ihtiyaç kavramının oluşumuna, yapısına ve kavramsal boyutundan soyutlanarak maruz kalmış olduğu içi boşalmış anlamına bir göz atmak gerekir. Tüketim olgusu, varlığını üretime ve ihtiyaç duyma haline borçludur. Üretim, aklı vasıtasıyla diğer canlılardan üstün olan insanın gerçekleştirebildiği ve hayatını idame ettirmek için ihtiyaç duyduğu yegâne olgudur. İnsan doğa karşısında *belirleyen* olma vasfını bilimin yanında üretim olgusu ile kazanmıştır. İhtiyaç, insanın sürekli olarak hissettiği ve telafi etmediği sürece bazı işlerini gereğince yapamayacağı eksikliği ifade eder (Yaran, 2000: 573-574). İnsan, ihtiyaç duyma haline doğuştan sahiptir ve yaşamak için tüketmesi zorunludur. Ancak bu durum eleştirel kuramcılarının da ifade ettiği gibi tüketmek için yaşayan, makineleşmiş ve *belirleyen* vasfını yitirmiş insan yapısı doğrultusunda paradoksal bir ikilemi ihtiva eder. Tüketim toplumu bir yandan üretim, istihdam ve dolayısıyla kültürel değişim ve dönüşüm anlamına gelmekte öte yandan tüketicinin istek ve arzuları tarafından dönüştürülen ihtiyaçlara göndermede bulunmaktadır (Şahin ve Anık, 2017: 17). Bu bağlamda Baudrillard, ihtiyaçlar ve ihtiyaçların ortaya çıkmasındaki sebepler doğrultusunda üç farklı isme ve üç farklı konuma işaret eder. Marshall’a göre ihtiyaçlar karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı halledirler ve rasyonel nitelik taşırlar. Galbraith’e göre tercihler ikna ile dayatılır. Gervasi’ye göre ise ihtiyaçlar karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı olup bir öğrenme neticesinde doğarlar (Baudrillard, 2013: 79).

Tercihlerin dayatılması ve ihtiyaçların bir öğrenme sonucunda ortaya çıkması; ihtiyaçların toplumsal olarak denetlendikleri, yönlendirildikleri ve nihayetinde değiştirilebilir nitelikte olduklarını

dolayısıyla belirlendiklerini göstermektedir. İnsanın ihtiyaçları esasında belirli ve sınırlıdır. Fakat ihtiyaçların karşılanma biçimi kültürel sistem tarafından düzenlenmektedir (Baudrillard, 2013: 73). Diğer taraftan salt ihtiyaç sonucunda doğmuş olması gereken tüketim süreci kültürel tüketim sisteminin zihinlere yüklediği algı neticesiyle günümüzde gösteriş amaçlı tüketime evrilmiş durumdadır.

1. BİREY VE TOPLUM ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BİR DİLİ OLARAK GÖSTERİŞÇİ TÜKETİM

Tüketim, geniş manada her türlü mal ve hizmetin insanlar tarafından kullanılması sonucu ortaya çıkan durum olarak tanımlanabilir. Bu açıdan tüketimin türünü mal veya hizmetin kullanım amacı belirlemektedir. Mal veya hizmetlerin temel sayılan birtakım ihtiyaçları karşılamının ötesinde onları satın almış olmanın bireye verdiği haz ve satın alabilmenin sosyal prestiji için kullanılması genel olarak gösteriş amaçlı tüketim olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda mal veya hizmetleri yeteri kadar satın almanın ötesinde daha fazla satın alabilmek bir değere dolayısıyla prestije dönüşmektedir (Baudrillard, 2013: 41). Liberal kapitalizmde, nesnelerin üretimi insan ihtiyacından ziyade kar tarafından, üretimin kendisi ise kullanım değerinden ziyade değiş-tokuş değeri göz önünde bulundurulurken belirlenmektedir. Bu durum tüketim toplumlarında nesnenin kullanım değeri ya da nesneye duyulan ihtiyaçtan ziyade ihtiyaç kavramının kendisine yabancılaşarak olabildiğince evrilmiştir (Dündar, 2012: 119-120).

Hızlı sanayileşme süreci sonrasında ortaya çıkan seri üretim ve üretilen malların sürekli tüketimini teşvik eden ekonomik örgütlenme biçimi günümüzde mevcut olan toplum düzenini ortaya çıkartmıştır. Pek çok toplum kuramcı günümüzde mevcut olan bu toplum tipine tüketim toplumu ismini vermektedir. Baudrillard'a göre tüketim toplumu, varlığını sürdürmek için tüketim metalarına ihtiyaç duymaktadır. Fakat bu tüketim metaları ihtiyaç karşılamının ötesinde, israf edilmek için ihtiyaç duyulan unsurlardır. Tüketim unsurlarının yok edilmesi süreci bu nesnelerin yok edilme süreci ile ilgili değerler oluşturur. Böylece tüketim nesnelere ihtiyaç karşılamının ötesinde bu nesnelere sahip olmanın değerine sahip olabilmek için tüketilir (Baudrillard, 2013: 47).

Sanayi Devrimi'nin felsefi dayanak noktası, insanların doğa ve dış dünya karşısında belirleyen sıfatına sahip olması vaadi taşıyan Fransız İhtilali, modernizm ve aydınlanma gibi hümanist ve bireyci düşünsel tasarımlardır. Paradoksun kendisi de bu noktada belirlemektedir. Makineleşme tüketen bireyleri, tükettikleri nesne ya da şeylere bağımlı hale getirerek söz konusu *belirleyen özne* olma vasfından uzaklaştırmış, *belirlenen* ve pasifleşen mekanik beyinlere dönüştürmüştür. Baudrillard'a göre tüketim toplumu insanların yaptıkları gündelik alışverişleri eskiden yapmış olduklarına benzememektedir. Bu alışverişler daha çok istatistiksel olarak yükselen bir eğriye tabi kalarak mal ve iletilerin edinilmesi, algılanması ve güdümlenmesi biçimini taşır (Baudrillard, 2013: 15). Kişinin tükettikleri ile toplumda bir konuma sahip olma kaygısı, nesnelerin asıl kullanım alanlarından ya da kullanışlılık özelliklerinden ziyade taşıdığı ve aktardığı anlamı incelemektedir. Bu anlamlar simge ve semboller, amblemler aracılığı ile iletilirken kentsel yaşama özgü taşınabilir nitelikler doğrultusunda tüketici bireylere dayatılmaktadır.

Söz konusu nesnelere "gadget" terimi ile tanımlanabilir. Fransızcadan İngilizce'ye girmiş olan bu sözcük yeni ve eğlendirici, çoğu zaman da faydalı bir işlevi olmayan nesne anlamını

taşımaktadır (Baudrillard, 2013: 16) Gadgetler, sıradan bireylerin sıra dışı ve önemsendiğini umduğu topluluklara, belirgin görünmek adına edinme arzusu taşıdığı ikonlara gönderme yapar. Yunanca eikon sözcüğünden gelen ikon terimi, kişinin dogmatik bir yapıda sorgulamadan bağlandığı ve saygı duyduğu nesne anlamını taşır (Bayhan, 2011: 225). İkonlar, çoğunlukla, nesnelerin işlevselliğinden soyutlanmış bir anlamın ifadesi ya da göstergesi niteliğindedir.

Birey diğer gruplara nazaran kendini daha yakın hissettiği bir gruba inanç ve tutumları neticesinde bağlılık gösterebilir. Bu bağlılık çoğu durumda birtakım ikonların paylaşımı ve anlamlı kılınması biçiminden karşımıza çıkmaktadır. İkonoloji ve ikonografik anlam problemi kapitalist sistemin çarpıcı bir görüntüsünü oluşturmakla birlikte ciddi bir meta fetişizmini içerir (Oktay, 1993: 31). Goffman iletişim unsurlarının detaylı bir analizini yaparken kişisel vitrinin parçaları arasında sayılan; cinsiyet, duruş şekli, boy ve görünüş, konuşma kalıpları, vücut ifadeleri gibi öğelerin işaretletmede birer araç olduklarını ifade eder (Goffman, 2020: 35). Bu unsurlardan bazılarını edinmek yeterli gelişim ve kültürel aktivite ya da entelektüel birikim gerektirirken bazıları salt görsel algıya bağlı tutumlar olmak durumundadır. Görsel algı ise nesnelerin amblemler, semboller ve logolar aracılığıyla nesnenin satın alınabilirlik, ulaşılabilirlik derecesine atıfta bulunan anlamları barındırmaktadır. Barthes'a göre göstergebilim, kendine özgü birtakım diller ya da anlatım usulleri üzerine bir dil olmakla birlikte dilbilimden kaynaklanır ve sınır tanımaz (Barthes, 1979: 19). Toplumsal yaşamın ve dolayısıyla tüketim ediminin sunmuş olduğu alışverişe dayalı her türlü nesne, olgu ya da hizmet göstergebilimin yönemiş olduğu anlamsal bir etkinliktir.

Göstergebilimin dil ve söz arasındaki bağıntısı ‘yazılı giysi’ olarak ele alınan moda dergilerinde görülen şemada da kendini gösterir. Yazılı giyside bir başka deyişle vücudun, eklemelerin bir dil oluşturduğu giyside ‘söz’ neredeyse hiç yoktur. Bu giyside bireysel ya da öznel herhangi bir alışım değil dizgeli bir gösterge ve kurallar bütünü vardır. Yazılı giysinin sözsüz olmasına olanak tanıyan ise moda dilinin konuşan bir topluluktan değil karar mekanizması sayılan dar bir çevreden kaynaklanmasıdır. Fotoğrafi çekilen giysi her zaman belirli bir kadının üzerindedir. Söz konusu manken, donmuş ve özgünlükten yoksunlaştırılmış bir bireydir. Giyimsel dil, parça ve ayrıntıların kimi zaman benzerliği kimi zaman karşıtlığı dolayısıyla anlamın değişmesine yol açmakla birlikte parçaların boydan boya, içten dışa aralarında birleşmesini düzenleyen kurallar silsilesini oluşturur (Barthes, 1979: 18). Böylece dilin sözsüz iletişimi nesnelerin pazarlanması, özendirilmesi noktasında gösterge kaynaklı tüketimin büyük bir parçasına etki eder.

Bireyi gösterge kaynaklı tüketme eylemine iten sebepler, üretim-tüketim ekseninde göze çarpan birbiriyle bağlantılı karmaşık bir yapı arzeder. Üretim firmaları ve global yapı üretime konu olan her türlü eşyayı, nesneyi ya da hizmeti belirler ya da öngörür nitelik taşımaktadır. Birey tüketmek zorunda hissettiği nesneyi satın alma ve böylelikle toplumda belirgin bir yer edinme kaygısı taşırken küresel düzlemde gerçekleşen her türlü üretim etkinliği durup sorgulanmayacak denli güçlü ve sarsılmaz bir yapı inşa etmiştir. Eşya ya da nesneyi satın almaya yönelik güç ve yetki çeşitli bağlantılar sunar. Zira göstergelerin doğal olmamasına rağmen oldukça olağan görünen anlam kalıpları, yalnızca maddi yeterliliği değil; gösterime konu olan her türlü etkinliği kapsamaktadır (Omay, 2008: 54-76).

2. BENLİK SUNUMU VE BİR GÖSTERGE OLARAK MARKA

Tüketim ve tüketime konu olan her türlü hizmet, nesne ve eşya; bireyin kendini tanımlama, topluma sunma ve toplumun herhangi bir sosyal alanında kendine bir değer biçme kaygısı ile bağdaştırılır. Benlik algısının oluşumu ve şekillenmesinde dış dünya ve toplum unsurlarının yadsınamaz etkileri, gösterge kaynaklı tüketimi işaret eder. Birey, toplum tarafından kabul görmüş kişilik özelliklerine, toplum tarafından sempati ile karşılanan ve bir gruba dâhil oluşunda etkili olan nesnelere edinme çabasına kadar belirleyici bir çemberle kuşatılmış durumdadır. Nesnelere, tüketildiğinde anlamlarını tüketiciye taşıyarak etkisini gösteren yapısı, göstergelere yüklenen imgeler, yanılsamalarla dolu bir algı dizgesi oluşturur (Sarup, 2019: 227).

Üretimin çeşitliliği, üretimi sağlayan fabrikalaşma olgusunun artık çok daha hızlı ve yoğun olarak ilerleyişi ve tüketim nesnelere özelliikle sosyal medya ile tüketiciler arasında gerçekleşen iletim sirkülasyonu rekabeti artırmıştır. Güçlü bir imaj ve kurumsal değere sahip kurumun ürünlerine yönelik geliştirilen olumlu tutum ürünün tüketimini anlamlı bir imaja, imgeye dönüştürmektedir (Yeygel & Yakın, 2007: 103). Ürün ya da kurumsal marka çevresinde bir sembolizm ve imaj yaratmak ürünün tüketimini arttırmaktadır. İmge, anlam ve gerçeğin değiştirilmesi yeniden yapılandırılması amacıyla kitle iletişim araçlarında kullanılmaktadır. Tüketicinin sosyal benlik algısı üzerinde duygularını, arzularını ve isteklerini yönlendiren, şekillendiren imgeler göstergelerin yardımcı elemanları olarak sayılabilir. Leppert'a göre imgeler, tüketiciye ne tür bedenlere sahip olması, ne tür bedenleri arzulaması ya da inşa etmesi gerektiğini bildirmekte; tüketicinin benlik duygusunu, inanç sistemini, bireyselliğini ve toplumsal varlıklar olarak statüsünü etkilemekte, hangi giysiyi giyip, hangi arabaya bineceğini, hangi müziği dinleyip, hangi partiye oy vereceğini söylemektedir (Leppert, 2017: 15).

Görsel ya da işitsel imgeler kullanılarak markanın tüketicinin zihninde olumlu bir tutum oluşturması işlemi ise göstergeler ile sağlanır. Gösterge, genel olarak, kendi dışında bir şeyi temsil eden ve dolayısıyla bu temsil ettiği şeyin yerini alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu, vb. olarak tanımlanır. Bu açıdan, sözcükler, simgeler, işaretler vb. gösterge olarak kabul edilir (Rıfat, 2014: 11). Bu anlamda simgeler, amblemler, logolar da bir gösterge niteliğindedir. Markayı oluşturan ve zihinde kalıcı yer edinmesini sağlayan öge ise logo ya da amblemlerdir denebilir. Çünkü logo ya da amblemler görsel algıda seçicilik sunarlar. Marka bilincinin oturtulması için ilk ve en önemli basamaklardan biri markaya ait uygun bir ifade oluşturulmasıdır. Bu ifade ise seçilen tasarımlarda kullanılan karakter, çizgi ve renklerin tasarım ilkelerine uygunluğu ve ilettiği mesajlarla oluşturulur (Kahraman, 2011: 111). Bu mesajlar ise eşdeyişle göstergelerin tanımını içeren anlam oyunları ile iletilir. Tasarımcının tercih ettiği yazı fontu, renkler, logoyu oluşturan işaretler mesajların içeriğinin güçlü bir yansımasıdır. Özellikle renkler, bireyleri, duygusal, fiziksel ve zihinsel açıdan etkilemekte, rengin her çeşidi izleyici üzerinde farklı bir duygu yoğunluğu oluşturmaktadır (Ceylan, 2015: 315). Bilinçaltında algılanması istenilen bir güdülenme sağlamak, bir davranış ya da tutumu değiştirmek, karar verme sürecinde etkili olmak renklerin iletimdeki görevleri arasında sayılabilir (Eliri & Erdurucan, 2011: 48). Logoyu oluşturan işaretler kimi zaman gücü temsil eden hayvan sembolleri, kimi zaman bir ulusu temsil eden çeşitli simge ya da mottoları içerirken tüketicinin kendine yakın hissettiği gruba ait belirteçlerden de oluşabilir.

Dünyanın hemen her yerinde bilinen marka sembolleri televizyon ve reklamlar aracılığıyla tanınır ve belirgin hale gelmişlerdir. Apple bilgisayar ya da telefonlarının elması, Marlboro sigarasının elinde kementli kovboyu, Nike’ın amblemi, Burger King’in hamburger şeklindeki logosu, kendi dışında bir şeyi ifade eden ya da esas anlamından soyutlanarak değişime uğrayan göstergelerin güzel bir örneğini oluştururlar. Zira tüketici tarafından görüldüklerinde artık temsil ettikleri objenin görünmesine ihtiyaç duymazlar (Sutherland & Sylvester, 2003: 59).

Markalar göstergebilim bağlamında yalnızca logo ya da sözsüz görsel imgelerden faydalanmazlar. Aynı zamanda çeşitli metin ve bu metinlerin kısaltılma yoluyla akılda kalıcı bir form sayılabilecek sloganlardan faydalanırlar. Reklamlar çoğunlukla bir dakikadan az bir süre aralığında fazlaca mesajı, anlam değişikliklerine uğratarak izleyiciye sunma amacındadırlar. Böylece reklam dünyasına giren her şey de zamanla değişim ve dönüşüme uğrarlar. Yıldızlar, ürün ve nesnelere, hayvanlar vb. hepsi simgesel ve temsili varlıklara ve olgulara dönüşürler (Büker & Kıran, 1999: 55). Örneğin çeşitli deodorant markalarının reklamları gün içinde aktif, çalışan, spor yapan ve tipik güzellik ölçütlerine sahip kadın formunu kullanırlar. Söz konusu ürünü hangi özelliklere ve yaşam tarzına sahip kadınların edinmesi gerektiğine dayalı yerleştirilen algı bozuma uğratılmış bir yapı sergiler. Reklam herhangi bir ürünü pazara açık hale getirip satın alımını özendirir. Ancak bu görünürde göze çarpan amacdır. Reklamın asıl amacı tüketicinin markaya ya da marka imajına bakışını değiştirerek satın alımı kuvvetlendirmekten ziyade markanın stereotip kullanıcı imajını tüketicinin zihninde belirleyici bir formata yerleştirmektir (Dündar, 2012: 121).

Cooley’in ayna benlik kuramının bireylerin benlik algılarının başkalarının kendilerini nasıl gördüğüne ilişkin süreçlerden etkilenerek oluştuğuna yönelik çıkarımı, gösterge kaynaklı tüketimin psikolojik ve sosyolojik bir açılımını oluşturur. Kitle iletişim araçları ile tüketici zihnine kazılan, anlam ve içeriklerin değiştirilmesi ve dönüştürülmesi yoluyla iletilen sembol, imge, görsellerden oluşan marka imajları ayna benlik ya da sosyal benlik kavramları ile ilintili bir yapı sergiler. Bu denli küreselleşmiş ve özellikle sosyal medyanın her yere ulaşılabilirliği ile güçlenmiş, iç içe geçmiş yapılar dizgesi, oluşturmaktan ziyade oluşan, belirlemekten ziyade belirlenen, üretmekten ziyade tüketen birey formu ile beslenerek çığ gibi büyüyen ve halihazırda dönüşüme devam eden gösterge kaynaklı tüketimi oluşturmuştur.

SONUÇ

Buhar gücü ile çalışan makinelerin endüstriyi doğurması neticesinde değişen ve gelişen tüketim olgusunun hayatın her alanına yayılması, özellikle toplumsal yapıyı ve sosyal yaşamı derinden etkilemiştir. Üretim-tüketim ilişkilerine dayalı ekonomik örgütlenme düzeni, kendi varlığını devam ettirme çabasıyla salt kar amaçlı üretimi üst zümreler için temel motivasyon olarak belirlerken toplumun geneli için tüketimi varoluşsal bir araca dönüştürmüştür. Bir bolluk halinde ve aşırıya kaçan düzeyde seyreden tüketimin göstergebilim ile olan ilişkisi, ihtiyaç ve tüketim terimlerinin asıl ifade ettikleri tanım ve anlamdan uzaklaşması durumunu ortaya çıkartmıştır. Tıpkı göstergenin kendi dışında bir şey gösteren öge açılımlı tanımı gibi tüketimin kendisi nesnelere, eşyalar, görüngüler de esas sahip oldukları anlamlardan soyutlanmış ve içleri boşaltılmış vaziyetlerde yönlendirici bir özellik ihtiva etmeye başlamıştır.

Nesne ve hizmetlerin birer tüketim olgusuna dönüştüğü günümüz toplumsal düzeninde tüketimin anlamı ihtiyaç amaçlı mal ve hizmetlerin kullanımından uzaklaşmıştır. Yeni tüketim algısı

yeni ihtiyaç algılarını ortaya çıkartmıştır. Yeni ihtiyaç algısı ise fiziksel ihtiyaçlardan ziyade psiko-sosyal ihtiyaçlara dönüşmüştür. Psiko-sosyal ihtiyaçlar, içinde bulunulan gruplarda insanların kendilerini temsil ve ifade etme dürtüsü ile ortaya çıkan ve çoğu zaman fiziksel ihtiyaç boyutunun ötesine geçebilen, zaruriyet hislerine yol açan ihtiyaçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan akşam yemeği yiyerek doyma hissi yaşamak yerine insanların popüler kabul edilen ve prestij göstergesi olarak nitelenen bir kafeteryada kahve içmeyi tercih etmesi durumu ihtiyaçların psiko-sosyal boyutunun büyüklüğünü göstermektedir.

Tüketim metaları günümüzde gerçek işlevlerinden oldukça farklı işlevler yürütmektedir. Tüketim metalarına yüklenen bu anlam onları birer göstergeye dönüştürmüştür. Bu açıdan tüketim metalarının işlevleri sembolik ve fizyolojik olarak ayrılmaktadır. Böylece bir kahve içildiğinde, kahve içmenin vermiş olduğu bedensel haz bu eylemin gerçekleştirilmesinde en az etkili unsur haline gelmiştir. Kahve içme eyleminde etkili olan unsurlar ise kahvenin hangi mekanda içildiği, mekanın bulunduğu semt yada mevki, mekanın müdavim kitlesi, mekanın marka değeri, kahvenin markasının popülerliği, kahveyi ne zaman ve kiminle içtiğin ve daha pek çok etken fizyolojik faydadan daha etkili olarak ifade edilebilir. Tüketimde fizyolojik faydadan daha fazla etkili olan etmenlerin etki düzeylerini kitle iletişim araçları ve sosyal bulaşma yoluyla oluşturulan göstergelere yüklenen anlamlar belirlemektedir. Böylece göstergeler, kendilerine yüklenen sosyal anlamlar vasıtasıyla bireyleri sonu gelmeyen tüketim ihtiyacına sürüklemektedirler.

Sosyal bir varlık olan insan günümüz toplumsal sistemi içerisinde kendi varlığını sürdürebilmek ve kendini ifade edebilmek amacıyla toplumsal sistem içinde üretilen göstergeleri kullanmak durumundadır. Gösterge amaçlı tüketimin anlamı bu açıdan göstermek için tüketim olarak ifade edilebilir. Göstermek amaçlı tüketim aynı zamanda bir insanın diğer insan ya da insanlara bir mesaj aktarımı olarak da nitelendirilebilir. Bu açıdan iletişimsel eylem tüketim nesnesi olarak belirlenen göstergelerin kullanılması ile gerçekleşir duruma dönüşmüştür. Artık çağımızda insanlar arası iletişim, klasik iletişim araçları ile iletilen mesajlar yerine gösterge değeri olan tüketim metalarının kullanımı vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Böylece insanlar çevrelerindeki insanlara kendileri hakkında birtakım bilgileri kullandıkları tüketim metaları aracılığı ile iletmektedirler. Toplum içinde kendilerini nasıl tanımlamak isterlerse o tanıma uygun tüketim göstergeleri kullanarak benlik sunumları mükemmel biçimde gerçekleşmektedir.

Tüketim metalarının bireysel bağlamda benlik sunumu nesnesi haline gelmesi mevcut ekonomik sistemin istikrarlı biçimde yaşamasını da sağlamaktadır. Böylece ortaya çıkan yaşam tarzı bağlamında kültürel durum ekonomik sistemin devamını sağlarken, ekonomik sistem de oluşan kültürel değerler sisteminin devamlılığını sürekli desteklemekte, teşvik etmektedir..

KAYNAKLAR

- Barthes, R. (1979). Göstergebilim İlkeleri. (B. Vardar, & M. Rıfat, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2013). Tüketim Toplumu. (N. Tural, & F. Keskin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayhan, V. (2011). Tüketim Toplumunda Bireyin Ontolojik Mottosu; Tüketiyorum Öyleyse Varım. *Sosyoloji Konferansları*, 43, 221-248.

- Bentham, J. (2017). Felsefenin Kısa Tarihi. (Ö. Saruhanlıoğlu, & U. K. Boyacı, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Büker, S., & Kıran, A. E. (1999). Reklamda Kadına Yönelik Şiddet. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Can, M. (2020). Akıl, Birey ve Bireycilik Kavramlarının Aydınlanma Felsefesi Işığında Yeniden Yorumlanması. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(29), 181-200.
- Ceylan, İ. G. (2015). Amblem ve Logo Tasarımlarında Renklerin Dili. *SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 2(16), 314-330.
- Demir, Ö., & Acar, M. (1993). Sosyal Bilimler Sözlüğü. İstanbul: Ağaç Yayınevi.
- Dündar, F. N. (2012). Reklam ve Simülasyon Etkileşimi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 117-124.
- Eliri, İ., & Erdurucan, İ. (2011). Sahne Işıklandırmasında Renklerin Dili. Ankara: Öncü Kitap.
- Giddens, A. (2013). Sosyoloji. (C. Güzel, Dü.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Giddens, A., & Sutton, P. W. (2020). Sosyolojide Temel Kavramlar. (A. Esgin, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Goffman, E. (2020). Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu. (B. Cezar, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kahraman, M. E. (2011). Marka Oluşturma Aşamasında Amblem Yeri ve Önemi. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi* (20), 107-115.
- Leppert, R. (2017). Sanatta Anlamın Görüntüsü İmgelerin Toplumsal İşlevi. (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü. (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Oktay, A. (1993). Türkiye'de Popüler Kültür. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Omay, U. (2008). İhtiyaçların Manipülasyonu ve Çalışma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 54, 77-94.
- Rıfat, M. (2014). Gösterge Bilimin ABC'si. İstanbul: Say Yayınları.
- Sarup, M. (2019). Post-yapısalcılık ve Postmodernizm. (A. Güçlü, Çev.) Ankara: Pharmakon Yayınevi.

- Solomon, R., & Higgins, K. M. (2020). *Felsefenin Kısa Tarihi*. (M. Topal, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Storey, J. (2000). *Popüler Kültür Çalışmaları: Kuramlar ve Metotlar*. (K. Kardeşahin, Çev.) İstanbul: Babil Yayınları.
- Sutherland, M., & Sylvester, K. A. (2003). *Reklam ve Tüketici Zihni*. (B. Kalınyazgan, Çev.) İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Şahin, K., & Anık, M. (2017). *Tüketimin Sosyolojisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yaran, R. (2000). TDV İslam Ansiklopedisi. 09 27, 2022 tarihinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/rahmi-yaran>
- Yeygel, S., & Yakın, M. (2007). Kurumsal Reklamlarda Göstergeler Aracılığıyla Marka Kimliğinin İletilmesi. *Selçuk İletişim*, 102-117.